

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమద్వేదాన్తదీపః

ప్రథమాధ్యాయే,— ప్రథమః పాదః

శ్రియః కాన్తోఽనన్తో వరగుణగణైకాస్పదవపుర్హతాశేషావద్యః పరమ
కపదో వాఙ్మనసయోః। అభూమిర్భూమిర్యో నతజనదృశామాదిపురుషో
మనస్తత్పాదాబ్జే పరిచరణసక్తం భవతు మే॥౧॥ ప్రణమ్య శిరసాచార్యాం
స్సదాదిష్టేన వర్త్మనా। బ్రహ్మసూత్రపదాస్పష్టవేదాన్తార్థః ప్రకాశ్యతే॥౨॥

అత్రేయమేవహి వేదవిదాం ప్రక్రియా. అచిద్వస్తునస్స్వరూ
పతస్స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణస్తదాత్మభూతశ్చేతనః ప్రత్యగా
త్మా. తస్మాద్బద్ధాన్ముక్తాన్నిత్యాచ్చ నిఖిలహేయప్రత్యనీకతయా, క
ల్యాణగుణైకతానతయా చ, సర్వావస్థచిదచిద్వ్యాపకతయా, ధా
రకతయా, నియన్తృతయా, శేషితయా, చాత్యన్తవిలక్షణః పరమా
త్మా. యథోక్తం భగవతా * ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏ
వ చ। క్షరస్సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే। ఉత్తమః పురుష
స్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః ! యో లోకత్రయమావిశ్య బిభ
ర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః। యస్మాత్క్షరమతీతోఽహమక్షరాదపి చోత్తమః।
అతోఽస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమ ఇతి. శ్రుతిశ్చ *ప్రధాన
క్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః *పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం *అన్తర్బహిశ్చ తత్స
ర్వం వ్యాప్య నారాయణస్స్థిత ఇత్యాదికా. కూటస్థః- ముక్తస్వరూపం.
*యే త్వక్షరమనిర్దేశ్యమవ్యక్తం పర్యుపాసతే। సర్వత్రగమచిన్త్యం
చ కూటస్థమచలం ధ్రువ మిత్యాదివ్యపదేశాత్. సూత్రకారశ్చైవమే
వవదతి *నేతరోఽనుపపత్తేః *భేదవ్యపదేశాత్ *అనుపపత్తేస్తు న శారీ
రః *కర్మకర్తృవ్యపదేశాచ్చ *శబ్దవిశేషాత్ *సమ్భోగప్రాప్తిరితి
చేన్న వైశేష్యాత్ *న చ స్మార్తమతద్ధర్మాభిలాపాచ్ఛారీరశ్చ *ఉభ
యేఽపి [illegible] *విశేషణభేదవ్యపదేశాభ్యాం చ నేతరౌ

*ముక్తోపసృప్యవ్యపదేశాచ్చ * స్థిత్యదనాభ్యాంచ * ఇతరపరామ
ర్శాత్స ఇతి చేన్నాసమ్భవాత్ * ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు
*సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేన *పత్యాదిశబ్దేభ్యః *అధికం తు భేదని
ర్దేశాత్ * అధికోపదేశాత్తు బాదరాయణస్యైవం తద్దర్శనాత్ *జగ
ద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ *భోగమాత్రసామ్య
లిఙ్గాచ్చేత్యాదిభిః. నచావిద్యాకృతముపాధికృతం వా భేదమాశ్రిత్యై
తే నిర్దేశాః- *ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః। సర్గే
ऽపి నోపజాయన్తే ప్రలయే న వ్యథన్తి చ * తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే వి
ధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి *ముక్తోపసృప్యవ్యపదేశాచ్చ
*ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు * సమ్పద్యావిర్భావస్స్వేనశ
బ్దాత్ *జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ *భోగ
మాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చేతి సర్వావిద్యోపాధివినిర్ముక్తమధికృత్యైవ భే
దోపపాదనాత్. శ్రుతిస్మృతిసూత్రేషు సర్వత్ర భేదేనిర్దిష్టచిదచిదీ
శ్వరస్వరూపభేదస్స్వాభావికోऽపి వక్షిత ఇతి నిశ్చీయతే. *సర్వం ఖల్వి
దం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాన్త ఉపాసీత * వాచారమ్భణం వికారో నామ
ధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యం *సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వి
తీయం తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోऽసృజత *సన్మూలా
స్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాః ఐతదాత్మ్య
మిదం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో *క్షేత్రజ్ఞం చా
పి మాం విద్ధి * తదనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాదిభ్య ఇతి పరస్య బ్రహ్మణః
కారణత్వం, కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్య కార్యత్వం, కారణా
త్కార్యస్యానన్యత్వం, చోచ్యమానమేవమేవోపపద్యతే. సర్వావస్థ
స్య చిదచిద్వస్తునః పరమాత్మశరీరత్వం, పరమాత్మనశ్చాత్మత్వం, *యః
పృథివ్యాం తిష్ఠన్ యస్య పృథివీ శరీరం * య ఆత్మని తిష్ఠన్ యస్యాత్మా శరీరం
య ఆత్మానమన్తరో యమయతి * యస్యావ్యక్తం శరీరం యస్యాక్షరం
శరీరం యస్య మృత్యుశ్శరీరం ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మాపహతపాప్మా
దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః అ సం ౧౬.

త్మైత్యాదిశ్రుత్యైవోపదిష్టమితిసూక్ష్మచిదచిద్వస్తువిశిష్టః పరమాత్మా కారణం, సఏవపరమాత్మా స్థూలచిదచిద్వస్తుశరీరః కార్య, మితికారణావస్థాయాం కార్యావస్థాయాంచ చిదచిద్వస్తుశరీరకతయా తత్ప్రకారః పరమాత్మైవ సర్వశబ్దవాచ్య ఇతి పరమాత్మశబ్దేన సర్వశబ్దసామానాధికరణ్యం ముఖ్యమేవోపపన్నతరం. * అనేనజీవేనాత్మనాను ప్రవిశ్య నామరూపేవ్యాకరవాణి * తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్చాభవదిత్యాది శ్రుతిరేవే మమర్థముపపాదయతి. సర్వమాత్మతయాఽనుప్రవిశ్య తచ్ఛరీరత్వేన సర్వప్రకారతయా సఏవ సర్వశబ్దవాచ్యోభవతీత్యర్థః. * బహుస్యామితి బహుభవనసఙ్కల్పోఽపి నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరకతయైకధావస్థితస్య విభక్తనామరూప చిదచిచ్ఛరీరకతయా బహుప్రకారతావిషయ ఇతి వేదవిత్ప్రక్రియా.

యేపునర్నిర్విశేషకూటస్థస్వప్రకాశనిత్యచైతన్యమాత్రం బ్రహ్మజ్ఞాతవ్యతయోక్తమితి వదన్తి- తేషాం * జన్మాద్యస్యయతః * శాస్త్రయోనిత్వాత్ * తత్తుసమన్వయాత్ * ఈక్షతేర్నాశబ్దమిత్యాది * జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ * భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ * అనావృత్తిశ్శబ్దాదనావృత్తిశ్శబ్దాదిత్యన్తస్యసూత్రగణస్య బ్రహ్మణోజగత్కారణత్వబహుభవనసఙ్కల్పరూపేక్షణాద్యనన్తవిశేషప్రతిపాదనపరత్వాత్సర్వంసూత్రజాతం, సూత్రకారోదాహృతాః * యతోవాఇమానిభూతానిజాయన్తే * తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతీత్యాద్యాస్సర్వశ్రుతయశ్చనసఙ్గచ్ఛన్తే. అథోచ్యేత- * యేనాశ్రుతంశ్రుతమిత్యేకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానంప్రతిజ్ఞాయ * యథాసోమ్యైకేనమృత్పిణ్డేనేత్యేకమృత్పిణ్డారబ్ధఘటశరావాదీనాంతన్మృత్పిణ్డాదనన్యద్రవ్యతయా తజ్జ్ఞానేన తేషాంజ్ఞాతతేవ బ్రహ్మజ్ఞానేన తదారబ్ధస్యకృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకస్యజగతస్తస్మాదనతిరిక్తవస్తుతయాజ్ఞాతతాసమ్భవతీత్యుపదిష్టాద్య * సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదేకమేవాద్వి
భ్యాసైక్యం [illegible] ప్రపఞ్చస్యసృష్టేః ప్రాక్ని

లభేదప్రవాహేణ సచ్ఛబ్దవాచ్యైకతాపత్తిం ఘటశరావాద్యుత్పత్తేః ప్రాగవస్థాపన్నమృత్పిణ్డైకతాపత్తివదభిధాయ *తదైక్షత బహు స్యామితి తదేవ సచ్ఛబ్దవాచ్యం బ్రహ్మ చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చరూపేణాత్మనో బహుభవనమేకస్మాన్మృత్పిణ్డాద్ఘటశరావాదిరూపేణ బహుభవనవత్సఙ్కల్ప్య తదాత్మనైవ తేజః ప్రభృతిజగదాకారేణాసృజతేతి చాభిధాయ * ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసీత్యభిధానాద్బ్రహ్మైకమేవావిద్యాకల్పితేన పారమార్థికేన వోపాధినా సమ్బద్ధం దేవాదిరూపేణ బహుధాభూతమితి వేదవిద్భిరభ్యుపగన్తవ్యమితి. తదయుక్తం- *జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ * నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్ ఇత్యాదిశ్రుతిభిర్జీవానామజత్వనిత్యత్వబహుత్వవచనాత్. యది ఘటశరావాదేరుత్పత్తేః ప్రాగేకీభూతస్య మృత్పిణ్డస్యోత్పత్త్యుత్తరకాలభావిబహుత్వవత్సృష్టేః ప్రాగేకీభూతస్యైవ బ్రహ్మణస్సృష్ట్యుత్తరకాలీనం నానావిధజీవరూపేణ బహుత్వముచ్యేత- తదా జీవానామజత్వనిత్యత్వబహుత్వాదివిరుధ్యేత. సూత్రకారోఽప్యస్య - *ఇతరవ్యపదేశాద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిరితి బ్రహ్మణ ఏవ మనుష్యాదిజీవస్వరూపేణ బహుభూతత్వే స్వాత్మనో హితాకరణాదిదోషప్రసక్తిరిత్యుక్త్వా * అధికం తు భేదనిర్దేశాదితి జీవాద్బ్రహ్మణోఽర్థాన్తరత్వముక్తం. తథా చ *వైషమ్యనైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వాదితి దేవాదివిషమసృష్టిప్రయుక్తపక్షపాతనైర్ఘృణ్యే జీవానాం పూర్వపూర్వకర్మాపేక్షత్వాద్విషమసృష్టేరితి పరిహృతే. తథా *న కర్మావిభాగాదితి చేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతే చేతి *సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమితి సృష్టేః ప్రాగవిభాగవచనాత్ సృష్టేః ప్రాగ్జీవానామభావాత్తత్కర్మ న సమ్భవతీతి చేన్న - జీవానాం తత్కర్మప్రవాహాణాం చానాదిత్వాదితి పరిహృతం. * నాత్మా శ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్య ఇత్యాత్మన ఉత్పత్త్యభావ, శ్రుతేర్నిత్యత్వం చ. స్వాభ్యుపగమవిరోధశ్చ - అంశో నానావ్యపదేశా[illegible] [illegible] దేవ[illegible]

రభ్యుపగమ్యతే. అతశ్శ్రుతివిరోధాత్సూత్రవిరోధాత్స్వాభ్యుపగమ
విరోధాచ్చ సృష్టేః ప్రాగేకత్వావధారణం నామరూపవిభాగాభా
వాభిప్రాయం, నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశక్తిభే
దసహం, చేతి సర్వైరభ్యుపగమ్యతే. ఇయాంస్తు విశేషః- అవిద్యాప
రికల్పనేప్యుపాధి పరికల్పనేపి బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్యావిద్యాసమ్బన్ధిన
శ్చోపాధిసమ్బన్ధినశ్చేతనస్యాభావాదవిద్యోపాధిసమ్బన్ధౌ, తత్కృ
తాశ్చ దోషా, బ్రహ్మణ ఏవ భవేయురితి.———— సన్మాత్రబ్రహ్మవా
దేపి ప్రాక్సృష్టేస్సన్మాత్రం బ్రహ్మైకమేవ సృష్ట్యుత్తరకాలం భోక్తృ
భోగ్యనియన్తృరూపేణ త్రిధాభూతం చేత్ - ఘటశరావమణికవజ్జీవే
శ్వరయోరుత్పత్తిమత్త్వమనిత్యత్వం చ స్యాత్. అథైకత్వావస్థైవే
[illegible]యామవిభక్తభోక్తృభోగ్యనియన్తృశక్తిత్రయమవస్థితమితి చేత్ - కిమి
దం శక్తిత్రయశబ్దవాచ్యమితి వేచనీయం. యది సన్మాత్రస్యైకస్యై
వ భోక్తృభోగ్య నియన్తృరూపేణ పరిణామసామర్థ్యం శక్తిశబ్దవా
చ్యం- ఏవం తర్హి మృత్పిణ్డస్యేవ ఘటశరావాదిపరిణామసామర్థ్యవత
స్తాదృశత్వమివ బ్రహ్మణ ఈశ్వరాదీనాముత్పాదకత్వమితి తేషామని
త్యత్వమేవ. అథేశ్వరాదీనాం సూక్ష్మరూపేణావస్థితిరేవ శక్తిరిత్యు
చ్యేత - తర్హి తదవస్థాపన్నస్య సన్మాత్రస్య బ్రహ్మణః ప్రమాణాభావా,
త్తదభ్యుపగమేవ తదుత్పాద్యతయేశ్వరాదీనామనిత్యత్వప్రసఙ్గా,
చ్చ త్రయాణాం నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మదశాపత్తిరేవ ప్రా
క్సృష్టేరేకత్వావధారణావసేయేతి వక్తవ్యం. నతదా తేషాం బ్రహ్మా
త్మకత్వాదేకత్వావధారణం విరుధ్యేత. అతస్సర్వావస్థావస్థితస్య చిద
చిద్వస్తునః బ్రహ్మశరీరత్వశ్రుతేః సర్వదా సర్వశబ్దైర్బ్రహ్మైవ తత్త
చ్ఛరీరకతయా తత్తద్విశిష్టమేవాభిధీయత ఇతి స్థూలచిదచిద్వస్తువిశి
ష్టం బ్రహ్మైవ కార్యభూతం జగత్ - నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిద
చిద్వస్తువిశిష్టం బ్రహ్మ కారణమితి తదేవ సూత్రైః ప్రతిష్ఠాపనీయం * సదేవ సో
మ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమిత్యుచ్యతే - తదేవ విభక్తనామ
భా[illegible]క్యం ప్రస్తు[illegible]సం. శ్రుతి

న్యాయవిరోధస్తు తేషాం భాష్యే ప్రపఞ్చిత ఇతి నేహ ప్రతన్యతే. భాష్యాదిషూక్తోఽధికరణార్థః సూత్రార్థవివరణసుఖగ్రహణాయ సఙ్క్షేపేణోపన్యస్యతే.

తత్ర ప్రథమే పాదే ప్రధానపురుషావేవ జగత్కారణతయా వేదాన్తాః ప్రతిపాదయన్తీత్యాశఙ్క్య సర్వజ్ఞం సత్యసఙ్కల్పం నిరవద్యం సమస్తకల్యాణగుణాకరం బ్రహ్మైవ జగత్కారణతయా ప్రతిపాదయన్తీత్యుక్తం. ద్వితీయతృతీయచతుర్థపాదేషు కానిచిద్వేదాన్తవాక్యాని ప్రధానాదిప్రతిపాదనపరాణీతి తన్ముఖేన సర్వాణ్యప్యాశఙ్క్య తాన్యపి బ్రహ్మపరాణీత్యుక్తం. తత్రాస్పష్టజీవాదిలిఙ్గకాని వాక్యాని ద్వితీయే నిరూపితాని- స్పష్టలిఙ్గకాని తృతీయే - చతుర్థే తు ప్రధానాదిప్రతిపాదనచ్ఛాయానుసారీణీతి విశేషః. అతః ప్రథమేఽధ్యాయే సర్వం వేదాన్తవాక్యజాతం సార్వజ్ఞ్యసత్యసఙ్కల్పత్వాదియుక్తం బ్రహ్మైవ జగత్కారణతయా ప్రతిపాదయతీతి స్థాపితం. ద్వితీయేఽధ్యాయే తస్యార్థస్య దుర్ధర్షణత్వప్రతిపాదనేన ప్రదర్శ్యతే. తత్ర ప్రథమే పాదే సాఙ్ఖ్యాదిస్మృతివిరోధాన్న్యాయవిరోధాచ్చ ప్రసక్తో దోషః పరిహృతః. ద్వితీయే తు సాఙ్ఖ్యాదివేదబాహ్యపక్షప్రతిక్షేపముఖేన తస్యైవాదరణీయతా స్థిరీకృతా. తృతీయచతుర్థయోర్వేదాన్తవాక్యానామన్యోన్యవిప్రతిషేధాదిదోషగన్ధాభావఖ్యాపనాయ వియదాదీనాం బ్రహ్మకార్యతాప్రకారో విశోధ్యతే. తత్ర తృతీయే పాదే చ అచిదచిత్ప్రపఞ్చస్య బ్రహ్మకార్యత్వే సత్యప్యచిదంశస్య స్వరూపాన్యథాభావేన కార్యత్వం, చిదంశస్య స్వభావాన్యథాభావేన జ్ఞానసఙ్కోచవికాసరూపేణ కార్యతేతి, దర్శితా. చతుర్థే తు జీవోపకరణానామిన్ద్రియాదీనాముత్పత్తిప్రకార ఇతి. ప్రథమేనాధ్యాయద్వయేన ముముక్షుభిరుపాస్యం నిరస్తదోషగన్ధమనవధికాతిశయాసఙ్ఖ్యేయకల్యాణగుణగణం నిఖిలజగదేకకారణం బ్రహ్మేతి ప్రతిపాదితం. ఉత్తరేణ ద్వయేన బ్రహ్మోపాసనప్రకారస్తత్ఫలభూతమోక్షస్వరూపం చ [illegible] ఇపా

పాసిసిషోత్పత్తయే జీవస్య సంసరతో దోషాః కీర్తితాః. ద్వితీయే చోపా
సిసిషోత్పత్తయ ఏవ బ్రహ్మణో నిరస్తనిఖిలదోషతా, కల్యాణగుణాకర
తా, రూపోభయలిఙ్గతా ప్రతిపాద్యతే. తృతీయే తు బ్రహ్మోపాస
నైకత్వ నానాత్వవిచారపూర్వక ముపాసనేషూపసంహార్యానుప
సంహార్య గుణవిశేషాః ప్రపఞ్చితాః. చతుర్థతూపాసనస్య వర్ణా
శ్రమధర్మేతి కర్తవ్యతాకత్వ ముక్తం. చతుర్థేఽధ్యాయే బ్రహ్మో
పాసనఫల చిన్తా క్రియతే. తత్ర ప్రథమే పాదే బ్రహ్మోపాస
నఫలం వక్తుం ఉపాసనస్వరూప పూర్వకోపాసనానుష్ఠానప్రకారో
విద్యామాహాత్మ్యం చోచ్యతే. ద్వితీయే తు బ్రహ్మోపాసీనానాం
బ్రహ్మప్రాప్తిగత్యుపక్రమప్రకారశ్చిన్త్యతే. తృతీయేఽర్చిరాదిగతి
స్వరూప, మర్చిరాదినైవ బ్రహ్మప్రాప్తిరితి, చ ప్రతిపాద్యతే. చతు
ర్థేతు ముక్తస్య బ్రహ్మానుభవప్రకారశ్చిన్త్యతే. అతో ముముక్షుభిర్జ్ఞా
తవ్యం నిరస్తనిఖిలదోషగన్ధమనవధికాతిశయాసఙ్ఖ్యేయకల్యాణగుణగ
ణాకరం నిఖిలజగదేక కారణం పరం బ్రహ్మ, తజ్జ్ఞానం చ మోక్షసాధన
మసకృదావృత్తస్మృతి సన్తానరూప ముపాసనాత్మకం, ముపాసనఫలం
చార్చిరాదినా పరం బ్రహ్మోపసమ్పద్యాస్య స్వరూపభూతజ్ఞానాది
గుణావిర్భావపూర్వకానన్తమహావిభూత్యనవధికాతిశయానన్దబ్ర
హ్మానుభవోఽపునరావృత్తిరూప ఇతి శారీరకశాస్త్రేణోక్తం భవతి॥

హరిః ఓం॥

౧-సూత్రమ్. అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా॥

బ్రహ్మమీమాంసావిషయః. సా కిమారమ్భణీయా - ఉతనార
మ్భణీయేతి సంశయః. తదర్థం పరీక్ష్యతే-వేదాన్తాః కిం బ్రహ్మణి ప్రమా
ణం-ఉత నేతి. తదర్థం పరినిష్పన్నేఽర్థే శబ్దస్య బోధనసామర్థ్యావధార
ణం సమ్భవతి- నేతి. న సమ్భవతీతి పూర్వపక్షః. సమ్భవతీతి రాద్ధా
న్తః. యద్యర్థే న సమ్భవతి [illegible] పరినిష్పన్నేఽర్థే శబ్దస్య బోధనసామర్థ్య
భా[illegible]క్యం ప్రతిపే[illegible]

బ్రహ్మమీమాంసా నారమ్భణీయా. యదా సమ్భవతి - తదా సిద్ధవ్య
స్తుబోధనసామర్థ్యసమ్భవాద్వేదాన్తాః బ్రహ్మణి ప్రమాణమితి సా చా
రమ్భణీయా స్యాత్. అత్ర పూర్వపక్షవాదీ మన్యతే - వృద్ధవ్యవహా
రాదన్యత్ర వ్యుత్పత్త్యసమ్భవాత్, వ్యవహారస్య చ కార్యబుద్ధిపూర్వ
కత్వేన కార్య ఏవ శబ్దస్య వ్యుత్పత్త్యవధారణాత్, పరినిష్పన్నే బ్రహ్మణి న
వేదాన్తాః ప్రమాణమితి తద్విచారరూపా బ్రహ్మమీమాంసా నారమ్భణీ
యేతి. సిద్ధాన్తస్తు- బాలానాం మాతాపితృప్రభృతిభిరమ్బాతాతమాతు
లశశిపశుపక్షిమృగాదిషు అఙ్గుల్యా నిర్దిశ్య తత్తదభిధాయినశ్శబ్దాన్ప్ర
యుఞ్జానైః క్రమేణ బహుశశ్శిక్షితానాం తత్తచ్ఛబ్దశ్రవణసమనన్తరం
స్వాత్మనామేవ తత్తద్బుద్ధ్యుత్పత్తిదర్శనాత్, శబ్దార్థయోస్సమ్బన్ధా
న్తరాదర్శనాత్, సఙ్కేతయితృపురుషాజ్ఞానాత్, చ బోధ్యబోధకభావ
ఏవ శబ్దార్థయోస్సమ్బన్ధ ఇతి నిశ్చిన్వానానాం పరినిష్పన్నే శబ్దస్య బో
ధకత్వావధారణం సమ్భవతీతి బ్రహ్మణి వేదాన్తవాక్యానాం ప్రామా
ణ్యాత్ తద్విచారాత్మికా బ్రహ్మమీమాంసా ఆరమ్భణీయేతి. సూత్రా
ర్థస్తు (అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా) అథేత్యానన్తర్యే. అత ఇతి చ
వృత్తస్య హేతుభావే. బ్రహ్మణో జిజ్ఞాసా- జ్ఞాతుమిచ్ఛా. ఇచ్ఛా
యా ఇష్యమాణప్రధానత్వాదిష్యమాణం జ్ఞానమిహాభిప్రేతం. పూర్వ
వృత్తాదల్పాస్థిరఫలకేవలకర్మాధిగమాదనన్తరం తత ఏవ హేతోర
నన్తస్థిరఫలబ్రహ్మాధిగమః కర్తవ్యః.

౨ సూ. జన్మాద్యస్య యతః॥ [illegible]

తైత్తిరీయకే (*) యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే యేన జాతా
ని జీవన్తి యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి తద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మేత్యేత
ద్వాక్యం విషయః. కిమేతజ్జిజ్ఞాస్యతయా ప్రతిజ్ఞాతం బ్రహ్మ జగజ్జన్మా
దికారణతయా లక్షణతః ప్రతిపాదయితుం శక్నోతి న వేతి సంశయః.
న శక్నోతీతి పూర్వః పక్షః. కుతః. జగజ్జన్మాదీనాముపలక్షణతయా వి
శేషణతయా వా బ్రహ్మలక్షణత్వాసమ్భవాత్. ఉపలక్షణత్వే హ్యు
పలక్ష్యస్యాకారాన్తరా [illegible] పల

క్షుణత్వం న సమ్భవతి. విశేషణత్వేప్యనేకవిశేషణవిశిష్టతయాఽ పూర్వస్యైకస్య ప్రతిపాదకత్వం న సమ్భవతి - విశేషణానాం వ్యావర్తకత్వేన విశేషణబహుత్వే బ్రహ్మబహుత్వప్రసక్తేః. రాద్ధాన్తస్తు-ఏకస్మిన్నవిరుద్ధానాం విశేషణానాం అనేకత్వేపి శ్యామత్వయువత్వాదివిశిష్ట దేవదత్తవజ్జగజ్జన్మాదివిశిష్టం బ్రహ్మైకమేవ విశేష్యం భవతి. ఉపలక్షణత్వే జన్మాదిభిరుపలక్ష్యస్య బ్రహ్మశబ్దావగతబృహత్త్వాద్యాకారాశ్చ సన్తీతి జగజ్జన్మాదికారణం బ్రహ్మేతి లక్షణతః ప్రతిపాదయితుం శక్నోతీతి. సూత్రార్థః-అస్య-వివిధవిచిత్రభోక్తృభోగ్యపూర్ణస్య జగతః యతో జన్మాది-తద్బ్రహ్మేతి ప్రతిపాదయితుం శక్నోత్యేతద్వాక్యమితి.

అధికరణమ్-౩—౩. సూ॥ శాస్త్రయోనిత్వాత్ ॥

*యతో వా ఇమానీత్యాదివాక్యమేవ విషయః. తత్ర-జగత్కారణే బ్రహ్మణి ప్రమాణం- ఉత నేతి సంశయః. నైతత్ప్రమాణమితి పూర్వః పక్షః- అనుమానసిద్ధబ్రహ్మవిషయత్వాత్. ప్రమాణాన్తరావిషయే హి శాస్త్రం ప్రమాణం. జగతస్సావయవత్వేన కార్యత్వాత్, కార్యస్య సోపాదానోపకరణసమ్ప్రదానప్రయోజనాద్యభిజ్ఞకర్తృకత్వా, జ్జగన్నిర్మాణకార్యచతురః కర్మపరవశపరిమితశక్త్యాదియుక్తక్షేత్రజ్ఞ విలక్షణస్సర్వజ్ఞ స్సర్వశక్తి స్సర్వేశ్వరో ఽనుమానసిద్ధ ఇతి న తస్మిన్ *యతో వా ఇమాని భూతానీత్యాదివాక్యం ప్రమాణమితి. రాద్ధాన్తస్తు- జగతః కార్యత్వేప్యేకదైవైకేనైవ కృత్స్నం జగన్నిర్మితమిత్యత్ర ప్రమాణాభావా, త్క్షేత్రజ్ఞానామేవ విలక్షణపుణ్యానాం జ్ఞానశక్తివైచిత్ర్యసమ్భావనయా కదాచిత్ క్వచిజ్జగదేకదేశ నిర్మాణసామర్థ్య సమ్భవా, త్తదతిరిక్తపురుషానుమానం న సమ్భవతీతి శాస్త్రైకప్రమాణకత్వాద్బ్రహ్మణ స్తత్ప్రతిపాదకత్వేన తస్మిన్ * యతో వా ఇమాని భూతానీత్యాదివాక్యం ప్రమాణమితి. శాస్త్రం యోనిః- యస్య కారణం. ప్రమాణం. తద్బ్రహ్మ శాస్త్రయోని. ప్రమాణాన్తరావిషయత్వేన శాస్త్రైకప్రమాణకత్వాద్బ్రహ్మణః తస్మిన్ *యతో వా ఇమానీత్యాది వాక్యం ప్రమా[illegible]..........

అ-౧— ౪. సూ॥ ॥ తత్తు సమన్వయాత్ ॥ ॥

బ్రహ్మణశ్శాస్త్రప్రమాణకత్వం సమ్భవతి- నేతి విచార్యతే. న సమ్భవతీతి పూర్వః పక్షః. కుతః. ప్రవృత్తినివృత్త్యన్వయవిరహిణో బ్రహ్మణః స్వరూపేణాపురుషార్థత్వాత్, పురుషార్థావబోధకత్వేన చ శాస్త్రస్య ప్రామాణ్యాత్, మోక్షసాధనబ్రహ్మధ్యానవిధిపరత్వేఽప్యసత్యపి బ్రహ్మణి తద్ధ్యానవిధానసమ్భవాత్, న బ్రహ్మసద్భావే తాత్పర్యమితి బ్రహ్మణశ్శాస్త్రప్రమాణకత్వం న సమ్భవతీతి. రాద్ధాన్తస్తు- అతిశయితగుణపితృపుత్రాదిజీవనజ్ఞానవదనవధికాతిశయానన్దస్వరూపబ్రహ్మజ్ఞానస్య నిరతిశయపురుషార్థత్వాత్ తస్య శాస్త్రప్రమాణకత్వం సమ్భవతి. *ఆనన్దో బ్రహ్మ *యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్ *యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ । ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వా నిత్యాదిభిరనవధికాతిశయానన్దస్వరూపం బ్రహ్మేతి హి ప్రతిపాద్యతే. అతో బ్రహ్మ స్వేన పరేణ వాప్యనుభూయమానం నిరతిశయానన్దస్వరూపమేవేతి తత్ప్రతిపాదనపరస్యైవ సాక్షాత్పురుషార్థాన్వయః. ప్రవృత్తినివృత్తిపరస్య తు తత్సాధ్యఫలసమ్బన్ధాత్పురుషార్థాన్వయ ఇతి. సూత్రార్థః- తుశబ్దః ప్రసక్తాశఙ్కానివృత్త్యర్థః. తత్ పూర్వసూత్రోదితం బ్రహ్మణశ్శాస్త్రయోనిత్వం సమన్వయాత్సిధ్యతి. సమ్యక్- పురుషార్థతయాన్వయః- సమన్వయః. వేదితుర్నిరతిశయానన్దస్వరూపత్వేన పరమపురుషార్థరూపే పరే బ్రహ్మణి వేదకతయా శాస్త్రస్యాన్వయాద్బ్రహ్మణశ్శాస్త్రప్రమాణకత్వం సిధ్యత్యేవేతి. . . . .

అ-౧— ౫. సూ॥ ॥ ఈక్షతేర్నాశబ్దం॥ ॥

* యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతీత్యాది జగత్కారణవాది వేదాన్తవేద్యం విషయః. తత్కిం సాఙ్ఖ్యోక్తం ప్రధానం ఉతానవధికాతిశయానన్దం బ్రహ్మేతి సంశయః. ప్రధానమితి పూర్వః పక్షః. కుతః. ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తయోరనుమానాకారవాక్యవేద్యత్వాత్. * యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతీత్యాదినైకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ *యథా సో [illegible] ఉపపాద్యతే. మా

నుమానికమేవైతద్వాక్యవేద్యమితినిశ్చితేసతి *సదేవసోమ్యేదమితి సచ్ఛబ్దః ప్రధానవిషయః. *తదైక్షతబహుస్యామితిచగౌణమీక్షణం భవితుమర్హతి- *తత్తేజఐక్షతేత్యాదిగౌణేక్షణసాహచర్యాచ్చ. రాద్ధాన్తస్తు*తదైక్షతబహుస్యామితిబహుభవనసఙ్కల్పరూపేక్షణాన్వయాత్ *సదేవసోమ్యేతికారణవాచిసచ్ఛబ్దవిషయోనాచేతనం ప్రధానం - అపితుసార్వజ్ఞ్యసత్యసఙ్కల్పత్వాదియుక్తంపరంబ్రహ్మైవేతినిశ్చీయతే. నచానుమానాకారమేతద్వాక్యం- హేత్వనుపాదానాత్. అన్యజ్ఞానేనాన్యజ్ఞానాసమ్భవపరిజిహీర్షయాతుదృష్టాన్తోపాదానం. నచముఖ్యేక్షణసమ్భవేగౌణపరిగ్రహసమ్భవః. తేజఃప్రభృతిష్వపినగౌణమీక్షణం- తేజఆదిశబ్దానాం తేజఃప్రభృతిశరీరకస్యాన్తర్యామిణోవాచకత్వాదితి పరమేవబ్రహ్మజగత్కారణవాదివేదాన్తవేద్యమితి. సూత్రార్థః- ఈక్షతేః- ఈక్షతిధాత్వర్థః. ఈక్షణం. శబ్దఃప్రమాణంయస్యనభవతితదశబ్దం- పరోక్తమానుమానికంప్రధానం. *సదేవసోమ్యేదమితిజగత్కారణతయాప్రతిపాదితాన్వయినః ఈక్షణవ్యాపారాన్నాచేతనమశబ్దంతత్ - అపితుసర్వజ్ఞంబ్రహ్మైవజగత్కారణమితినిశ్చీయతఇతి.

౬. సూ॥ గౌణశ్చేన్నాత్మశబ్దాత్ ॥ *తత్తేజఐక్షతేత్యచేతనగతగౌణేక్షణసాహచర్యాత్ *తదైక్షతేత్యత్రఈక్షతిర్గౌణఇతిచేన్న- ఆత్మశబ్దాత్. సచ్ఛబ్దాభిహితే ఈక్షితరి *ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వంతత్సత్యం సఆత్మేతిశ్రూయమాణాచ్చేతనవాచినఃఆత్మశబ్దాదయమీక్షితిర్ముఖ్యఏవేతిప్రతీయతే. *ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వమితి తేజఃప్రభృతీనామపితదాత్మకత్వావగమాత్ తేజఃప్రభృతీక్షణమపిముఖ్యమేవేత్యభిప్రాయః.

౭. సూ॥ తన్నిష్ఠస్యమోక్షోపదేశాత్ ॥ ఇతశ్చసచ్ఛబ్దాభిహితంనప్రధానం - అపితుపరమేవబ్రహ్మ- *తత్త్వమసీతిసదాత్మకతయా [illegible] స్యతావదేవ

చిరంయావన్నవిమోక్ష్యేఅథసమ్పత్స్యఇతి మోక్షోపదేశాత్తత్కా-
రణంపరమేవబ్రహ్మ.

౮. సూ॥ హేయత్వావచనాచ్చ॥ యదిప్రధానమిహకారణతయావివక్షితం - తదాతస్య మోక్షవిరోధిత్వాద్ధేయత్వముచ్యేత. నచోచ్యతే- అతశ్చనప్రధానం.

౯. సూ॥ ప్రతిజ్ఞావిరోధాత్॥ ప్రధానవాదేప్రతిజ్ఞాచవిరుధ్యతే. *యేనాశ్రుతంశ్రుతమితివక్ష్యమాణకారణవిజ్ఞానేన చేతనాచేతనమిశ్రకృత్స్నప్రపఞ్చజ్ఞానంహిప్రతిజ్ఞాతం-చేతనాంశంప్రతిప్రధానస్యాకారణత్వాత్ తజ్జ్ఞానేన చేతనాంశోనజ్ఞాయతఇతినప్రధానంకారణం.

౧౦. సూ॥ స్వాప్యయాత్॥ *స్వమపీతోభవతి *సతాసోమ్యతదాసమ్పన్నోభవతీతి జీవస్యసుషుప్తస్యస్వాప్యయశ్శ్రూయతే. స్వకారణేహ్యప్యయః- స్వాప్యయః. జీవంప్రతిప్రధానస్యాకారణత్వాత్స్వాప్యయశ్రుతిర్విరుధ్యతే- అతశ్చనప్రధానం- అపితుబ్రహ్మైవ.

౧౧. సూ॥ గతిసామాన్యాత్॥ ఇతరోపనిషద్గతిసామాన్యాదస్యాంచోపనిషదినప్రధానంకారణంవివక్షితం. ఇతరాసుచోపనిషత్సు *యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ -తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామరూపమన్నంచజాయతే *పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతేస్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ *సకారణంకరణాధిపాధిపః *ఆత్మనిఖల్వరేవిదితేసర్వమిదంవిజ్ఞాతంభవతి *తస్యహవాఏతస్యమహతోభూతస్యనిశ్వసితమేతదృగ్వేదః *పురుషఏవేదంసర్వంయద్భూతంయచ్చభవ్యం *తస్మాద్విరాడజాయత *ఆత్మావాఇదమేకఏవాగ్రఆసీత్ సఇమాఀల్లోకానసృజత *తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సమ్భూతః *ఏకోహవైనారాయణఆసీత్ - సఏకాకీనరమేతేతిసర్వజ్ఞఃపురుషోత్తమఏవకారణతయాప్రతిపాద్యతే. అస్యాశ్చతద్గతి సామాన్యాదత్రాపిసఏవకారణతయా [illegible] నప్రధానం.

౧౨. సూ. ॥ శ్రుతత్వాచ్చ ॥ శ్రుతమేవాస్యాముపనిషది * ఆత్మనఏవేదంసర్వమితి. అతశ్చ *సదేవసోమ్యేత్యాదిజగత్కారణవాదివేదాన్తవేద్యంనప్రధానం- సర్వజ్ఞంసత్యసఙ్కల్పంపరమేవబ్రహ్మేతిస్థితం. ....

అ-౬— ౧౩-సూ. ॥ ఆనన్దమయోఽభ్యాసాత్ ॥

తైత్తిరీయకే *తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సమ్భూతఇతి ప్రకృత్య * తస్మాద్వాఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాదన్యోఽన్తర ఆత్మానన్దమయఇత్యత్ర జగత్కారణతయాఽవగతఆనన్దమయః కింప్రత్యగాత్మా - ఉత పరమాత్మేతిసంశయః. ప్రత్యగాత్మేతి పూర్వఃపక్షః. కుతః. * తస్యైషఏవశారీర ఆత్మేత్యానన్దమయస్య శారీరత్వ శ్రువణాత్. శారీరోహి - శరీరసమ్బన్ధీ. సచ ప్రత్యగాత్మైవ. తస్య చేతనత్వే నేక్షాపూర్వికా సృష్టిరుపపద్యతఇతి. రాద్ధాన్తస్తు *సైషానన్దస్య మీమాంసాభవతీత్యారభ్య * యతోవాచోనివర్తన్తే అప్రాప్యమనసాసహ। ఆనన్దంబ్రహ్మణోవిద్వానితినిరతిశయదశాశిరస్కోఽభ్యస్యమానఆనన్దః ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతస్యపరస్యైవ బ్రహ్మణఇతినిశ్చీయతే. శారీరాత్మత్వంచపరమాత్మనఏవ- *తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సమ్భూతఇత్యాకాశాది జగత్కారణతయావగతఏవాన్నమయాదిశారీరఆత్మేతిప్రతీతేః. ఆత్మాన్తరానిర్దేశాత్. శ్రుత్యన్తరేషుపృథివ్యక్షరాదీనాంశరీరత్వం, పరమాత్మనఆత్మత్వం, చశ్రూయతే *యస్యపృథివీశరీరమిత్యారభ్య *ఏషసర్వభూతాన్తరాత్మాఽపహతపాప్మాదివ్యోదేవఏకోనారాయణఇతి. అన్నమయస్యాత్మైవప్రాణమయాదిషు * తస్యైషఏవశారీరఆత్మాయఃపూర్వస్యేత్యనుకృష్యతఇతి ప్రత్యగాత్మనోవిజ్ఞానమయస్యచసఏవశారీరఆత్మా. ఆనన్దమయేతు *తస్యైషఏవశారీరఆత్మాయఃపూర్వస్యేతినిర్దేశః ఆనన్దమయస్యానన్యాత్మత్వ ప్రదర్శనార్థః. అతోజగత్కారణతయానిర్దిష్టఆనన్దమయఃపరమాత్మైవేతి. సూత్రార్థస్తు- ఆనన్దమయశబ్దనిర్దిష్టఆకాశాదిజగత్[illegible]ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతఃప

రమాత్మా. కుతః. తస్యానన్దస్యనిరతిశయత్వప్రతీతిబలాత్. *సఏకోమానుషఆనన్దః తేయేశతమిత్యాద్యభ్యాసాత్, తస్యచప్రత్యగాత్మన్యసమ్భావితస్యతదతిరిక్తేపరమాత్మన్యేవసమ్భవాత్,.

౧౪. సూ॥ వికారశబ్దాన్నేతిచేన్నప్రాచుర్యాత్॥ ఆనన్దమయఇతి వికారార్థమయట్ఛబ్దాన్నాయమవికృతః పరమాత్మా. అస్యచవికారార్థత్వమేవయుక్తం- *అన్నమయఇతివికారోపక్రమాదితిచేన్న- ప్రత్యగాత్మనోపి * నజాయతేమ్రియతేవేత్యాదివికారప్రతిషేధాత్ప్రాచుర్యార్థ ఏవాయంమయడితినిశ్చయాత్. అస్మింశ్చానన్దే * యతోవాచోనివర్తన్తఇత్యాదివక్ష్యమాణాత్ప్రాచుర్యాదయమానన్దప్రచురఃపరమాత్మైవ. నహ్యనవధికాతిశయరూపః ప్రభూతానన్దః ప్రత్యగాత్మనిసమ్భవతి.

౧౫. సూ॥ తద్ధేతువ్యపదేశాచ్చ॥ * ఏషహ్యేవానన్దయాతీతిజీవాన్ప్రత్యానన్దయితృత్వవ్యపదేశాచ్చాయంపరమాత్మైవ.

౧౬. సూ॥ మాన్త్రవర్ణికమేవచగీయతే॥ *సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మేతిమన్త్రవర్ణోదితంబ్రహ్మైవ *తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఇత్యారభ్య *ఆనన్దమయఇతిచగీయతే- తతశ్చానన్దమయోబ్రహ్మ.

ప్రత్యగాత్మనఃపరిశుద్ధంస్వరూపంమన్త్రవర్ణోదితమిత్యాశఙ్క్యాహ.

౧౭. సూ॥ నేతరోఽనుపపత్తేః॥ పరస్మాద్బ్రహ్మణఇతరః ప్రత్యగాత్మానమన్త్రవర్ణోదితః - తస్య *విపశ్చితాబ్రహ్మణేతివిపశ్చిత్త్వానుపపత్తేః. వివిధంపశ్యచ్చిత్త్వంహి - విపశ్చిత్త్వం. తచ్చ - * సోకామయతబహుస్యాంప్రజాయేయేత్యాదివాక్యోదితనిరుపాధికబహుభవనసఙ్కల్పరూపంసర్వజ్ఞత్వం. తత్తుప్రత్యగాత్మనః పరిశుద్ధస్వరూపస్యాపినసమ్భవతి- * జగద్వ్యాపారవర్జంప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చేతి వక్ష్యమాణత్వాత్. అతః పరంబ్రహ్మైవమా[illegible]న్త్రవర్ణిక[illegible]

౧౭. సూ॥ భేదవ్యపదేశాచ్చ॥ * భీషాస్మాద్వాతః పవత ఇత్యాదినా అగ్నివాయుసూర్యాదిజీవవర్గస్య ఆనన్దమయాత్ప్రశాసితుః ప్రశాసితవ్యత్వేన భేదో వ్యపదిశ్యతే- అతశ్చానన్దమయః పరమాత్మేతి యోజనా. *తస్మాద్వా ఏతస్మాద్విజ్ఞానమయాదన్యో౽న్తర ఆత్మానన్దమయ ఇతి విజ్ఞానమయాజ్జీవాదానన్దమయస్య భేదో వ్యపదిశ్యతే. విజ్ఞానమయో జీవ ఏవ- న బుద్ధిమాత్రం-మయట్ఛ్రుతేః. అతశ్చానన్దమయః పరమాత్మా.

౧౮. సూ॥ కామాచ్చ నానుమానాపేక్షా॥ *సో౽కామయత ఇత్యారభ్య *ఇదం సర్వమసృజత ఇతి కామాదేవ జగత్సర్గశ్రవణాత్ అస్యానన్దమయస్య జగత్సర్గే నానుమానగమ్యప్రకృత్యపేక్షాపి ప్రతీయతే. ప్రత్యగాత్మనో యస్య కస్యచిదపి సర్గే ప్రకృత్యపేక్షాస్తి- అతశ్చాయం ప్రత్యగాత్మనో౽న్యః పరమాత్మా.

౨౦. సూ॥ అస్మిన్నస్య చ తద్యోగం శాస్తి॥ *రసో వై సః రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వానన్దీ భవతీత్యస్మిన్- ఆనన్దమయే రసశబ్దనిర్దిష్టే అస్య- అయంశబ్దనిర్దిష్టస్య జీవస్య తల్లాభాదానన్దయోగం శాస్తి శాస్త్రం. ప్రత్యగాత్మనో యల్లాభాదానన్దయోగః - స తస్మాదన్యః పరమాత్మైవేత్యానన్దమయః పరం బ్రహ్మ. ....

అ-౭ — ౨౧. సూ॥ అన్తస్తద్ధర్మోపదేశాత్॥

ఛాన్దోగ్యే *య ఏషో౽న్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే *య ఏషో౽న్తరక్షిణి పురుషో దృశ్యతే ఇత్యక్ష్యాదిత్యాధారతయా శ్రూయమాణః పురుషః కిం జీవవిశేషః- ఉత పరమపురుష ఇతి సంశయః. జీవవిశేష ఇతి పూర్వః పక్షః. కుతః. శరీరిత్వాత్. శరీరసంయోగో హి కర్మవశ్యస్య జీవస్య స్వకర్మఫలభోగాయేతి. రాద్ధాన్తస్తు *స ఏష సర్వేభ్యః పాప్మభ్య ఉదిత ఇత్యాదినా అపహతపాప్మత్వపూర్వక సర్వలోకకామేశత్వోపదేశాత్, తేషాం చ జీవేష్వసమ్భవాత్, అయమక్ష్యాదిత్యాధారః పురుషోత్తమ ఏవ. స్వాసాధారణవిలక్షణరూపవత్త్వం చ జ్ఞానబలైశ్వర్యాది కల్యాణగుణ[illegible]వతి. శ్రూయతే చ త

ద్రూపస్యాప్రాకృతత్వం * ఆదిత్యవర్ణంతమసస్తుపారే ఇత్యాదౌ. సూత్రార్థస్తు- ఆదిత్యాద్యన్తశ్శ్రూయమాణఃపురుషఃపరంబ్రహ్మ- తదసాధారణాపహతపాప్మత్వాదిధర్మోపదేశాత్.

౨౨. సూ॥ భేదవ్యపదేశాచ్చాన్యః॥ *య ఆదిత్యేతిష్ఠన్నాదిత్యాదన్తరః *య ఆత్మనితిష్ఠన్నాత్మనోన్తర ఇత్యాది జీవాద్భేదవ్యపదేశాచ్చాయం జీవాదన్యఃపరమాత్మైవ.........

అ.౮— ౨౩. సూ॥ ఆకాశస్తల్లిఙ్గాత్॥

*అస్యలోకస్యకాగతిరిత్యాకాశ ఇతిహోవాచ సర్వాణి హవా ఇమానిభూతాన్యాకాశాదేవసముత్పద్యన్తే ఆకాశంప్రత్యస్తం యన్తీత్యత్ర ఆకాశశబ్దనిర్దిష్టంజగత్కారణంకింప్రసిద్ధాకాశః- ఉత సమస్తచిదచిద్వస్తువిలక్షణంబ్రహ్మేతిసంశయః. ప్రసిద్ధాకాశ ఇతి పూర్వఃపక్షః. కుతః. ఆకాశశబ్దస్యలోకేతత్రైవవ్యుత్పత్తేః, *యతో వా ఇమానిభూతానీత్యాదిసామాన్యలక్షణస్యసదాదిశబ్దానామపి సాధారణత్వేన * ఆకాశాదేవసముత్పద్యన్త ఇతి విశేషేపర్యవసానాత్,. ఈక్షాదయోప్యాకాశఏవజగత్కారణమితినిశ్చితేసతిగౌణా వర్ణనీయా ఇతి. రాద్ధాన్తస్తు * సర్వాణిహవా ఇమానిభూతానీతిప్రసిద్ధవన్నిర్దేశాత్, ప్రసిద్ధేశ్చేక్షాపూర్వకత్వాత్, చిదచిద్వస్తువిలక్షణం సర్వజ్ఞంబ్రహ్మాకాశశబ్దనిర్దిష్టమితి. సూత్రార్థస్తు- ఆకాశశబ్దనిర్దిష్టంపరమేవబ్రహ్మ- ప్రసిద్ధవన్నిర్దిశ్యమానాజ్జగత్కారణత్వాదిలిఙ్గాత్..........................

అ-౯— ౨౪. సూ॥ అతఏవప్రాణః॥

ఛాన్దోగ్యే * ప్రస్తోతర్యాదేవతాప్రస్తావమన్వాయత్తేతిప్రస్తుత్య * కతమాసాదేవతేతిప్రాణ ఇతి హోవాచ సర్వాణిహవా ఇమానిభూతానిప్రాణమేవాభిసంవిశన్తిప్రాణమభ్యుజ్జిహతే సైషా దేవతాప్రస్తావమన్వాయత్తేత్యత్ర నిఖిల జగత్కారణతయాప్రాణశబ్దనిర్దిష్టఃకింప్రసిద్ధఃప్రాణః- ఉతోక్తలక్షణంబ్రహ్మేతిసంశయః. ప్రసిద్ధప్రాణ ఇతిపూర్వఃపక్షః. కుతః. సర్వస్యజగతఃప్రాణాయ

త్తత్స్థితిదర్శనాత్ సపవననిఖిలజగదేకకారణతయానిర్దేశమర్హతీతి. రా
ద్ధాన్తస్తు-శిలాకాష్ఠాదిషు చేతనేషు చ ప్రాణాయత్తస్థిత్యభావాత్ *స
ర్వాణిహవాఇమానిభూతానీతి ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశాదేవహేతోః ప్రాణ
శబ్దనిర్దిష్టం పరమేవ బ్రహ్మ. సూత్రం వ్యాఖ్యాతం..............

అ-౧౦ — ౨౫. సూ॥ జ్యోతిశ్చరణాభిధానాత్ ॥

ఛాన్దోగ్యే * అథయదతఃపరోదివోజ్యోతిర్దీప్యతేవిశ్వతః పృ
ష్ఠేషుసర్వతఃపృష్ఠేష్వనుత్తమేషూత్తమేషులోకేష్విదంవావతద్య
దిదమస్మిన్నన్తః పురుషేజ్యోతిరిత్యత్ర జగత్కారణత్వవ్యాప్త నిరతిశ
యదీప్తియుక్తతయాజ్యోతిశ్శబ్దనిర్దిష్టంకిం ప్రసిద్ధాదిత్యాదిజ్యోతిః- ఉ
తపరమేవ బ్రహ్మేతిసంశయః. ప్రసిద్ధజ్యోతిరితిపూర్వః పక్షః. కుతః.
*ఇదంవావతద్యదిదమస్మిన్నన్తఃపురుషేజ్యోతిరితికౌక్షేయజ్యోతిషా
ప్రసిద్ధేనైక్యావగమాత్, స్వవాక్యేతదతిరిక్త పరబ్రహ్మసాధారణ
లిఙ్గాదర్శనాచ్చ. రాద్ధాన్తస్తు- ప్రసిద్ధజ్యోతిషోఽన్యదేవపరం బ్రహ్మ
హానిరతిశయ దీప్తియుక్తంజ్యోతిశ్శబ్దనిర్దిష్టం. కుతః. * పాదోస్యస
ర్వాభూతానిత్రిపాదస్యామృతందివీతి పూర్వవాక్యేప్యస్యసమ్బద్ధిత
యానిర్దిష్టస్యైవచతుష్పదో బ్రహ్మణః *అథయదతఃపరోదివోజ్యోతిరి
త్యత్రప్రత్యభిజ్ఞానాత్. తచ్చపరమేవ బ్రహ్మేతివిజ్ఞాతం- సర్వేషాం
భూతానాంతస్యపాదత్వేనవ్యపదేశాత్. ఏవంపరబ్రహ్మత్వే నిశ్చి
తేకౌక్షేయజ్యోతిషఃతాదాత్మ్యకత్వానుసన్ధానంఫలాయోపదిశ్యత ఇతి
జ్ఞాయతే. సూత్రార్థస్తు- జ్యోతిశ్శబ్దనిర్దిష్టంపరం బ్రహ్మ- అస్యజ్యో
తిషఃపూర్వవాక్యేసర్వభూతచరణత్వాభిధానాత్. సర్వభూతపా
దత్వంచపరస్యైవ బ్రహ్మణఉపపద్యతే.

౨౬. సూ॥ ఛన్దోభిధానాన్నేతిచేన్నతథాచేతోఽర్ప
ణనిగమాత్తథాహిదర్శనం॥ * గాయత్రీవా ఇదంసర్వమితి
గాయత్ర్యాఖ్యచ్ఛన్దసఃప్రకృతత్వాత్సర్వభూతపాదత్వేనగాయ
త్ర్యేవాభిధానాన్నబ్రహ్మేతిచేత్. నైతత్ (తథాచేతోఽర్ప
ణనిగమాత్) గాయత్రీయథాభ[illegible]బ్రహ్మణిచేతోఽర్పణో

పదేశాత్. గాయత్రీసాదృశ్యంచతుష్పాత్త్వం బ్రహ్మణ్యనుసన్ధేయ
మిత్యుపదిశ్యతే - గాయత్ర్యాస్సర్వాత్మత్వానుపపత్తేరిత్యర్థః. త
థాహిదర్శనం - తథాహ్యన్యత్రాపిచ్ఛన్దస్సపదసాదృశ్యాచ్ఛన్దశ్శబ్దే
నాభిధానందృశ్యతే * తేవాఏతేపఞ్చాన్యేపఞ్చాన్యేదశ సన్తస్తత్కృ
తమిత్యాదిభ్యః * సైషావిరాడన్నాదీతి.

౨౬. సూ॥ భూతాదిపాదవ్యపదేశోపపత్తేశ్చైవం॥ భా॥ భూ
తపృథివీశరీరహృదయానినిర్దిశ్య * సైషా చతుష్పదేతిభూతాదీనాం
పాదత్వవ్యపదేశశ్చ బ్రహ్మణ్యేవోపపద్యతఇతి బ్రహ్మైవ గాయత్రీశబ్ద
నిర్దిష్టమితిగమ్యతే.

౨౭. సూ॥ ఉపదేశభేదాన్నేతిచేన్నోభయస్మిన్నప్య
విరోధాత్. భా॥ * పాదోస్యసర్వాభూతానిత్రిపాదస్యామృతం
దివీతిపూర్వవాక్యోదితంపరంబ్రహ్మవాస్తు - తథాపి * అథయద
తః పరోదివోజ్యోతిరిత్యస్యసప్తమీమాత్రేణ నేహ తత్ప్రత్యభిజ్ఞాయ
తే- తత్ర చాత్ర చ వ్యపదేశప్రకారభేదాత్. తత్ర * దివీతిద్యౌస్స
ప్తమ్యానిర్దిశ్యతే. ఇహచ * దివఃపరోజ్యోతిరితిపఞ్చమ్యా. తతో న
ప్రతిసన్ధానమితిచేన్న - ఉభయస్మిన్నపివ్యపదేశేఉపరిస్థితిరూపార్థై
క్యేనప్రతిసన్ధానావిరోధాత్. యథా - వృక్షాగ్రేశ్యేనఃవృక్షాగ్రా
త్పరతశ్శ్యేనఇతి. ....

అ-౧౧. ౨౯. సూ॥ ప్రాణస్తథానుగమాత్. భా॥

కౌషీతకిబ్రాహ్మణేప్రతర్దనవిద్యాయాం * త్వమేవమేవరంవృ
ణీష్వయంత్వంమనుష్యాయహితతమంమన్యసఇతిప్రతర్దనేనోక్త ఇ
న్ద్రః * ప్రాణోస్మిప్రజ్ఞాత్మాతంమామాయురమృతమిత్యుపాస్స్వేత్యా
హ. అత్రహితతమోపాసనకర్మతయానిర్దిష్ట ఇన్ద్రప్రాణశబ్దాభిధేయః
కింజీవః-ఉతపరమాత్మేతిసంశయః. జీవఇతిపూర్వఃపక్షః. కుతః. ఇన్ద్ర
శబ్దస్యజీవవిశేషేప్రసిద్ధేః, ప్రాణశబ్దస్యాపి తత్సమానాధికరణస్య
సపవార్థఇతి * తంమామాయురమృతమిత్యుపాస్స్వేతి తస్యైవో
పాస్యత్వోపదేశాత్, [illegible] - ఇన్ద్రప్రాణశబ్దనిర్దిష్టంజీవాద

ర్థాన్తరభూతం పరం బ్రహ్మ - * స ఏష ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మానన్దో ఽజరోఽమృత ఇతీన్ద్రప్రాణశబ్దనిర్దిష్టస్యైవ జీవేష్వసమ్భావితానన్దత్వాజరత్వామృతత్వాది శ్రవణాత్. సూత్రార్థస్తు - ఉపాస్యత యోపదిష్టం ఇన్ద్రప్రాణశబ్దాభిధేయం పరం బ్రహ్మ. తథేతి - ప్రకారవచనః. పరబ్రహ్మప్రకారభూతేష్వానన్దాదిష్వస్యానుగమాత్.

౩౦. సూ॥ న వక్తురాత్మోపదేశాదితి చేదధ్యాత్మసమ్బన్ధభూమా హ్యస్మిన్॥ నాయముపాస్యః పరమాత్మా- * మామేవ విజానీహి * తం మామాయురమృతమిత్యుపాస్స్వేతి ప్రజ్ఞాత జీవభావస్యేన్ద్రస్య వక్తుస్స్వాత్మన ఉపాస్యత్వోపదేశాత్, ఉపక్రమే జీవభావనిశ్చయే సత్యుపసంహారస్యాతదనుగుణతయా నేయత్వా, దితి చేన్న (అధ్యాత్మసమ్బన్ధభూమా హ్యస్మిన్) ఆత్మని సమ్బన్ధః - అధ్యాత్మసమ్బన్ధః. తస్య భూమా - బహుత్వం. జీవాదర్థాన్తరభూతాత్మాసాధారణధర్మసమ్బన్ధబహుత్వమస్మిన్ ప్రకరణే ఉపక్రమప్రభృత్యుపసంహారాదుపలభ్యతే. ఉపక్రమే తావత్ * యం త్వం మనుష్యాయ హితతమం మన్యస ఇతి హ్యన్వేష్యమాణముపాసనం పరమాత్మోపాసనమేవ- తస్యైవ హితతమత్వాత్. తథా * ఏష ఏవ సాధు కర్మ కారయతీత్యాది సాధ్వసాధుకర్మణోః కారయితృత్వం పరమాత్మన ఏవ ధర్మః. తథా * తద్యథా రథస్యారేషు నేమిరర్పితా నాభావరా అర్పితాః ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఽర్పితా ఇతి సర్వాధారత్వం చ తస్యైవ ధర్మః. ఆనన్దాదయశ్చ. * ఏష లోకాధిపతిరేష సర్వేశ ఇతి చ. హీతి - హేతౌ. అతః పరం బ్రహ్మైవాయమిత్యర్థః.

పరమాత్మైవోపాస్యశ్చేత్ - కథమిన్ద్రః * మాముపాస్స్వేత్యుపదిదేశేత్యత ఆహ.

౩౧. సూ॥ శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవత్॥ ఇన్ద్రస్య జీవస్యైవ సతః స్వాత్మత్వేనోపాస్యభూతపరమాత్మోపదేశోఽయం శాస్త్రదృష్ట్యా * అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా * త

త్త్వమసి *య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరో యమాత్మా న వేద యస్యా త్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయతి స త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః *ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మాపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణ ఇత్యాదీని హి శాస్త్రాణి పరమాత్మానం జీవాత్మన అన్తరాత్మతయోపదిదిశుః- అతో జీవాత్మవాచినశ్శబ్దాః జీవాత్మశరీరకం పరమాత్మానమేవ వదన్తీతి శాస్త్రదృష్ట్యార్థస్యతస్య *మామేవ విజానీహి *మాముపాస్స్వ ఇతి స్వాత్మశబ్దేన పరమాత్మోపదేశో న విరుధ్యతే. యథా వామదేవశ్శాస్త్రదృష్ట్యా స్వాత్మశరీరకం పరమాత్మానం పశ్యన్నహమితి పరమాత్మానమువాచ *తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనురభవం సూర్యశ్చాహం కక్షీవానృషిరస్మి విప్ర ఇతి.

౩౧. సూ॥ జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాన్నేతి చేన్నోపాసాత్రైవిధ్యాదాశ్రితత్వాదిహ తద్యోగాత్॥ *త్రిశీర్షాణం త్వాష్ట్రమహనమరున్ముఖాన్యతీన్సాలావృకేభ్యః ప్రాయచ్ఛం *యావదస్మిఞ్ఛరీరే ప్రాణో వసతి తావదాయురితి జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాత్ నాధ్యాత్మసమ్బన్ధభూమా పరమాత్మత్వనిశ్చయ ఇతి చేన్న - పరమాత్మన ఏవ స్వాకారేణ, జీవశరీరకత్వేన, ప్రాణశరీరకత్వేన, చోపాసాత్రైవిధ్యార్థత్వాత్తత్తచ్ఛబ్దేనాభిధానమితి నిశ్చీయతే. అన్యత్రాపి బ్రహ్మోపాసనాత్రైవిధ్యస్యాశ్రితత్వాత్. *సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ *ఆనన్దో బ్రహ్మేతి స్వాకారేణోపాస్యత్వం *సచ్చ త్యచ్చాభవదిత్యాదినా భోక్తృశరీరకత్వేన, భోగ్యశరీరకత్వేన, చ. ఇహ - ప్రతర్దనవిద్యాయామపి తస్య త్రైవిధ్యస్య సమ్భవాత్. అత ఇన్ద్రప్రాణశబ్దనిర్దిష్టః పరమాత్మా. ....

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే వేదాన్తదీపే
ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

అ-౧-౨- 33.. సూ॥ సర్వత్ర ప్రసిద్ధోపదేశాత్॥

ఛాన్దోగ్యే శ్రూయతే * సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శా
న్త ఉపాసీత అథ ఖలు క్రతుమయోయం పురుషః యథాక్రతురస్మింల్లో
కే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతి స క్రతుం కుర్వీత మనోమయః
ప్రాణశరీర ఇతి. అత్ర *సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేతి సర్వాత్మకత్వేన ని
ర్దిష్టం బ్రహ్మ కిం ప్రత్యగాత్మా- ఉత పరమాత్మేతి సంశయః. ప్రత్యగా
త్మేతి పూర్వః పక్షః- సర్వత్ర తాదాత్మ్యోపదేశో హి తస్యైవోపపద్య
తే. పరస్య తు బ్రహ్మణః సకలహేయప్రత్యనీకకల్యాణైకతానస్య సమ
స్తహేయాకర సర్వతాదాత్మ్యం విరోధాదేవ న సమ్భవతి. ప్రత్యగాత్మ
నో హి కర్మనిమిత్తో బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్త సర్వభావ ఉపపద్యతే. సృ
ష్ట్యాదిహేతుత్వం చ తత్తత్కర్మనిమిత్తత్వేన సృష్ట్యాదేరుపపద్యతే. బ్ర
హ్మశబ్దో బృహత్త్వగుణయోగేన * తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామ రూపమ
న్నం చ జాయత ఇతివత్తత్రైవ వర్తతే. రాద్ధాన్తస్తు - తజ్జలానితి సర్వం
ఖల్విదం బ్రహ్మేతి తజ్జన్మస్థితిలయహేతుకం తదాత్మకత్వం ప్రసిద్ధవన్ని
ర్దిశ్యమానం పరస్యైవ బ్రహ్మణ ఉపపద్యతే. పరస్మాద్ధి బ్రహ్మణ ఏవ హి
జగజ్జన్మస్థితిలయాః ప్రసిద్ధాః *సోऽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయే
యేతి- ఇదం సర్వమసృజతేత్యాదిషు. తథా సర్వాత్మకత్వం చ జన్మా
దిహేతుకం పరస్యైవ బ్రహ్మణః ప్రసిద్ధం *సన్మూలాః సోమ్యేమాః స
ర్వాః ప్రజాః సదాయతనాః సత్ప్రతిష్ఠా ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమితి.
హేయప్రత్యనీక కల్యాణైకతానాత్మనశ్చ పరస్య హేయాకర సర్వ
భూతాత్మత్వమవిరుద్ధం- *యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్-యస్య పృథివీ శరీరం
*య ఆత్మని తిష్ఠన్ - యస్యాత్మా శరీరం స త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ఇ
త్యాదినా శరీరాత్మభావేన సర్వాత్మత్వోపపాదనాత్, శరీరాత్మనో
శ్చ స్వభావవ్యవస్థానాత్, సర్వం బ్రహ్మేతి సామానాధికరణ్యనిర్దేశ
శ్చ సర్వశబ్దస్య సర్వశరీరకే బ్రహ్మణ్యేవ ప్రవృత్తేరుపపద్యతే- శరీర
వాచీ హి శబ్దః శరీరిణ్యాత్మన్యేవ పర్యవస్యతి- దేవమనుష్యాదిశబ్దవత్.
సూత్రార్థస్తు- సర్వత్ర- *సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేతి నిర్దిష్టవస్తుని

సర్వశబ్దవాచ్యే సామానాధికరణ్యేన తదాత్మతయా నిర్దిష్టం పరం బ్రహ్మైవ. కుతః (ప్రసిద్ధోపదేశాత్) తజ్జలానితి సర్వమిదం బ్రహ్మ ఖల్వితి ప్రసిద్ధవత్తస్యోపదేశాత్, సర్వాత్మకత్వస్యోపదేశాచ్చ. తదేవ హి జగజ్జన్మస్థితిలయహేతుత్వేన వేదాన్తేషు ప్రసిద్ధం.

౩౪. సూ॥ వివక్షితగుణోపపత్తేశ్చ॥ మనోమయత్వాదికాస్సత్యసఙ్కల్పత్వమిత్రా వివక్షితా గుణాః పరస్మిన్నేవోపపద్యన్తే.

౩౫. సూ॥ అనుపపత్తేస్తు న శారీరః॥ ఏతేషాం గుణానాం అనన్తదుఃఖమిశ్రపరిమితసుఖలవభాగిని అజ్ఞే కర్మపరవశే శారీరే ప్రత్యగాత్మన్యనుపపత్తేశ్చాయం న శారీరః - అపితు పరమేవ బ్రహ్మ.

౩౬. సూ॥ కర్మకర్తృవ్యపదేశాచ్చ॥ * ఏతమితః ప్రేత్యాభిసమ్భవితాస్మీతి ప్రాప్యతయోపాస్యో నిర్దిశ్యతే, ప్రాప్తృతయా చ జీవః,- అతశ్చ జీవాదన్యదేవ పరం బ్రహ్మ.

౩౭. సూ॥ శబ్దవిశేషాత్॥ *ఏష మ ఆత్మాన్తర్హృదయ ఇతి శారీరషష్ఠ్యా నిర్దిష్టః, ఉపాస్యః ప్రథమయా,- అతశ్చ జీవాదన్యః.

౩౮. సూ॥ స్మృతేశ్చ॥ *సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తస్స్మృతిర్జ్ఞానమపోహనం చేతి స్మృతేశ్చ. అతశ్చ జీవాదన్య ఉపాస్యః పరమాత్మా.

౩౯. సూ॥ అర్భకౌకస్త్వాత్తద్వ్యపదేశాచ్చ నేతి చేన్న నిచాయ్యత్వాదేవం వ్యోమవచ్చ॥ *ఏష మ ఆత్మాన్తర్హృదయ ఇతి అల్పస్థానత్వాత్, *అణీయాన్వ్రీహేర్వా యవాద్వేత్యల్పత్వవ్యపదేశాచ్చ న పరం బ్రహ్మేతి చేన్న (నిచాయ్యత్వాదేవం) ఏవముపాస్యత్వాద్ధృతోరల్పాయతనత్వాల్పత్వవ్యపదేశః. న స్వరూపాల్పత్వేన- *జ్యాయాన్పృథివ్యా ఇత్యాదినా సర్వస్మాజ్జ్యాయస్త్వవ్యపదేశాత్. జ్యాయసోప్యస్య నగమాయతనానచ్ఛోదేనాల్పత్వాను

సన్ధానముపపద్యతే. (వ్యోమవత్) యథామహతోపివ్యోమ్నస్సూ
చీపథాదిష్వల్పత్వానుసన్ధానం. చశబ్దో౽వధారణే. తద్వదేవేత్యర్థః.
స్వాభావికంచాస్యమహత్త్వమత్రాభిధీయత ఇత్యర్థః. * జ్యాయా
న్పృథివ్యాజ్జ్యాయా నన్తరిక్షాజ్జ్యాయాన్దివోజ్యాయా నేభ్యో లోకే
భ్య ఇతి హ్యానన్తరమేవోపదిశ్యతే.

౮౦. సూ॥ సమ్భోగప్రాప్తిరితి చేన్న వైశేష్యాత్ ॥
యద్యుపాసకశరీరే హృదయే౽యమపి వర్తతే - తత స్తద్వదేవాస్యా
పి శరీర ప్రయుక్త సుఖదుఃఖ సమ్భోగప్రాప్తిరితి చేన్న - హేతువైశే
ష్యాత్. నహి శరీరాన్తర్వర్తిత్వమేవ సుఖదుఃఖోపభోగహేతుః - అపి
తు కర్మపరవశత్వం. తత్త్వపహతపాప్మనః పరమాత్మనో న సమ్భవతి.

అ-౧౩- ౮౧. సూ॥ అత్తా చరాచర గ్రహణాత్ ॥
కఠవల్లీష్వామ్నాయతే * యస్య బ్రహ్మచక్షత్రంచోభే భవత
ఓదనః। మృత్యుర్యస్యోపసేచనం క ఇత్థా వేద యత్ర స ఇతి. అతో౽దనోప
సేచనసూచితో౽త్తా కిం జీవః - ఉత పరమాత్మేతి సంశయః. జీవ ఇతి ప్రా
ప్తః పక్షః. కుతః. భోక్తృత్వస్య కర్మనిమిత్తత్వాత్, జీవస్యైవ తత్సమ్భ
వాత్. రాద్ధాన్తస్తు - సర్వోపసంహారరూపమృత్యూపసేచనమదనీయం
చరాచరాత్మకం కృత్స్నం జగదితి తస్యైతస్యాత్తా పరమాత్మైవ. నచె
సంకర్మనిమిత్తం భోక్తృత్వం - అపితు జగత్సృష్టిస్థితిలయలీలస్య పర
మాత్మనో జగదుపసంహారిత్వరూపం భోక్తృత్వం. సూత్రార్థః - బ్ర
హ్మక్షత్రౌదనస్యాత్తా పరమాత్మా - బ్రహ్మక్షత్రశబ్దేన చరాచరస్య కృ
త్స్నస్య జగతో గ్రహణాత్. మృత్యూపసేచనో హ్యదనో న బ్రహ్మ
క్షత్రమాత్రం - అపితు తదుపలక్షితం చరాచరాత్మకం కృత్స్నం జగదేవ.

౮౨. సూ॥ ప్రకరణాచ్చ॥ * మహాన్తం వి
భుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి * నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో
న మేధయేతి పరస్యైవ హీదం ప్రకరణం - అతశ్చాయం పరమాత్మా.

నన్వనన్తరం * ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్య లోకే గుహాం ప్రవి
ష్టౌ పరమే పరార్ధ్య ఇతి ద్వయోః కర్తృత్వనిర్దేశనశ్రవణాత్, పరమాత్మన

శ్చకర్మఫలాదనానన్వయాత్, అన్తఃకరణద్వితీయో జీవ ఏవ తత్రాస్తీతి ప్రతీయతే-అతోత్రాపి స ఏవ జీవాత్మా భవితుమర్హతీత్యాశఙ్క్యాహ.

౪౩. సూ॥ గుహాం ప్రవిష్టావాత్మానౌ హి తద్దర్శనాత్॥ గుహాం ప్రవిష్టౌ జీవాత్మపరమాత్మానౌ. జీవద్వితీయః పరమాత్మైవ తత్ర ప్రతీయత ఇత్యర్థః. స్వయమనశ్నతోపి పరమాత్మనః ప్రయోజకతయా పానేన్వయో విద్యతే. జీవద్వితీయః పరమాత్మేతి కథమవగమ్యతే (తద్దర్శనాత్) తయోరేవ హ్యస్మిన్ప్రకరణే గుహాప్రవేశవ్యపదేశో దృశ్యతే. * తం దుర్దర్శం గూఢమనుప్రవిష్టం గుహాహితం గహ్వరేష్ఠం పురాణం। అధ్యాత్మయోగాధిగమేన దేవం మత్వా ధీరో హర్షశోకౌ జహాతీతి పరమాత్మనః, * యా ప్రాణేన సమ్భవత్యదితిర్దేవతామయీ। గుహాం ప్రవిశ్య తిష్ఠన్తీ యా భూతేభిర్వ్యజాయతేతి జీవస్య. కర్మఫలాన్యత్తీత్యదితిః- జీవః.

౪౪. సూ॥ విశేషణాచ్చ॥ అస్మిన్ప్రకరణే హ్యుపక్రమప్రభృత్యుపసంహారాజ్జీవపరమాత్మానావేవోపాస్యత్వోపాసకత్వప్రాప్యత్వప్రాప్తృత్వాదిభిర్విశేష్యేతే * మహాన్తం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి * విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనః ప్రగ్రహవాన్నరః। సోధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమిత్యాదిషు- అతశ్చాత్తా పరమాత్మా.

అ-౧౪—— ౪౫. సూ॥ అన్తర ఉపపత్తేః॥

ఛాన్దోగ్యే * య ఏషోక్షిణి పురుషో దృశ్యత ఏష ఆత్మేతి హోవాచైతదమృతమభయమేతద్బ్రహ్మేత్యత్రాక్ష్యాధారః పురుషః కిం ప్రతిబిమ్బాత్మజీవదేవతావిశేషాన్యతమః- ఉత పరమాత్మేతి సంశయః. ఏష్వన్యతమ ఇతి పూర్వః పక్షః. కుతః. * య ఏష దృశ్యత ఇతి ప్రసిద్ధవత్సాయా॥ తా-రనిర్దేశాత్. రాద్ధాన్తస్తు- పరమాత్మైవాయమక్ష్యాధారః పురుషః- అక్షిపురుషసమ్బన్ధితయా శ్రూయమాణానాం నిరుపాధికాత్మత్వామృతత్వాభయత్వబ్రహ్మత్వసంయద్వామత్వాదయః పరమాత్మన్యేవోపపద్యన్తే. ప్ర[illegible]కరణాన్తరేశ్చ * యశ్చక్షుషి తిష్ఠన్న

త్వాదిశ్రుత్యన్తరప్రసిద్ధేరుపపద్యతే. సాక్షాత్కారశ్చ తముపాసననిష్ఠానాం యోగినాం. సూత్రార్థస్తు - అక్ష్యన్తరః పరమాత్మా- సంయద్వామత్వాదీనాం గుణానాముపపత్తేః.

౧౬. సూ॥ స్థానాదివ్యపదేశాచ్చ॥ స్థానం- స్థితిః. పరమాత్మన ఏవ *యశ్చక్షుషి తిష్ఠన్నిత్యాదౌ చక్షుషి స్థితినియమనాదీనాం వ్యపదేశాచ్చాయం పరమాత్మా.

౧౭. సూ॥ సుఖవిశిష్టాభిధానాదేవ చ॥ *ప్రాణో బ్రహ్మ కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మేతి సుఖవిశిష్టతయా ప్రకృతస్య పరస్యైవ బ్రహ్మణోఽక్ష్యాధారతయోపాస్యత్వాభిధానాచ్చాయం పరమాత్మా. ఏవకారోఽస్యైవ హేతోర్నైరపేక్ష్యావగమాయ.

* ప్రాణో బ్రహ్మ కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మేత్యత్ర సుఖవిశిష్టం పరమేవ బ్రహ్మాభిహితమితి కథమిదమవగమ్యతే- యావతా నామాదివత్ప్రతీకోపాసనమేవేత్యాశఙ్క్యాహ.

౧౮. సూ॥ అత ఏవ చ స బ్రహ్మ॥ యతస్తత్ర భవభయభీతాయోపకోసలాయ బ్రహ్మస్వరూపజిజ్ఞాసవే *కం చ ఖం చ న విజానామీతి పృచ్ఛతే *యద్వావ కం తదేవ ఖం యదేవ ఖం తదేవ కమిత్యన్యోన్యవ్యవచ్ఛేదకతయాఽపరిచ్ఛిన్నసుఖస్వరూపం బ్రహ్మేత్యభిధాయ *ప్రాణం చ హాస్మై తదాకాశం చోచురిత్యుక్తం- అత ఏవ ఖశబ్దాభిధేయస్స ఆకాశోఽపరిచ్ఛిన్నసుఖవిశిష్టం పరం బ్రహ్మైవ.

౧౯. సూ॥ శ్రుతోపనిషత్కగత్యభిధానాచ్చ॥ శ్రుతోపనిషత్కైః- అధిగతబ్రహ్మయాథాత్మ్యైః బ్రహ్మప్రాప్తయే యా గతిరర్చిరాదికాఽధిగన్తవ్యతయాఽవగతా శ్రుత్యన్తరే- తస్యాశ్చాక్షిపురుషం శ్రుతవతోఽధిగన్తవ్యతయా *తేఽర్చిషమేవాభిసమ్భవన్తీత్యాదినాఽభిధానాదక్షిపురుషః పరమాత్మా.

౨౦. సూ॥ అనవస్థితేరసమ్భవాచ్చ నేతరః॥ పరమాత్మన ఇతరః- జీవాదికః. తస్యాక్షిణి నియమేనానవస్థితేః, అమృతత్వసంయద్వామత్వాదీనాం చాసమ్భవాత్, నాసావక్ష్యాధారః. ...

అ-౧౫— ౫౧. సూ॥ ❀ { అన్తర్యామ్యధిదైవాధిలోకాదిషు తద్ధర్మవ్యపదేశాత్ ॥ } ❀

బృహదారణ్యకే * యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తరో యం పృథివీ న వేద యస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీమన్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ఇత్యాదిషు సర్వేషు పర్యాయేషు శ్రూయమాణోఽన్తర్యామీ కిం ప్రత్యగాత్మా - ఉత పరమాత్మేతి సంశయః. ప్రత్యగాత్మేతి పూర్వః పక్షః- వాక్యశేషే * ద్రష్టా శ్రోతా మన్తేతి ద్రష్టృత్వాది శ్రుతేః, * నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టేతి ద్రష్ట్రన్తర నిషేధాచ్చ. రాద్ధాన్తస్తు- పృథివ్యాద్యాత్మపర్యన్త సర్వతత్త్వానాం సర్వైస్తైరదృష్టేనైకేన నియమనం నిరుపాధికామృతత్వాదికంచ పరమాత్మన ఏవ ధర్మ ఇత్యన్తర్యామీ పరమాత్మా. ద్రష్టృత్వాదిశ్చ-రూపాదిసాక్షాత్కారః. స చ * పశ్యత్యచక్షురిత్యాదినా పరమాత్మనోఽప్యస్తి. * నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టేతి చ జీవేనాదృష్టాన్తర్యామి ద్రష్ట్రవదన్తర్యామిణాప్యదృష్ట ద్రష్ట్రన్తర నిషేధపరః. సూత్రార్థః - అధిదైవాధిలోకాదిపదచిహ్నితేషు వాక్యేషు శ్రూయమాణోఽన్తర్యామీ పరమాత్మా-సర్వాన్తరత్వ సర్వావిదితత్వ సర్వశరీరకత్వ సర్వనియమన సర్వాత్మకత్వామృతత్వాది పరమాత్మధర్మాణాం వ్యపదేశాత్.

౫౨. సూ॥ ❀ న చ స్మార్తమతద్ధర్మాభిలాపాచ్ఛారీరశ్చ॥ ❀ స్మార్తం- ప్రధానం. శారీరః - ప్రత్యగాత్మా. స్మార్తం చ శారీరశ్చ నాన్తర్యామీ- తయోరసమ్భావితోక్త ధర్మాభిలాపాత్. యథా స్మార్తస్యాచేతనస్యాసమ్భావనయా నాన్తర్యామిత్వ ప్రసక్తిః- తథా ప్రత్యగాత్మనోఽపీత్యర్థః.

౫౩. సూ॥ ❀ ఉభయేఽపి హి భేదేనైనమధీయతే॥ ❀ ఉభయే- కాణ్వా మాధ్యన్దినా అపి * యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్ * య ఆత్మని తిష్ఠన్నితి యతః ప్రత్యగాత్మనో భేదేనైనం- అన్తర్యామిణమధీయతే - అతోఽయం తదతిరిక్తః పరమాత్మా.

అ-౧౬—౫౪. సూ॥ ❀ అదృశ్యత్వాదిగుణకో ధర్మోక్తేః॥ ❀

ఆథర్వణే * అథ పరా య[illegible] తదక్షరమధిగమ్యతే యత్తదద్రేశ్య

మిత్యారభ్య *యద్భూతయోనిం పరిపశ్యన్తి ధీరాః *అక్షరాత్పరతః పర ఇత్యాదౌ కిం ప్రధానపురుషౌ ప్రతిపాద్యేతే- ఉత పరమాత్మైవేతి సంశయః. ప్రధానపురుషావితి పూర్వః పక్షః. పృథివ్యాద్యచేతనగతదృశ్యత్వాదీనాం ప్రతిషేధాత్తజ్జాతీయాచేతనం ప్రధానమేవ భూతయోన్యక్షరమితి ప్రతీయతే. తథా *అక్షరాత్పరతః పర ఇతి చైతస్యాధిష్ఠాతా పురుష ఏవేతి. రాద్ధాన్తస్తు - ఉత్తరత్ర *యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదితి ప్రధానపురుషయోరసమ్భావితం సార్వజ్ఞ్యమభిధాయ *తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూపమన్నం చ జాయత ఇతి సర్వజ్ఞాత్సత్యసఙ్కల్పాజ్జగదుత్పత్తిశ్రవణాత్పూర్వోక్తమదృశ్యత్వాదిగుణకం భూతయోన్యక్షరం,*అక్షరాత్పరతః పర ఇతి చ నిర్దిష్టం తదక్షరం, పరం బ్రహ్మైవేతి విజ్ఞాయతే. సూత్రార్థః- అదృశ్యత్వాదిగుణకః పరమాత్మా- సర్వజ్ఞత్వాదితద్ధర్మోక్తేః.

౨౨. సూ॥ విశేషణభేదవ్యపదేశాభ్యాం చ నేతరౌ॥ విశినష్టి హి ప్రకరణం ప్రధానాద్భూతయోన్యక్షరం ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానాదినా. తథా *అక్షరాత్పరతః పర ఇతి - అక్షరాత్ - అవ్యాకృతాత్ పరతోఽవస్థితాత్పురుషాత్ పర ఇతి పురుషాచ్చాస్య భూతయోన్యక్షరస్య భేదో వ్యపదిశ్యతే. అతశ్చ న ప్రధానపురుషౌ- అపి తు పరమాత్మైవాత్ర నిర్దిష్టః.

౨౩. సూ॥ రూపోపన్యాసాచ్చ॥ *అగ్నిర్మూర్ధేత్యాదినా సమస్తస్య చిదచిదాత్మకస్య ప్రపఞ్చస్య భూతయోన్యక్షరరూపత్వేనోపన్యాసాచ్చాయమదృశ్యత్వాదిగుణకః పరమాత్మా....

అ-౧౭.—
౨౪. సూ॥ వైశ్వానరస్సాధారణశబ్దవిశేషాత్॥

ఛాన్దోగ్యే *ఆత్మానమేవేమం వైశ్వానరం సమ్ప్రత్యధ్యేషి తమేవ నో బ్రూహీత్యారభ్య *యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమభివిమానమాత్మానం వైశ్వానరముపాస్త ఇత్యత్ర కిమయం వైశ్వానరః పరమాత్మేతి శక్యనిర్ణయః - ఉత నేతి సంశయః. అశక్యనిర్ణయ ఇ

తిపూర్వపక్షః- వైశ్వానరశబ్దస్యజాఠరాగ్నౌ మహాభూతతృతీయే దేవతావిశేషేపరమాత్మనిచ వైదికప్రయోగదర్శనాత్, అస్మిన్ ప్రకరణేసర్వేషాంలిఙ్గోపలబ్ధేశ్చ. రాద్ధాన్తస్తు- *కోనఆత్మాకింబ్రహ్మేతిసర్వేషాంజీవానామాత్మభూతంబ్రహ్మకిమితిప్రక్రమాత్, ఉత్తరత్ర * ఆత్మానంవైశ్వానరమితిబ్రహ్మశబ్దస్థానే సర్వత్రవైశ్వానరశబ్దప్రయోగాచ్చ వైశ్వానరాత్మాసర్వేషాం జీవానామాత్మభూతంపరంబ్రహ్మేతివిజ్ఞాయతే. సూత్రార్థః- వైశ్వానరశబ్దనిర్దిష్టఃపరమాత్మా- వైశ్వానరశబ్దస్యానేకార్థసాధారణస్యాప్యస్మిన్ప్రకరణే పరమాత్మాసాధారణవిశేషణైః స్వర్గాత్మత్వాదిభిః విశేష్యమాణత్వాత్. విశేష్యతఇతివిశేషః.

౫౮. సూ॥ స్మర్యమాణమనుమానంస్యాదితి॥ స్మర్యమాణం- ప్రత్యభిజ్ఞాయమానం. అనుమీయతేఽనేనేత్యనుమానం. ఇతిశబ్దః ప్రకారవచనః. ఇత్థంస్మర్యమాణంరూపంవైశ్వానరస్య పరమాత్మత్వేఽనుమానంస్యాత్. ద్యుప్రభృతిపృథివ్యన్తమవయవవిభాగేన వైశ్వానరస్యరూపమిహోపదిష్టం * అగ్నిర్మూర్ధాచక్షుషీచన్ద్రసూర్యౌ * ద్యాంమూర్ధానంయస్యవిప్రావదన్తీతి శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధంపరమపురుషరూపమిహ ప్రత్యభిజ్ఞాయమానం వైశ్వానరస్య పరమాత్మత్వేలిఙ్గంస్యాదిత్యర్థః.

అనిర్ణయమాశఙ్క్యపరిహరతి.

౫౯. సూ॥ శబ్దాదిభ్యోన్తఃప్రతిష్ఠానాచ్చనేతిచేన్నతథా దృష్ట్యుపదేశాదసమ్భవాత్పురుషమపిచైనమధీయతే॥ (శబ్దాదిభ్యోన్తః ప్రతిష్ఠానాచ్చేతి) శబ్దస్తావత్ -వాజినాంవైశ్వానరవిద్యాప్రకరణే * సఏషోగ్నిర్వైశ్వానరఇతి వైశ్వానరసమానాధికరణోగ్నిశబ్దః. అస్మిన్ ప్రకరణేచ * హృదయంగార్హపత్యమిత్యారభ్యవైశ్వానరస్యహృదయాదిస్థానస్యాగ్నిత్రయపరికల్పనం ప్రాణాహుత్యాధారత్వంచేత్యాది ప్రతీయతే. వాజినామపి * సయోహైతమేవమగ్నింవైశ్వానరంపురుషవిధంపురుషేన్తఃప్రతిష్ఠి

తం వేదేతి వైశ్వానరస్య శరీరాన్తః ప్రతిష్ఠితత్వం ప్రతీయతే. అతఏతల్లింగైర్వైశ్వానరస్య జాఠరాగ్నిత్వప్రతీతేర్నాయం పరమాత్మేతి శక్యనిర్ణయ ఇతి చేత్. తన్న. (తథాదృష్ట్యుపదేశాత్) దృష్టిః- ఉపాసనం. తథోపాసనోపదేశాదిత్యర్థః. జాఠరాగ్నిశరీరతయా వైశ్వానరస్య పరమాత్మన ఉపాసనం హ్యత్రోపదిశ్యతే * అయమగ్నిర్వైశ్వానరః పురుషేన్తః ప్రతిష్ఠిత ఇత్యాదౌ. కథమవగమ్యత ఇతి చేత్ (అసమ్భవాత్) కేవలజాఠరాగ్నేస్త్రైలోక్యశరీరత్వాద్యసమ్భవాత్. (పురుషమపి చైనమధీయతే) చశబ్దః ప్రసిద్ధౌ. వాజసనేయినస్త్వేవ * సఏషోగ్నిర్వైశ్వానరో యత్పురుష ఇత్యేనం- వైశ్వానరం పురుషమపి హ్యధీయతే. పురుషశ్చ పరమాత్మైవ- * పురుష ఏవేదం సర్వం * పురుషాన్న పరం కిఞ్చిదిత్యాదిషు ప్రసిద్ధేః.

౨౦. సూ॥ అతఏవ న దేవతా భూతం చ॥ యత్త్రైలోక్యశరీరోసౌ వైశ్వానరః, యతశ్చ నిరుపాధికపురుషశబ్దనిర్దిష్టః, అతఏవ నాగ్న్యభిమానిదేవతా మహాభూతతృతీయశ్చ వైశ్వానరశ్శబ్దనీయః.

౨౧. సూ॥ సాక్షాదప్యవిరోధం జైమినిః॥ అగ్నిశరీరతయా వైశ్వానరస్యోపాసనార్థమగ్నిశబ్దసామానాధికరణ్యనిర్దేశ ఇత్యుక్తం. విశ్వేషాం నరాణాం నేతృత్వాదినా సమ్బన్ధేన యథా వైశ్వానరశబ్దః పరమాత్మని వర్తతే- తథైవాగ్నిశబ్దస్యాప్యగ్రనయనాదినా యోగేన సాక్షాత్పరమాత్మని వృత్తౌ న కశ్చిద్విరోధ ఇతి జైమినిరాచార్యో మన్యతే.

* యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమభి విమానమాత్మానం వైశ్వానరమితి ద్యుప్రభృతి పృథివ్యన్తప్రదేశ సమ్బన్ధిన్యా మాత్రయా పరిచ్ఛిన్నత్వమనవచ్ఛిన్నస్య పరమాత్మనో వైశ్వానరస్య కథముపపద్యత ఇత్యత్రాహ.

౨౨. సూ॥ అభివ్యక్తేరిత్యాశ్మరథ్యః॥ అనవచ్ఛిన్నస్యైవ పరమాత్మన ఉపాసనాభివ్యక్త్యర్థం ద్యుప్రభృతి పృథివ్యన్తప్రదేశపరిచ్ఛిన్నత్వమిత్యాశ్మరథ్య ఆచార్యో మన్యతే.

ద్యుప్రభృతిప్రదేశావచ్ఛేదేనాభివ్యక్తస్య పరమాత్మనో ద్యుభ్వాదిత్యాదీనాం మూర్ధాద్యవయవకల్పనం కిమర్థమితి చేత్. తత్రాహ.

౨౩. సూ॥ అనుస్మృతేర్బాదరిః॥ అనుస్మృతిః- ఉపాసనం. బ్రహ్మప్రాప్తయే తథోపాసనార్థం మూర్ధప్రభృతి పాదాన్తదేహపరికల్పనమితి బాదరిరాచార్యో మన్యతే.

అయం వైశ్వానరః పరమాత్మా త్రైలోక్యశరీర ఉపాస్య ఉపదిశ్యతే చేత్ - *ఉర ఏవ వేదిర్లోమాని బర్హిర్హృదయం గార్హపత్య ఇత్యాదినా ఉపాసకశరీరావయవానాం గార్హపత్యాది పరికల్పనం కిమర్థమిత్యత్రాహ.

౨౪. సూ॥ సమ్పత్తేరితి జైమినిస్తథా హి దర్శయతి॥ వైశ్వానరవిద్యాఙ్గభూతాయా ఉపాసకైరహరహః క్రియమాణాయాః ప్రాణాహుతేరగ్నిహోత్రత్వ సమ్పాదనాయ గార్హపత్యాదిపరికల్పనమితి జైమినిరాచార్యో మన్యతే. తథా హ్యగ్నిహోత్రసమ్పత్తిమేవేయం దర్శయతి శ్రుతిః ప్రాణాహుతిం విధాయ *అథ య ఏవం విద్వానగ్నిహోత్రం జుహోతీతి. ఉక్తానామర్థానాం పూజితత్వఖ్యాపనాయాచార్యగ్రహణం.

౨౫. సూ॥ ఆమనన్తి చైనమస్మిన్॥ ఏనం- పరమపురుషం వైశ్వానరం ద్యుభ్వాదిదేహమస్మిన్ - ఉపాసకదేహే ప్రాణాగ్నిహోత్రేణారాధ్యత్వాయామనన్తి హి *తస్య హ వా ఏతస్య వైశ్వానరస్య మూర్ధైవ సుతేజా ఇత్యాదినా. ఉపాసకమూర్ధాదిపాదాన్తా ఏవ ద్యుప్రభృతయః పరమపురుషస్య మూర్ధాదయ ఇతి ప్రాణాగ్నిహోత్రవేళాయామనుసన్ధేయా ఇత్యర్థః. ....*

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే
ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

అ-౧౮ — ౬౬. సూ॥ ద్యుభ్వాద్యాయతనంస్వశబ్దాత్ ॥

ఆథర్వణే * యస్మిన్ద్యౌఃపృథివీచాన్తరిక్షమోతం మనస్సహ ప్రాణైశ్చసర్వైస్తమేవైకంజానథాత్మానమన్యావాచో విముఞ్చథఅమృతస్యైషసేతు రిత్యత్ర ద్యుపృథివ్యాదీనామాయతనం కిం జీవః- ఉతపరమాత్మేతిసంశయః. జీవఇతిపూర్వఃపక్షః-మనఃప్రభృతీన్ద్రియాధారత్వశ్రుతేః, ఉత్తరత్ర నాడీసమ్బన్ధా, జాయమానత్వశ్రుతే, శ్చ. రాద్ధాన్తస్తు-నిరుపాధికామృతత్వామృతసేతుత్వయోఃపరమాత్మధర్మయోశ్శ్రవణాత్ పరమాత్మైవాయం. సర్వంనియన్తృతయాఆప్నోతీతిహ్యాత్మా. అమృతస్యప్రాపకతయా సేతుశ్చ సఏవ. నాడీసమ్బన్ధః, బహుధాజాయమానత్వం, చ *సన్తతంసిరాభిస్తులమ్బత్యాకోశసన్నిభం *అజాయమానోబహుధావిజాయతఇత్యాదిషు సర్వసమాశ్రయణీయత్వాయాజహత్స్వభావస్యైవ పరమాత్మనోపిదృశ్యతఇతి. సూత్రార్థస్తు- ద్యుపృథివ్యాదీనామాయతనంపరమాత్మా (స్వశబ్దాత్) స్వాసాధారణాత్మశబ్దాత్.

౬౭. సూ॥ ముక్తోపసృప్యవ్యపదేశాచ్చ॥ *తదావిద్వాన్పుణ్యపాపేవిధూయనిరఞ్జనఃపరమం సామ్యముపైతి * తథావిద్వాన్నామరూపాద్విముక్తఃపరాత్పరం పురుషముపైతిదివ్యం. పుణ్యపాపేవిధూయ, నామరూపాద్విముక్త,ఇతిచబద్ధాన్ముక్తస్య ప్రాప్యతయావ్యపదేశాచ్చాయంపరమాత్మా.

౬౮. సూ॥ నానుమానమతచ్ఛబ్దాత్ప్రాణభృచ్చ॥ ఆనుమానం- అనుమానగమ్యంప్రధానం. యథాతద్వాచిశబ్దాభావాత్తదిహనగృహ్యతే - తథా ప్రాణభృదపీత్యర్థః. అతశ్చాయంపరమాత్మా.

౬౯. సూ॥ భేదవ్యపదేశాచ్చ॥ *అనీశయా శోచతిముహ్యమానఃజుష్టంయదాపశ్యత్యన్యమీశమిత్యాదిజీవాద్భేదవ్యపదేశాచ్చాయంపరమాత్మా.

౭౦. సూ॥ ప్రకరణాత్. *అథపరాయయా తదక్షరమధిగమ్యతఇత్యాదినాపరమాత్మనఏవప్రకృతత్వాత్.

౭౧. సూ॥ స్థిత్యదనాభ్యాంచ॥ *తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతీతికర్మఫలమనశ్నతః పరమాత్మనోదీప్యమానతయాస్థితేః, జీవస్యకర్మపరవశతయా తత్ఫలాదనాచ్చపరమాత్మనోజీవాద్భేదావగమాచ్చ అమృతస్సేతుర్ద్యుభ్వాద్యాయతనంనజీవః. * అదృశ్యత్వాదిగుణక ఇత్యనేనపరమాత్మత్వేస్థాపితేపినాడీసమ్బన్ధబహుధాజాయమానత్వలిఙ్గాద్యాన్తరప్రకరణవిచ్ఛేదశఙ్కా- సానిరాకృతాద్యుభ్వాద్యాయతనమితి. వైశ్వానరస్యత్రైలోక్యశరీరత్వాదినాపరమాత్మత్వనిర్ణయ ఇతివుత్యై వైశ్వానరవిద్యానిరూపితా.........................*

అ-౧౯—

౭౨. సూ॥ {భూమా సమ్ప్రసా / దాదధ్యుపదేశాత్.}

ఛాన్దోగ్యే * యత్రనాన్యత్పశ్యతినాన్యచ్ఛృణోతినాన్యద్విజానాతిసభూమేత్యత్రభూమశబ్దనిర్దిష్టోనిరతిశయవైపుల్యవిశిష్టసుఖరూపఃకింప్రత్యగాత్మా- ఉతపరమాత్మేతిసంశయః. ప్రత్యగాత్మేతిపూర్వఃపక్షః- * తరతిశోకమాత్మవిదితిప్రక్రమ్యనామాది పరమ్పరయోత్తరోత్తరభూయస్త్వేనప్రశ్నప్రతివచనాభ్యాంప్రస్తుతస్యాత్మోపదేశస్యప్రాణశబ్దనిర్దిష్టప్రత్యగాత్మనిసమాప్తిదర్శనాత్ ప్రత్యగాత్మనఏవభూమసంశబ్దనమితినిశ్చీయతే. రాద్ధాన్తస్తు- యద్యపి ప్రశ్నప్రతివచనాభ్యాముత్తరోత్తరభూయస్త్వవచనంప్రాణేపర్యవసితం- తథాపి ప్రాణవేదినోఽతివాదిత్వముక్త్వా * ఏషతువాఅతివదతియస్సత్యేనాతివదతీతితుశబ్దేనోపాసకభేదంప్రతిపాద్యతస్యసత్యోపాసకస్యపూర్వస్మాదాధిక్యోపదేశాత్ సత్యశబ్దాభిధేయంపరంబ్రహ్మైవభూమవిశిష్టమితి. సూత్రార్థస్తు - భూమగుణవిశిష్టంపరంబ్రహ్మైవ (సమ్ప్రసాదాదధ్యుపదేశాత్) సమ్ప్రసాదః - ప్రత్యగాత్మా. *ఏషసమ్ప్రసాదోస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యో

తిరుపసమ్పద్యేత్యాద్యుపనిషత్ప్రసిద్ధేః * ఏషతువా అతివదతీతి ప్రత్యగాత్మనోఽధికతయోపదేశాత్. అతివాదిత్వంహి - స్వోపాస్యాధిక్యవాదిత్వం.

౭౩. సూ॥ ధర్మోపపత్తేశ్చ॥ స్వాభావికామృతత్వస్వమహిమ ప్రతిష్ఠితత్వసర్వాత్మత్వ సర్వోత్పత్తిహేతుత్వాదీనాం భూమ్ని శ్రూయమాణానాంధర్మాణాం పరస్మిన్నేవబ్రహ్మణ్యుపపత్తేశ్చ భూమాపరంబ్రహ్మైవ. ....*

అ-౨౦.— ౭౮. సూ॥ అక్షరమమ్బరాన్తధృతేః.

వాజినాంగార్గీప్రశ్నే * సహోవాచైతద్వై తదక్షరం గార్గిబ్రాహ్మణాఅభివదన్త్యస్థూలమనణ్వహ్రస్వమదీర్ఘమలోహితమస్నేహమచ్ఛాయమిత్యత్రాక్షరశబ్దనిర్దిష్టంప్రధానం-జీవో వా-ఉతపరమాత్మేతిసంశయః. ప్రధానం- జీవోవా- నపరమాత్మేతిపూర్వఃపక్షః. *కస్మిన్నుఖల్వాకాశ ఓతశ్చప్రోతశ్చేత్యుక్తిఆకాశాధారతయోచ్యమానమక్షరంప్రధానం. జీవో వా- ప్రధానస్యవికారాధారత్వా, జ్జీవస్యాచిద్వస్త్వాధారత్వాత్,. నపరమాత్మేతి. రాద్ధాన్తస్తు- *యదూర్ధ్వంగార్గిదివఇత్యారభ్యకాలత్రయవర్తినఃకృత్స్నస్యాధారతయానిర్దిష్టఆకాశోఽవ్యాకృతమేవ - నవాయుమానాకాశః. తతఃపశ్చాత్ * కస్మిన్నుఖల్వాకాశ ఓతశ్చప్రోతశ్చేతిపృష్టే తదాధారత యోచ్యమానమేతదక్షరంనప్రధానం భవితుమర్హతి. నాపిజీవః- * ఏతస్యవాఅక్షరస్యప్రశాసనేగార్గి సూర్యాచన్ద్రమసౌవిధృతౌతిష్ఠతఇత్యారభ్యప్రశాసనాత్సర్వాధారత్వశ్రుతేః. సూత్రార్థస్తు- *ఏతద్వైతదక్షరంగార్గీతినిర్దిష్టంపరమాత్మా (అమ్బరాన్తధృతేః) అమ్బరం- వాయుమానాకాశః. అమ్బరాన్తః- అమ్బరపారభూతం. అమ్బరకారణమితియావత్. కారణాపత్తిరేవహి కార్యస్యాన్తః. సచామ్బరాన్తః- అవ్యాకృతంప్రధానం. తస్యధృతేః-ధారణాత్. అవ్యాకృతస్యాపిధృతేరక్షరంపరమాత్మైవేత్యర్థః.

ఏవంతర్హి జీవోభవితుమర్హతి - తస్యప్రధానధృత్యుపపత్తేరిత్యాశఙ్క్యాహ.

౭౫. సూ॥ సాచప్రశాసనాత్॥ సాచ-అమ్బరాన్తధృతిః * ఏతస్యవాఅక్షరస్యప్రశాసనేగార్గి సూర్యాచన్ద్రమసౌవితిప్రశాసనాచ్ఛ్రూయతే. ప్రశాసనం - ప్రకృష్టంశాసనం. అప్రతిహతాజ్ఞా. నచాప్రతిహతాజ్ఞయాకృత్స్నస్యచిదచిదాత్మకస్యజగతోధృతిర్జీవేఉపపద్యతే-అతోనజీవః.

౭౬. సూ॥ అన్యభావవ్యావృత్తేశ్చ॥ అన్యభావః- అన్యత్వం. అస్యాక్షరస్యపరమపురుషాదన్యత్వం వ్యావర్తయతివాక్యశేషః- *అదృష్టంద్రష్టిృత్యాదినాసర్వైరదృష్టమేతదక్షరంసర్వస్యద్రష్టిృత్యాదిప్రధానజీవాసమ్భావనీయార్థప్రతిపాదనాత్.

అ- ౧౧. — ౭౭.సూ॥ ఈక్షతికర్మవ్యపదేశాత్సః॥
ఆథర్వణికానాంసత్యకామప్రశ్నే * యఃపునరేతంత్రిమాత్రేణౌమిత్యనేనైవాక్షరేణ పరమపురుషమభిధ్యాయీతేత్యారభ్య * సనామభిరున్నీయతే బ్రహ్మలోకంస ఏతస్మాజ్జీవఘనాత్పరాత్పరంపురిశయంపురుషమీక్షత ఇత్యత్ర ధ్యాయతీక్షతి కర్మతయావ్యపదిష్టఃపరమపురుషఃకింహిరణ్యగర్భః- ఉతపరబ్రహ్మభూతఃపురుషోత్తమఇతి సంశయః. హిరణ్యగర్భఇతిపూర్వఃపక్షః. పూర్వత్రైకమాత్రంప్రణవముపాసీనస్యమనుష్యలోకప్రాప్తింఫలం, ద్విమాత్రముపాసీనస్యాన్తరిక్షలోకప్రాప్తించఫల, మభిధాయానన్తరం * యఃపునరేతంత్రిమాత్రేణేతిత్రిమాత్రంప్రణవముపాసీనస్యఫలత్వేనోచ్యమానబ్రహ్మలోకస్థపురుషేక్షణకర్మభూతశ్చతుర్ముఖ ఏవేతివిజ్ఞాయతే- మనుష్యలోకాన్తరిక్షలోకసాహచర్యాద్బ్రహ్మలోకోపిక్షేత్రజ్ఞలోకఇతినిశ్చయాత్. రాద్ధాన్తస్తు-*పరాత్పరంపురిశయంపురుషమీక్షతఇతీక్షతికర్మతయానిర్దిష్టపురుషవిషయేశ్లోకే *తమోఙ్కారేణైవాయతనేనాన్వేతివిద్వాన్యత్తచ్ఛాన్తమజరమమృతమభయంపరంచేతినిరుపాధికశాన్తత్వామృతత్వాదివ్యపదేశాత్పరమాత్మైవాయమితినిశ్చీయతే. ఏవంపరమాత్మత్వేనిశ్చితేబ్రహ్మలోకశబ్దశ్చతత్స్థానమే

వాభిదధాతీత్యవగమ్యతే. తద్విషయతయోదాహృతే చశ్లోకే *య త్తత్పరమో వేదయన్తే ఇతి సూరిభిర్దృశ్యత్వవచనం తదేవద్రఢయతి. సూత్రార్థస్తు - ఈక్షతికర్మసః- పరమాత్మా. ధ్యాయతీక్షత్యోరేక విషయత్వేనధ్యాయతి కర్మాపిసఏవేత్యర్థః. (వ్యపదేశాత్) తద్వి షయకతయా * శాన్తమజరమమృతమభయంపరంచేతి పరమాత్మధ ర్మాణాంవ్యపదేశాత్. ....*

అ-౨౨.— ౭౮. సూ॥ దహరఉత్తరేభ్యః

ఛాన్దోగ్యే * అథయదిదమస్మిన్బ్రహ్మపురే దహరంపుణ్డరీకం వేశ్మదహరోస్మిన్నన్తరఆకాశస్తస్మిన్యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యం తద్వావవి జిజ్ఞాసితవ్య మిత్యత్రహృదయపుణ్డరీకమధ్యవర్తీ దహరాకాశశ్శ్రూ యమాణఃకింభూతాకాశః- ఉతజీవః- అథపరమాత్మేతిసంశయః. ప్ర థమంతావద్భూతాకాశఇత్యుక్తమాత్రయుక్తమితిపూర్వపక్షః- ఆ కాశశబ్దస్యభూతాకాశే ప్రసిద్ధిప్రాచుర్యా, దాకాశాన్తర్వర్తినో న్యస్యాన్వేష్టవ్యతా ప్రతీతే, శ్చ. రాద్ధాన్తస్తు- *కింతదత్రవిద్యతే యదన్వేష్టవ్యమితిచోదితే *యావాన్వా అయమాకాశ ఇత్యారభ్య *ఏతత్సత్యంబ్రహ్మపురమిత్యన్తేనదహరాకాశస్యాతిమహత్త్వసర్వా శ్రయత్వ జత్వసత్యత్వాద్యభిధాయ *అస్మిన్కామాస్సమాహితా ఇత్యాకాశాన్తర్వర్తినోన్వేష్టవ్యాఃకామాఇతి ప్రతిపాద్య- కోయం దహరాకాశశబ్దనిర్దిష్టః, కేతదాశ్రయాఃకామా, ఇత్యపేక్షాయాం *ఏషఆత్మాపహతపాప్మేత్యారభ్యసత్యసఙ్కల్పఇత్యన్తేనఆకాశశ బ్దనిర్దిష్టఆత్మా, కామాశ్చాపహతపాప్మత్వాదయస్తద్విశేషణభూతా, ఇతిప్రతిపాదయద్వాక్య మపహతపాప్మత్వాది విశిష్టమాత్మానమా హ. ఉపక్రమే చాన్వేష్టవ్యతయాప్రతిజ్ఞాతఆకాశఆత్మా, ఏతద్విశే షణభూతాఅపహతపాప్మత్వాదయఃకామా, ఇతిజ్ఞాపయత్ * అథ యఇహాత్మానమనువిద్యవ్రజన్త్యేతాంశ్చసత్యాన్కామాన్ తేషాంస ర్వేషులోకేషు కామచారోభవతీత్యుపసంహరతి. అతోయందహ రాకాశో ఽపహతపాప్మత్వాదివిశిష్టః పరమాత్మేతినిశ్చీయతే- నభూ

తాకాశాదిరితి. ఏవంతర్హ్యస్మిన్వాక్యే * అథయఏషసమ్ప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయేతిప్రత్యగాత్మప్రతీతేః, తస్యచోత్తరత్ర ప్రజాపతివాక్యేఽపహతపాప్మత్వాదిగుణకత్వావగమాత్, ప్రత్యగాత్మైవదహరాకాశ ఇతిపూర్వపక్షీమన్యతే. రాద్ధాన్తీతు- ప్రత్యగాత్మాకర్మపరవశతయాజాగరితస్వప్నసుషుప్త్యాద్యవస్థాభిఃతిరోహితాపహతపాప్మత్వాదికఃపరమాత్మానముపసమ్పన్నః తత్ప్రసాదాదావిర్భూతగుణకఃప్రజాపతివాక్యేప్రతిపాదితః. దహరాకాశస్త్వ తిరోహితనిరుపాధికాపహతపాప్మత్వాదికఃప్రత్యగాత్మన్య సమ్భావనీయజగద్విధరణసమస్తచిదచిద్వస్తునియమనాద్యనన్తగుణకః ప్రతిపన్న ఇతి నాయంప్రత్యగాత్మాదహరాకాశః-అపితుపరమాత్మైవేతిమన్యతే.సూత్రార్థస్తు-దహరాకాశఃపరంబ్రహ్మ (ఉత్తరేభ్యః) ఉత్తరవాక్యగతేభ్యోఽపహతపాప్మత్వాదిపరమాత్మాసాధారణధర్మేభ్యో హేతుభ్యః.

౭౯. సూ॥ గతిశబ్దాభ్యాం తథాహి దృష్టం లిఙ్గం చ॥

అస్మిన్దహరాకాశే సర్వాసాం ప్రజానామజానతీనామహరహర్గతిశ్శ్రూయతే, యశ్చదహరాకాశావమర్శరూపైతచ్ఛబ్దసమానాధికరణతయా ప్రయుక్తోబ్రహ్మలోకశబ్దః,- తాభ్యాందహరాకాశఃపరంబ్రహ్మేత్యవగమ్యతే. *తద్యథాహిరణ్యనిధింనిహితమక్షేత్రజ్ఞా ఉపర్యుపరిసఞ్చరన్తోనవిన్దేయురేవమేవేమాస్సర్వాః ప్రజాఅహరహర్గచ్ఛన్త్యఏతం బ్రహ్మలోకంనవిన్దన్త్యనృతేనహి ప్రత్యూఢాఇతి. (తథాహిదృష్టం) తథాహ్యన్యత్రపరస్మిన్బ్రహ్మణ్యేవంరూపంగమనందృష్టం *ఏవమేవఖలుసోమ్యేమాస్సర్వాఃప్రజాస్సతిసమ్పద్యనవిదుస్సతిసమ్పత్స్యామహఇతి * సతఆగమ్యనవిదుస్సతఆగచ్ఛామహఇతి. తథాబ్రహ్మలోకశబ్దశ్చ పరస్మిన్బ్రహ్మణ్యేవదృష్టః *ఏషబ్రహ్మలోకస్సమ్రాడితిహోవాచేతి. (లిఙ్గంచ) మాభూదన్యత్రదర్శనం- అస్మిన్ప్రకరణేసర్వాసాంప్రజానాంశ్రూయమాణమహరహర్గమనంబ్రహ్మలోకశబ్దశ్చదహరాకాశస్య పరమాత్మత్వేపర్యాప్తంలిఙ్గం. చశబ్దోఽవధారణే. ఏతదేవపర్యాప్తమిత్యర్థః.

౨౦. సూ॥ ధృతేశ్చ మహిమ్నో౽స్యాస్మిన్నుపలబ్ధేః॥ అస్య- పరమాత్మనో ధృత్యాఖ్యస్య మహిమ్నో౽స్మిన్- దహరాకాశ ఉపలబ్ధేరయం పరమాత్మా. ధృతిః-జగద్విధరణం పరమాత్మనో మహిమేత్యన్యత్రావగమ్యతే * ఏష సర్వేశ్వర ఏష భూతాధిపతిరేష భూతపాల ఏష సేతుర్విధరణ ఏషాం లోకానామసంభేదాయేతి. సా చాస్మిన్దహరాకాశ ఉపలభ్యతే * అథ య ఆత్మా స సేతుర్విధృతిరేషాం లోకానామసంభేదాయేతి.

౨౧. సూ॥ ప్రసిద్ధేశ్చ॥ * కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాద్యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్ * సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాన్యాకాశాదేవ సముత్పద్యన్తే ఇత్యాదిష్వాకాశశబ్దస్య పరస్మిన్ బ్రహ్మణి ప్రసిద్ధేః ఆకాశశబ్ద ఏవ పరమాత్మధర్మవిశేషితో భూతాకాశశఙ్కాం నివర్తయతీత్యర్థః.

౨౨. సూ॥ ఇతర పరామర్శాత్స ఇతి చేన్నాసమ్భవాత్॥ పరమాత్మన ఇతరః- జీవః. *అథ య ఏష సమ్ప్రసాదో౽స్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయేతి జీవస్య పరామర్శాత్స ఏవ దహరాకాశ ఇతి చేత్. తన్న- పూర్వోక్తానాం గుణానాం తస్మిన్నసమ్భవాత్.

౨౩. సూ॥ ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూతస్వరూపస్తు॥ ఉత్తరాత్- ప్రజాపతివాక్యాత్ అపహతపాప్మత్వాదిగుణకో జీవో౽వగమ్యత ఇతి చేత్. తన్న- జాగరితాద్యవస్థాభిరనాదికాలప్రవృత్తాభిః పుణ్యపాపరూపకర్మమూలాభిః తిరోహితగుణకః పరబ్రహ్మోపాసనజనితతదుపసమ్పత్త్యావిర్భూతస్వరూపో౽సౌ జీవస్తత్ర ప్రజాపతివాక్యే౽పహతపాప్మత్వాదిగుణకః కీర్తితః. దహరాకాశస్త్వతిరోహితస్వరూపో౽పహతపాప్మత్వాదిగుణక ఇత్యస్మిన్దహరాకాశే న జీవశఙ్కా.

దహరవాక్యే జీవపరామర్శః కిమర్థ ఇతి చేత్. తత్రాహ.

౨౪. సూ॥ అన్యార్థశ్చ పరామర్శః॥ * అస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరం జ్యోతిరుపసమ్పద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి పరజ్యోతిస్స్వరూపదహరాకాశోపసమ్పత్త్యాస్య జీవస్యా

నృతతిరోహితస్వరూపస్య స్వరూపావిర్భావో భవతీతి దహరాకాశస్య జగద్విధరణాదివజ్జీవస్వరూపావిర్భావాపాదనరూపసమ్పద్విశేషప్రతిపాదనార్థో జీవపరామర్శః.

౮౫. సూ॥ అల్పశ్రుతేరితి చేత్తదుక్తం॥ * దహరోऽస్మిన్నిత్యల్పపరిమాణశ్రుతిరారాగ్రోపమితస్య జీవస్యైవోపపద్యతే- నతు సర్వస్మాజ్జ్యాయసో బ్రహ్మణ ఇతి చేత్. తత్ర యదుత్తరం వక్తవ్యం- తత్పూర్వమేవోక్తం *నిచాయ్యత్వాదిత్యనేన.

౮౬. సూ॥ అనుకృతేస్తస్య చ॥ అనుకృతిః-అనుకారః. తస్య- పరమాత్మనోऽనుకారాద్ధి జీవస్యావిర్భూతస్వరూపస్యాపహతపాప్మత్వాదిగుణకత్వం- అతోऽనుకర్తుః జీవాదనుకార్యః పరబ్రహ్మభూతో దహరాకాశోऽర్థాన్తరభూత ఏవ. తదనుకారశ్చ- తత్సామ్యాపత్తిశ్శ్రూయతే *యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం కర్తారమీశం పురుషం బ్రహ్మయోనిం। తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతీతి.

౮౭. సూ॥ అపి స్మర్యతే॥ స్మర్యతే చ తదుపాసనాత్తత్సామ్యాపత్తిరూపానుకృతిర్జీవస్య * ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః। సర్గేऽపి నోపజాయన్తే ప్రళయే న వ్యథన్తి చేతి.

అ-౨౩.—— ౮౮. సూ॥ శబ్దాదేవ ప్రమితః॥

కఠవల్ల్యామామ్నాయతే * అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి। ఈశానో భూతభవ్యస్య న తతో విజుప్సతే ఏతద్వై తత్. ఉత్తరత్ర చ *అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషో జ్యోతిరివాధూమకః. తథోపరిష్టాత్ *అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషోऽన్తరాత్మా సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్ట ఇతి. అత్రాఙ్గుష్ఠప్రమితో జీవాత్మా - ఉత పరమాత్మేతి సంశయః. జీవాత్మేతి పూర్వః పక్షః- అన్యత్ర స్వకృత స్పష్టజీవభావే పురుషే అఙ్గుష్ఠప్రమితత్వశ్రుతేః *ప్రాణాధిపస్సఞ్చరతి స్వకర్మభిరఙ్గుష్ఠమాత్రో రవితుల్యరూప ఇతి. రాద్ధాన్తస్తు-తత్ర * స్వకర్మభిరితి జీవభావనిశ్చయవదత్రాపి- *ఈశానో భూతభవ్యస్యేతి భూతభవ్యేశితృత్వదర్శ

నాత్ పరమాత్మైవేతి. సూత్రార్థస్తు (శబ్దాదేవప్రమితః) అఙ్గుష్ఠప్రమితఃపరమాత్మైవ- * ఈశానో భూతభవ్యస్యేతిపరమాత్మవాచిశబ్దాత్.

కథమనవచ్ఛిన్నస్య పరమాత్మనోఽఙ్గుష్ఠప్రమితత్వ మిత్యాశఙ్క్యాహ.

౮౯. సూ॥ హృద్యపేక్షయాతు మనుష్యాధికారత్వాత్॥ ఉపాసనార్థ ముపాసకహృదయె వర్తమానత్వాత్, ఉపాసకహృదయస్యాఙ్గుష్ఠమాత్రత్వాత్, తదపేక్షయెద మఙ్గుష్ఠప్రమితత్వం. మనుష్యాణామేవోపాసకత్వసమ్భావనయా మనుష్యానధికృత్యప్రవృత్తత్వాచ్ఛాస్త్రస్య మనుష్యహృదయాపేక్షయెదముక్తం.

స్థితంతావదుత్తరత్రసమాపయిష్యతే............. *

అ- ౨౮.— ౯౦. సూ॥ { తదుపర్యపి బాదరాయణస్సమ్భవాత్॥ }

మనుష్యాధికారంబ్రహ్మోపాసనశాస్త్రమిత్యుక్తే తత్ప్రసఙ్గేనదేవాదీనామపిబ్రహ్మవిద్యాయామధికారోఽస్తి - నవేతిచిన్త్యతే. నదేవాదీనామధికారోఽస్తీతిపూర్వఃపక్షః - పరినిష్పన్నేబ్రహ్మణిశబ్దస్యప్రామాణ్యసమ్భవేపిదేవాదీనాం విగ్రహాదిమత్త్వే ప్రమాణాభావాత్, మన్త్రార్థవాదానాంవిధిశేషతయా విగ్రహాదిసద్భావపరత్వాభావాత్, విగ్రహవన్నిర్వర్త్యాహరహరనుష్ఠేయమాన వివేకాదిసాధనసప్తకసంస్కృతమనోనిష్పాద్యోపాసన నిర్వృత్తౌతేషాంసామర్థ్యాభావాత్,. రాద్ధాన్తస్తు- జగత్సృష్టిప్రకరణేషు నామరూపవ్యాకరణశ్రుత్యైవదేవాదీనాంవిగ్రహాదిమత్త్వం సిధ్యతి- దేవాదీనాందేహేన్ద్రియాదికరణమేవహి నామరూపవ్యాకరణం. మన్త్రార్థవాదయోశ్చతదుపలబ్ధేః. తయోరనుష్ఠేయప్రకాశనస్తుతి పరత్వేపితదుపపత్తయెతత్సద్భావేప్రమాణత్వా ద్దేవాదీనాంవిగ్రహాదిమత్త్వసిద్ధిః. నహివిగ్రహాదిమత్తయాస్తుతిః ప్రకా

శనంచతదభావేసమ్భవతి. అతస్సామర్థ్యసమ్భవాదస్త్యేవాధికారః. సూత్రార్థస్తు (తదుపర్యపి) తేభ్యః-మనుష్యేభ్యఉపరివర్తమానానాందేవానామప్యధికారోఽస్తి- తేషామపిబ్రహ్మస్వరూపతదుపాసనప్రకారజ్ఞానతదర్థిత్వ తదుపాసనసామర్థ్యసమ్భవాత్. పూర్వోపార్జితజ్ఞానావిస్మరణాత్ జ్ఞానసమ్భవః, తాపత్రయాభిహతిపూర్వకబ్రహ్మగుణజ్ఞానాచ్చార్థిత్వసమ్భవః, సృష్టివాక్యమన్త్రార్థవాదేషువిగ్రహవత్త్వాదిదర్శనాత్ సామర్థ్యసమ్భవ, శ్చేతిభగవాన్బాదరాయణోమన్యతే.

౯౧. సూ॥ విరోధఃకర్మణీతిచేన్నానేక ప్రతిపత్తేర్దర్శనాత్॥ కర్మణి- యాగాదౌవిగ్రహవత్త్వేసతి ఏకస్య యుగపదనేకయాగేషు సన్నిధానానుపపత్తేర్విరోధఃప్రసజ్యతఇతి చేత్. తన్న- శక్తిమతాంసౌభరిప్రభృతీనాం యుగపదనేకశరీరప్రతిపత్తిదర్శనాత్.

౯౨. సూ॥ శబ్దఇతిచేన్నాతఃప్రభవాత్ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం॥ విరోధఇతివర్తతే. మాభూత్కర్మణివిరోధః- శబ్దేతువైదికేవిరోధః ప్రసజ్యతే- విగ్రహవత్త్వేహితేషాంసావయవత్వేనోత్పత్తివినాశయోగాదుత్పత్తేః ప్రాగ్వినాశాదూర్ధ్వం,చ వైదికానామిన్ద్రాదిశబ్దానామర్థశూన్యత్వమనిత్యత్వం వాస్యాదితి చేత్. తన్న (అతఃప్రభవాత్) అతః- వైదికాదేవశబ్దాత్ ఇన్ద్రాదేఃప్రభవాత్. పూర్వపూర్వేన్ద్రాదౌవినష్టేవైదికాదిన్ద్రాద్యాకృతివిశేషవాచినశ్శబ్దాదిన్ద్రాద్యాకృతివిశేషంస్మృత్వాతదాకారమపరమిన్ద్రాదికంసృజతిప్రజాపతిరితి వైదికస్యశబ్దస్యనకశ్చిద్విరోధః. నహిదేవదత్తాదిశబ్దవదిన్ద్రాదిశబ్దావ్యక్తివిశేషేసఙ్కేతపూర్వకాః ప్రవృత్తాః- అపితుగవాదిశబ్దవదాకృతివిశేషవాచిన ఇతితేషామపినిత్యఏవవాచ్యవాచకభావః. వైదికాదిన్ద్రాదిశబ్దాత్తదర్థవిశేషంస్మృత్వా కులాలాదిరివఘటాదికంప్రజాపతిస్సృజతీత్యవగమ్యతే (ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం) శ్రుతిస్మృతిభ్యామిత్యర్థః. శ్రుతిస్తావత్ *వే

దేనానామరూపే వ్యాకరోత్సతాసతీప్రజాపతిః, తథా * సభూరితి వ్యాహరన్ సభూమిమసృజత, త్యాదిః. స్మృతిరపి *నామరూపం చభూతానాంకృత్యానాంచప్రపఞ్చనం। వేదశబ్దేభ్యఏవాదౌ దేవాదీనాంచకారసఇత్యాదికా.

౯౩. సూ॥ అతఏవచనిత్యత్వం. యతఃప్రజాపతిఃవైదికాచ్ఛబ్దాదర్థాకారంస్మృత్వాతదాకారంసర్వంసృజతి- అతశ్చ వసిష్ఠవిశ్వామిత్రాదీనాం మన్త్రసూక్తాదికృత్త్వేపి మన్త్రాదిమయస్య వేదస్యనిత్యత్వంతిష్ఠత్యేవ. ప్రజాపతిర్హినైమిత్తిక ప్రళయానన్తరం *మన్త్రకృతోవృణీతే *విశ్వామిత్రస్యసూక్తంభవతీత్యాదివేదశబ్దేభ్యో ఽనధీతమన్త్రాదిదర్శనశక్తవసిష్ఠాద్యా కృతివిశేషం స్మృత్వావసిష్ఠత్వాదిపదప్రాప్తయే ఽనుష్ఠితకర్మవిశేషాంశ్చానుస్మృత్యతదాకార విశేషాంస్తాన్వసిష్ఠాదీన్ సృజతి. తేచానధీత్యైవ వేదైకదేశభూతమన్త్రాదీన్ స్వరతోవర్ణతశ్చా స్ఖలితాన్పఠన్తి. తదేషాంమన్త్రాదికృత్త్వేపి వేదనిత్యత్వముపపద్యతే.

ప్రజాపతిప్రభృతిషు సర్వేషుతత్త్వేష్వవ్యాకృత పర్యన్తేషు, అవ్యాకృతపరిణామరూపేషుశబ్దమయేషు వేదేషు, చ వినష్టేష్వవ్యాకృతసృష్ట్యావృత్తౌ కథం వేదస్యనిత్యత్వమిత్యతఆహ.

౯౪. సూ॥ సమాననామరూపత్వాచ్చావృత్తావప్యవిరోధోదర్శనాత్స్మృతేశ్చ॥ అవ్యాకృతసృష్ట్యా వృత్తావపి సృజ్యానాంసమాననామరూపత్వాదేవ నకశ్చిద్విరోధః. ఆదిసర్గేపి హిపరమపురుషఃపూర్వసంస్థానంజగత్స్మరన్తథైవసృజతి, వేదాంశ్చపూర్వానుపూర్వీవిశిష్టానావిష్కృత్య హిరణ్యగర్భాయదదాతీ, తి. పూర్వసంస్థానమేవజగత్సృజతీతికథమవగమ్యతే (దర్శనాత్స్మృతేశ్చ) దర్శనం- శ్రుతిః. అహోరాత్రాణివిదధద్విశ్వస్యమిషతోవశీ। సూర్యాచన్ద్రమసౌధాతాయథాపూర్వమకల్పయత్। దివంచపృథివీంచాన్తరిక్షమథోసువరితి, *యోబ్రహ్మాణం విదధాతిపూర్వంయోవై వేదాంశ్చప్రహిణోతితస్మైఇతి, చ. స్మృతిరపి *యథ

ర్తుష్వృతులిఙ్గాని నానారూపాణి పర్యయే। దృశ్యన్తే తాని తాన్యేవ తథా భావా యుగాదిషు. ఏతదేవ వేదస్యనిత్యత్వం - యత్పూర్వపూర్వో చ్చారణక్రమవిశేషం స్మృత్వా తేనైవ క్రమేణోచ్చార్యత్వం. పరమ పురుషోపి స్వస్వరూపస్వారాధన తత్ఫలయాథాత్మ్యావబోధి వేదం పూర్వానుపూర్వీవిశిష్టం స్మృత్వా విష్కరోతి- అతో దేవాదీనాం బ్ర హ్మవిద్యాధికారేణ కశ్చిద్విరోధః. .... *

అ- ౧౫.—
౯౫. సూ॥ {మధ్వాదిష్వసమ్భవా దనధికారం జైమినిః॥}

ఛాన్దోగ్యే *అసౌ వా ఆదిత్యో దేవమధ్విత్యుపక్రమ్య *తద్య త్ప్రథమమమృతం తద్వసవ ఉపజీవన్తీత్యుక్త్వా *సయ ఏతదేవమమృ తం వేద వసూనామేవైకో భూత్వాగ్నినైవ ముఖేనైతదేవామృతం దృ ష్ట్వా తృప్యతీత్యాదినా ఋగ్యజుస్సామాది వేదోదిత కర్మ సమ్పాద్యర సాధారతయా మధుమయస్యాదిత్యస్య పూర్వదక్షిణపశ్చిమోత్తరో ర్ధ్వాంశాన్వసురుద్రాదిత్యమరుత్సాధ్యనామ్నాం దేవగణానాం భో గ్యత్వేనాభిధాయ తైర్భుజ్యమానాకారేణాదిత్యాంశానుపాస్యానుప దిశ్య తానేవాదిత్యాంశాం స్తథాభూతాన్ప్రాప్యానుపదిశతి. ఏవమా దిషూపాసనేషు వస్వాదిత్యాదీనామధికారోస్తి-నేతి సంశయః. నా స్త్యధికార ఇతి పూర్వః పక్షః - వస్వాదీనాముపాస్యాన్తర్గతత్వేన క ర్మకర్తృభావవిరోధాత్, ప్రాప్యస్య వసుత్వాదేః ప్రాప్తత్వాచ్చ; రాద్ధాన్తస్తు- బ్రహ్మణ ఏవ తదవస్థస్యోపాస్యత్వా ద్వస్వాదీనాం స తాం స్వావస్థబ్రహ్మానుసన్ధానావిరోధా, త్కల్పాన్తరే వసుత్వాదేః ప్రాప్యత్వావిరోధా, చ్చ వస్వాదీనామధికారస్సమ్భవతీతి. సూత్రా ర్థస్తు - మధువిద్యాదిషు వస్వాదీనామనధికారం జైమిని ర్మన్యతే (అసమ్భవాత్) వస్వాదీనామేవోపాస్యానాముపాసకత్వా సమ్భవాత్, వసుత్వాదేః ప్రాప్తత్వాదేవ ప్రాప్యత్వా సమ్భ వా, చ్చ.

౯౬. సూ॥ జ్యోతిషిభావాచ్చ॥ * తందే
వాజ్యోతిషాంజ్యోతిరాయుర్హోపాసతేమృతమితిజ్యోతిషి - పరస్మిన్
బ్రహ్మణిదేవమనుష్యయోరధికారసాధారణ్యేసత్యపిజ్యోతిషాంజ్యో
తిః- పరంబ్రహ్మదేవాఉపాసతఇతివిశేషవచనంవస్వాదీనాం కర్మ
కర్తృభావవిరోధాత్తేషు తేషామనధికారంద్యోతయతి. * దేవాఇతి
సామాన్యవచనంచవస్వాదివిశేషవిషయమిత్యవగమ్యతే - అన్యేషా
మవిరోధాత్.

౯౭. సూ॥ భావంతుబాదరాయణోస్తిహి॥ తు
శబ్దఃపక్షంవ్యావర్తయతి. వస్వాదీనాంమధువిద్యాదిష్వధికారసద్భా
వంభగవాన్బాదరాయణోమన్యతే. అస్తిహివస్వాదీనామేవో పా
స్యత్వంప్రాప్యత్వంచ- ఇదానీంవసూనామేవసతాం కల్పాన్తరే
వసుత్వస్యప్రాప్యత్వసమ్భవాత్ప్రాప్యత్వంసమ్భవతి. స్వాత్మనాం
బ్రహ్మభావానుసన్ధానసమ్భవాదుపాస్యత్వంచసమ్భవతి. * యఏ
తామేవం బ్రహ్మోపనిషదం వేదేతిహిశ్రుత్యాఽస్యా మధువిద్యా
యాబ్రహ్మవిద్యాత్వమవగమ్యతే. .... *

అ- ౨౬.—
౯౮- సూ॥ {శుగస్యతదనాదరశ్రవణాత్త
దాద్రవణాత్సూచ్యతేహి॥}

బ్రహ్మవిద్యాయాంశూద్రస్యాప్యధికారోస్తి- నేతిసంశయః.
అస్తీతిపూర్వఃపక్షః - అర్థిత్వసామర్థ్యసమ్భవాత్. శూద్రస్యాన
గ్నివిద్యత్వేపిమనోవృత్తిమాత్రత్వాదుపాసనస్యసమ్భవతిహిసామ
ర్థ్యం. బ్రహ్మస్వరూపతదుపాసనప్రకారజ్ఞానంచేతిహాసపురాణశ్ర
వణాదేవనిష్పద్యతే. అస్తిహిశూద్రస్యాపీతిహాసపురాణశ్రవణాను
జ్ఞా * శ్రావయేచ్చతురోవర్ణాన్కృత్వాబ్రాహ్మణమగ్రతఇతి. త
థాతత్రైవవిదురాదీనాంబ్రహ్మనిష్ఠత్వందృశ్యతే. ఉపనిషత్స్వపి*ఆ
జహారేమాఞ్శూద్రానేనైవ ముఖేనాలాపయిష్యథా ఇతిశూద్రశబ్దే
నామన్త్ర్యబ్రహ్మవిద్యోపదేశదర్శనాచ్ఛూద్రస్యాపీహాధికారస్సూ
చ్యతే. రాద్ధాన్తస్తు- ఉపాసనస్యమనోవృత్తిమాత్రత్వేప్యనధీతవే

దస్యశూద్రస్యఉపాసనోపాయభూతజ్ఞానాసమ్భవాత్ నసామర్థ్యసమ్భవః. కర్మవిధివదుపాసనావిధయోపి త్రైవర్ణికవిషయాధ్యయనగృహీతస్వాధ్యాయోత్పన్నజ్ఞానమేవోపాసనోపాయతయాస్వీకుర్వతే. ఇతిహాసాదయోపిస్వాధ్యాయసిద్ధమేవ జ్ఞానముపబృంహయన్తీతితతోపినాస్యజ్ఞానలాభః. శ్రవణానుజ్ఞాతుపాపక్షయాదిఫలా. విదురాదీనాంతుభవాన్తరవాసనయాజ్ఞానలాభాద్బ్రహ్మనిష్ఠత్వం. శూద్రేత్యామన్త్రణమపినచతుర్థవర్ణత్వేన- అపితుబ్రహ్మవిద్యావైకల్యాచ్ఛుగస్యసంజాతేతి. అతోనశూద్రస్యాధికారః. సూత్రార్థస్తు- బ్రహ్మవిద్యావైకల్యేనహంసోక్తానాదరవాక్యశ్రవణా, త్తదైవాచార్యంప్రత్యాద్రవణా, చ్చాచార్యేణతస్య శుశ్రూషోర్విద్యాఽలాభకృతాశుక్సూచ్యతే. హిశబ్దోహేతౌ. యస్మాదస్యశుక్సూచ్యతే- అతశ్శోచనాచ్ఛూద్రఇతికృత్వా ఆచార్యోరైక్వః జానశ్రుతిం శూద్రేత్యామన్త్రయతే-నజాతియోగేనేత్యర్థః.

౯౯. సూ॥ క్షత్రియత్వగతేశ్చ॥ అస్యశుశ్రూషోఃక్షత్రియత్వావగతేశ్చనజాతియోగేన శూద్రేత్యామన్త్రణం. ప్రకరణప్రక్రమేహి *బహుదాయీత్యాదినా దానపతిత్వబహుతరపక్వాన్నదాయిత్వక్షత్తృప్రేషణబహుగ్రామాదిప్రదానైరస్యజానశ్రుతేశ్శుశ్రూషోఃక్షత్రియత్వంప్రతీతం.

౧౦౦. సూ॥ ఉత్తరత్రచైత్రరథేనలిఙ్గాత్॥ ఉపరిష్టాచ్చాస్యాంవిద్యాయాంబ్రాహ్మణక్షత్రియయోరేవాన్వయో దృశ్యతే *అథహశౌనకంచకాపేయమభిప్రతారిణంచేత్యాదినా. అభిప్రతారీహిచైత్రరథఃక్షత్రియః. అభిప్రతారిణశ్చైత్రరథత్వం క్షత్రియత్వంచకాపేయసాహచర్యాల్లిఙ్గాదవగమ్యతే- ప్రకరణాన్తరేహికాపేయసహచారిణఃచైత్రరథత్వంక్షత్రియత్వంచావగతం *ఏతేనవైచైత్రరథంకాపేయాఅయాజయన్నితి, *తస్మాచ్చైత్రరథోనామైకఃక్షత్రపతిరజాయతేతి, చ. అతోస్యాం విద్యాయామన్వితో బ్రాహ్మణాదితరోజానశ్రుతిరపి క్షత్రియోభవితుమర్హతి.

౧౦౧. సూ॥ సంస్కారపరామర్శాత్తదభావాభిలాపాచ్చ॥ విద్యోపదేశే *ఉపత్వా నేష్య ఇత్యుపనయన సంస్కారపరామర్శా, చ్ఛూద్రస్యతదభావవచనా, చ్చానధికారః. *న శూద్రేపాతకంకిఞ్చిన్నచసంస్కారమర్హతీతిహినిషిధ్యతే.

౧౦౨. సూ॥ తదభావనిర్ధారణేచప్రవృత్తేః॥ *నైతదబ్రాహ్మణోవివక్తుమర్హతిసమిధంసౌమ్యాహరేతి శుశ్రూషోర్జాబాలేశ్శూద్రత్వాభావనిశ్చయఏవోపదేశే ప్రవృత్తేఃనాధికారః.

౧౦౩. సూ॥ శ్రవణాధ్యయనార్థప్రతిషేధాత్॥ శూద్రస్యశ్రవణాధ్యయనాదీనిహిప్రతిషిధ్యన్తే *తస్మాచ్ఛూద్రసమీపే నాధ్యేతవ్యమితి. అనుపశృణ్వతోఽధ్యయనాదిర్నసమ్భవతి.

౧౦౪. సూ॥ స్మృతేశ్చ॥ స్మర్యతేచశూద్రస్యవేదశ్రవణాదౌదణ్డః * అథహాస్యవేదముపశృణ్వతః త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్రప్రతిపూరణముదాహరణేజిహ్వాచ్ఛేదోధారణే శరీరభేదఇతి.

ప్రాసఙ్గికంపరిసమాప్యప్రకృతంపరిసమాపయతి.

౧౦౫. సూ॥ కమ్పనాత్॥ అఙ్గుష్ఠప్రమిత ప్రకరణమధ్యే *యదిదంకిఞ్చజగత్సర్వంప్రాణపజతినిస్సృతం। మహద్భయంవజ్రముద్యతం * భయాదస్యాగ్నిస్తపతీత్యాదౌ ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టాఙ్గుష్ఠప్రమితజనితభయనిమిత్తాదగ్నివాయుసూర్యప్రభృతికృత్స్నజగత్కమ్పనాచ్ఛ్రూయమాణాదఙ్గుష్ఠప్రమితః పరమాత్మైవేతినిశ్చీయతే.

౧౦౬. సూ॥ జ్యోతిర్దర్శనాత్॥ అస్మిన్నేవప్రకరణేతత్సమ్బద్ధితయా *నతత్రసూర్యోభాతీత్యారభ్య *తస్యభాసాసర్వమిదంవిభాతీతిసర్వేషాంఛాదకస్యానవధికాతిశయస్యభాశ్శబ్దాభిహితస్యబ్రహ్మభూతస్యపరస్యజ్యోతిషో దర్శనాచ్చాఙ్గుష్ఠప్రమితః పరమాత్మా. ....*

అ- ౨౭.——
౧౦౭. సూ॥ { ఆకాశో ఽర్థాన్తర
త్వాదివ్యపదేశాత్. }

ఛాన్దోగ్యే * ఆకాశో హవై నామరూపయో ర్నిర్వహితా తే యదన్తరా తద్బ్రహ్మ తదమృతం స ఆత్మేత్యత్రా కాశశబ్దనిర్దిష్టః కిం ముక్తాత్మా- ఉత పరమాత్మేతి సంశయః. ముక్త ఇతి పూర్వః పక్షః- * ధూత్వా శరీరమకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోక మభిసమ్భవామీతి ముక్తస్యానన్తర ప్రకృతత్వాత్. రాద్ధాన్తస్తు- * నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదన్తరేతి స్వయమస్పృష్టనామరూపతయా నామరూపయోర్నిర్వోఢృత్వేన శ్రూయమాణోఽయమాకాశో బద్ధముక్తోభయావస్థాత్ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరత్వాత్పరమాత్మైవ. సూత్రార్థస్తు-ఆకాశః పరమాత్మా- తస్య నామరూపయోర్నిర్వోఢృత్వతదస్పర్శలక్షణార్థాన్తరత్వవ్యపదేశాత్. ప్రత్యగాత్మనోహ్యర్థాన్తర భూతపవనామరూపయోర్నిర్వోఢా- బద్ధావస్థస్తావన్నామరూపాభ్యాం స్పృష్టస్తత్పరవశశ్చేతి న నిర్వోఢా, ముక్తస్యాపి జగద్వ్యాపారరహితత్వాన్న నిర్వోఢృత్వం,. ఆదిశబ్దేన నిరుపాధిక బ్రహ్మత్వామృతత్వాత్మత్వాదీ ని గృహ్యన్తే. తాని నిరుపాధికాని ముక్తస్యాపి న సమ్భవన్తి.

* తత్త్వమస్యాది నైక్యవ్యపదేశాత్, * నేహ నానాస్తీతి భేద ప్రతిషేధాచ్చ న ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతః పరమాత్మేత్యాశఙ్క్యాహ.

౧౦౮. సూ॥ సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేన॥ వ్యపదేశాదితి వర్తతే. * ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సమ్పరిష్వక్తః * ప్రాజ్ఞేనాత్మనాన్వారూఢ ఇతి సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్లుప్తసకల విశేషవిజ్ఞానాత్ప్రత్యగాత్మనస్తదానీమేవ సర్వజ్ఞతయా భేదవ్యపదేశాత్ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూత ఏవ పరమాత్మా.

౧౦౯. సూ॥ పత్యాదిశబ్దేభ్యః॥ పరిష్వఙ్గే ప్రాజ్ఞే శ్రూయమాణేభ్యః పత్యాదిశబ్దేభ్యశ్చాయం ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతః పరమాత్మా * సర్వస్యాధిపతి స్సర్వస్యవశీ స

ర్వస్యేశానఇత్యాదౌ. ఐక్యోపదేశభేదప్రతిషేధౌతు బ్రహ్మకార్యత్వనిబన్ధనావితితజ్జలానితిసర్వంఖల్విదంబ్రహ్మేత్యాదిశ్రుతిభిరేవవ్యక్తౌ.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే
ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

అ-౨౮.— ౧౧౦.సూ॥ {ఆనుమానికమప్యేకేషామితిచేన్న శరీరరూపకవిన్యస్తగృహీతే ర్దర్శయతిచ॥}

కఠవల్లీషు * ఇన్ద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరంమనః।మనసశ్చపరాబుద్ధిర్బుద్ధేరాత్మామహాన్పరః। మహతఃపరమవ్యక్తమవ్యక్తాత్పురుషఃపరః । పురుషాన్నపరంకిఞ్చిత్సాకాష్ఠాసాపరాగతిరిత్యత్రసాఙ్ఖ్యోక్తం ప్రధానమవ్యక్తశబ్దాభిధేయం-ఉత నేతి-సంశయః ప్రధానమితిపూర్వఃపక్షః - * మహతఃపరమిత్యాదితత్త్వప్రక్రియా ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, *పురుషాన్నపరంకిఞ్చిదితి పఞ్చవింశకపురుషాతిరిక్తతత్త్వనిషేధాచ్చ. రాద్ధాన్తస్తు - నావ్యక్తశబ్దేనప్రధానమిహగృహ్యతే. పూర్వత్ర *ఆత్మానంరథినంవిద్ధిశరీరం రథమేవచేత్యాదినాఉపాసనానిర్వృత్తయేవశ్యేన్ద్రియత్వాపాదనాయయే ఆత్మశరీరబుద్ధిమనఇన్ద్రియవిషయారథిరథసారథిప్రగ్రహహయ గోచరత్వేనరూపితాః- తేషువశీకార్యత్వేపరాః * ఇన్ద్రియేభ్యః పరా ఇత్యాదినోచ్యన్తే. తత్రచేన్ద్రియాదయః స్వశబ్దైరేవగృహ్యన్తే. రథత్వేనరూపితంశరీరమిహావ్యక్తపరిణామత్వేనా వ్యక్తశబ్దేనగృహ్యతఇతి నేహతత్త్వప్రక్రియాప్రత్యభిజ్ఞానగన్ధః. *అవ్యక్తాత్పురుషః పరఇతిచనపఞ్చవింశకః - అపితుప్రాప్యఃపరమాత్మైవ. అన్తర్యామితయోపాసనస్యాప్యుపాయభూతఇతిస ఇహవశీకార్యకాష్ఠాత్వేన *పురుషాన్నపరంకిఞ్చిదిత్యుక్తః. సూత్రార్థస్తు - ఏకేషాం- కఠానాంశాఖాయామానుమానికం- ప్రధానంజగత్కారణత్వేన * మహ

తః పరమవ్యక్తమిత్యామ్నాయత ఇతి చేత్. తన్న- అవ్యక్తశబ్దేన శరీరాఖ్యరూపకవిన్యస్తస్య గృహీతేః. పూర్వత్రాత్మాదిషు రథరథాదిరూపకవిన్యస్తేషు రథత్వేన రూపితస్య శరీరస్యాత్రావ్యక్తశబ్దేన గృహీతేరిత్యర్థః. అతో వశీకార్యత్వేపదా ఇహోచ్యన్తే. దర్శయతి చైనమర్థం వాక్యశేషః ఇన్ద్రియాదీనాం నియమనప్రకారం ప్రతిపాదయన్ * యచ్ఛేద్వాఙ్మనసీత్యాదిః.

కథమవ్యక్తశబ్దస్య శరీరం వాచ్యం భవతీత్యాశఙ్క్యాహ.

౧౧౧. సూ॥ సూక్ష్మం తు తదర్హత్వాత్॥ తుశబ్దోఽవధారణే. సూక్ష్మం- అవ్యక్తమేవావస్థాన్తరాపన్నం శరీరం భవతి- తదవస్థస్యైవ కార్యార్హత్వాత్.

యది రూపకవిన్యస్తా ఆత్మాదయ ఏవ వశీకార్యత్వేపదాః *ఇన్ద్రియేభ్యః పరా ఇత్యాదినా గృహ్యన్తే- తర్హి *అవ్యక్తాత్పురుషః పరః। పురుషాన్న పరం కిఞ్చిదితి పురుషగ్రహణం కిమర్థమిత్యత ఆహ.

౧౧౨. సూ॥ తదధీనత్వాదర్థవత్॥ అన్తర్యామిరూపేణావస్థిత పురుషాధీనత్వాదాత్మాదికం సర్వం రథిత్వాదినా రూపితమర్థవత్ - ప్రయోజనవద్భవతి. అత ఉపాసననిర్వృత్తౌ వశీకార్యకాష్ఠా పరమపురుష ఇతి తదర్థమిహ రూపకవిన్యస్తేషు పరిగృహ్యమాణేషు పరస్యాపి పురుషస్య గ్రహణం. భాష్యప్రక్రియయా వా నేయమిదం సూత్రం- పరమపురుషశరీరతయా తదధీనత్వాద్భూతసూక్ష్మమవ్యాకృతమర్థవదితి తదిహావ్యక్తశబ్దేన గృహ్యతే - నాబ్రహ్మాత్మకం స్వనిష్ఠం తన్త్రసిద్ధమితి.

౧౧౩. సూ॥ జ్ఞేయత్వావచనాచ్చ॥ యది తన్త్రసిద్ధప్రక్రియేహాభిప్రేతా - తదాఽవ్యక్తస్యాపి జ్ఞేయత్వం వక్తవ్యం- *వ్యక్తావ్యక్తజ్ఞవిజ్ఞానాదితి హి తత్ప్రక్రియా. నహ్యవ్యక్తమిహ జ్ఞేయత్వేనోక్తం- అతశ్చాత్ర న తన్త్రప్రక్రియాగన్ధః.

౧౧౪. సూ॥ వదతీతి చేన్న ప్రాజ్ఞో హి ప్రకరణాత్॥ *అశబ్దమస్పర్శమిత్యుపక్రమ్య *మహతః పరం

ధ్రువంనిచాయ్యతం మృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతే ఇతిప్రధానస్యజ్ఞేయత్వమనన్తరమేవవదనీయంశ్రుతిరితిచేత్. తన్న- * అశబ్దమస్పర్శమిత్యాదినాప్రాజ్ఞఃపరమపురుషఏవహ్యత్రోచ్యతే- * సోఽధ్వనఃపారమాప్నోతితద్విష్ణోఃపరమంపదం *ఏషసర్వేషుభూతేషుగూఢోత్మానప్రకాశతఇతి ప్రాజ్ఞస్యైవప్రకృతత్వాత్.

౧౧౫. సూ॥ త్రయాణామేవచైవముపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ॥ అస్మిన్ప్రకరణే * యేయంప్రేతేవిచికిత్సామనుష్యఇత్యారభ్యసమాప్తేః పరమపురుషతదుపాసనోపాసకానాం త్రయాణామేవైవం- జ్ఞేయత్వేనోపన్యాసఃప్రశ్నశ్చదృశ్యతే-నప్రధానాదేస్తాన్త్రికస్యాపి. అతశ్చనప్రధానమిహజ్ఞేయత్వేనోక్తం.

౧౧౬ సూ॥ మహద్వచ్చ॥ * యథాబుద్ధేరాత్మామహాన్పరఇత్యాత్మశబ్దసామానాధికరణ్యాన్మహచ్ఛబ్దేననతాన్త్రికంమహత్తత్వంగృహ్యతే - ఏవమవ్యక్తశబ్దేనాపి నతాన్త్రికంప్రధానం. .... *

అ-౨౯. ౧౧౭- సూ॥ చమసవదవిశేషాత్॥

శ్వేతాశ్వతరే *అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణాంబహ్వీఃప్రజాస్సృజమానాంసరూపాః। అజోహ్యేకోజుషమాణోనుశేతే జహాత్యేనాంభుక్తభోగామజోన్య ఇత్యత్రకిమజాశబ్దేన తన్త్రసిద్ధాప్రకృతిరభిధీయతే - ఉతబ్రహ్మాత్మికేతిసంశయః. తన్త్రసిద్ధేతిపూర్వఃపక్షః - * అజామేకామిత్యస్యా అకార్యత్వప్రతీతేః, బహ్వీనాంప్రజానాంస్వాతన్త్ర్యేణకారణత్వశ్రవణా, చ్చ. రాద్ధాన్తస్తు- నతన్త్రసిద్ధాయాః ప్రకృతేరత్రగ్రహణం- జననవిరహశ్రవణమాత్రేణతన్త్రసిద్ధాయాః ప్రతీతినియమాభావాత్. నహియౌగికానాం శబ్దానామర్థప్రకరణాదిభిర్విశేష్యవ్యవస్థాపకైర్వినా విశేషవృత్తినియమస్సమ్భవః. నచాస్యాస్స్వాతన్త్ర్యేణ సృష్టిహేతుత్వమిహప్రతీతం- అపితుసృష్టిహేతుత్వమాత్రం. తచ్చబ్రహ్మాత్మికాయాశ్చనవిరుద్ధం. అత్రతుబ్రహ్మాత్మికాయాఏవశాఖాన్తరసిద్ధాయా ఏతత్సరూప

మన్త్రోదితాయాః ప్రత్యభిజ్ఞానాత్సైవేతినిశ్చీయతే. సూత్రార్థస్తు-నాయమజాశబ్దస్తన్త్రసిద్ధప్రధానవిషయః. కుతః. (చమసవదవిశేషాత్) యథా * అర్వాగ్బిలశ్చమస ఇతి మన్త్రే చమసాధనత్వయోగేనప్రవృత్తస్య చమసశబ్దస్య శిరసిప్రవృత్తౌ *యథేదంతచ్ఛిర ఏషహ్యర్వాగ్బిలశ్చమస ఇతివాక్యశేషేవిశేషోదృశ్యతే- తథా*అజామేకామిత్యజాశబ్దస్యతన్త్రసిద్ధ ప్రధానేవృత్తౌ విశేషాభావాన్న తద్గ్రహణంన్యాయ్యం.

అస్తితుబ్రహ్మాత్మికాయాఏవగ్రహణేవిశేషఇత్యాహ.

౧౧౪. సూ॥ జ్యోతిరుపక్రమాతు తథాహ్యధీయత ఏకే॥ జ్యోతిః-బ్రహ్మ యస్యాఃఉపక్రమఃకారణం. సాజ్యోతిరుపక్రమా. తుశబ్దోఽవధారణే. బ్రహ్మకారణికైవేయమజా (తథాహ్యధీయతఏకే) యథా రూపోయమజాయాః ప్రతిపాదకోమన్త్రః- తథారూపమేవమన్త్రం బ్రహ్మాత్మికాయాః తస్యాఃప్రతిపాదకమధీయతఏకేశాఖినః * అణోరణీయాన్మహతోమహీయానిత్యాదినాబ్రహ్మప్రతిపాద్య * సప్తప్రాణాఃప్రభవన్తి తస్మాత్సప్తార్చిషస్సమిధస్సప్తజిహ్వాః। సప్తేమేలోకాయేషుచరన్తి ప్రాణాగుహాశయానిహితాస్సప్తసప్త। అతస్సముద్రాగిరయశ్చ సర్వ ఇత్యాదినా బ్రహ్మణఉత్పన్నత్వేన బ్రహ్మాత్మకతయా సర్వానుసన్ధానవిధానసమయే * అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణాంబహ్వీంప్రజాంజనయన్తీంసరూపామితి ప్రతిపాద్యమానా బ్రహ్మాత్మికైవేతి తత్ప్రత్యభిజ్ఞానాదిహాప్యజా బ్రహ్మాత్మికైవేతినిశ్చీయతే.

అజాత్వంజ్యోతిరుపక్రమాత్వంచకథముపపద్యతఇత్యతఆహ.

౧౧౫. సూ॥ కల్పనోపదేశాచ్చ మధ్వాదివదవిరోధః॥ కల్పనా- సృష్టిః. *సూర్యాచన్ద్రమసౌధాతాయథాపూర్వమకల్పయదిత్యాదిదర్శనాత్. *అస్మాన్మాయీసృజతే విశ్వమేతదితిహిసృష్టిరిహోపదిశ్యతే. ప్రళయవేళాయామేషాప్రకృతిః పరమపురుషాశ్రయాకారణావస్థాఽతిసూక్ష్మశక్తిరూపేణావ

తిష్ఠతే- తదవస్థాభిప్రాయేణాస్యాజాత్వం. సృష్టివేళాయాంపునస్తచ్ఛరీరాద్బ్రహ్మణఃస్థూలావస్థాజాయతే- తదవస్థాజ్యోతిరుపక్రమేతినకశ్చిద్విరోధః. (మధ్వాదివత్) యథాదిత్యస్యైకస్యైవకార్యావస్థాయాం *అసౌవాఆదిత్యోదేవమధ్వితివస్వాదిభోగ్యరసాధారతయామధుత్వం,తస్యైవ * అథతతఊర్ధ్వఉదేత్యనైవోదేతానాస్తమేతైకలఏవమధ్యేస్థాతేత్యాదినా నామరూపప్రహాణేనకారణావస్థాయాం సూక్ష్మస్యైకస్యైవావస్థానం, నవిరుధ్యతే- తద్వత్.

అ- ౩౦.—
౧౨౦. సూ॥ { నసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపినా
నాభావాదతిరేకాచ్చ॥ }

వాజసనేయకే * యస్మిన్పఞ్చపఞ్చజనా ఆకాశశ్చప్రతిష్ఠితః। తమేవంమన్య ఆత్మానంవిద్వాన్బ్రహ్మామృతోమృతమిత్యత్రకింసాఙ్ఖ్యోక్తానిపఞ్చవింశతితత్త్వానిప్రతిపాద్యన్తే - ఉతనేతిసంశయః. తాన్యేవేతిపూర్వఃపక్షః- *పఞ్చపఞ్చజనాఇతిహి పఞ్చసఙ్ఖ్యావిశిష్టాఃపఞ్చజనాఃపఞ్చవింశతిస్సమ్పద్యన్తే. కథం. పఞ్చజనాఇతిసమాహారవిషయోయంసమాసః- పఞ్చపూల్యఇతివత్. పఞ్చభిర్జనైరారబ్ధస్సమూహఃపఞ్చజనః- పఞ్చజనీత్యర్థః. లిఙ్గవ్యత్యయశ్ఛాన్దసః. పఞ్చజనాఇతిబహువచనాత్సమూహబహుత్వంచావగమ్యతే. తేచకతీత్యపేక్షాయాంపఞ్చపఞ్చజనాఇతిపఞ్చశబ్దవిశేషితాః పఞ్చజనసమూహాఇతిపఞ్చవింశతిస్తత్త్వానిభవన్తి. మోక్షాధికారాత్తాన్త్రికాణ్యేవేతినిశ్చీయన్తే. ఏవంనిశ్చితేసతి *తమేవంమన్యఆత్మానంవిద్వాన్బ్రహ్మామృతోమృతమితి పఞ్చవింశకమాత్మానం బ్రహ్మభూతంవిద్వానమృతోభవతి. రాద్ధాన్తస్తు- *యస్మిన్పఞ్చపఞ్చజనా ఆకాశశ్చ ప్రతిష్ఠితఇతియచ్ఛబ్దనిర్దిష్ట బ్రహ్మాధారత్వాత్తదాధేయానాం తత్త్వానాంబ్రహ్మాత్మకత్వమవగమ్యతే. యచ్ఛబ్దనిర్దిష్టంచ *తమేవంమన్య ఆత్మానమితితచ్ఛబ్దేనపరామృశ్య * బ్రహ్మామృతమితినిర్దేశాద్బ్రహ్మేతినిశ్చీయతే - అతోనతాన్త్రికప్రసఙ్గః. సూత్రార్థస్తు- * పఞ్చపఞ్చజనాఇత్యత్రపఞ్చవింశతిసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపినతాన్త్రి

కాణీమానితత్త్వాని- యస్మిన్నితి యచ్ఛబ్దనిర్దిష్ట బ్రహ్మాధారకతయా తాన్త్రికేభ్యో నానాభావాత్ - ఏషాం తత్త్వానాంపృథగ్భావాదిత్యర్థః. (అతిరేకాచ్చ) తాన్త్రికేభ్యస్తత్త్వాతిరేకప్రతీతేశ్చ. యస్మిన్నితినిర్దిష్ట, మతిరిక్తమాకాశ, శ్చ. నసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహాదపీత్యపిశబ్దేనసఙ్ఖ్యోపసఙ్గ్రహోనసమ్భవతీత్యాహ - ఆకాశస్య పృథఙ్నిర్దేశాత్. అతఃపఞ్చజనాఇతినసమాహారవిషయః- అపితు * దిక్సఙ్ఖ్యే సంజ్ఞాయామితిసంజ్ఞావిషయః. పఞ్చజనసంజ్ఞితాః కేచిత్ - తేచపఞ్చైవేతి. సప్తసప్తర్షయఇతివత్.

౧౨౧. సూ॥ ప్రాణాదయోవాక్యశేషాత్. పఞ్చజనసంజ్ఞితాఃపఞ్చపదార్థాః ప్రాణాదయఇతి వాక్యశేషాదవగమ్యతే * ప్రాణస్యప్రాణముతచక్షుషశ్చక్షుఃశ్రోత్రస్యశ్రోత్రమన్నస్యాన్నం మనసోయేమనోవిదురితి. బ్రహ్మాత్మకానీన్ద్రియాణిపఞ్చపఞ్చజనాఇతినిర్దిష్టాని. జననాచ్చజనాః.

కాణ్వపాఠేఽన్నవర్జితానాం చతుర్ణాం నిర్దేశాత్ పఞ్చజనసంజ్ఞితానీన్ద్రియాణీతికథంజ్ఞాయతఇత్యత్రాహ.

౧౨౨. సూ॥ జ్యోతిషైకేషామసత్యన్నే॥ ఏకేషాం- కాణ్వానాంవాక్యశేషేఽసత్యన్నశబ్దే వాక్యోపక్రమగతేన * తందేవాజ్యోతిషాంజ్యోతిరితి జ్యోతిశ్శబ్దేనపఞ్చజనా ఇన్ద్రియాణీతివిజ్ఞాయన్తే. కథం. జ్యోతిషాంజ్యోతిషి బ్రహ్మణినిర్దిష్టేప్రకాశకానాం ప్రకాశకంబ్రహ్మేతిప్రతీయతే. కేతేప్రకాశకా ఇత్యపేక్షాయాం *పఞ్చపఞ్చజనాఇత్యనిర్జ్ఞాతవిశేషాః పఞ్చసఙ్ఖ్యాసఙ్ఖ్యాతాః ప్రకాశకానిపఞ్చేన్ద్రియాణీత్యవగమ్యన్తే. అతః *యస్మిన్పఞ్చపఞ్చజనా ఆకాశశ్చప్రతిష్ఠిత ఇతీన్ద్రియాణి భూతానిచ బ్రహ్మణిప్రతిష్ఠితానీతినతాన్త్రికత్వగన్ధః. .... *

అ- ౩౧.—

౧౨౩- సూ॥ { కారణత్వేనచాకాశాదిషు యథావ్యపదిష్టోక్తేః॥ }

*జగత్కారణవాదీనివేదాన్తవాక్యాని కింప్రధానకారణతావా

ద్వైకాన్తాని- ఉతబ్రహ్మకారణతావాదైకాన్తానీతిసంశయః. ప్రధాన కారణతావాదైకాన్తానీతిపూర్వఃపక్షః-*సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీది తిక్వచిత్సత్పూర్వికాసృష్టిరామ్నాయతే, అన్యత్ర*అసదేవేదమగ్ర ఆసీత్ *అసద్వాఇదమగ్రఆసీత్,. తథా*తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమా సీత్తన్నామరూపాభ్యాంవ్యాక్రియతేతి. అవ్యాకృతంహి-ప్రధానం. అతఃప్రధానకారణతావాదనిశ్చయాత్తదేకాన్తాన్యేవ. రాద్ధాన్తస్తు- *సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మేత్యుపక్రమ్య *తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మ న ఆకాశస్సమ్భూతః, *తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయెయేతితత్తేజో ఽసృజతే, త్యాదిషుసర్వజ్ఞస్యపరస్యబ్రహ్మణఃకారణత్వప్రతిపాద నాత్తస్యైవబ్రహ్మణఃకారణావస్థాయాంనామరూపవిభాగసమ్బన్ధి తయాసద్భావాభావాదసదవ్యాకృతాదిశబ్దైనవ్యపదేశ ఇతిబ్రహ్మ కారణతావాదైకాన్తాన్యేవ. సూత్రార్థస్తు-ఆకాశాదిపదచిహ్నితేషు *తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సమ్భూతఇత్యాదిషుసర్వజ్ఞస్యప రస్యబ్రహ్మణఃకారణత్వప్రతిపాదనాత్సర్వేషుసృష్టివాక్యేషుయ థావ్యపదిష్టస్యైవ కారణత్వేనోక్తేః బ్రహ్మకారణతావాదైకాన్తా ని. యథావ్యపదిష్టం- సార్వజ్ఞ్యాదియుక్తతయాస్మాభిర్వ్యపదిష్టం.

తథాసతి *అసద్వాఇదమగ్రఆసీదితికింబ్రవీతీత్యతఆహ.

౧౨౪. సూ॥ సమాకర్షాత్ ॥ * సోఽకామ యతబహుస్యాంప్రజాయెయేతీతి బహుభవనసఙ్కల్పపూర్వకంజగ త్సృజతోబ్రహ్మణస్సర్వజ్ఞస్య * అసద్వాఇదమగ్రఆసీదిత్యత్రసమా కర్షాత్కారణావస్థాయాంనామరూపసమ్బన్ధిత్వాభావేనఅసదితిబ్ర వీతి. ఏవం *తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీదిత్యాదిషు *సఏషఇహా నుప్రవిష్టఆనఖాగ్రేభ్యః *పశ్యత్యచక్షురిత్యాది పూర్వాపరపర్యా లోచనయాతత్రతత్రసర్వజ్ఞస్యసమాకర్షోద్రష్టవ్యః. ·········*

అ-౩౨- ౧౨౫. సూ॥ జగద్వాచిత్వాత్ ॥

కౌషీతకీనాం *బ్రహ్మతేబ్రవాణీత్యుపక్రమ్య *యోవైబా లాకఏతేషాంపురుషాణాంకర్తాయస్యచైతత్కర్మసవై వేదితవ్యఇత్య

త్ర వేదితవ్యతయోపదిష్టః సాఙ్ఖ్యతన్త్రసిద్ధః పురుషః- ఉత పరమాత్మేతి సంశయః. పురుషఏవ ప్రకృతివియుక్త ఇతి పూర్వః పక్షః- * యస్య చైతత్కర్మేతి పుణ్యపాపరూపకర్మసమ్బన్ధితయోపలక్షితత్వాత్. రాద్ధాన్తస్తు- * యస్య చైతత్కర్మేతి కర్మశబ్దస్య క్రియత ఇతి వ్యుత్పత్త్యా జగద్వాచిత్వాత్ కృత్స్నం జగద్యస్య కార్యం - స పరమపురుష ఏవ వేదితవ్యతయోపదిష్టో భవతీతి. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతం.

౧-౪-౧౭. సూ॥ జీవముఖ్యప్రాణలిఙ్గాన్నేతి చేత్తద్వ్యాఖ్యాతం॥ *ఏవమేవైష ప్రజ్ఞాత్మైతైరాత్మభిర్భుఙ్క్తే ఇత్యాది భోక్తృత్వరూపజీవలిఙ్గాత్, *అథాస్మిన్ప్రాణ ఏవైకధా భవతీతి ముఖ్యప్రాణలిఙ్గాచ్చ నాయం పరమాత్మేతి చేత్. తస్య పరిహారః ప్రతర్దనవిద్యాయామేవ వ్యాఖ్యాతః. పూర్వాపరప్రకరణపర్యాలోచనయా పరమాత్మపరమిదం వాక్యమితి నిశ్చితే సత్యన్యలిఙ్గాని తదనుగుణతయా నేతవ్యానీత్యర్థః.

నను *తౌహ సుప్తం పురుషమాజగ్మతురితి ప్రాణనామభిరామన్త్రణాశ్రవణయష్టిఘాతోత్థాపనాదినా శరీరేన్ద్రియప్రాణాద్వ్యతిరిక్తజీవాత్మసద్భావప్రతిపాదనపరమిదం వాక్యమిత్యవగమ్యత ఇత్యత ఉత్తరం పఠతి.

౧-౪-౧౮. సూ॥ అన్యార్థం తు జైమినిః ప్రశ్నవ్యాఖ్యానాభ్యామపి చైవమేకే॥ తుశబ్దశ్శఙ్కానివృత్త్యర్థః. జీవసఙ్కీర్తనమన్యార్థం- జీవాతిరిక్తబ్రహ్మసద్భావప్రతిబోధనార్థమితి ప్రశ్నప్రతివచనాభ్యామవగమ్యతే. ప్రశ్నస్తావజ్జీవప్రతిపాదనానన్తరం *క్వైష ఏతద్బాలాకే పురుషోఽశయిష్టేత్యాదికః సుషుప్తజీవాశ్రయవిషయతయా పరమాత్మపర ఇతి నిశ్చితః, ప్రతివచనమపి *అథాస్మిన్ప్రాణ ఏవైకధా భవతీత్యాదికం పరమాత్మవిషయమేవ,. సుప్తపురుషాశ్రయతయా హి ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టః పరమాత్మైవ- * సతా సోమ్య తదా సమ్పన్నో భవతీత్యాదిభ్యః. జైమినిగ్రహణముక్తస్యార్థస్య పూజ్యత్వాయ. (అపి చైవమేకే) ఏకే - వాజసనేయినః ఇదమేవ బాలాక్యజాతశత్రుసంవాదగతం ప్రశ్నప్రతివచనరూపం వాక్యం పర

మాత్మవిషయం స్పష్టమధీయతే * స్త్వైష పత దిత్యాది * యఏషోఽన్త ర్హృదయఆకాశ స్తస్మిఞ్ఛేతఇత్యేతదన్తం. ....*

అ- 33.—— ౧౯౯- సూ॥ వాక్యాన్వయాత్ ॥

బృహదారణ్యకే మైత్రేయీబ్రాహ్మణే *నవా అరే పత్యుః కామాయ పతిః ప్రియో భవత్యాత్మనస్తు కామాయ పతిః ప్రియో భవతీత్యారభ్య *ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యాదౌ ద్రష్టవ్యతయా నిర్దిష్టః పురుషః తన్త్రసిద్ధః - ఉత పరమాత్మేతి సంశయః. తన్త్రసిద్ధః పఞ్చవింశకఏవేతి పూర్వః పక్షః. పతిజాయా పుత్రవిత్తమిత్రపశ్వాదిప్రియసమ్బన్ధ్యాత్మా న పరమాత్మా భవితుమర్హతి. సఏవహి *ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్య ఇతి ప్రతిపాద్యతే. రాద్ధాన్తస్తు - న పత్యాదీనాం కామాయ పత్యాదయః ప్రియా భవన్తి - ఆత్మనస్తు కామాయేత్యుక్త్వా *ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్య ఇతి నిర్దిష్ట ఆత్మా జీవాతిరిక్తః సత్యసఙ్కల్పస్సర్వజ్ఞః పరమాత్మైవ. యత్సఙ్కల్పాయత్తం పత్యాదీనాం స్వసమ్బన్ధినః ప్రతిప్రియత్వం - సహి సత్యసఙ్కల్పః పరమాత్మా. ఆత్మజ్ఞానేన సర్వజ్ఞానాదయోపి వక్ష్యమాణాః పరమాత్మన్యేవ సమ్భవన్తి. సూత్రార్థస్తు - వాక్యస్య కృత్స్నస్య పరమాత్మన్యేవాన్వయాద్ద్రష్టవ్యతయా నిర్దిష్ట ఆత్మా పరమాత్మైవ. *అమృతత్వస్య తు నాశాస్తి విత్తేన *ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాతే ఇదం సర్వం విదితం *ఇదం సర్వం యదయమాత్మా * తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదః *యేనేదం సర్వం విజానాతి తం కేన విజానీయాదితి హి కృత్స్నస్య వాక్యస్య పరమాత్మన్యన్వయో దృశ్యతే.

*ఏతేభ్యో భూతేభ్యస్సముత్థాయ తాన్యేవానువినశ్యతీతి జీవలిఙ్గస్య మతాన్తరేణ నిర్వాహమాహ.

౧౯౯. సూ॥ ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లిఙ్గమాశ్మరథ్యః॥ ఏకవిజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాసిద్ధయే జీవస్య పరమాత్మకార్యతయా పరమాత్మనోఽనన్యో జీవ ఇతి జీవశబ్దేన పరమాత్మనోఽభిధానమిత్యాశ్మరథ్యమతం.

౧౩౦. సూ॥ ఉత్క్రమిష్యత ఏవం భావాదిత్యౌడు లోమిః *పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇతి శరీరాదుత్క్రమిష్యతోఽస్య జీవస్య పరమాత్మభావాజ్జీవశబ్దేన పరమాత్మనోఽభిధానమిత్యౌడులోమిరాచార్యో మేనే.

౧౩౧. సూ॥ అవస్థితేరితి కాశకృత్స్నః॥ *య ఆత్మని తిష్ఠన్నిత్యాదిభిర్జీవాత్మన్యన్తరాత్మతయా పరమాత్మనోఽవస్థితేర్జీవాత్మశబ్దస్య పరమాత్మని పర్యవసానాజ్జీవాత్మశబ్దేన పరమాత్మనోఽభిధానమితి కాశకృత్స్న ఆచార్యో మన్యతే. ఇదమేవ సూత్రకారాభిమతమిత్యవగమ్యతే- త్రయాణామన్యోన్యవిరోధా,దితః పరమవచనా, చ్చ.

అ- ౩౪.—
౧౩౨-సూ॥ { ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాత్ ॥ }

పరం బ్రహ్మ కిం జగతో నిమిత్తకారణమాత్రం - ఉతోపాదానకారణమపీతి సంశయః. నిమిత్తమాత్రకారణమితి పూర్వః పక్షః- కృత్కులాలాదౌ నిమిత్తోపాదానయోర్భేదదర్శనాత్, *అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతదిత్యాదిభిర్భేదప్రతిపాదనా, ద్బ్రహ్మణోఽవికారత్వశ్రుతివిరోధా, చ్చ. రాద్ధాన్తస్తు- *యేనాశ్రుతం శ్రుతమితి బ్రహ్మజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞానాన్యథానుపపత్త్యా, *యథాసోమ్యైకేన మృత్పిణ్డేన సర్వం మృణ్మయమితి మృత్తత్కార్యదృష్టాన్తేన తదుపపాదనా, చ్చ జగదుపాదానకారణమపి బ్రహ్మైవేతి విజ్ఞాయతే. ప్రమాణాన్తరావసితసకలవస్తువిలక్షణస్య శాస్త్రైకసమధిగమ్యస్య పరస్య బ్రహ్మణస్సర్వజ్ఞస్య సర్వశక్తేః కార్యకారణోభయావస్థాయామపి స్వశరీరభూతచిదచిత్ప్రకారతయావస్థితస్యైకస్యైవ నిమిత్తత్వముపాదానత్వం చావిరుద్ధం. శరీరభూతాచిద్వస్తుగతా వికారా ఇతి కార్యావస్థావస్థితస్యాపి శరీరిణః పరమాత్మనోఽవికారిత్వం సిద్ధమేవ. చిదచిద్వస్తుశరీరస్య బ్రహ్మణ ఏవోపాదానత్వేపి బ్రహ్మణ్యపురుషార్థవికారాస్పర్శప్రదర్శనాయ హి *అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్త

స్మింశ్చాన్యోమాయయాసన్నిరుద్ధఇతివ్యపదేశః. ప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాదుపాదానంచబ్రహ్మైవేతిసూత్రార్థః.

౧౩౩. సూ॥ అభిధ్యోపదేశాచ్చ॥ *సోకామయతబహుస్యాం * తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయెయెతిస్రష్టుర్బ్రహ్మణస్స్వస్యైవజగదాకారేణబహుభవనచిన్తనోపదేశాచ్చ జగదుపాదానంనిమిత్తంచబ్రహ్మైవేతినిశ్చీయతే.

౧౩౪. సూ॥ సాక్షాచ్చోభయామ్నానాత్॥ *కింస్విద్వనంకఉసవృక్షఆసీదిత్యాదినాజగదుపాదాననిమిత్తాదౌ పృష్టే *బ్రహ్మవనంబ్రహ్మసవృక్షఆసీత్ - బ్రహ్మాధ్యతిష్ఠదిత్యుపాదానంనిమిత్తంచోభయంబ్రహ్మైవేతిహి సాక్షాదామ్నాయతే - అతశ్చోభయంబ్రహ్మ.

౧౩౫. సూ॥ ఆత్మకృతేః॥ *తదాత్మానంస్వయమకురుతేతిస్రష్టురాత్మనఏవజగదాకారేణకృతిరుపదిశ్యతే - అతశ్చోభయం. నామరూపభావాభావాభ్యాంఏకస్యకర్మకర్తృభావోనవిరుద్ధః.

యద్యాత్మానమెవబ్రహ్మజగదాకారంకరోతి - తర్హిబ్రహ్మణోపహతపాప్మత్వాదికమనవధికాతిశయానన్దస్వరూపత్వంసర్వజ్ఞత్వమిత్యాదిసర్వంవిరుధ్యతే- అజ్ఞత్వాసుఖిత్వకర్మవశ్యత్వాదివిపరీతరూపత్వాజ్జగతఇత్యతఉత్తరంపఠతి.

౧౩౬. సూ॥ పరిణామాత్॥ అజ్ఞబ్రహ్మవివర్తవాదేహితద్భవత్యేవ- అజ్ఞానస్యతత్కార్యరూపానర్థపురుషార్థస్యచ వేదాన్తజన్యజ్ఞాననివర్త్యస్యబ్రహ్మణ్యేవాన్వయాత్. తదాశాస్త్రస్యభ్రాన్తజల్పితత్వాపాతాచ్చ. అవిభక్తనామరూపాతిసూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరస్యబ్రహ్మణోవిభక్తనామరూపచిదచిద్వస్తుశరీరత్వేనపరిణామోహివేదాన్తేషూపదిశ్యతే * తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యాంవ్యాక్రియతేత్యేవమాదిభిః.అపురుషార్థాశ్చ వికారాశ్శరీరభూతచిదచిద్వస్తుగతాః. కారణావస్థాయాంకార్యా

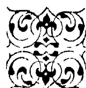
వస్థాయాంచాత్మభూతంబ్రహ్మాపహతపాప్మత్వాదిగుణమేవ. స్థూల సూక్ష్మావస్థస్యకృత్స్నస్యచిదచిద్వస్తునో బ్రహ్మశరీరత్వం, బ్రహ్మణశ్చతదాత్మత్వం, *యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్ * యస్యపృథివీశరీరమిత్యారభ్య *యస్యావ్యక్తం శరీరంయస్యాక్షరంశరీరం యస్యమృత్యుశ్శరీరంఏషసర్వభూతాన్తరాత్మాపహతపాప్మాదివ్యోదేవ ఇత్యేవమాది శ్రుతిశతసమధిగతం. అతస్సర్వమనవద్యం.

౧౩౭. సూ॥ యోనిశ్చహిగీయతే॥ *యద్భూతయోనింపరిపశ్యన్తిధీరాః * కర్తారమీశంపురుషంబ్రహ్మయోనిమిత్యాదిషుసర్వస్యభూతజాతస్య పరమపురుషఃయోనిత్వేనగీయతే. హిశబ్దోహేతౌ. యస్మాద్యోనిరితిగీయతే - తస్మాచ్చోపాదానమపిబ్రహ్మ. యోనిశబ్దశ్చోపాదానపర్యాయః...............*

అ- ౩౫.—
౧౩౮. సూ॥ { ఏతేనసర్వేవ్యాఖ్యాతా వ్యాఖ్యాతాః॥ }

*యతోవాఇమానీత్యాదిషూదాహృతేషువాక్యేషు * జన్మాద్యస్యయతఇత్యాదినోక్తన్యాయకలాపేన సర్వేవేదాన్తాఃబ్రహ్మపరాఃవ్యాఖ్యాతాః. పదాభ్యాసోఽధ్యాయపరిసమాప్తిద్యోతనార్థః.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే
ప్రథమస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.
సమాప్తశ్చాధ్యాయః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమద్వేదాన్తదీపః. ద్వితీయాధ్యాయే - ప్రథమఃపాదః.

అ-౩౬. — ౧౩౯.సూ॥ {స్మృత్యనవకాశదోషప్రసఙ్గఇతిచేన్నా న్యస్మృత్యనవకాశదోష ప్రసఙ్గాత్॥}

వేదాన్తానాంసమస్తచిదచిద్వస్తు విలక్షణాస్పృష్టహేయగన్ధ సర్వజ్ఞతాద్యనన్తకల్యాణ గుణాకరబ్రహ్మైకపరత్వంప్రతిపాదితం కాపిలస్మృతివిరోధేనచాలయితుంశక్యం-ఉత నేతి సంశయః. శక్యమితి పూర్వఃపక్షః శ్రుతివిరుద్ధాయాఃస్మృతేరనాదరణీయత్వేఽపి వేదాన్తవేద్యార్థస్యదుర్గ్రహత్వేన అల్పశ్రుతైస్స్వమతిభిరాప్తప్రణీతస్మృత్యుపబృంహణేనవినానిశ్చయోనోపపద్యతే. కపిలస్మృతిః కేవలతత్త్వపరేతితయైవహ్యుపబృంహణంన్యాయ్యం. అన్యథాఆప్తప్రణీతాయాః కేవలతత్త్వపరాయాఃఅస్యాఅనవకాశప్రసఙ్గఇతి వేదాన్తవేద్యంజగత్కారణంప్రధానం. రాద్ధాన్తస్తు-వేదాన్తస్యోపబృంహణాపేక్షత్వే ప్యాప్తతమమన్వాదిస్మృతిభిర్వేదాన్తావిరోధినీభిరేవోపబృంహణం న్యాయ్యం.అన్యథాతాసాంబహ్వీనామనవకాశప్రసఙ్గో మహానయం దోషస్స్యాత్. నచ తాసాంధర్మప్రతి పాదనాంశోపబృం హణత్వే నసావకాశత్వం - యతోధర్మాణామపిస్వరూపంపరబ్రహ్మభూతపరమపురుషారాధనత్వం- *ఇష్టాపూర్తంబహుధాజాతంజాయమానం విశ్వంబిభర్తిభువనస్యనాభిః *తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదుచన్ద్రమాః *యజ్ఞైస్త్వమిజ్యసేనిత్యంసర్వదేవమయాచ్యుతేత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభిః. సూత్రకృతాపి వ్యాఖ్యాతం. ....*

అతీన్ద్రియార్థసాక్షాత్కారసమర్థస్యకపిలస్య వేదాన్తానాం బ్రహ్మపరత్వానుపలబ్ధేఃప్రధానపరత్వమేవాశ్రయణీయ మిత్యతఉత్తరంపఠతి.

౧౪౦. సూ॥ ఇతరేషాంచానుపలబ్ధేః. ఇతరేషాం- మన్వాదీనాం వేదవిత్ప్రవరాణాం సర్వాతీన్ద్రియార్థసాక్షా

త్కారసమర్థానాం ప్రధానపరత్వానుపలబ్ధేః బ్రహ్మపరత్వోపలబ్ధేశ్చ బ్రహ్మపరత్వమేవాశ్రయణీయం. వేదాన్తప్రతిపన్నార్థవిరుద్ధాయాస్తు కపిలోపలబ్ధేర్భ్రాన్తిమూలత్వం కల్పయితవ్యం. ....*

అ-౩౭- ౧౮౧. సూ॥ ఏతేనయోగః ప్రత్యుక్తః॥

కిం వేదాన్తానాం యోగస్మృత్యోపబృంహణం న్యాయ్యం- ఉత నేతి సంశయః. న్యాయ్యమితి పూర్వఃపక్షః- కృత్స్నవేదప్రవర్తనాధికృతహైరణ్యగర్భప్రణీతత్వాద్యోగస్య, ఈశ్వరసద్భావాభ్యుపగమాచ్చ. అతో యోగస్మృత్యోపబృంహితత్వేన వేదాన్తానామబ్రహ్మాత్మకప్రధానోపాదానపరత్వం. రాద్ధాన్తస్తు- కపిలస్మృతివద్వేదవిరుద్ధత్వావిశేషాదనాదరణీయః. హైరణ్యగర్భస్యాపి క్షేత్రజ్ఞత్వేన భ్రమసమ్భవాత్ యోగస్మృతేరపి భ్రాన్తిమూలకత్వం. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతం. ....*

అ-౩౮.— ౧౮౨.సూ॥ {నవిలక్షణత్వాదస్య తథాత్వంచశబ్దాత్॥}

కిం వేదాన్తానాం జగత్కారణతయా ప్రధానపరత్వం- ఉత బ్రహ్మపరత్వమితి సంశయః. ప్రధానపరత్వమితి పూర్వఃపక్షః - అజ్ఞత్వాదినా జగతో బ్రహ్మవిలక్షణత్వేన బ్రహ్మకార్యత్వప్రతిపాదనాసమ్భవాత్, సాలక్షణ్యేన ప్రధానప్రతిపాదనస్య సమ్భవాత్,. రాద్ధాన్తస్తు- మాక్షికాదిభ్యః క్రిమ్యాదీనాం విలక్షణానాముత్పత్తిదర్శనాత్ బ్రహ్మవిలక్షణస్య జగతః తత్కార్యత్వం సమ్భవత్యేవేతి. సూత్రార్థస్తు- అజ్ఞత్వేనాసుఖత్వేన చోపలబ్ధస్య చాస్య చిదచిన్మిశ్రస్య జగతః సర్వజ్ఞాద్ధేయప్రత్యనీకాన్నిరతిశయానన్దాద్బ్రహ్మణో విలక్షణత్వేన జగతో బ్రహ్మకార్యత్వప్రతిపాదనం వేదాన్తానాం న సమ్భవతి. తథాత్వం- విలక్షణత్వం చ శబ్దాదవగమ్యతే - న కేవలం ప్రత్యక్షాద్యుపలబ్ధ్యా- *విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చ *అనీశయా శోచతి ముహ్యమానః *అనీశశ్చాత్మా బధ్యతే భోక్తృభావాదిత్యాదేః.

ఆపో వా అకామయన్త * తం పృథివ్యబ్రవీదిత్యాదౌ పృథివ్యాదేరపి జ్ఞానకార్యం వ్యపదిశ్యతే- తస్మాత్ *అవిజ్ఞానం చేత్యేతదన్యపరమిత్యతఉత్తరం పఠతి.

౧౮౩. సూ॥ అభిమానివ్యపదేశస్తు విశేషానుగతిభ్యామ్॥ తుశబ్దశ్చోద్యం వ్యావర్తయతి. పృథివ్యాద్యభిమానిదేవతానామయం వ్యపదేశః. కుతోవగమ్యతే. (విశేషానుగతిభ్యాం) విశేషః- విశేషణం. * హన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా ఇతిపృథివ్యాదౌ, దేవతాశబ్దేన విశేషణం దృశ్యతే. *సర్వా హ వై దేవతా అహం శ్రేయసే వివదమానా ఇతి చ వాగాదిప్రాణపర్యన్తస్య, చ. తథా అనుగతిః-అనుప్రవేశః. అగ్న్యాదీనాం వాగాద్యనుప్రవేశో దృశ్యతే * అగ్నిర్వాగ్భూత్వా ముఖం ప్రావిశత్ ఆదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వాఽక్షిణీ ప్రావిశత్ వాయుః ప్రాణో భూత్వా నాసికే ప్రావిశదిత్యాదౌ.

౧౮౪. సూ॥ దృశ్యతేతు॥ తుశబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. మాక్షికాదిభ్యో విలక్షణానాం క్రిమ్యాదీనాముత్పత్తిర్దృశ్యతే- అతో బ్రహ్మవిలక్షణస్యాపి జగతస్తత్కార్యత్వం సమ్భవతి.

౧౮౫. సూ॥ అసదితి చేన్నప్రతిషేధమాత్రత్వాత్॥ యది కార్యస్య కారణాద్విలక్షణద్రవ్యత్వమభ్యుపగమ్యతే- తర్హి కారణే కార్యం న సద్భవతీత్యసత్కార్యవాదోభ్యుపగతస్స్యాత్. తథా సతి *సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేతి సామానాధికరణ్యం న ఘటత ఇతి చేత్. తన్న- కార్యకారణయోస్సాలక్షణ్యానియమప్రతిషేధమాత్రత్వాదస్మాభిః పూర్వమభిహితస్య. కార్యకారణయోరేకద్రవ్యత్వం స్వీకృతమేవ. ఏకమేవ కారణావస్థం ద్రవ్యం కార్యావస్థాం భజమానం సలక్షణావస్థమపి విలక్షణావస్థమపి భవతీత్యర్థః.

౧౮౬. సూ॥ అపీతౌ తద్వత్ప్రసఙ్గాదసమఞ్జసం॥ యది బ్రహ్మైవ సర్వజ్ఞం సత్యసఙ్కల్పం నిరతిశయానన్దమపహతపాప్మత్వాదిస్వరూపం తద్విపరీతజగదవస్థాం భజతే- తర్హి పిణ్డత్వఘటత్వావస్థమృద్ద్రవ్యవత్సర్వజ్ఞత్వమపహతపాప్మత్వ, మజ్ఞ

త్వం కర్మవశ్యత్వం, చ బ్రహ్మణః ప్రసజ్యత ఇతి విరుద్ధార్థాభిధానా ద్వేదాన్తవాక్యమసమఞ్జసం స్యాత్. అపీతావితి- ప్రదర్శనార్థం. జగతో బ్రహ్మణ్యపీతౌ, బ్రహ్మణ ఉత్పత్తౌ, చేత్యర్థః. అపీతిః- అప్యయః

౧౪౭. సూ॥ నతు దృష్టాన్తభావాత్॥ న బ్రహ్మణ్యజ్ఞత్వాదయః ప్రసజ్యేరన్, అత ఏవ న వేదాన్తానామసామఞ్జస్యం. తుశబ్దః ప్రసక్తస్యాసమ్భావనీయతాం ద్యోతయతి. ఏకస్యైవావస్థాద్వయాన్వయేపి గుణదోషవ్యవస్థాయాం దృష్టాన్తసద్భావాత్. యథా మనుష్యో జాతో బాలో యువా స్థవిరో భవతీత్యత్ర మనుష్యశరీరకస్య చేతనస్యైవ సర్వావస్థాన్వయేపి జన్మబాలత్వయువత్వస్థవిరత్వాదీని నాత్మని సజ్జన్తే, తథాజ్ఞానసుఖదుఃఖాదయశ్చ న శరీరే- ప్రపంచిదచిద్వస్తుశరీరస్య పరస్య బ్రహ్మణః కార్యకారణోభయావస్థాన్వయేపి కర్మవశ్యత్వాజ్ఞత్వాదయః శరీరభూతచిదచిద్వస్తుగతాః, అపహతపాప్మత్వసర్వజ్ఞత్వాదయః పరమాత్మన్యాత్మభూతే ఽవతిష్ఠన్తే. సర్వావస్థస్య చిదచిద్వస్తునో బ్రహ్మశరీరత్వం, బ్రహ్మణశ్చ తదాత్మత్వం, *యస్య పృథివీ శరీరమిత్యాద్యన్తర్యామి బ్రాహ్మణాదిష్వవగతమితి న కశ్చిద్విరోధః.

౧౪౮. సూ॥ స్వపక్షదోషాచ్చ॥ న కేవలం బ్రహ్మకారణవాదస్య నిర్దోషతయా తత్సమాశ్రయణం- ప్రధానకారణవాదే దోషాచ్చ తత్పరిత్యజ్య స ఏవ సమాశ్రయణీయః. ప్రధానకారణవాదే హి నిర్వికారస్య చిన్మాత్రస్య పురుషస్య ప్రకృతిసన్నిధానకృతతద్ధర్మాధ్యాసమూలా జగత్ప్రవృత్తిరభ్యుపగమ్యతే. తత్ర ప్రకృతిసద్భావమాత్రే సన్నిధానే సతి ముక్తస్యాపి తద్ధర్మాధ్యాసప్రసఙ్గః. వికారవిశేషే సతి సన్నిధానే కృత్స్నస్య వికారస్యాధ్యాసపూర్వకత్వాభావాన్న సన్నిధానం వికారహేతురితి కృత్స్నస్య వికారస్యాధ్యాసపూర్వకత్వాన్నాధ్యాసస్య వికారో హేతురితి విరుద్ధార్థాభిధానాదసామఞ్జస్యదోష ఇతి న తత్పక్షః సమ్భవగన్ధః.

౧౪౯. సూ॥ తర్కాప్రతిష్ఠానాదపి॥ కాపిలతన్త్రస్యతర్కమూలత్వేనశాక్యాదితర్కప్రతిహత తయాస్యతర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వాచ్చనతత్ప్రతిసమ్భవః.

౧౫౦. సూ॥ అన్యథానుమేయమితిచేదేవమప్యనిర్మోక్షప్రసఙ్గః॥ ఇతఃపూర్వం విద్యమానైస్తర్కైర ప్రతిహతత్వంయథాసమ్భవతి- తథాప్రధానకారణవాదమనుమన్యామహఇతిచేత్. తథాపితర్కాప్రతిష్ఠానదోషాదనిర్మోక్షప్రసఙ్గో మర్త్యాదర్త్వదధికకుశలతర్కకుశలదూష్యత్వ సమ్భవాత్. ....*

అ-౩౯.— ౧౫౧.సూ॥ { ఏతేనశిష్టాపరిగ్రహా అపి వ్యాఖ్యాతాః॥ }

నపరిగృహ్యన్తేవైదికైరిత్యపరిగ్రహాః. శిష్టాశ్చతేఅపరిగ్రహాశ్చశిష్టాపరిగ్రహాః. ఏతేన-తర్కాప్రతిష్ఠాన లక్షణకాపిలస్మృతినిరసనహేతునాపరిశిష్టాఃకణభక్షాదిస్మృతయోపినిరస్తావ్యాఖ్యాతాః. పరమాణుకారణవాదస్సర్వసమ్మతఇతినతేషాంతర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వమిత్యధికాశఙ్కా. తర్కమూలత్వావిశేషా, త్పరమాణూనాం శూన్యత్వా ద్రవ్యత్వాదివివాదా, చ్చతర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వ మేవేతిపరి హారః. ....*

అ-౪౦.— ౧౫౨.సూ॥ { భోక్త్రాపత్తేరవిభాగశ్చేత్స్యాల్లోకవత్॥ }

సర్వాత్మభూతస్యపరస్యబ్రహ్మణః స్వశరీరభూతాజ్జీవాన్నిరతిశయానన్దస్వభావతయాయోవిభాగఉక్తః- సకిం విభాగస్సమ్భవతి- ఉతనేతిసంశయః. నసమ్భవతీతిపూర్వఃపక్షః- సర్వచిదచిద్వస్తుశరీరతయా శరీరిత్వాద్బ్రహ్మణః, సశరీరస్యచసుఖ దుఃఖయోర్భోక్తృత్వాపత్తేః,. తదాపత్తిశ్చ *నహవైసశరీరస్యసతఃప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తిఅశరీరంవావసన్తంనప్రియాప్రియేస్పృశత ఇతిశ్రుతేః. రాద్ధాన్తస్తు- స్యాదేవవిభాగోజీవాత్పరస్యాకర్మవశ్యతయా. నశరీరిత్వప్రయుక్తస్సుఖదుఃఖయోగః- అపితుశాస్త్రవశ్య

తయాతదతివృత్తికృతః- *సఏకధాభవతి త్రిధాభవతీత్యాదినా వగత
శరీరస్యముక్తస్యసశరీరస్యాప్యశాస్త్రవశ్యతయానిరస్తనిఖిలదుఃఖ
త్వదర్శనాత్. యథాలోకే రాజశాసనవశ్యానాంశరీరిణాంతచ్ఛాస
నాతివృత్తినిమిత్తదుఃఖాన్వయేపిరాజ్ఞస్సశరీరస్యాపిస్వశాసనావశ్య
తయానతదతివృత్తికృతదుఃఖాన్వయః. విభాగః- వైలక్షణ్యం. సూ
త్రమపివ్యాఖ్యాతం.......................................*

అ-౪౧.— ౧౫౩.సూ॥ { తదనన్యత్వ మారమ్భణశబ్దాదిభ్యః॥ }

కింబ్రహ్మకార్యం జగద్బ్రహ్మణోన్యత్- ఉతానన్యదితిసంశ
యః. అన్యదితిపూర్వఃపక్షః - తథోపలబ్ధేః. నహిబుద్ధిశబ్దాన్తరాద
యఃకారణాత్కార్యస్యానన్యత్వేకథంచిదుపపద్యన్తే. కారకవ్యాపా
రవైయర్థ్యంచానన్యత్వే. అతోవస్తువిరోధాదనన్యత్వశ్రుతయఃలక్ష
ణయానేయాః. రాద్ధాన్తస్తు- *వాచారమ్భణంవికారోనామధేయం
మృత్తికేత్యేవసత్యం *సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదేకమేవాద్వితీయం
తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతితత్తేజోఽసృజత * ఐతదాత్మ్య
మిదంసర్వంతత్సత్యంస ఆత్మాతత్త్వమసిశ్వేతకేతో *సర్వంఖల్వి
దంబ్రహ్మతజ్జలానితి * తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూ
పాభ్యాంవ్యాక్రియతేత్యాదిశ్రుతిశతసిద్ధంకార్యస్యజగతః కారణా
ద్బ్రహ్మణోనన్యత్వం. నచాత్రవస్తువిరోధగన్ధః- కారణీభూతమృదాది
ద్రవ్యస్యైవపృథుబుధ్నోదరాద్యవస్థాన్తరాపత్త్యాబుద్ధిశబ్దాన్తరాద
యోప్యుపపద్యన్తే. తతఏవకారకవ్యాపారాద్యర్థవత్త్వంచ. కార
ణస్యైవకార్యావస్థాయామపిప్రత్యభిజ్ఞాయమానస్యావస్థాన్తరాప
త్త్యైవసర్వేషూపపన్నేషుఅనుపలబ్ధద్రవ్యాన్తరకల్పనానసమ్భవతి.
తస్మాద్బ్రహ్మ కార్యంజగద్బ్రహ్మణోనన్యదేవ. సూత్రార్థస్తు (త
దనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాదిభ్యః) తస్మాత్ - బ్రహ్మణఃఅనన్యత్వం
కార్యస్యజగతఃఆరమ్భణశబ్దాదిభ్యోవాక్యేభ్యస్తదుపపాదయద్భ్య

వగమ్యతే. ఆరమ్భణమితిశబ్దఆదిర్యేషాంవాక్యానాం - తాన్యారమ్భణశబ్దాదీని. తాన్యనన్యత్వముపపాదయన్తి.

౧౫౪. సూ॥ భావే చోపలబ్ధేః॥ ఘటాదికార్యభావే చ తదేవేదంమృద్ద్రవ్యమిత్థ మవస్థితమితి కారణస్యోపలబ్ధేశ్చ కారణాదనన్యత్వంకార్యస్య- యథా దేవదత్తస్య బాలత్వయువత్వాద్యవస్థావిశిష్టస్యకార్యస్య.

౧౫౫. సూ॥ సత్త్వాచ్చావరస్య॥ అవరస్య- కార్యస్యకారణేసత్త్వాచ్చ కారణాదనన్యత్వాత్కార్యం. సర్వమిదంఘటశరావాదికార్యంపూర్వాహ్ణే మృదేవాసీదితిహి కారణేకార్యముపలభ్యతే. ఘటశరావాదిసంస్థానసంస్థితమేవమృద్ద్రవ్యం పూర్వాకాలేపిణ్డాకారముపలబ్ధమిత్యర్థః.

౧౫౬. సూ॥ అసద్వ్యపదేశాన్నేతి చేన్న ధర్మాన్తరేణవాక్యశేషాద్యుక్తేశ్శబ్దాన్తరాచ్చ॥ *అసదేవేదమగ్ర ఆసీదిత్యాదిషు కారణావస్థాయాంకార్యస్యాసత్త్వవ్యపదేశాత్కారణేకార్యంసదిత్యేతన్నోపపద్యతఇతిచేన్న- సదితివ్యపదేశహేతుభూతనామరూపావస్థావిరోధిసూక్ష్మావస్థాఖ్య ధర్మాన్తరేణయోగాదసదితివ్యపదిశ్యతే. కథమిదమవగమ్యతే. (వాక్యశేషాద్యుక్తేశ్శబ్దాన్తరాచ్చ) వాక్యశేషస్తావత్ *తదసదేవసన్మనోఽకురుతస్యామితి. అసదితివ్యపదిష్టస్యైవ మనస్కారప్రతిపాదనేన అసద్వ్యపదేశోధర్మాన్తరయోగాదిత్యవగమ్యతే. యుక్తిశ్చ ధర్మాన్తరయోగమేవా సద్వ్యపదేశహేతుమవగమయతి- ఘటోస్తిఘటోనాస్తీతిసదసద్వ్యపదేశయోః ఘటత్వకపాలత్వయోః పరస్పరవిరోధిధర్మయోరేవహేతుత్వేసిద్ధేతదతిరిక్తానుపలబ్ధతుచ్ఛత్వస్యహేతుత్వకల్పనానుపపత్తేః. తథా శబ్దాన్తరంచ * సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితిసమానప్రకరణస్థమసచ్ఛబ్దంధర్మాన్తరయోగనిమిత్తమవగమయతి.

౧౫౭. సూ॥ పటవచ్చ॥ యథాతన్తవఏవవ్యతిషఙ్గవిశేషభాజః పటఇతినామ రూపాభ్యాంకార్యాన్తరాదికం భజన్తే- తద్వద్ద్రవ్యమపి.

౧౫౮. సూ॥ యథా చ ప్రాణాదిః॥ యథా చ వాయురేక ఏవ శరీరే వృత్తి విశేషం భజమానః ప్రాణాపానాదినామ రూపకార్యాన్తరాణి భజతే- తద్వద్బ్రహ్మాపీతి తదనన్యత్వం జగతస్సిద్ధం.......................*

అ-ర౭.—
౧౫౯.సూ॥ { ఇతరవ్యపదేశాద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిః॥ }

బ్రహ్మణోజగత్కారణత్వంసమ్భవతి- నేతిసంశయః. నసమ్భవతీతిపూర్వపక్షః- * అయమాత్మాబ్రహ్మ *తత్త్వమసీతిసామానాధికరణ్యేన జీవోబ్రహ్మేత్యవగమాత్, జగత్సర్గస్యచజీవదుఃఖహేతుత్వా, దాత్మహితాకరణాహితకరణాదిదోషప్రసక్తే స్సర్వజ్ఞస్యసత్యసఙ్కల్పస్యబ్రహ్మణోజగత్కారణత్వానుపపత్తేః. జీవపరయోర్భేదవాదిన్యశ్శ్రుతయోజగద్బ్రహ్మణోరనన్యత్వం వదతాత్వయైవపరిత్యక్తాః - భేదేసత్యనన్యత్వాసిద్ధేః. ఔపాధికభేదవిషయాభేదశ్రుతయః, స్వాభావికాభేదవిషయాఅభేదశ్రుతయ, ఇతిచేత్. తత్రేదంవక్తవ్యం- స్వభావతఃస్వస్మాదభిన్నంకిమనుపహితం జగత్కారణంబ్రహ్మజానాతి- నవా. నజానాతిచేత్ - సర్వజ్ఞత్వహానిః. జానాతిచేత్ - స్వస్మాదభిన్నస్యజీవస్యదుఃఖం స్వదుఃఖమితిజానతో బ్రహ్మణఃహితాకరణాహితకరణాదిదోషప్రసక్తిరనివార్యా. జీవబ్రహ్మణోరజ్ఞానకృతోభేదః- తద్విషయాభేదశ్రుతిరితిచేత్. తత్రాపి జీవాజ్ఞానపక్షేపూర్వోక్తోవికల్పస్తత్ఫలంచతదవస్థమేవ. బ్రహ్మాజ్ఞానపక్షే స్వప్రకాశస్వరూపస్యబ్రహ్మణఃఅజ్ఞానసాక్షిత్వంతత్కృతజగత్సృష్టిశ్చనసమ్భవతి. అజ్ఞానేనప్రకాశస్తిరోహితశ్చేత్-- తిరోధానస్యప్రకాశనివృత్తికరత్వేనప్రకాశస్యైవస్వరూపత్వాత్స్వరూపనివృత్తిరేవేతిస్వరూపనాశాదిదోషాఃభాష్యేప్రపఞ్చితాః. రాద్ధాన్తస్తు- *అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యోమాయయాసన్నిరుద్ధః *తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతి *ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః * పృథగాత్మానంప్రేరితారం చమ

త్వేత్యాదిభిః ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతం బ్రహ్మేత్యవగమాత్, జీవకర్మానుగుణతయా జగత్సర్గస్య చ బ్రహ్మణో లీలాప్రయోజనత్వాజ్జగత్కారణత్వం సమ్భవత్యేవ. *తత్త్వమస్యాది సామానాధికరణ్యనిర్దేశః *యస్యాత్మా శరీరమిత్యాదిశ్రుతేర్జీవస్య బ్రహ్మశరీరత్వాత్తచ్ఛరీరతయా జీవప్రకారబ్రహ్మప్రతిపాదనపరః. సూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరం బ్రహ్మ కారణావస్థం, స్థూలచిదచిద్వస్తుశరీరం బ్రహ్మైవ కార్యావస్థ, మితి కార్యకారణయోరనన్యత్వం. ఏవమపి శరీరభూతయోశ్చిదచిద్వస్తునోః శరీరిణో బ్రహ్మణశ్చ దుఃఖిత్వపరిణామిత్వహేయప్రత్యనీకత్వకల్యాణగుణాకరత్వస్వభావాః స్వరూపవివేకవిషయశ్రుతిసిద్ధాః తథైవ వ్యవస్థితా ఇతి బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం సమ్భవత్యేవ. సూత్రార్థస్తు (ఇతరవ్యపదేశాద్ధితాకరణాదిదోషప్రసక్తిః) బ్రహ్మణ ఇతరః జీవః. బ్రహ్మణో జీవతయా వ్యపదేశాత్, జీవస్య చ దుఃఖిత్వాత్, హితరూపజగదకరణమహితరూపజగత్కరణమిత్యాదిదోషప్రసక్తిర్బ్రహ్మణః. అతో బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం న సమ్భవతీతి.

అత్రోత్తరం పఠతి.

౧౬౦. సూ॥ [illegible] అధికం తు భేదనిర్దేశాత్ ॥ [illegible] తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః. ప్రత్యగాత్మనోఽధికం అర్థాన్తరభూతం బ్రహ్మ. కుతః. (భేదనిర్దేశాత్) *స కారణం కరణాధిపాధిపః* *ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః* *పృథగాత్మానం ప్రేరితారం చ మత్వే త్యాదిభిః ప్రత్యగాత్మనో జీవాద్బ్రహ్మణో హి భేదో నిర్దిశ్యతే.

౧౬౧. సూ॥ [illegible] అశ్మాదివచ్చ తదనుపపత్తిః॥ [illegible] అశ్మకాష్ఠలోష్ఠతృణాదేరచేతనస్యేవానన్తదుఃఖాకరజీవస్య నిరతిశయానన్దసత్యసఙ్కల్పబ్రహ్మభావానుపపత్తేశ్చ. న కేవలం భేదశ్రుత్యాఽర్థాన్తరతావగమ్యతే. వస్తుతోఽపి భేదానుపపత్త్యేత్యర్థః. జీవసామానాధికరణ్యనిర్దేశః * యస్యాత్మా శరీర మిత్యాదిశ్రుతిశతసిద్ధజీవప్రకారకబ్రహ్మప్రతిపాదనపర ఇతి *అవస్థితేరితి కాశకృత్స్న ఇత్యత్రైవ ప్రతిపాదితః. ....*

అ-౪౩.— ౧౬-౨.సూ॥ { ఉపసంహారదర్శనా న్నేతిచేన్న క్షీరవద్ధి॥ }

బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం సమ్భవతి- నవేతి సంశయః. న సమ్భవతీతి పూర్వః పక్షః- లోకే కార్యజననసమర్థస్యాపి వస్తునః తత్తత్కార్యజననే అనేక కారకోపసంహారదర్శనాద్విచిత్ర జగజ్జన్మ సమర్థస్యాపి బ్రహ్మణోఽసహాయస్య జనయితృత్వానుపపత్తేః. రాద్ధాన్తస్తు- క్షీరస్య దధిభావే ఽనన్యాపేక్షత్వదర్శనా న్నానేక కారకోపసంహారనియమో దృశ్యత ఇతి బ్రహ్మణోఽనన్యాపేక్షస్యైవ కారణత్వం సమ్భవత్యేవ. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతం. క్షీరవద్ధీతి ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశః చోద్యమాన్ద్యపరః.

౧౬-౩. సూ॥ దేవాదివదపి లోకే॥ యథా దేవాదయః స్వే స్వే లోకే స్వాపేక్షితాని స్వసఙ్కల్పాదేవ సృజన్తి- తథా బ్రహ్మాపి. దేవాదేశ్చాస్త్రైవ సేయశక్తితయా బ్రహ్మతుల్యత్వేపి దేవాది గ్రహణం బ్రహ్మణో విచిత్రశక్తిత్వస్య సుగ్రహణాయేతి మన్తవ్యం. ....*

అ-౪౪.— ౧౬-౪.సూ॥ { కృత్స్నప్రసక్తిర్నిరవ యవత్వ శబ్దకోపో వా॥ }

బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వం సమ్భవతి- నేతి సంశయః. న సమ్భవతీతి పూర్వః పక్షః-నిరవయవస్య బ్రహ్మణో జగదుపాదానత్వే కృత్స్నస్య బ్రహ్మణో జగదాకారేణోపయోగప్రసఙ్గాత్. తత్పరిజిహీర్షయా సావయవత్వాభ్యుపగమే*సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదేకమేవాద్వితీయమిత్యాదిః కారణావస్థాయాం నిరవయవత్వవాచిశబ్దో బాధ్యేత. యద్యపి సూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరం బ్రహ్మ కారణం, స్థూలచిదచిద్వస్తుశరీరం బ్రహ్మ కార్య, మిత్యభ్యుపగమ్యతే- తథాపి శరీర్యంశస్యాపి కార్యత్వాభ్యుపగమాత్ కృత్స్నప్రసక్తిర్నిరవయవత్వశబ్దకోపో వా. రాద్ధాన్తస్తు- సకలేతర విసజాతీయం శ్రుత్యేక సమధిగమ్యం సర్వశక్తియుక్తం బ్రహ్మ నిరవయవమపి కారణం కార్యం చ భవతీతి పరిమితశక్తివ

స్తుచోద్యంనతత్రప్రసజ్యతే. యథాజాతివాదినోజాతిశ్శైక్తి వామూ
ర్తాఖణ్డముణ్డాదిష్వత్యన్తవిలక్షణేష్వపి సమాప్త్యైవవర్త
తే- నతత్రేతరవస్తుచోద్యమితి. అతోబ్రహ్మజగత్కారణంభవత్యే
వ. సూత్రార్థస్తు (కృత్స్నప్రసక్తిర్నిరవయవత్వశబ్దకోపోవా)
బ్రహ్మకారణత్వేకృత్స్నస్యబ్రహ్మణః కార్యత్వేనోపయోగప్రస
ఙ్గః- నిరవయవత్వాత్. సావయవత్వేనిరవయవత్వశబ్దకోపోవా-ని
రవయవత్వవాదిశబ్దబాధప్రసఙ్గఇత్యర్థః.

౧౬౫. సూ॥ శ్రుతేస్తుశబ్దమూలత్వాత్॥ తుశ
బ్దఃపక్షవ్యావృత్త్యర్థః. శ్రుతేఃప్రామాణ్యాన్నైవంప్రసజ్యతే. (శ
బ్దమూలత్వాత్) శబ్దైకమూలత్వేనసకలేతరవిజాతీయత్వాదిత్యర్థః.

౧౬౬. సూ॥ ఆత్మనిచైవంవిచిత్రాశ్చహి॥ (ఆ
త్మనిచైవం) జీవాత్మన్యచేతనధర్మాప్రసక్తిశ్చైవం- అచేతనవిజా
తీయత్వాదేవేత్యర్థః. (విచిత్రాశ్చహి) అచేతనేష్వపిసజాతీయే
ష్వగ్నిజలాదిషు విచిత్రాశ్చహిశక్తయోదృశ్యన్తే. ఏవంపరమాత్మ
నశ్చేతనాచేతనవిసజాతీయస్యవిచిత్రాశ్శక్తయఉపపద్యన్తే.

౧౬౭. సూ॥ స్వపక్షదోషాచ్చ॥ ప్రధానాది
కారణపక్షేదోషాచ్చబ్రహ్మైవజగత్కారణం. తత్రహిలౌకికవస్తుస
జాతీయత్వేనప్రధానాదేరుక్తదోషాస్స్యేచప్రసజ్యేరన్.

౧౬౮. సూ॥ సర్వోపేతాచతద్దర్శనాత్॥ నకే
వలంసకలేతరవిసజాతీయత్వేనసర్వశక్త్యుపేతాపరాదేవతేత్యుచ్య
తే (తద్దర్శనాచ్చ) సర్వశక్తియోగశ్రుతేరిత్యర్థః. దర్శయతిచ
శ్రుతిస్సర్వశక్తియోగం * పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయత
ఇత్యాదికా.

౧౬౯. సూ॥ వికరణత్వాన్నేతిచేత్తదుక్తం॥ ఉ
క్తస్యార్థస్యద్రఢిమ్నేచోద్య పూర్వకంపూర్వోక్తంస్మారయతి. వి
కరణత్వాత్- కరణవిరహితత్వాద్బ్రహ్మనకారణమితిచేత్- *నత
స్యకార్యంకరణంచవిద్యతఇతిహిశ్రూయతే. (తదుక్తం) తత్రయ

ద్వక్తవ్యం- తత్పూర్వమేవోక్తం *శబ్దమూలత్వాత్ *విచిత్రాశ్చ హీతి. అయమేవపరిహారః- శబ్దైకమూలత్వేనసకలేతరవిసజాతీయత్వాద్బ్రహ్మణః, విసజాతీయానాంచశక్తివైచిత్ర్యస్య లోకదృష్టత్వాత్సర్వముపపన్నమిత్యర్థః. ....*

అ-౪౫- ౧౭౦. సూ॥ నప్రయోజనవత్త్వాత్॥

బ్రహ్మణోజగత్కారణత్వంసమ్భవతి- నేతిసంశయః. నసమ్భవతీతిపూర్వఃపక్షః- బుద్ధిపూర్వారమ్భాణాంసప్రయోజనత్వా, దీశ్వరస్యచస్వత ఏవావాప్తసమస్తకామస్యజగత్సృష్ట్యారమ్భేప్రయోజనాభావాత్,. గర్భవాసాదిదుఃఖరూపత్వాత్సృష్టేః పరానుగ్రహేణాపినసప్రయోజనత్వమితి. రాద్ధాన్తస్తు - పరిపూర్ణస్యాపీశ్వరస్య కేవలలీలాప్రయోజనాయ జగత్సృష్ట్యారమ్భస్సమ్భవతి-యథాలోకేసప్తద్వీపవతీంమేదినీమధితిష్ఠతో మహారాజస్య పరిపూర్ణస్యాపి కేవలలీలైకఫలాః కన్తుకాద్యారమ్భాదృశ్యన్తే - తద్వదీశ్వరస్యాపిజగత్కారణత్వంసమ్భవతి. సూత్రార్థస్తు (నప్రయోజనవత్త్వాత్) ప్రయోజనవత్త్వాత్సృష్టేః, ఈశ్వరస్యస్వతః పరిపూర్ణస్యప్రయోజనాభావా, న్నప్రవృత్త్వం.

౧౭౧. సూ॥ లోకవత్తులీలాకైవల్యం॥ (లీలాకైవల్యం) లీలాయాఃప్రయోజనత్వేకైవల్యంసమ్భవతి. కేవలాయాలీలాయాస్సృష్ట్యారమ్భప్రయోజనత్వంసమ్భవతీత్యర్థః. (లోకవత్) యథాలోకేరాజ్ఞఃకన్తుకాద్యారమ్భః.

నను ఈశ్వరస్యలీలైకఫలాజగత్సృష్టిర్నసమ్భవతి- దేవమనుష్యాదివిషమసృష్ట్యాపక్షపాతప్రసఙ్గాత్. దుర్విషహదుఃఖగర్భత్వేన నైర్ఘృణ్యప్రసఙ్గాచ్చపరమకారుణికస్య పరమపురుషస్య పరిపూర్ణస్యలీలార్థమపిజగత్సర్గోనసమ్భవతీత్యాశఙ్క్యాహ.

౧౭౨. సూ॥ వైషమ్యనైర్ఘృణ్యేన సాపేక్షత్వాత్తథాహిదర్శయతి॥ ఈశ్వరస్యవిచిత్రజగత్సృష్టౌదేవాదివైషమ్యప్రయుక్తపక్షపాతో, దుఃఖప్రదజగత్సర్గేనైర్ఘృణ్యంచ నసమ్భ

వతః- వైషమ్యాదావీశ్వరస్య క్షేత్రజ్ఞకర్మసాపేక్షత్వాత్. క్షేత్రజ్ఞానాం పూర్వపూర్వ కర్మపర్యాలోచ్యతత్కర్మానుగుణం విషమం జగత్సృజతీతితత్కర్మైవ వైషమ్యాదిహేతురిత్యర్థః. తథా దేవాదియోగం క్షేత్రజ్ఞానాం తత్తత్కర్మసాపేక్షం దర్శయతిహి శ్రుతిః * సాధుకారీసాధుర్భవతిపాపకారీపాపోభవతీతి.

౧౭౩. సూ॥ నకర్మావిభాగాదితిచేన్నానాదిత్వాదుపపద్యతేచాప్యుపలభ్యతేచ॥ సృష్టేః ప్రాక్కర్మన విద్యతే- క్షేత్రజ్ఞ భావాత్. తదభావశ్చ *సదేవసౌమ్యేదమిత్యవధారణావగతాదవిభాగాదితిచేత్. తన్న-అనాదిత్వాత్క్షేత్రజ్ఞానాంతత్తత్కర్మప్రవాహాణాంచ.*తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతేతినామరూపవ్యాకరణమాత్రశ్రవణాత్ క్షేత్రజ్ఞానాం స్వరూపానాదిత్వంసిద్ధం. ఉపపద్యతేక్షేత్రజ్ఞస్వరూపానాదిత్వేపి నామరూపవిభాగాభావాదవిభాగశ్రుతిః- అన్యథాఅకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశప్రసఙ్గాత్. ఉపలభ్యతేచ శ్రుతిస్మృత్యోః క్షేత్రజ్ఞానామనాదిత్వం *జ్ఞాజ్ఞౌద్వావజావీశనీశౌ *నిత్యోనిత్యానాం * ప్రకృతింపురుషంచైవవిద్ధ్యనాదీఉభావపి * నజాయతఇత్యాదిభిః.

౧౭౪. సూ॥ సర్వధర్మోపపత్తేశ్చ॥ ప్రధానపరమాణ్వాదిష్వనుపపన్నానాం *స్వపక్షదోషాదిత్యాదిషూక్తానాం సర్వేషాంధర్మాణాం కారణత్వోపపాదకానాంబ్రహ్మణ్యుపపత్తేశ్చ బ్రహ్మైవకారణం. ప్రధానపరమాణ్వాదీనాంపరిమితశక్తిత్వాల్లోకదృష్టవస్తుసజాతీయత్వాచ్చ అనుపపత్తయస్సహస్రశస్సన్తి. బ్రహ్మకారణత్వే శాస్త్రైకసమధిగమ్యస్యబ్రహ్మణస్సకలేతరవిసజాతీయత్వేనాచిన్త్యశక్తిత్వాత్సర్వశక్తిత్వశ్రుతేశ్చ సర్వముపపన్నమిత్యర్థః.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

ద్వితీయాధ్యాయే — ద్వితీయఃపాదః.

అ- ౪౬. — సూ॥ ౧౭౫ { రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం ప్రవృత్తేశ్చ॥ }

సాఙ్ఖ్యతన్త్రసిద్ధః ప్రధానకారణవాదః కింసమీచీనయుక్తిమూలః- ఉత నేతిసంశయః. సమీచీనయుక్తిమూలఇతిపూర్వఃపక్షః. ఘటాదివద్విచిత్రసన్నివేశంజగత్కార్యం, తద్వదేవస్వసరూపకారణవిశేషారబ్ధం,. సుఖదుఃఖమోహాద్యాత్మకతయా సత్త్వాద్యాత్మకంజగత్సత్త్వరజస్తమోమూలకం. తత్ర మహదాదిపృథివ్యన్తానాం ఘటాదివత్పరిణామిత్వేన కారణాపేక్షత్వావిశేషాత్ తేజగదుత్పత్తౌ కారణకాష్ఠానభవన్తి. తేషాంపరిమితత్వేనాపరిమిత జగదుత్పాదనాశక్తేఃఅన్యూనానతిరిక్తానిసామ్యావస్థాన్యపరిమితానిసత్త్వరజస్తమాంస్యవ్యక్తప్రధానశబ్దాభిధేయానిజగత్కారణం. రాద్ధాన్తస్తు- రథప్రాసాదాది హేతుభూతదార్వాదివదచేతనం ప్రధానం స్వస్వభావాద్యభిజ్ఞచేతనానధిష్ఠితం విచిత్రజగద్రచనాసమర్థమితినకేవలంప్రధానంకారణం. సూత్రార్థస్తు (రచనానుపపత్తేశ్చనానుమానం) అనుమీయతఇత్యనుమానం-ప్రధానం. తస్యాచేతనస్య ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితస్య విచిత్రసన్నివేశజగద్రచనానుపపత్తేఃతన్నకారణం. చకారాత్సత్త్వాదీనాంద్రవ్యగుణత్వేనశౌక్ల్యాదేరివోపాదాన కారణత్వాసమ్భవంసముచ్చినోతి. సత్త్వాదయోహికార్యగతలాఘవప్రకాశాదిహేతుభూతాఃకారణభూత పృథివ్యాదిగతాస్తత్స్వభావవిశేషాః. (ప్రవృత్తేశ్చ) అనుపపత్తేరితివర్తతే. ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితస్యప్రధానస్య విచిత్రజగద్రచనానుగుణస్పన్దరూపప్రవృత్త్యనుపపత్తేశ్చనప్రధానంకారణం.

౧౭౬. సూ॥ పయోఽమ్బువచ్చేత్తత్రాపి॥ పయసోఽమ్బునశ్చ యథాప్రాజ్ఞానధిష్ఠితస్యైవదధిభావేన నారికేళచూతాదివిచిత్రరసరూపేణచపరిణామోదృశ్యతే - తద్వత్ప్రధాన

స్యాపి కేవలస్యైవ జగదాకారేణ పరిణామ ఉపపద్యత ఇతి చేత్. పరిహరతి (తత్రాపీతి) తదపి పక్షీకృతమిత్యర్థః. యత్ర రథాదిష్వచేతనస్య ప్రాజ్ఞాధిష్ఠితత్వం దృష్టం- తద్వ్యతిరిక్తం హి సర్వం పక్షీకృతమేవ. *యోఽప్సు తిష్ఠన్నిత్యాదిశ్రుతేః తదపి ప్రాజ్ఞాధిష్ఠితం.

౧౭౭. సూ॥ వ్యతిరేకానవస్థితేశ్చానపేక్షత్వాత్॥ సర్గవ్యతిరేకేణ ప్రతిసర్గావస్థయాఽనవస్థితిప్రసఙ్గాచ్చ కేవలం ప్రధానం న కారణం. అన్యానపేక్షత్వాత్ప్రధానస్య సర్వదైవ హి సృష్టిః ప్రసజ్యతే.

౧౭౮. సూ॥ అన్యత్రాభావాచ్చ న తృణాదివత్॥ ధేన్వాదినోపయుక్తం హి తృణోదకాదిస్వయమేవ క్షీరాకారేణ పరిణమతే- తద్వత్ప్రధానమపీతి చ వక్తుం న శక్యతే- ధేన్వాదినోపయుక్తస్యాపి తృణాదేః క్షీరాకారేణ పరిణామః ప్రాజ్ఞాధిష్ఠితత్వాదేవ భవతీత్యభ్యుపేతవ్యం. కుతః. (అన్యత్రాభావాత్) అనడుహాద్యుపయుక్తస్య ప్రహీణస్య వా తృణాదేః క్షీరాకారేణ పరిణామాభావాత్

౧౭౯. సూ॥ పురుషాశ్మవదితి చేత్తథాపి॥ ప్రాజ్ఞానధిష్ఠితమపి ప్రధానం చైతన్యమాత్రవపుర్నిష్క్రియః పురుషస్స్వసన్నిధిమాత్రేణ సర్గాదౌ ప్రవర్తయతి- యథా దృక్శక్తియుక్తో గమనశక్తివికలః పఙ్గుః పురుషో దృక్శక్తివికలం ప్రవృత్తిశక్తియుక్తం పురుషం స్వసన్నిధానాత్ప్రవర్తయతి, యథా చాయస్కాన్తః స్వసన్నిధానాదయః ప్రవర్తయతి,- తద్వదితి చేత్. పరిహరతి (తథాపీతి) తద్వదపి ప్రధానస్య ప్రవృత్తిర్నోపపద్యతే- తత్ర హి పఙ్గోః పురుషస్య గమనశక్తివికలస్యాపి మార్గోపదేశాది వ్యాపారః కాదాచిత్కో దృశ్యతే, అన్ధస్య చాక్షుషవ్యాపారవిరహేఽపి పఙ్గూపదేశగ్రహణాదిశ్చేతనధర్మోఽస్తి. అయస్కాన్తమణేరప్యయః ప్రవృత్తౌ కాదాచిత్కమయస్సన్నిధానం విద్యతే. ఇహ తు సన్నిధిమాత్రాతిరేకీ తాదృశః కశ్చిద్విశేషః ఉభయత్రాపి న విద్యతే. పురుషసన్నిధానస్య నిత్యత్వేన నిత్యసర్గప్రసక్తిః. తథా సతి ప్రతిసర్గాభావోఽపవర్గాభావప్రసఙ్గశ్చ.

౧౮౦. సూ॥ అఙ్గిత్వానుపపత్తేశ్చ॥ ఇతశ్చ. గుణానాముత్కర్షాపకర్షరూపాఙ్గాఙ్గిభావేనజగత్ప్రవృత్తిః ప్రతిసర్గావస్థాయాంసామ్యావస్థానామేకస్యోత్కర్షరూపాఙ్గిత్వానుపపత్తేశ్చన సమ్భవతి. తత్రాప్యుత్కర్షోస్తిచేత్-సర్వదాసర్గప్రసఙ్గః.

౧౮౧. సూ॥ అన్యథానుమితౌచజ్ఞశక్తివియోగాత్॥ ఉక్తప్రకారాద్వ్యతిరిక్తప్రకారాన్తరేణప్రధానానుమితౌచప్రధానస్య జ్ఞాతృత్వశక్తివియోగాద్రచనానుపపత్త్యాదయోదోషాఃతదవస్థాః.

౧౮౨. సూ॥ అభ్యుపగమేప్యర్థాభావాత్॥ ప్రధానానుమానాభ్యుపగమేపిప్రధానేనప్రయోజనాభావాన్నతదనుమేయం. పురుషస్యభోగాపవర్గార్థతయాహిప్రధానప్రవృత్తేస్సప్రయోజనత్వం-చైతన్యమాత్రవపుషోనిష్క్రియస్యనిత్యనిర్వికారస్య పురుషస్యఇతరేతరాధ్యాసకృతప్రకృతిదర్శనరూపభోగ, స్తద్వివేచనరూపాపవర్గ,శ్చనసమ్భవతి. నిర్వికారస్యైవప్రకృతిసన్నిధానేనభోగస్సమ్భవతిచేత్ ఉభయోర్నిత్యత్వేన సర్వగతత్వేనచ సన్నిధానస్య నిత్యత్వాదపవర్గాసిద్ధిః. తథావిధసన్నిధేరేవాపవర్గహేతుత్వే భోగాసిద్ధిశ్చ.

౧౮౩. సూ॥ విప్రతిషేధాచ్చాసమఞ్జసం॥ విప్రతిషిద్ధంచేదంసాఙ్ఖ్యదర్శనం - ప్రకృతేఃపరార్థతయాపురుషోద్రష్టాభోక్తాఅధిష్ఠాతే, త్యాహుః- ప్రకృతేశ్చపురుషస్యభోగాపవర్గార్థతయాసప్రయోజనత్వం,చ- ప్రకృత్యైవసాధనభూతయాపురుషోభోగమపవర్గంచాశ్నుత ఇతిచోక్తేః. పురుషశ్చైతన్యమాత్రవపుర్నిత్యోనిర్వికారోనద్రష్టానభోక్తానకర్తేతిచ. అతఏవపురుషోనబధ్యతే,నచమోక్షసాధనమనుతిష్ఠతి,నచముచ్యత, ఇతిచవదన్తి. ప్రకృతిరచేతనభూతైవపురుషసన్నిధానాత్పురుషధర్మంచైతన్యంస్వస్మి, న్స్వధర్మంకర్తృత్వంపురుషే, చానుసన్ధాయబధ్యతే- మోక్షసాధనమనుతిష్ఠతి- ముచ్యతఇతిచాహుః- అధ్యాసరూపమనుసన్ధానంహి చేతన

ధర్మః. తథా ప్రకృతిరనుపకారిణః పురుషస్యభోగాపవర్గ స్వరూపం ప్రయోజనం సాధయతీత్యుపకారిణీతిచాహుః - అధ్యాసరూప బన్ధాదయః పురుషస్యనసన్తీతిచేత్ - కస్తస్యోపకారః. ఏవమన్యోన్య విరుద్ధభాషణాదసమఞ్జసం. ....*

అ-౪౭.—
౧౮౪.సూ॥ { మహద్దీర్ఘవద్వా హ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యాం॥ }

కింకాణాదాభ్యుపగతఃపరమాణుకారణవాదఃసమీచీనయుక్తిమూలః- ఉత నేతిసంశయః. సమీచీనయుక్తిమూలఇతిపూర్వఃపక్షః- అవయవ సంయోగాదవయవ్యుత్పత్తేర్దర్శనాత్, అవయవాల్పత్వ ప్రాచుర్యాభ్యాం స్థపమహీధరతైషమ్యదర్శనాచ్చ అవయవాల్పత్వకాష్ఠా ౨ వశ్యాభ్యుపగమనీయేతిపరమాణుసిద్ధిః. తేచతుర్విధాః పరమాణవోవిపాకదశాపన్నక్షేత్రజ్ఞాదృష్టసచివాః పరమేశ్వరాధిష్ఠితాఃద్వ్యణుకాదిక్రమేణజగదారమ్భకాఇతి. రాద్ధాన్తస్తు - అవయవాస్స్వకీయైష్షడ్భిఃపార్శ్వైస్సంయుజ్యమానాస్స్వస్మాన్మహాన్తమవయవినముత్పాదయన్తీతిపరమాణుష్వపితథైవోత్పాదకత్వమభ్యుపేతవ్యం.తథాసతిపరమాణవోపిసాంశాస్స్వకీయైరవయవైస్తైచస్వకీయైరితినక్వచిత్కారణస్యవ్యవస్థితిః. సూత్రార్థస్తు (మహద్దీర్ఘవద్వా హ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యాం) అసమఞ్జసమితిఅనువర్తతే. వాశబ్దశ్చార్థే. హ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యాం- ద్వ్యణుకపరిమాణుభ్యాంమహద్దీర్ఘవత్ - త్ర్యణుకద్వ్యణుకోత్పత్తివదన్యచ్చతదభ్యుపగతం సర్వమసమఞ్జసం.

ద్వ్యణుకాదిక్రమేణారమ్భకత్వం కారణానవస్థితేరసమఞ్జసం- కిమన్యత్రాన్యదసమఞ్జసమిత్యత్రాహ.

౧౮౫.సూ॥ ఉభయథాపినకర్మాతస్తదభావః॥ పరమాణూనామాద్యం కర్మఅదృష్టకారితమిత్యభ్యుపగమ్యతే. తదదృష్టంకిమణుగతం- ఉత క్షేత్రజ్ఞగతం. ఉభయథాప్యదృష్టస్యాకాదాచిత్కత్వేన సదోత్పాదకత్వప్రసఙ్గాత్ కాదాచిత్కకర్మనసమ్భవతి. అతఃకర్మణాపరమాణుసంయోగాభావః. విపాకాపేక్షత్వేపినా

నావిధానత్వాదృష్టావా మేకదైవైకరూప విపాకశ్చనసమ్భవతి. ఆను మానికేశ్వరాసిద్ధేరీశ్వ రేచ్ఛయాపినియమోనసమ్భవతి.

౧౮౬. సూ॥ సమవాయాభ్యుపగమాచ్చ సామ్యాదనవస్థితేః॥ సమవాయాభ్యుపగమాచ్చా సమఞ్జసం. సమవాయోహిజాతిగుణాదీనాంద్రవ్య విశేషాపృథక్సిద్ధి హేతుతయాభ్యుపగమ్యతే. సమవాయస్యాపితథా భావే హేత్వ పేక్షా సామ్యాదనవస్థితేః. సమవాయస్యతథాభావస్స్వ భావికఇతిచేత్ – జాతిగుణాదీనామేవైషస్వభావఇతియుక్తం.

౧౮౭. సూ॥ నిత్యమేవచభావాత్॥ ఇతశ్చ. సమవాయసమ్బన్ధస్య నిత్యత్వాభ్యుపగమా, త్సమ్బన్ధినిత్యత్వమన్తరేణతిదనుపపత్తే, రవయవావయవినోరుభయోరపి నిత్యమేవ భావాత్ కార్యకారణభావవవనసిధ్యతి.

౧౮౮. సూ॥ రూపాదిమత్త్వాచ్చవిపర్యయో దర్శనాత్॥ పరమాణూనాంనిత్యత్వనిరవయవత్వాది విపర్యయశ్చస్యాత్ – రూపాదిమత్త్వాత్తేషాం. ఘటాదిషురూపాదిమత్సుతథాదర్శనాత్. దర్శనాదేవహిత్వదభిమతంపరికల్ప్యతే.

౧౮౯. సూ॥ ఉభయథాచదోషాత్॥ అనిత్యత్వాదిభయాత్పరమాణూనాంరూపాదిశూన్యత్వే కార్యగుణస్య కారణగుణ పూర్వకత్వాసిద్ధిః, తత్సిద్ధయే రూపాదిమత్త్వే చానిత్యత్వాదిదోషప్రసక్తి, రిత్యుభయథాచదోషాదసమఞ్జసమేవ.

౧౯౦. సూ॥ అపరిగ్రహాచ్చాత్యన్తమనపేక్షా॥ కాపిలపక్షేహిశ్రుతిన్యాయవిరుద్ధేపి సత్కార్యవాదాదికిఞ్చిద్వైదికైః పరిగృహ్యతే. కాణాదేతుకస్యచిదంశస్యవైదికైఃపరిగ్రహాభావాదనుపపన్నత్వాచ్చనిశ్శ్రేయసార్థిభిరత్యన్తమనపేక్షా కార్యా......*

అ-౪౮.—

౧౯౧. సూ॥ సముదాయఉభయహేతుకేపితదప్రాప్తిః॥

సౌగతాశ్చతుర్విధాః- ప్రత్యక్షసిద్ధస్థూలద్రవ్యవాదినఃకేచి

ద్వైభాషికాః, అన్యే పృథివ్యాదివిజ్ఞానానుమేయ స్థూలద్రవ్యవాది
నః- తేచ సౌత్రాన్తికాః, అపరేనిరాలమ్బనవిజ్ఞానమాత్రసద్భావంవ
దన్తియోగాచారాః, త్రయోప్యేతేస్వాభ్యుపగతవస్తునఃక్షణికత్వం
వదన్తి. అన్యేతుసర్వశూన్యవాదినోమాధ్యమికాః. తత్రాద్యయో
ర్బాహ్యాసద్భావవతాభ్యుపగచ్ఛతోఃజగదుత్పత్తిప్రకారోలోకవ్యవహా
రశ్చసూపపాదః-'ఉతదురుపపాద ఇతిసంశయః. సూపపాద ఇతి
పూర్వఃపక్షః. తథాహి - పార్థివాప్యతైజసవాయవీయాః గన్ధాది
యుక్తాఃపరమాణవోహిపృథివ్యాదిరూపేణసంహతాభవన్తి. భూతే
భ్యశ్చశరీరేన్ద్రియవిషయలక్షణసఙ్ఘాతాః. తత్రాన్తరః జ్ఞానసన్తా
నోగ్రాహకాభిమానారూఢఃఆత్మత్వేనావతిష్ఠతే. ఏషుక్షణికేష్వపి
స్థిరత్వాదిగోచరబుద్ధ్యాఖ్యావిద్యయాసర్వముపపద్యత ఇతిజగదుత్ప
త్తిర్లోకవ్యవహారశ్చయుజ్యతే. రాద్ధాన్తస్తు- క్షణధ్వంసినఃపరమా
ణవఃకదా సంహతౌవ్యాప్రియన్తే-కదాసంహన్యన్తే. సంహతౌవ్యా
పృతాఃతస్మిన్నేవక్షణేవినష్టాశ్చేత్ - కేపునస్సంహన్యన్తే. కశ్చవిజ్ఞా
నాత్మాకదాకం విషయంస్పృశతి; కశ్చకదాకంజానాతి, కశ్చకదా
కమర్థముపాదత్తే,. స్పృష్టానష్టః, స్పృష్టంచనష్టం, వేదితానష్టః, వే
ద్యంచనష్టం,. కథమన్యేనస్పృష్టమన్యోవిజానాతి, కథంవాఽన్యేన
విదితమన్యఉపాదత్తే,. సన్తానైకత్వేసిద్ధేపి సన్తానిభ్యస్సన్తానస్యప
రమార్థతోవస్త్వన్తరత్వానభ్యుపగమాత్సన్తానైక్యమపారమార్థికమ
కిఞ్చిత్కరం. స్థిరత్వాద్యవిద్యయాపిసఙ్ఘాతోత్పత్తిర్నసమ్భవతి- న
హిశుక్తికాదిషు రజతావిద్యయా శుక్తికాద్యుత్పత్తిస్సమ్భవః. విమ
ర్శశ్చపూర్వస్యనష్టత్వేనోత్తరేణావిమర్శా పూర్వవినష్టేనవిమర్శాను
సంహితార్థోపాదానం నసమ్భవతి. సంస్కారాశ్రయత్వేనస్థిరైకో
ర్థఃస్థిరోనాభ్యుపగమ్యతే. అతోజగదుత్పత్తిర్లోకవ్యవహారశ్చ దురుప
పాదఏవ. సూత్రార్థస్తు (సముదాయఉభయహేతుకేపితదప్రా
ప్తిః) ఉభయహేతుకేపి సముదాయేసముదాయత్వాప్రాప్తిః. ప
రమాణుహేతుకః పృథివ్యాదిసముదాయః, పృథివ్యాదిహేతుకశ్శరీ

రేన్ద్రియసముదాయ, ఇత్యుభయహేతుకోపి సముదాయః క్షణిక త్వాభ్యుపగమాదుక్తేనన్యాయేననసిధ్యతీత్యర్థః.

౧౯౨. సూ॥ ఇతరేతరప్రత్యయత్వాదుపపన్నమితి చేన్నసఙ్ఘాతభావానిమిత్తత్వాత్॥ యద్యపిక్షణికాస్సర్వే భావాః- తథాప్యవిద్యాదీనామితరేతరహేతుకత్వాదుపపన్నంలోక వ్యవహారాదికం. అస్థిరేషుస్థిరత్వబుద్ధిరూపయాఽవిద్యయాతత్రతత్ర రాగద్వేషాదయోజాయన్తే - ఇత్యేవమాదిపరమ్పరయాపునరప్యవి ద్యేతిచక్రవత్పరివర్తతఇతిచేత్. నైతదుపపద్యతే- సఙ్ఘాతభావాని మిత్తత్వాదవిద్యాయాః. యద్యప్యవిద్యాఖ్యావిపరీతబుద్ధిఃక్షణికంస్థి రత్వేనవిషయీకరోతి- తథాపితన్నవస్తుతఃస్థిరంభవతీతి వస్తుతస్స్థిర కార్యంనకరోతి. అతస్సఙ్ఘాతభావోన సిధ్యతీత్యర్థః. అస్థిరేస్థిరబుద్ధి యుక్తస్యవిజ్ఞానాత్మనస్తదైవనష్టత్వాత్తస్యరాగద్వేషాదయోజా యన్తఇతిరాగద్వేషాదిపరమ్పరాచనసిధ్యతీత్యభిప్రాయః.

౧౯౩. సూ॥ ఉత్తరోత్పాదేచ పూర్వ నిరోధాత్॥ ఇతశ్చ. ఉత్తరఘటోత్పత్తివేళాయాంపూర్వస్య వినష్టత్వాదభావస్యైవహేతుత్వేనావిశేషాత్సర్వేషాం సర్వదోత్ప త్తిఃప్రసజ్యతే. పూర్వక్షణవర్తినోహేతుత్వోపగమేపి దేశాదేర్వి శేషకస్యస్థిరస్యైకస్యానభ్యుపగమాదవిశేషేణోత్తరక్షణవర్తినస్స ర్వస్యహేతుస్స్యాత్.

౧౯౪. సూ॥ అసతి ప్రతిజ్ఞోపరోధోయౌగపద్యము న్యథా అసతఉత్పత్తౌప్రతిజ్ఞావిరోధశ్చభవతాం- అధిపతి సహకార్యాదీనాంజ్ఞానోత్పత్తిహేతుత్వప్రతిజ్ఞానాత్. అథైతత్పరి జిహీర్షయాపూర్వోఘటక్షణస్తిష్ఠతీత్యుచ్యేత- తదాయుగపద్ఘటక్షణ ద్వయోపలబ్ధిప్రసఙ్గః. నచోపలభ్యతే. ఉపరోధః-విరోధః.

సతోఽపిరన్వయవినాశోపినసమ్భవతీత్యాహ.

౧౯౫. సూ॥ ప్రతిసఙ్ఖ్యాప్రతిసఙ్ఖ్యానిరోధాప్రాప్తిరవి చ్ఛేదాత్॥ ప్రతిసఙ్ఖ్యాప్రతిసఙ్ఖ్యానిరోధాప్రాప్తిః-స్థూలసూక్ష్మ

వినాశయోరప్రాప్తిరిత్యర్థః. స్థూలవినాశః- ముద్గరాభిఘాతాద్యనన్తరభావ్యుపలబ్ధియోగ్యః. సూక్ష్మస్తు - ప్రతిక్షణభావ్యుపలబ్ధ్యనర్హః. తౌనిరన్వయౌనభవతః-ఉత్పత్తివినాశధర్మభాగినోద్రవ్యస్యావిచ్ఛేదాత్. * తదనన్యత్వమితిసత్కార్యవాదస్యోపపాదితత్వాదిత్యభిప్రాయః. ఘటాదౌకపాలాదిరూపావస్థయానిరన్వయవినాశాదర్శనాత్ ప్రదీపనిర్వాణేపిసూక్ష్మావస్థాప్రాప్తిరిత్యవిరోధః.

౧౯౬. సూ॥ ఉభయథాచదోషాత్॥ ఉత్పన్నస్యతుచ్ఛత్వాపత్తౌ, తుచ్ఛాదుత్పత్తౌ, చేత్యుభయప్రకారేచదోషాపత్తేస్తైనసమ్భవతః. ఉత్పన్నస్యతుచ్ఛతాపత్తౌహిపశ్చాత్తుచ్ఛాదుత్పద్యమానంజగత్తుచ్ఛాత్మకమేవస్యాత్ - మృత్సువర్ణాదేరుత్పద్యమానమృత్సువర్ణాద్యాత్మకఘటముకుటాదివత్. అతస్తుచ్ఛాదుత్పత్తిస్తుచ్ఛతాపత్తిశ్చనసమ్భవతః.

౧౯౭. సూ॥ ఆకాశేచావిశేషాత్॥ ఆకాశేతుచ్ఛస్వరూపతానసమ్భవతి- అబాధితప్రతీతిసిద్ధపృథివ్యాదివదాకాశేప్యబాధితప్రతీతేరవిశేషాత్. ప్రతీయతేహ్యాకాశోత్ర శ్యేనఃపతత్యత్రగృధ్రఇతిశ్యేనాదేఃపతనదేశత్వేన.

౧౯౮. సూ॥ అనుస్మృతేశ్చ॥ ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చనఘటాదేఃక్షణికత్వం. తదేవేదమితిహిప్రత్యభిజ్ఞాయతే. ప్రత్యభిజ్ఞానంహినామ- అతీతవర్తమానకాలవర్త్యేకవస్తువిషయమేకంప్రత్యక్షజ్ఞానం. తస్యకాలద్వయసమ్బద్ధమేవవస్తువిషయః. నచతదిత్యంశస్స్మరణం-ఇదమిత్యంశశ్చగ్రహణం- అతీతకాలసమ్బద్ధినఇన్ద్రియసమ్ప్రయోగాభావాదితివాచ్యం-తదిదమితిసామానాధికరణ్యేనగ్రహస్యైకత్వస్ఫురణాత్. పూర్వకాలానుభవజనితసంస్కారసహకృతేన్ద్రియసమ్ప్రయోగయుక్తస్యపురుషస్యతథాగ్రహణముపపద్యతఏవ. అన్వయవ్యతిరేకాధీనంహిసామగ్రీపరికల్పనం. నచజ్వాలాదివత్సాదృశ్యనిబన్ధనాప్రత్యభిజ్ఞేతిత్వయావక్తుంశక్యం-కాలద్వయవర్తినోర్ద్వయోస్సాదృశ్యస్యానుసన్ధాతుర్జ్ఞాతురేకస్యానభ్యుపగమాత్.

పృథివ్యాదివిజ్ఞానానుమేయార్థవాదినం ప్రత్యాహ. స హి జ్ఞానే నీలపీతాదివిచిత్రాకారం కృత్స్నం జ్ఞానాత్పూర్వక్షణవర్తినం జ్ఞానే స్వాకారం సమర్ప్య వినష్టమర్థమనుమినోతి. తత్రోత్తరం.

౧౯౯. సూ॥ నాసతోఽదృష్టత్వాత్॥ అసతో ధర్మిణో ధర్మస్యాన్యత్ర సఙ్క్రమణం న సమ్భవతి కుతః అదృష్టత్వాత్. న హి ధర్మిణి వినష్టే ధర్మస్యాన్యత్ర సఙ్క్రమణం క్వచిద్దృష్టం.

౨౦౦. సూ॥ ఉదాసీనానామపి చైవం సిద్ధిః॥ వైభాషికసౌత్రాన్తికయోర్ద్వయోరపి సాధారణమిదం దూషణం. ఏవం సర్వభావానాం క్షణికత్వాభ్యుపగమే సతి ఉదాసీనానాం నిష్క్రియత్వానామప్యైహికాముష్మిక సర్వార్థసిద్ధిః స్యాత్ - ప్రయత్నస్యానుతిష్ఠతస్తదానీమేవ వినష్టత్వాత్, తత్తత్సంస్కారాదేరపి కస్యచిత్స్థిరస్యానువర్తమానస్యానభ్యుపగమాచ్చ. పశ్చాదాగతా సిద్ధిరహేతుకీతి నిష్క్రియత్వానామప్యైహికాముష్మికసర్వార్థసిద్ధిః స్యాత్.

అ- ౨౯- ౨౦౧. సూ॥ నాభావ ఉపలబ్ధేః॥

యోగాచారాభిమతో జ్ఞానమాత్రసద్భావవాదః కిం సమీచీనయుక్తిమూలః - ఉత నేతి సంశయః. సమీచీనయుక్తిమూల ఇతి పూర్వః పక్షః - బాహ్యార్థసద్భావవాదినాపి తత్తదర్థజ్ఞానస్య ప్రకాశమానత్వమవశ్యాశ్రయణీయం. సర్వస్య వస్తునః ప్రకాశమానస్యాసాధారణేనాకారేణ ప్రకాశ ఇష్యతే తత్ర ఘటపటాదిజ్ఞానస్య ఘటపటాద్యాకార ఏవాకారః - అన్యథా ఘటాద్యసాధారణ్యం చ తత్తద్జ్ఞానస్య న సమ్భవతి. ఏకశ్చాయమాకార ఉపలభ్యతే. స తు జ్ఞానస్యైవేతి తద్వ్యతిరిక్తార్థసద్భావవాదోఽనుపపన్నః. తావతైవ ఘటోఽయం జ్ఞాత ఇతి వ్యవహారశ్చోపపద్యతే. తస్య బహిర్వదవభాసో నిర్మూలత్వాద్విభ్రమకృతః. రాద్ధాన్తస్తు - ఘటమహం జానామీతి సకర్మకస్య సకర్తృకస్య జ్ఞాధాత్వర్థస్య ఛేదనాదివత్సర్వలోకసాక్షికముపలభ్యమానస్య కర్తృకర్మవ్యతిరేకేణ కేవలస్యైవ సద్భావమనున్మత్తః కో బ్రవీతి. స్వాసాధారణాకారశ్చ ఛేదనాదివత్తత్తదర్థవ్యవహారయోగ్యతాపాదనాకా

రేణోపలభ్యతే. ఏవం ఛేదనాదెరప్యాకారోద్విధాభావనాదిహేతుత యైవకర్తృగతస్యోపలభ్యతే. నహ్యమూర్తానాంక్రియాదీనాంకర్తృకర్మనిరూపణీయస్యాకారాణాంకర్మాకారత్వమాశ్రీయతే. సూత్రార్థస్తు (నాభావఉపలబ్ధేః) జ్ఞానవ్యతిరిక్తార్థాభావో నశక్యతేవక్తుం- (ఉపలబ్ధేః) ఘటమహం జానామీతిజానాతేః కర్మతయాకర్తృతయాచోపలబ్ధేః.

౨౦౨. సూ॥ వైధర్మ్యాచ్చనస్వప్నాదివత్ ॥ స్వప్నజ్ఞానాది వచ్చజాగరితజ్ఞానానాంనమిథ్యార్థత్వం - తద్వైధర్మ్యాత్. నిద్రాదికరణదోషబాధకప్రత్యయరహితత్వాదిత్యర్థః. చకారాత్తాన్యపియథార్థానీత్యభిప్రాయః.

౨౦౩. సూ॥ నభావోనుపలబ్ధేః॥ నకేవలస్యార్థశూన్యస్యజ్ఞానస్యభావస్సమ్భవతి- క్వచిదప్యనుపలబ్ధేః. అబాధితప్రతీతిసిద్ధస్యాసద్భావేసతిజ్ఞానమాత్రస్యాప్యసద్భావోనశక్యతేవారయితు మిత్యభిప్రాయః. ....*

అ-౫౦-౨౦౪. సూ॥ సర్వథానుపపత్తేశ్చ॥

మాధ్యమికోక్తసర్వశూన్యవాదస్సమ్భవతి- నేతిసంశయః. సమ్భవతీతిపూర్వఃపక్షః- విజ్ఞానంఘటాదయశ్చసర్వేభావానసన్తి. కుతః. ఉత్పత్త్యనిరూపణాత్. ఘటాదిభావానాంభావాత్తావదుత్పత్తిర్నసమ్భవతి- నహిఘటాదిరుత్పద్యమానోఽసన్మృదితేనమృత్పిణ్డాదినోత్పద్యతే. నాప్యభావాత్ - పశ్చాదభావాదుత్పద్యమానోఘటాదిరభావాత్మకఏవస్యాదితిసర్వ శూన్యత్వమేవయుక్తిమత్. రాద్ధాన్తస్తు- లోకేభావాభావశబ్దయోస్తద్బుద్ధ్యోశ్చప్రమాణేనోపలభ్యమానస్యైవవస్తునోఽవస్థావిశేషఏవభావగూపోవిషయః. వర్తమానతయోపలభ్యమానావస్థావిశేషోభావబుద్ధివిషయః. తద్విరోధ్యవస్థావిశేషోఽభావబుద్ధివిషయః. అతోనకుతశ్చిత్తదభిప్రేతం తుచ్ఛత్వం సిధ్యతి. సూత్రార్థస్తు (సర్వథానుపపత్తేశ్చ) సర్వశూన్యవాదీ సర్వంసదితిప్రతిజ్ఞాయస్యాభిప్రేతంసాధయతి - ఉతాసదితిప్రతి

జ్ఞాయ - అథప్రకారాన్తరేణప్రతిజ్ఞాయ. సర్వథాపి సర్వశూన్య
త్వానుపపత్తేస్స్వాభిమతాసిద్ధిః- సదసద్భావయోర్విద్యమానవస్తు
ధర్మత్వోపపాదనాత్. ....*

అ-౨౧- ౨౦౫. సూ॥ నైకస్మిన్నసమ్భవాత్ ॥

జైనమతంయుక్తిమత్ -ఉత నేతిసంశయః. యుక్తిమదితిపూ
ర్వఃపక్షః- జీవాజీవశబ్దాభిలపనీయభోక్తృభోగ్యాత్మకస్యజగతస్స
త్త్వాసత్త్వనిత్యత్వానిత్యత్వభిన్నత్వాభిన్నత్వైరనైకాన్త్యం- ష
డ్ద్రవ్యతత్పర్యాయాత్మనావస్థితత్వాత్ కృత్స్నస్య జగతో ద్రవ్యాత్మ
నాసత్త్వైకత్వనిత్యత్వా, న్యుపపన్నాని- పర్యాయాత్మనాచ విపరీ
తాని, పర్యాయాశ్చ - ఘటత్వ పటత్వాద్యవస్థావిశేషాః ద్రవ్య
స్వరూపస్యైకత్వాత్ స్థిరత్వాత్ సద్బుద్ధిబోధ్యత్వాత్ తేనరూపేణై
కత్వాదియుక్తం, పర్యాయశబ్దాభిధేయావస్థావిశేషాణామనేకత్వా
దస్థిరత్వాద సద్బుద్ధిబోధ్యత్వాత్తేనరూపేణాసత్త్వా నిత్యత్వనానా
త్వానియుక్తాని. ప్రతీతివ్యవస్థాప్యత్వాత్ సర్వస్యవస్తున ఉభయా
కారప్రతీతేరుభయముపపన్నం. రాద్ధాన్తస్తు - ఏకస్యాస్తిత్వనా
స్తిత్వాదిభిరనైకాన్తికత్వమయుక్తం - ఏకస్మిన్వస్తున్యస్తిత్వనాస్తి
త్వాదేర్విరుద్ధస్యఛాయాతపవద్యుగపదసమ్భవాత్. తథాహి- ద్ర
వ్యస్య, తద్విశేషణ భూతపర్యాయస్యేత్థం శబ్దాభిధేయావస్థావిశే
షస్య, చేదమిత్థమితి ప్రతీతేః ప్రకారప్రకారితయా పృథక్పదార్థ
త్వానైకస్మిన్విరుద్ధప్రకారభూత సత్త్వాసత్త్వరూపధర్మసమావే
శో యుగపత్సమ్భవతి. ఉత్పత్తివినాశాఖ్యపరిణామవిశేషాస్పదత్వం
చద్రవ్యస్యానిత్యత్వం, తద్విపరీతంచనిత్యత్వం, తస్మిన్కథంసమవై
తి. విరోధిధర్మాశ్రయత్వంచభిన్నత్వం, తద్విపరీతంచాభిన్నత్వం, క
థంవాతస్మిన్సమవైతి. యథాఽశ్వత్వమహిషత్వయోఃయుగపదేకస్మి
న్నసమ్భవః. ఏకస్యపృథివీద్రవ్యస్యఘటత్వంశరావత్వంచప్రదేశభే
దేన- నత్వేకేనప్రదేశేనోభయాశ్రయత్వం. యథైకస్యదేవదత్త
స్యోత్పత్తివినాశయోగిత్వంకాలభేదేన.నహ్యేతావతావస్తునోద్వ్యా

త్మకత్వం- అపితుపరిణామశక్తియోగమాత్రం. అతోనయుక్తిమజ్జైనమతం. సూత్రార్థస్తు (నైకస్మిన్నసమ్భవాత్) నజైనమతం యుక్తం. కుతః. ఏకస్మిన్నుక్తరీత్యా యుగపద్విరుద్ధ ధర్మసమావేశాసమ్భవాత్.

౨౦౬. సూ॥ ఏవంచాత్మాకార్త్స్న్యం॥ ఏవమాత్మాకార్త్స్న్యచ్చానుపపన్నం. శరీరపరిమాణత్వేహ్యాత్మనోబృహతశ్శరీరాదల్పీయసి శరీరేవిశతోఽకార్త్స్న్యం- అపరిపూర్ణత్వం ప్రసజ్యతే- తదానీమల్పపరిమాణత్వాత్.

౨౦౭. సూ॥ నచపర్యాయాదప్యవిరోధో వికారాదిభ్యః॥ తథావిధాల్పత్వావస్థాయోగేనాప్యవిరోధోన సమ్భవతి- ఘటపటాదేరివవికారత్వప్రయుక్తదోషాస్పదత్వప్రసఙ్గాత్.

౨౦౮. సూ॥ అన్త్యావస్థితేశ్చోభయనిత్యత్వాదవిశేషః॥ జీవస్యయదన్త్యం పరిమాణం మోక్షావస్థం- తస్యపశ్చాదేకరూపేణావస్థితేస్తదేవస్వాభావికంపరిమాణమితి ఆత్మనశ్చతత్పరిమాణస్యచోభయోర్నిత్యత్వాత్పూర్వమపినశరీరపరి మాణత్వసిద్ధిరితిపూర్వావస్థాయాంనవిశేషః. అతోఽసఙ్గతమేవజైనమతం.

అ-౫(౨- ౨౦౯. సూ॥ పత్యురసామఞ్జస్యాత్॥

పశుపతిమతంనిశ్శ్రేయసార్థిభిరాదరణీయం - ఉతనేతిసంశయః. ఆదరణీయమితిపూర్వఃపక్షః- పరమపురుషార్థసాధనావబోధిత్వేననిఖిలవస్తుసాక్షాత్కారసమర్థపశుపతిప్రణీతత్వాత్. రాద్ధాన్తస్తు- అనాదినిధనావిచ్ఛిన్నపాఠసమ్ప్రదాయనిరస్తప్రమాదాదినిఖిలదోషగన్ధవేదసిద్ధపరావరతత్త్వవ్యత్యయప్రతిపాదనాత్, నిమిత్తోపాదానభేదాభిధానాత్, సురాకుమ్భస్థాపనతత్స్థదేవతార్చనముద్రికాషట్కవిజ్ఞానతద్ధారణాదివేదవిరుద్ధాచారప్రతిపాదనపరత్వాచ్చాసామఞ్జస్యాదనాదరణీయమితి. సూత్రార్థస్తు(పత్యురసామఞ్జస్యాత్)* నైకస్మిన్నసమ్భవాదిత్యతోనేత్యనువర్తతే. పత్యుః పశుపతేఃమతంనాదరణీయం. కుతః వేదవిరుద్ధతత్త్వాచారావబోధిత్వేనాసామఞ్జస్యాత్.

౨౧౦. సూ॥ అధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చ॥ అనుమేయేశ్వరాభ్యుపగమేనహి ప్రధానస్యాధిష్ఠానమీశ్వరస్యోచ్యతే- సశరీరస్యైవకులాలాదేరధిష్ఠానదర్శనాదశరీరస్యేశ్వరస్య ప్రధానాధిష్ఠానానుపపత్తేశ్చాసామఞ్జస్యం. సశరీరత్వాభ్యుపగమేపితచ్ఛరీరస్య సావయవస్యనిత్యత్వేఽనిత్యత్వేచదోషఃపూర్వోక్తఇత్యభిప్రాయః.

౨౧౧. సూ॥ కరణవచ్చేన్నభోగాదిభ్యః॥ క్షేత్రజ్ఞస్యస్వకరణకళేబరాద్యధిష్ఠానవదుపపద్యతఇతిచేన్న- పుణ్యాపుణ్యరూపకర్మనిమిత్తత్వాత్ క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠానస్య ఈశ్వరస్యాపితద్వత్తయాతత్ఫలభోగాదినిఖిలతత్స్వభావప్రసక్తేః.

౨౧౨. సూ॥ అన్తవత్త్వమసర్వజ్ఞతా వా॥ వాశబ్దశ్చార్థే. తథాపుణ్యాపుణ్యవత్త్వేత్వన్తవత్త్వం- సృష్టిసంహారాస్పదత్వంఅసర్వజ్ఞతాచప్రసజ్యతఇత్యసమఞ్జసమేవేదం. ......*

అ-౫౩- ౨౧౩. సూ॥ ఉత్పత్త్యసమ్భవాత్॥

సాఙ్ఖ్యాదితన్త్రవత్పాఞ్చరాత్రతన్త్రమప్యప్రమాణం-ఉతనేతిసంశయః. అప్రమాణమితిపూర్వఃపక్షః- *వాసుదేవాత్సఙ్కర్షణోనామజీవోజాయత ఇతి శ్రుతివిరుద్ధజీవోత్పత్త్యాదిప్రతిపాదనాత్, *చతుర్షువేదేషుపురుషార్థమలభమానఇతి వేదగణానాదరవచనాచ్చ. రాద్ధాన్తస్తు-సఙ్కర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధానాంపరబ్రహ్మభావానాం *అజాయమానోబహుధావిజాయతఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధస్వేచ్ఛావతారప్రతిపాదనాన్నక్వచిచ్ఛ్రుతివిరోధః. జీవాహఙ్కారమనశ్శబ్దాశ్చతత్తచ్ఛరీరకాణాంసఙ్కర్షణాదీనామేవాభిధాయకాః-తేజఃప్రభృతిశబ్దవత్. *చతుర్షువేదేషుపురుషార్థమలభమానఇతిచానుదితహోమనిన్దావత్. యథా *ఋగ్వేదంభగవోధ్యేమీత్యారభ్యచతుర్షువేదేషు *ఇతిహాసపురాణంపఞ్చమమిత్యాదినాసర్వేషువిద్యాస్థానేషుచాత్మనోవేదనాభావవచనంవక్ష్యమాణప్రశంసార్థం. తన్త్రేఽస్మిన్వేదాన్తోదితబ్రహ్మోపాసనవిధానాద్వేదావిరుద్ధతదర్చనాదివిధానాచ్చావగమ్యతఇతిప్రమాణమేవ. సూత్రార్థస్తు (ఉత్పత్త్యసమ్భవాత్)

*నజాయతే మ్రియతే వేత్యాదిశ్రుతేః జీవస్యోత్పత్త్యసమ్భవాజ్జీవోత్పత్తివచనాచ్చ న ప్రమాణం.

౨౧౪. సూ॥ నచకర్తుః కరణం॥ *సఙ్కర్షణాత్ప్రద్యుమ్నసంజ్ఞం మన ఉత్పద్యత ఇతి మనసః కరణస్య కర్తుర్జీవాదుత్పత్తిశ్చ శ్రుతివిరుద్ధత్వాన్న సమ్భవతి- *ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేన్ద్రియాణి చేతి మనసో బ్రహ్మణ ఉత్పత్తిశ్శ్రూయతే.

౨౧౫. సూ॥ విజ్ఞానాదిభావే వా తదప్రతిషేధః॥ వాశబ్దాత్పక్షో వివర్తతే. విజ్ఞానం చాదిచ విజ్ఞానాది - బ్రహ్మ. సఙ్కర్షణాదీనాం బ్రహ్మభావే సతి *అజాయమానో బహుధా విజాయత ఇతి శ్రుతిసిద్ధస్వేచ్ఛావతారస్యైవాత్రాభిధానాత్తదప్రతిషేధః- ప్రామాణ్యాప్రతిషేధః. సఙ్కర్షణాదీనాం జీవాదిసమానాధికరణతయా నిర్దేశస్తేషామధిష్ఠాతృతయోపపద్యతే.

౨౧౬. సూ॥ విప్రతిషేధాచ్చ॥ అస్మిన్నపి తన్త్రే జీవోత్పత్తివిప్రతిషేధాచ్చావిరుద్ధమిదం తన్త్రం- *వ్యాప్తిరూపేణ సమ్బన్ధః తస్యాశ్చ పురుషస్య హి । సహ్యానాదిరనన్తశ్చ పరమార్థే న నిశ్చిత ఇతి హి పురుషస్యోత్పత్తిః ప్రతిషిధ్యతే. .... *

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

ద్వితీయాధ్యాయః— తృతీయః పాదః.

అ- ౫౪- ౨౧౭. సూ॥ న వియదశ్రుతేః॥

వియదుత్పద్యతే- నేతి సంశయః. నోత్పద్యత ఇతి పూర్వః పక్షః- నిరవయవస్య సర్వగతస్యాత్మన ఇవోత్పత్త్యసమ్భవాత్. అసమ్భావనీయస్య శ్రవణం చ న సమ్భవతి. అత ఉత్పత్తిశ్రుతిర్గౌణీతి. రాద్ధాన్త

స్తు- వియదుత్పద్యతఏవ- ఉత్పత్తిశ్రుతేః అతీన్ద్రియార్థవిషయయా శ్రుత్యాభిహితేర్థేనిరవయవత్వాదిహేతుకంనానుత్పత్త్యనుమానము దేతుమలం. ఆత్మనోప్యనుత్పత్తిశ్రుతేరేవనిత్యత్వం- ననిరవయవత్వాదినా. సూత్రార్థస్తు (నవియదశ్రుతేః) వియన్నోత్పద్యతే. కుతః. (అశ్రుతేః) అశ్రవణాత్. అసమ్భావనీయస్యశ్రవణాసమ్భవాత్.

౨౧౮. సూ॥ అస్తితు॥ అస్తితువియతఉత్పత్తిః- *ఆత్మనఆకాశస్సమ్భూతఇతిశ్రుతేః అతీన్ద్రియార్థవిషయయాశ్రుత్యాప్రమాణాన్తరాప్రతిపన్నవియదుత్పత్తిప్రతిపాదనంసమ్భవత్యేవ. నాగ్నినాసిఞ్చేదితివదయోగ్యమిత్యర్థః.

౨౧౯. సూ॥ గౌణ్యసమ్భవాచ్ఛబ్దాచ్చ॥ *తత్తేజోఽసృజతేతిప్రతిపన్నతేజఃప్రాథమ్యవిరోధాన్మధ్యేవియదుత్పత్తిర్నసమ్భవతీత్యుత్పత్తిశ్రుతిర్గౌణీ- * వాయుశ్చాన్తరిక్షంచైతదమృతమిత్యమృతత్వశ్రవణాచ్చ.

౨౨౦. సూ॥ స్యాచ్చైకస్యబ్రహ్మశబ్దవత్ ॥ *ఆకాశస్సమ్భూతఃఆకాశాద్వాయుఃవాయోరగ్నిరిత్యాదిషుసర్వత్రానుషక్తస్యైకస్యసమ్భూతశబ్దస్య ఆకాశేగౌణత్వంవాయ్వాదిషుముఖ్యత్వంచసమ్భవతి. (బ్రహ్మశబ్దవత్) యథైకస్యబ్రహ్మశబ్దస్యైకప్రకరణేశ్రూయమాణస్య *తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామరూపమన్నంచజాయతఇతిప్రధానేగౌణత్వం, *తపసాచీయతేబ్రహ్మేతిబ్రహ్మణిముఖ్యత్వం, చ. శ్రవణావృత్తావి వానుషఙ్గేప్యభిధానావృత్తేరనుషఙ్గోపితత్తుల్యఇత్యభిప్రాయః.

పరిహరతి.

౨౨౧. సూ॥ ప్రతిజ్ఞాఽహానిరవ్యతిరేకాత్ ॥ *యేనాశ్రుతంశ్రుతమితిబ్రహ్మవిజ్ఞానేనాకాశాది సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాయాఅహానిరాకాశస్యాపిబ్రహ్మణఉత్పత్త్యాతదవ్యతిరేకాదేవభవతి.

౨౨౨. సూ॥ శబ్దేభ్యః॥ ఇతశ్చ. *సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీత్ *ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమిత్యాదిభ్యోబ్రహ్మణః

ప్రాక్సృష్టేరేకత్వావధారణసర్వాత్మత్వాదివాదిభ్యశ్శబ్దేభ్యశ్చవి యదుత్పత్తిః ప్రతీయతే. *తత్తేజోఽసృజతేత్యేతస్మిన్వాక్యేఆకాశోత్పత్త్యవచనాత్ ప్రతీయమానం తేజః ప్రాథమ్యం సమానప్రకరణస్థైః ప్రకరణాన్తరస్థైశ్చ శబ్దైః ప్రతీయమానాంవియదుత్పత్తింననివారయతీత్యభిప్రాయః.

౨౨౩. సూ॥ యావద్వికారంతువిభాగో లోకవత్ ॥ యద్యపిచ్ఛాన్దోగ్యే *తత్తేజోఽసృజతేతి వదాకాశోత్పత్తిస్స్వరూపేణనాభిధీయతే- తథాపితస్మిన్నేవ *ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వమిత్యాదినాకాశాదేస్సర్వస్యవస్తునోబ్రహ్మవికారత్వవచనాద్యావద్వికారంవిభాగః- ఉత్పత్తిరుక్తైవేతిగమ్యతే.(లోకవత్) యథాలోకేసర్వఏతేదేవదత్తపుత్రా ఇత్యభిధాయతేషాం కేషాంచిద్దేవదత్తాదుత్పత్తివచనంసర్వేషాంతతఉత్పత్తిప్రతిపాదనార్థ మితిగమ్యతే. ఆకాశస్యామృతత్వవచనంసురాదివచ్చిరకాలస్థాయిత్వ విషయమిత్యభిప్రాయః.

౨౨౪. సూ॥ ఏతేనమాతరిశ్వావ్యాఖ్యాతః॥ అనేనైవన్యాయేనమాతరిశ్వనోప్యుత్పత్తిరుక్తా. నాయంన్యాయాతిదేశః- అధికాశజాన్యఽభావాత్. * తేజోఽతస్తథాహ్యాహేతివాయోస్తైజసఉత్పత్తింవక్తుంపృథగుపాదానం.

౨౨౫. సూ॥ అసమ్భవస్తుసతోఽనుపపత్తేః॥ తుశబ్దోఽవధారణార్థః. సతః- పరమకారణస్యపరస్యైవబ్రహ్మణఃఅసమ్భవః- ఉత్పత్త్యసమ్భవః. తద్వ్యతిరిక్తస్యకృత్స్నస్యైవైకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాద్యనుపపత్తేస్సమ్భవఉక్త ఇత్యభిప్రాయః.

అ-౫౫- ౨౨౬. సూ॥ తేజోఽతస్తథాహ్యాహ॥

*ఆకాశాద్వాయురిత్యాదివ్యవహితకార్యాణికింస్వానన్తరాదాకాశాదేఃకేవలాదుత్పద్యన్తే- ఉతతత్తచ్ఛరీరాత్పరస్మాద్బ్రహ్మణఇతిసంశయః. స్వానన్తరాదేవేతిపూర్వఃపక్షః - * ఆకాశాద్వాయుఃవాయోరగ్నిరితితస్మాత్కేవలా దేవోత్పత్తిశ్రవణాత్. *ఏత

స్మాజ్జాయతేప్రాణఇతిపరస్మాద్బ్రహ్మణస్సర్వస్యోత్పత్తివాదః పర
మ్పరయాప్యుపపద్యతే. రాద్ధాన్తస్తు- *తత్తేజఐక్షతబహుస్యాం* తా
ఆపఐక్షన్తేతిబహుభవనసఙ్కల్ప పూర్వ* సృష్ట్యుపదేశాత్, కేవల
స్యత్వీదృశసఙ్కల్పానుపపత్తేః, * యస్తేజసితిష్ఠన్- యస్య తేజశ్శ
రీరం * యస్యాకాశశ్శరీరమితిసర్వేషాంపరబ్రహ్మశరీరత్వశ్రవణా,
చ్చతత్తచ్ఛబ్దవాచ్యాత్పరస్మాద్బ్రహ్మణఏవసాక్షాత్తేజఃప్రభృతీనా
మపిసృష్టిః సూత్రార్థస్తు (తేజోత స్తథాహ్యాహ) అతః-వాయో
రేవ కేవలాదుత్పద్యతే తేజః-తథాహ్యాహశ్రుతిః *వాయోరగ్నిరితి.

౨౨౭. సూ॥ ఆపః॥ అత స్తథాహ్యాహేత్య
నువర్తతే. అతః- తేజసఏవ కేవలాదాపఉత్పద్యన్తే- *అగ్నేరాపః
*తదపోఽసృజతేతిహ్యాహ.

౨౨౮. సూ॥ పృథివీ॥ ఏవంపృథివ్యప్యద్భ్యఉ
త్పద్యతే- *అద్భ్యఃపృథివీ *అన్నమసృజన్తేతిహ్యాహ.

అన్నశబ్దేనకథంపృథివ్యభిధీయతఇత్యవగమ్యతే. తత్రాహ.

౨౨౯. సూ॥ అధికారరూపశబ్దాన్తరేభ్యః॥ అన్న
శబ్దేనపృథివ్యుచ్యతే- మహాభూతసృష్ట్యధికారాత్, పశ్చాదపిమహా
భూతరూపసఙ్కీర్తనే *యత్కృష్ణంతదన్నస్యేతిరూపకీర్తనాత్, స
మానప్రకరణే *అద్భ్యఃపృథివీతిపృథివీశబ్దశ్రవణా, చ్చ.

౨౩౦. సూ॥ తదభిధ్యానాదేవతుతల్లిఙ్గాత్సః॥ తు
శబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః. న తేజఃప్రభృతయః కేవలాః స్వానన్తరా
ణాంకారణాని- అపితుతత్తచ్ఛరీరస్సః- పరమాత్మైవ తేషాం కార
ణం. కుతః. పరమాత్మసృష్టిలిఙ్గాత్తథావిధాభిధ్యానాత్. యథైవహి
*తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతితత్తేజోఽసృజతేతి-తథైవ *త
త్తేజఐక్షతబహుస్యాం ప్రజాయేయేతి బహుభవనసఙ్కల్పరూపాభి
ధ్యానందృశ్యతే. ఈదృశమభిధ్యానంపరమాత్మనఏవహిసమ్భవతి.

౨౩౧ - సూ. విపర్యయేణతు క్రమోత ఉపపద్య
తేచ॥ *ఆకాశాద్వాయుః వాయోరగ్నిరితిపారమ్పర్య క్ర

మాత్ విపర్యయేణ * ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేన్ద్రియాణి చ । ఖం వాయుర్జ్యోతిరాపః పృథివీతి సర్వేషాం బ్రహ్మణ స్తత్త్వరూపో యః క్రమః- స చాత ఏవ- తత్తచ్ఛరీరాద్బ్రహ్మణస్సృష్టేరుపపద్యతే.

౨౩౨. సూ॥ అన్తరా విజ్ఞానమనసీ క్రమేణ తల్లిఙ్గాదితి చేన్నావిశేషాత్॥ విజ్ఞానసాధనత్వాదిన్ద్రియాణి ప్రాణశ్చ విజ్ఞానమిత్యుచ్యన్తే. *ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణ ఇత్యేతద్వాక్యమాకాశతన్మాత్రపఞ్చకయోరన్తరాళే విజ్ఞానమనసీ క్రమేణోత్పద్యేతే ఇత్యేతత్పరం- *పృథివ్యప్సు లీయత ఇత్యారభ్య *వాయురాకాశే లీయతే ఆకాశమిన్ద్రియేషు ఇన్ద్రియాణి తన్మాత్రేషు తన్మాత్రాణి భూతాదౌ లీయన్త ఇతి ప్రళయక్రమప్రత్యభిజ్ఞానాత్తల్లిఙ్గాత్. అతో న శ్రుత్యన్తరవిరుద్ధత్వాత్సాక్షాద్బ్రహ్మణస్సర్వేషాం సృష్టిపరమిదం వాక్యం. అపితు శ్రుత్యన్తరసిద్ధపౌర్వాపర్యక్రమపరమితి చేత్. పరిహరతి (నావిశేషాత్) భూతతన్మాత్రాన్తరాళే విజ్ఞానమనసోరుత్పత్తావపి తత్తచ్ఛరీరకబ్రహ్మాభిధాయిత్వాన్మహాభూతేన్ద్రియమనః ప్రాణశబ్దానాం సర్వేషాం సాక్షాదుత్పత్త్యవిశేషాత్తత్పరమేవేదం వాక్యం.

లోకే తత్తద్వస్తువాచితయా సిద్ధస్య శబ్దజాతస్య బ్రహ్మణి వృత్తిరముఖ్యేత్యాశఙ్క్యాహ.

౨౩౩. సూ॥ చరాచరవ్యపాశ్రయస్తు స్యాత్తద్వ్యపదేశో భాక్తస్తద్భావభావిత్వాత్॥ తుశబ్దశ్శఙ్కానివృత్త్యర్థః. స్థావరజఙ్గమవస్తువ్యపాశ్రయస్తద్వ్యపదేశః-తద్వాచిశబ్దో బ్రహ్మణ్యభాక్తః-ముఖ్య ఏవ. కుతః. (తద్భావభావిత్వాత్) ఆత్మతయా బ్రహ్మభావభావిత్వేన సర్వస్య వస్తునస్తచ్ఛరీరతయా తత్ప్రకారత్వాత్తత్తద్వాచినాం శబ్దానాం తత్రైవ పర్యవసానాత్. ప్రకారవాచినాం శబ్దానాం ప్రకారిపర్యవసాయిత్వేనాభాక్తత్వం గవాదిశబ్దేషు సిద్ధం.

అ-౫౬.

౨౩౪. సూ॥ నాత్మాశ్రుతేర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః॥

కిమాత్మోత్పద్యతే- న వేతి సంశయః. ఉత్పద్యత ఇతి పూర్వః

పక్షః- ఏకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాదేః, *తోయేనజీవాన్విససర్జభూమ్యాం *ప్రజాపతిః ప్రజాఅసృజతేత్యాదిసృష్టివచనా,చ్చ నిత్యతాదిశ్రుతిరాకాశాద్యమృతత్వవచనవన్నేయా. రాద్ధాన్తస్తు- నాత్మోత్పద్యతే- అనుత్పత్తిశ్రుతేః. * నజాయతేమ్రియతేవావిపశ్చిదితిజీవోత్పత్తిర్నిషిధ్యతే. అతోనిత్యః - *నిత్యోనిత్యానామిత్యాదిశ్రుతిభ్యోనిత్యత్వావగమాత్. జీవోత్పత్తిపక్షేఅకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశాది ప్రసఙ్గాత్, వైషమ్యనైర్ఘృణ్యప్రసఙ్గా, చ్చ జీవస్యసృష్టివచనంభోక్తృత్వానుగుణజ్ఞానవికాసాభిప్రాయం. ప్రాక్సృష్టేరేకత్వావధారణాదవిభాగవచనంనామ రూపవిభాగాభావాభిప్రాయం. సూత్రమపివ్యాఖ్యాతం.................*

అ- ౨౭- ౨౩౫. సూ॥ జ్ఞోతఏవ॥

కింజీవఃచైతన్యమాత్రవపుః- ఉతజడస్వరూపఏవాగన్తుకచైతన్యగుణః- అథజ్ఞాతృత్వైకస్వరూపఇతిసంశయః. చైతన్యమాత్రవపురితిప్రథమఃపక్షః- *విజ్ఞానంయజ్ఞంతనుతే *యోవిజ్ఞానేతిష్ఠన్ *జ్ఞానస్వరూపమత్యన్తనిర్మలమిత్యాది శ్రుతిస్మృతిభ్యః. ద్వితీయస్తు- సుషుప్తిమూర్ఛాదిషు సతోప్యాత్మనశ్చైతన్యానుపలబ్ధేః, జాగ్రతోపీన్ద్రియవ్యాపారాన్వయవ్యతిరేకానువిధాయిత్వాచ్చైతన్యస్య,*నప్రేత్యసంజ్ఞాస్తీతిముక్తస్యచైతన్యప్రతిషేధా, చ్చ పాషాణకల్పఏవాగన్తుకచైతన్యగుణః. సర్వత్రకార్యోపలబ్ధేఃసర్వత్రసన్నిధానా, చ్ఛరీరగమనేనైవకార్యసమ్భవేగతికల్పనాయోగాత్, సర్వగతశ్చేతి. రాద్ధాన్తస్తు - *అథయోవేదేదంజిఘ్రాణీతిసఆత్మా *మనసైతాన్కామాన్పశ్యన్రమతే * నపశ్యోమృత్యుంపశ్యతి- సర్వంహపశ్యఃపశ్యతి *ద్రష్టాశ్రోతాఘ్రాతారసయితేత్యాది శ్రుతిభ్యోబద్ధముక్తోభయావస్థోజ్ఞాతైవాత్మా. జ్ఞానమాత్రవ్యపదేశస్తుజ్ఞానస్యప్రధానగుణత్వాత్- స్వరూపానుబన్ధిత్వేనస్వరూపనిరూపకగుణత్వాత్, ఆత్మస్వరూపస్యజ్ఞానవత్స్వప్రకాశత్వా, ద్వోపపద్యతే. సుషుప్తిమూర్ఛాదౌసదేవజ్ఞానంకర్మణాసఙ్కుచితమనభివ్యక్తమపిజాగరాదౌ

వికసితమభివ్యజ్యత ఇతి న విరోధః. * న ప్రేత్యసంజ్ఞాస్తీతి సాంసారిక దేహాద్యస్మరణవిషయం- * నోపజనం స్మరన్నిదం శరీరమిత్యాదినైకార్థ్యాత్. సర్వగతత్వం చాణుత్వగత్యాదిశ్రుతివిరుద్ధం. సూత్రార్థస్తు (జ్ఞాతఏవ) అతః- శ్రుతేర్జ్ఞాతైవ.

౨౩౬. సూ॥ ఉత్క్రాన్తిగత్యాగతీనాం॥ శ్రుతేరితి వర్తతే. * తేన ప్రద్యోతేనైష ఆత్మా నిష్క్రామతి * యే వై కే చాస్మాల్లోకాత్ప్రయన్తి చన్ద్రమసమేవ తే సర్వే గచ్ఛన్తి * తస్మాల్లోకాత్పునరేత్యస్మై లోకాయ కర్మణ ఇత్యాద్యుత్క్రాన్తిగత్యాగతీనాం శ్రవణాదణుర్జీవః.

౨౩౭. సూ॥ స్వాత్మనా చోత్తరయోః॥ చ శబ్దో౽వధారణార్థః. యద్యప్యుత్క్రాన్తిః స్థితస్యైవ శరీరవిశ్లేషేణ కథంచిత్సమ్పాద్యత్వమస్తి- ఉత్తరయోః- గమనాగమనయోస్తు స్వాత్మనైవ సమ్పాద్యత్వమవశ్యాభ్యుపేయం.

౨౩౮. సూ॥ నాణురతచ్ఛ్రుతేరితి చేన్నేతరాధికారాత్॥ * యో౽యం విజ్ఞానమయ ఇతి జీవం ప్రస్తుత్య * స వా ఏష మహానజ ఆత్మేతి మహత్త్వశ్రుతేర్నాణుర్జీవ ఇతి చేన్న- ఇతరాధికారాత్- * యస్యానువిత్తః ప్రతిబుద్ధ ఆత్మేతి హి ముఖ్యః పరమాత్మా ప్రస్తుతః.

౨౩౯. సూ॥ స్వశబ్దోన్మానాభ్యాం చ॥ * ఏషో౽ణురాత్మా చేతసా వేదితవ్యః యస్మిన్ప్రాణః పఞ్చధా సంవివేశేతి సాక్షాదణుశబ్దాదణురేవాయం. ఉన్మానాచ్చాణురేవ. ఉన్మానం-ఉద్ధృత్యమానం. * ఆరాగ్రమాత్రో హ్యవరో౽పి దృష్ట ఇత్యారాగ్రముద్ధృత్య తన్మానత్వం హి జీవస్య శ్రూయతే.

ఆత్మనో౽ణుపరిమాణత్వే సకలదేహవ్యాపిసుఖాద్యనుభవః కథమిత్యత్ర మతాన్తరేణ పరిహారమాహ.

౨౪౦. సూ॥ అవిరోధశ్చన్దనవత్॥ యథా హరిచన్దనబిన్దుః దేహైకదేశవర్త్యపి సకలదేహవర్తినమాహ్లాదం జనయతి- తద్వదవిరోధః.

౨౪౧. సూ॥ అవస్థితివైశేష్యాదితిచేన్నాభ్యుపగమా ద్ధృదిహి॥ చన్దనబిన్దోర్దేహదేశవిశేషస్థిత్యాహేతుస్తథాభావః- ఆత్మనోనతథేతిచేన్న - ఆత్మనోపితథాభావాభ్యుపగమాత్. హృది హ్యయమాత్మాస్థితఇతిశ్రూయతే *యోయంవిజ్ఞానమయఃప్రాణే షుహృద్యన్తర్జ్యోతిరిత్యాదౌ.

స్వమతేనాహ.

౨౪౨. సూ॥ గుణాద్వాలోకవత్॥ వాశ బ్దోమతాన్తరవ్యావృత్త్యర్థః. ఆత్మాస్వగుణేనజ్ఞానేన సకలదేహం వ్యాప్యావస్థితః-యథాద్యుమణిమణిప్రభృతీనామేకదేశవర్తినామా లోకఃతద్గుణోఽనేకదేశవ్యాపీదృశ్యతే.

*విజ్ఞానంయజ్ఞంతనుతఇత్యాదౌవిజ్ఞానమేవాత్మేతివ్యపదిశ్యత ఇతిచేత్. తత్రాహ.

౨౪౩. సూ॥ వ్యతిరేకో గన్ధవత్తథాచ దర్శ యతి॥ జానామీత్యాత్మగుణత్వేనప్రతీతేఃవ్యతిరేకోభ్యుపగ మనీయః- యథాగన్ధవతీపృథివీత్యుపలబ్ధోగన్ధస్తద్గుణస్తద్వ్యతిరిక్తః. దర్శయతిచశ్రుతిః *జానాత్యేవాయంపురుషఇతి.

౨౪౪. సూ॥ పృథగుపదేశాత్॥ నకేవలం జానామీతి పృథగుపలబ్ధిమాత్రం- ఆత్మనఃపృథక్త్వేనోపదిశ్యతేచజ్ఞా నం *నవిజ్ఞాతుర్విజ్ఞాతేర్విపరిలోపోవిద్యతఇతి.

విజ్ఞానమాత్మేతివ్యపదేశఃకథముపపద్యతఇత్యత్రాహ.

౨౪౫. సూ॥ తద్గుణసారత్వాత్తుతద్వ్యపదేశఃప్రా జ్ఞవత్॥ జ్ఞానసారత్వాదాత్మనోజ్ఞానమితివ్యపదేశః- యథా ప్రాజ్ఞః *బ్రహ్మణావిపశ్చితా *యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిదితిసర్వజ్ఞఏవ జ్ఞానగుణసారత్వాత్ *సత్యంజ్ఞానమితివ్యపదిశ్యతే.

౨౪౬. సూ॥ యావదాత్మభావిత్వాచ్చనదోషస్తద్ద ర్శనాత్॥ జ్ఞానస్యయావదాత్మస్వరూపభావిత్వాచ్చతేనత

ద్వ్యపదేశో న దోషః- ఖణ్డాదిషు తథాదర్శనాత్. ఖణ్డాదిషు హి యావత్స్వరూపభావిధర్మత్వేన గోత్వస్య గౌరితివ్యపదేశో దృశ్యతే.

సుషుప్త్యాదిషు జ్ఞానస్యానుపలబ్ధేః న యావదాత్మభావిత్వమిత్యాశఙ్క్యాహ.

౨౮౭. సూ॥ పుంస్త్వాదివత్త్వస్య సతోభివ్యక్తియోగాత్॥ తుశబ్దశ్శఙ్కానివృత్త్యర్థః. సుషుప్త్యాదిష్వపి సతో జ్ఞానస్యానభివ్యక్తస్య జాగరాదిష్వభివ్యక్తిసమ్భవాత్ యావదాత్మభావ్యేవ జ్ఞానం. (పుంస్త్వాదివత్) పుంస్త్వమితి- పురుషాసాధారణధాతురుచ్యతే. యథా సప్తధాతుమయత్వేన శరీరస్య పుంస్త్వస్య బాల్యేపి సతోనభివ్యక్తస్య యువత్వేభివ్యక్తిః.

ఏవమాత్మనో జ్ఞాతృత్వమణుత్వం చోక్త్వా పక్షాన్తరే దోషమాహ.

౨౮౮. సూ॥ నిత్యోపలబ్ధ్యనుపలబ్ధిప్రసఙ్గోన్యతరనియమో వాన్యథా॥ అన్యథా- జ్ఞానాత్మవాదే సర్వగతాత్మవాదే చ ఉపలబ్ధ్యనుపలబ్ధీ నిత్యవత్ప్రసజ్యేయాతాం. ఉపలబ్ధ్యనుపలబ్ధ్యోరన్యతరనియమో వా. జ్ఞానాత్మపక్షే తావజ్జ్ఞానస్య ప్రకాశస్వభావత్వాత్ప్రకాశపర్యాయోపలబ్ధేర్నిత్యవత్ప్రసక్తిరనివార్యా. జ్ఞానే విద్యమానే సతి హేత్వన్తరేణానుపలబ్ధిజననాయోగాత్ జ్ఞానమేవానుపలబ్ధేరపి హేతురిత్యాస్థేయం. జ్ఞానస్య సర్వదా వర్తమానత్వాత్సర్వదోభయప్రసక్తిః. అథ యుగపద్విరుద్ధకార్యజననాయోగాజ్జ్ఞానముపలబ్ధ్యనుపలబ్ధ్యోరన్యతరహేతురాస్థీయతే- తదాన్యతరనియమస్స్యాత్. సర్వగతత్వపక్షే యథా జ్ఞానాత్మవాదినాం- తథైవ హేతుజన్యజ్ఞానవాదినోపి సర్వేషామాత్మనాం సర్వగతత్వే సర్వస్యాత్మమనస్సంయోగాదేః హేతోస్సర్వేషాం సాధారణత్వాదదృష్టోత్పత్తిహేతోరపి సర్వస్య సాధారణత్వాదదృష్టేనాపి న వ్యవస్థా....... *

అ-౫౮- ౨౮౯. సూ॥ కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్॥

ఆత్మనో జ్ఞాతృత్వవత్కర్తృత్వమప్యస్తి- నేతి సంశయః. ప్రధానస్యైవ కర్తృత్వాదాత్మనో న కర్తృత్వమస్తీతి పూర్వః పక్షః- *అహ

ఙ్కారవిమూఢాత్మాకర్తాహమితిమన్యతే * నాన్యంగుణేభ్యఃకర్తార మిత్యాదిషుగుణానామేవకర్తృత్వవచనాత్. రాద్ధాన్తస్తు- స్వర్గాపవర్గసాధనానుష్ఠానవిధానశాస్త్రాణామర్థవత్త్వాయకర్త్రైవాత్మా. భోక్తురేవహిశాసనం- నాచేతనస్యప్రధానస్య *యజేత *ఉపాసీతేతికర్తరిలకారః. సూత్రమపివ్యాఖ్యాతం.

౨౫౦. సూ॥ ఉపాదానాద్విహారోపదేశాచ్చ॥ *ప్రవమేవైషప్రాణాన్గృహీత్వా స్వేశరీరేయథాకామంపరివర్తత ఇతిఉపాదానవిహారయోఃకర్తృత్వోపదేశాచ్చకర్తా.

౨౫౧. సూ॥ వ్యపదేశాచ్చక్రియాయాంనచేన్నిర్దేశవిపర్యయః॥ * విజ్ఞానంయజ్ఞంతనుతేకర్మాణితనుతేపిచేతి యజ్ఞాదికర్మస్వాత్మనఃకర్తృత్వోపదేశాచ్చకర్తా. విజ్ఞానశబ్దేనాత్మనోవ్యపదేశః- అపిత్వన్తఃకరణరూపబుద్ధేరేవేతిచేత్. తథాసతివిజ్ఞానేనేతికరణవిభక్తినిర్దేశస్స్యాత్.

౨౫౨. సూ॥ ఉపలబ్ధివదనియమః॥ ప్రధానస్యకర్తృత్వేనఆత్మనోభోక్తృత్వమితిపక్షే పూర్వోక్తోపలబ్ధ్యనియమవత్ప్రధానస్యసర్వ సాధారణత్వాత్ భోక్తృత్వానియమః. అన్తఃకరణభేదేపి సర్వేషామాత్మనాం సర్వగతత్వేన సాధారణ్యమనివార్యం.

౨౫౩. సూ॥ శక్తివిపర్యయాత్॥ బుద్ధేఃకర్తృత్వేకర్తురన్యస్యభోక్తృత్వాయోగాత్ భోక్తృత్వశక్తిరపిబుద్ధేరేవేతిఆత్మనోభోక్తృత్వశక్తివిపర్యయః-హానిరిత్యర్థః.

౨౫౪. సూ॥ సమాధ్యభావాచ్చ॥ ప్రకృతేఃకర్తృత్వేమోక్షసాధనభూతసమాధ్యభావశ్చస్యాత్- ప్రకృతేరన్యోస్మీతిసమాధానేప్రకృతేఃకర్తృత్వాయోగాత్.

౨౫౫. సూ॥ యథాచతక్షోభయథా॥ ఆత్మనఃకర్తృత్వేహిభోగవాఞ్ఛయాంకరోతి- అన్యదానకరోతీత్యుభయప్రకారవ్యవస్థోపపద్యతే. యథాతక్షాస్వకార్యేఇచ్ఛయావ్యవస్థి

తః. బుద్ధేఃకర్తృత్వే అచేతనత్వేన స్వేచ్ఛయా అభావాదవ్యవస్థాన సిధ్యతీత్యభిప్రాయః............................ *

అ-౫౯- ౨౫౬. సూ॥ పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేః॥

౨౫౭. సూ॥ కృతప్రయత్నాపేక్షస్తువిహితప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యాదిభ్యః॥ ఇదంజీవస్యకర్తృత్వంకింపరమాత్మాయత్తం- ఉతస్వాయత్తమితివిశయః. స్వాయత్తమితి పూర్వఃపక్షః. విధినిషేధశాస్త్రానర్థక్యాపత్తేః. యస్స్వబుద్ధ్యైవప్రవృత్తినివృత్తిశక్తః- సఏవహినియోజ్యోనిగ్రహానుగ్రహాస్పదంచభవతీతి. రాద్ధాన్తస్తు- *అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాంసర్వాత్మా * యఆత్మానమన్తరోయమయతీత్యాదిశ్రుతేఃపరమాత్మాయత్తమేవకర్తృత్వం. తచ్చ జీవేనస్వబుద్ధ్యాకృతంప్రయత్నమపేక్ష్య తదనుమతిదానేనేతి విధినిషేధావైయర్థ్యం సూత్రద్వయమపివ్యాఖ్యాతం............*

అ-౬౦.— ౨౫౮.సూ॥ { అంశోనానావ్యపదేశాదన్యథాచాపిదాశకితవాదిత్వమధీయతఏకే॥ }

కింజీవఃపరమాత్మనోఽత్యన్తభిన్నః- ఉతపరమాత్మైవాజ్ఞః-అథపరమాత్మైవోపాధిసమ్బద్ధః- పరమాత్మాంశోవేతిసంశయః. అత్యన్తభిన్న ఇతిప్రథమఃపక్షః- * పృథగాత్మానంప్రేరితారంచమత్వా *తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతి * అనీశశ్చాత్మాబధ్యతేభోక్తృభావాత్ *సర్వస్యవశీసర్వస్యేశానఇత్యాది భేదశ్రుతేఃజీవపరమాత్మనోఃకర్మపరతన్త్రతాతద్విపరీతత్వశ్రుతేః. అభేదశ్రుతయోనరపతిరేవసర్వలోకఇతివదౌపచారిక్యఇతి. భేదశ్రుతీనామవిద్యావిషయతయావాఉపాధిసమ్బద్ధవిషయతయావాఽముఖ్యవృత్తిసమ్భవాదభేదశ్రుతిముఖ్యత్వాయాజ్ఞఃపరమాత్మా- ఉపాధిసమ్బద్ధోవాజీవఇతియుక్తం. రాద్ధాన్తస్తు- పరమాత్మనస్సత్యసఙ్కల్పత్వసర్వజ్ఞత్వనిరవద్యత్వశ్రుతేరజ్ఞత్వోపాధి సమ్బన్ధాద్యనుపపత్తై, జీవశబ్దస్యజీవశరీరకపరమాత్మవాచిత్వేన *తత్త్వమసి *అయమాత్మాబ్రహ్మేతిసామానాధికరణ్యస్యముఖ్యత్వా, చ్ఛరీరశరీరిణోర్విశేష

ణవిశేష్యభూతయోః స్వరూపస్వభావభేదేన చ భేదశ్రుతేశ్చ ముఖ్యత్వా, ద్విశిష్టవస్త్వేకదేశతయా చ విశేషణం పరమాత్మాంశో జీవః. జీవశరీరత్వం చ పరమాత్మనః *యస్యాత్మా శరీరమిత్యాదిషు సిద్ధం. సూత్రార్థస్తు-అంశః-పరమాత్మాంశో జీవః (నానావ్యపదేశాత్) భేదవ్యపదేశాత్, (అన్యథా చ) అభేదవ్యపదేశాచ్చ. ఉక్తనీత్యా ఉభయముఖ్యత్వాయేత్యభిప్రాయః. (దాశకితవాదిత్వమధీయత ఏకే) *బ్రహ్మ దాశా బ్రహ్మ దాసా ఇత్యాదినా దాశకితవాదిత్వమప్యధీయత ఏకే శాఖినః. సర్వజీవవ్యాపిత్వాదభేదోపదేశస్య తత్రాత్యాదరః ప్రతీయత ఇత్యర్థః.

౨౪౯. సూ॥ (౨-౩-౪౩) మన్త్రవర్ణాత్॥ [illegible] మన్త్రవర్ణాచ్చాంశ ఏవ జీవః * పాదోఽస్య విశ్వా భూతానీతి పాదశబ్దోఽంశవాచీ.

౨౫౦. సూ॥ (౨-౩-౪౪) అపి స్మర్యతే॥ [illegible] *మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతన ఇతి జీవస్య పరమాత్మాంశత్వం స్మర్యతే చ.

ఏకవస్త్వేకదేశత్వం హ్యంశత్వం- అతో జీవస్య బ్రహ్మైకదేశత్వేన జీవదోషా బ్రహ్మణస్స్యురిత్యాశఙ్క్యాహ

౨౫౧ సూ॥ (౨-౩-౪౫) ప్రకాశాదివత్తు నైవం పరః॥ [illegible] తు శబ్దశ్శఙ్కానివృత్త్యర్థః ప్రకాశవతాం మణిద్యుమణిప్రభృతీనాం ప్రకాశో విశేషణభూతః యథాంశః-తద్వచ్ఛరీరతయా జీవవిశిష్టస్య బ్రహ్మణోంఽశో జీవః విశిష్టవస్త్వేకదేశతయా విశేషణం విశిష్టస్యాంశః ఆదిశబ్దాద్ద్రవ్యవిశేషణతైకస్వభావజాతిగుణశరీరాణి గృహ్యన్తే. విశేషణవిశేష్యయోః స్వరూపస్వభావభేదాద్విశేషణభూతో జీవః యత్స్వరూపో యత్స్వభావశ్చ- నైవం పరః - సర్వజ్ఞస్సత్యసఙ్కల్పో నిత్యనిరవద్యశ్చేత్యర్థః

౨౫౨. సూ॥ (౨-౩-౪౬) స్మరన్తి చ॥ [illegible] ప్రకాశాదివజ్జీవస్యాంశత్వం పరాశరాదయస్స్మరన్తి *ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా। పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేదమఖిలం జగత్. తథాప

రం ప్రతిశరీరత్వంచ * యత్కిఞ్చిత్స్పృశ్యతే యేన సత్త్వజాతేన వై ద్విజ। తస్యాస్పృశ్యస్య సమ్భూతౌ తత్సర్వం వై హరేత్తనురితి.

బ్రహ్మాంశత్వేన సర్వేషామాత్మనాం సమత్వాద్వేదాధ్యయనాదౌ కేషాంచిదనుజ్ఞా, కేషాంచిత్పరిహారశ్చ కథముపపద్యతే. తత్రాహ.

౨౬౩. సూ॥ అనుజ్ఞాపరిహారౌ దేహసమ్బన్ధాజ్జ్యోతిరాదివత్ ॥ బ్రాహ్మణాదిశుచ్యశుచిదేహసమ్బన్ధాదనుజ్ఞాపరిహారావుపపద్యేతే (జ్యోతిరాదివత్) జ్యోతిః- అగ్నిః. యథా శ్రోత్రియాగారాదగ్నిరాహ్రియతే- శ్మశానాదేస్తుపరిహ్రియతే, యథాచాన్నాదిశ్రోత్రియాదేరనుజ్ఞాయతే- అభిశస్తాదేశ్చపరిహ్రియతే,- తద్వత్.

౨౬౪. సూ॥ అసన్తతేశ్చావ్యతికరః॥ జీవానాం ప్రతిశరీరం భిన్నత్వాత్, అణుత్వేన తత్ర తత్రావచ్ఛిన్నత్వా, చ్చ న భోగవ్యతికరశ్చ. అజ్ఞబ్రహ్మజీవవాదే చోపహితబ్రహ్మజీవవాదే చాజ్ఞానసమ్బన్ధిచోపాధిసమ్బన్ధిచ బ్రహ్మైవేతి భోగవ్యవస్థానసిద్ధ్యతీత్యభిప్రాయః.

౨౬౫. సూ॥ ఆభాసఏవచ॥ అజ్ఞబ్రహ్మజీవవాదే సర్వజ్ఞస్య బ్రహ్మణోఽజ్ఞానకల్పనస్వరూపతిరోధానకల్పనాహేతవః ఆభాసఏవ. చకారాన్నిరవద్యత్వాదిశ్రుతివిరోధశ్చ.

పారమార్థికోపాధిసమ్బన్ధిబ్రహ్మజీవవాదే అనాద్యదృష్టప్రవాహేణోపాధిప్రవాహానాదిత్వాత్తత్సమ్బన్ధనియమే దోషాః- న తే బ్రహ్మణి ప్రసజ్యన్త ఇత్యత్రాహ.

౨౬౬. సూ॥ అదృష్టానియమాత్ ॥ అదృష్టైస్తత్కృతోపాధిభిశ్చ బ్రహ్మణశ్ఛేదాసమ్భవాత్తత్కృతాదోషా బ్రహ్మణ్యేవ సమ్భవేయుః.

౨౬౭. సూ॥ అభిసన్ధ్యాదిష్వపిచైవం॥ అదృష్టహేతుభూతాభిసన్ధ్యాదిష్వప్యుపాధిబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్త్వన్తరాభావాత్ సర్వోపాధియుక్తం బ్రహ్మైవేతి నకశ్చిద్విశేషః.

౨౬౮. సూ॥ ప్రదేశభేదాదితిచేన్నాన్తర్భావాత్॥ ఉపాధిసమ్బన్ధిబ్రహ్మప్రదేశాదనుపహితబ్రహ్మప్రదేశోభిద్యతే- అతోవ్యవస్థేతిచేన్న - ఉపాధిషుగచ్ఛత్సుపూర్వమనుపహితబ్రహ్మప్రదేశస్యాప్యన్తర్భావాత్. .... *

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్యతృతీయః పాదః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః

ద్వితీయాధ్యాయే.—— చతుర్థః పాదః.

అ- ౬౧- ౨౬౯. సూ॥ తథాప్రాణాః॥

కింజీవవదిన్ద్రియాణ్యపినోత్పద్యన్తే- ఉతవియదాదివదుత్పద్యన్తఇతిసంశయః. నోత్పద్యన్తఇతిపూర్వః పక్షః- ప్రళయకాలేఅవస్థానశ్రుతేః. ఉత్పత్తివాదాఃజీవోత్పత్తివాదవన్నేయాః. * అసద్వాఇదమగ్రఆసీత్- ఋషయోవావతేఽగ్రేసదాసీత్-కేతేఋషయ ఇతి ప్రాణావావఋషయ ఇతీన్ద్రియాణాంతదానీంస్థితిశ్శ్రూయతే. రాద్ధాన్తస్తు- ప్రాక్సృష్టేరేకత్వావధారణా, దిన్ద్రియాణాం *ఏతస్మాజ్జాయత ఇత్యుత్పత్తివాదా, దుత్పత్తినిషేధనిత్యత్వవచనాభావా, చ్చవియదాదివదుత్పద్యన్తే. * ప్రాణావావఋషయఇతిప్రాణశబ్దనిర్దిష్టః పరమాత్మా-ఋషయఇతితస్యైవద్రష్టృత్వాసమ్భవాత్.

బహుత్వాసమ్భవాద్బహువచనశ్రుతిర్గౌణీత్యాహ.

౨౭౦. సూ॥ గౌణ్యసమ్భవాత్తత్ప్రాక్ఛ్రుతేశ్చ॥ * ప్రాణావాఇతిబహువచనశ్రుతిర్గౌణీ- తదానీంబహుత్వాసమ్భవాత్. తస్య- పరమాత్మనః ప్రాగవస్థానశ్రుతేశ్చ.

౨౭౧. సూ॥ తత్పూర్వకత్వాద్వాచః॥ ఇతశ్చ. వాచః-పరమాత్మవ్యతిరిక్తనామధేయస్యతత్పూర్వకత్వాత్-వియదాదిసృష్టిపూర్వకత్వాదిత్యర్థః. *తద్ధేదంతర్హ్యవ్యాకృతమా

సీత్తన్నామరూపాభ్యాంవ్యాక్రియతేత్యాదిశ్రుతేః. అతఃపరమాత్మైవ ప్రాణశబ్దనిర్దిష్టః ....*

అ-౬-౨.— ౨౭౨.సూ॥ { సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ॥ }

కిమిన్ద్రియాణిసప్తైవ - ఉతైకాదశేతిసంశయః. సప్తైవేతి పూర్వఃపక్షః- *సప్తప్రాణాఃప్రభవన్తీత్యాదిషుసప్తానామేవజీవేనసహసఞ్చారశ్రవణాత్, * యదాపఞ్చావతిష్ఠన్తే జ్ఞానానిమనసాసహ। బుద్ధిశ్చేతిసప్తానామేవయోగకాలేజ్ఞానానీతివిశేషితత్వా, చ్చ శ్రోత్రాదీనిజ్ఞానేన్ద్రియాణిమనో బుద్ధిశ్చేతిసప్తైవ. రాద్ధాన్తస్తు- శ్రోత్రాదీనిజ్ఞానేన్ద్రియాణి, వాగాదీనిచకర్మేన్ద్రియాణి, మన, ఇత్యేకాదశ- వాగుపస్థాదీనామపిశ్రోత్రాదివత్కార్యభేదేనజీవోపకరణత్వావిశేషాత్, *దశేమేపురుషేప్రాణాఆత్మైకాదశః *ఇన్ద్రియాణిదశైకంచేత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః. వాగాదీనాంజీవేనసహాగమనాభావాత్ సప్తానామేవప్రయాణకాలేగతిశ్రవణం. యోగకాలేవిశేషితత్వంచజ్ఞానేన్ద్రియాణాంమనసశ్చప్రాధాన్యాత్. సూత్రార్థస్తు (సప్తగతేర్విశేషితత్వాచ్చ) సప్తానామేవగతిశ్రవణాత్, జ్ఞానానిపఞ్చమనోబుద్ధిశ్చేతివిశేషితత్వా, చ్చతానిసప్తైవ.

౨౭౩. సూ॥ హస్తాదయస్తుస్థితేఽతోనైవం॥ నైవం - నసప్తైవేన్ద్రియాణీత్యర్థః. శ్రోత్రాదీనిజ్ఞానేన్ద్రియాణిపఞ్చ, వాగుపస్థాదీనికర్మేన్ద్రియాణిపఞ్చ, మన, శ్చేత్యేకాదశ. తత్రశ్రోత్రాదీనిజీవేనసహశరీరాన్తరగమనేపిగచ్ఛన్తి. వాగ్ఘస్తాదీనికర్మేన్ద్రియాణితుస్థితేశరీరేశరీరేణసహైవోత్పత్తివినాశయోగీన్యుపకారకాణి. అతోనైవమిత్యన్వయః. ఉపకారకత్వావిశేషాత్, *దశేమేపురుషేప్రాణాఆత్మైకాదశఇత్యాది వచనా, చ్చేత్యభిప్రాయః......*

అ-౬-౩- ౨౭౪. సూ॥ అణవశ్చ॥

ఇన్ద్రియాణికింసర్వగతాని- ఉతాణుపరిమాణానీతిసంశయః. సర్వగతానీతిపూర్వఃపక్షః - *తఏతేసర్వఏవసమాస్సర్వేనన్తా ఇతి

ప్రాణానామానన్త్యశ్రవణాత్. రాద్ధాన్తస్తు-*ప్రాణమనూత్క్రామ న్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీతి శ్రవణాత్ పరిమితత్వే సత్యప్ర త్యక్షత్వాదణవః. ఆనన్త్యశ్రుతిస్తుస్తుత్యర్థతయా*అథయో హైతానన న్తానుపాస్త ఇత్యుపాసనవిధానాత్ ఉపాసనఫలబాహుళ్యవిషయా.

౨౬౫. సూ॥ శ్రేష్ఠశ్చ॥ శ్రేష్ఠః ప్రాణశ్చో త్పద్యతే. నాత్ర న్యాయాతిదేశః-అధికాశఙ్కాఽభావాత్. పృథగ్యో గకరణముత్తరచిన్తార్థం. శ్రేష్ఠః- పఞ్చవృత్తిః ప్రాణః. ప్రాణశ్రై ష్ఠ్యంతు ప్రాణసంవాదేతస్య శ్రైష్ఠ్యాభిధానాత్. ....*

అ-౬౪. —— ౨౬౬. సూ॥ నవాయుక్రియేపృథగుపదేశాత్॥

కిమయం శ్రేష్ఠప్రాణో వాయుమాత్రం- ఉత తత్క్రియా- అథ వాయురేవకంచన విశేషమాపన్న ఇతి సంశయః. వాయుమాత్రమితి ప్రథమః పక్షః-*యః ప్రాణస్స వాయురితి వ్యపదేశాత్. వాయుమాత్రే ప్రాణప్రసిద్ధ్యభావా, దుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపవాయుక్రియాయాం ప్రాణప్రసిద్ధే, ర్వాయోః క్రియావిశేష ఏవ ప్రాణ ఇతి ద్వితీయః. రాద్ధాన్తస్తు-నవాయుమాత్రం-తత్క్రియా వా ప్రాణః-అపితు దేహధారణయోగ్యతాదిరూపవిశేషమాపన్నో వాయుః- * ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేన్ద్రియాణి చ। ఖం వాయురితి వాయుప్రాణయోః పృథగుత్పత్త్యుపదేశాత్. క్రియాయాశ్చ పృథగుపదేశో నసమ్భవతి- తేజః ప్రభృతిష్వదర్శనాత్, చక్షురాదికరణై స్సహజీవోపకరణతయోపదేశాత్, దేహేన్ద్రియధారణరూపోపకారాధిక్యాచ్చక్షురాదిభ్యః ప్రాధాన్యవచనా, చ్చ. సూత్రార్థస్తు (నవాయుక్రియే పృథగుపదేశాత్) వాయుమాత్రం తత్క్రియా వా న ప్రాణః-పృథగుపదేశాత్-ప్రాణో జాయతే ఖం వాయురితి హి పృథగుత్పత్తిరుపదిశ్యతే.

వాయోః పృథగుపదిష్టతయా తస్మాదన్యోఽయం ప్రాణః కిమ గ్న్యాదివద్భూతాన్తరమిత్యాశఙ్క్యాహ.

౨౬౭. సూ॥ చక్షురాదివత్తుతత్సహశిష్ట్యాదిభ్యః॥ తు

శబ్దశ్శబ్దా నివృత్త్యర్థః. ప్రాణో నాకాశాదివద్భూతాన్తరం- అపితు వాయురేవావస్థాన్తరమాపన్నశ్చక్షురాదివజ్జీవోపకరణం. తచ్చోప కరణత్వ ముపకరణభూతైరిన్ద్రియైస్సహశిష్ట్యాదిభ్యోఽవగమ్యతే. శిష్టిః- శాసనం. ఉపదేశః. ఉపదిశ్యతేహ్యయం ప్రాణశ్చక్షురాదిభిస్సహప్రాణసంవాదాదిషు. తత్సజాతీయత్వేహ్య తదుపపద్యతే. ప్రాణశబ్దగృహీతేషుకరణేష్వస్య * అథయోఽయంముఖ్యఃప్రాణఇతివిశిష్యాభిధానమాదిశబ్దేనోక్తం. తదపితత్సజాతీయత్వేభవతి.

౨౭౮, సూ॥ అకరణత్వాచ్చ నదోష స్తథాహి దర్శయతి॥ (అకరణత్వాత్) కరణం- క్రియా. అకరణత్వం- క్రియారహితత్వం. అక్రియత్వాదస్య-ప్రాణస్యజీవంప్రత్యుపకార విశేషరూపక్రియారహితత్వాచ్చయోదోషఉద్భావ్యతే- సనాస్తి- యతఉపకారవిశేషరూపాం శరీరేన్ద్రియధారణాత్మకక్రియాందర్శయతిశ్రుతిః *యస్మిన్నుత్క్రాన్తఇదంశరీరం పాపిష్ఠతరమివదృశ్యతే సవశ్రేష్ఠఇత్యుక్త్వావాగాది ముఖ్యప్రాణపర్యన్తా న్యుపకరణానిప్రత్యేకమభిధాయప్రాణోత్క్రమణేశరీరేన్ద్రియ శైథిల్యాభిధానాత్.

ప్రాణాపానాదిభేదేన పఞ్చధావస్థితఏకఏవప్రాణఇత్యాహ.

౨౭౯.సూ॥ పఞ్చవృత్తిర్మనోవద్వ్యపదిశ్యతే॥ ప్రాణాపానాది వృత్తిభేదాత్ప్రాణఏవ పఞ్చధావ్యపదిశ్యతే. (మనోవత్) యథైకమేవ మనఃకామాదివృత్తిభేదెనతైశ్శబ్దైరభిధీయతఇతిశ్రుతిరాహ *కామస్సఙ్కల్పఇత్యారభ్య*హ్రీర్ధీర్భీరిత్యేతత్సర్వం మనఏవేతి - ఏవమపానాదిసమానపర్యన్తంవ్యపదిశ్య *ఏతత్సర్వం ప్రాణఏవేతివ్యపదేశాత్ప్రాణఏవపఞ్చవృత్తిరిత్యవగమ్యతే.······*

అ- ౬౫- ౨౮౦. సూ॥ అణుశ్చ॥

కిమయంప్రాణస్సర్వగతః- ఉతాణురితిసంశయః. సర్వగత ఇతిపూర్వఃపక్షః- *సమఏభిస్త్రిభిర్లోకైస్సమఇత్యాదినా ప్రాణస్యానన్త్యవ్యపదేశాత్. రాద్ధాన్తస్తు- *తముత్క్రామన్తం ప్రాణోఽనూత్క్రామతీత్యుత్క్రాన్తివచనాదిన్ద్రియవత్ప్రాణశ్చాణుః. ఏవమ

ణత్వేనిశ్చితేసతిసర్వస్యప్రాణాయత్తస్థితిత్వేనవైభవవాదః. సూత్రమపివ్యాఖ్యాతం...................................*

అ - ౬౬.
౨౮౧. సూ॥ { జ్యోతిరాద్యధిష్ఠానంతు తదా మననాత్ప్రాణవతాశబ్దాత్ ॥ }

అగ్న్యాదీనాంజీవస్యచేన్ద్రియాధిష్ఠానంపరమాత్మాయత్తమితి * పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేరిత్యుక్తమేవస్మారయతి విషయవ్యాప్తిజ్ఞాపనాయ. ప్రాణవతా- జీవేనసహజ్యోతిరాదేః- అగ్న్యాదేర్వాగాద్యధిష్ఠానంతదామననాత్ - పరమాత్మామననాద్భవతి. ఆమననం-ఆభిముఖ్యేనమననం. తత్సఙ్కల్పాదేవభవతీత్యర్థః. *యోఽగ్నౌతిష్ఠన్-యోఽగ్నిమన్తరోయమయతీత్యాదిశబ్దాత్.

౨౮౨. సూ॥ తస్యచనిత్యత్వాత్ ॥ సర్వేషామాత్మతయానుప్రవిశ్య సర్వనియమనస్య నిత్యత్వాత్పరమాత్మనః అవర్జనీయత్వాదిత్యర్థః. *తత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశదితిశ్రుతేః.

అ - ౬౭-
౨౮౩. సూ॥ { తఇన్ద్రియాణి తద్వ్యపదేశాదన్యత్రశ్రేష్ఠాత్ ॥ }

కింప్రాణశబ్దనిర్దిష్టాస్సర్వేచేన్ద్రియాణి - ఉతశ్రేష్ఠవ్యతిరిక్తాః ప్రాణాఇతిసంశయః. సర్వఏవేతిపూర్వఃపక్షః- సర్వేషామవిశేషేణప్రాణశబ్దనిర్దేశాత్ కరణత్వాచ్చ. రాద్ధాన్తస్తు - శ్రేష్ఠవ్యతిరిక్తాః ప్రాణాఇన్ద్రియాణి- తేష్వేవేన్ద్రియశబ్దనిర్దేశాత్ *ఇన్ద్రియాణిదశైకంచ * ఏకాదశంమనశ్చాత్రేతి. ఏషామపిప్రాణశబ్దనిర్దేశఃప్రాణాధీనవృత్తిత్వేన. తథాచశ్రుతిః *తఏతస్యైవసర్వేరూపమభవన్ తస్మాదేతఏతేనాఖ్యాయన్తఇతి. రూపమభవన్- శరీరమభవన్. తదధీనవృత్తయోఽభవన్నిత్యర్థః. సూత్రార్థస్తు-శ్రేష్ఠాదన్యత్రయేప్రాణాః-తఇన్ద్రియాణి- తేష్వేవతద్వ్యపదేశాత్ -ఇన్ద్రియవ్యపదేశాత్.

౨౮౪. సూ॥ భేదశ్రుతేర్వైలక్షణ్యాచ్చ॥ * ఏతస్మాజ్జాయతేప్రాణోమనస్సర్వేన్ద్రియాణిచేతి సమనస్కేన్ద్రియేభ్యోభేదేన ప్రాణస్యోత్పత్తిశ్రుతేః, ఇన్ద్రియేషూపరతేష్వపి ప్రాణవృత్తేర్వృత్తివైలక్షణ్యాచ్చ...................................*

అ - ౬౮
౨౮౫. సూ॥ { సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిస్తు త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాత్ ॥ }

కింప్రపఞ్చవ్యష్టిసృష్టిః జీవభూతచతుర్ముఖాత్ - ఉత తచ్ఛరీరకాత్పరమాత్మన ఏవేతి సంశయః. కేవలాచ్చతుర్ముఖాదితి పూర్వః పక్షః- *అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి వ్యతిరేకశ్రుతేః. జీవస్య పరమాత్మాంశత్వేన వ్యాకరవాణీత్యుత్తమపురుషనిర్దేశో ఽపి కథంచిదుపపద్యతే. రాద్ధాన్తస్తు- * నామరూపే వ్యాకరవాణి తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం కరవాణీతి త్రివృత్కరణం కుర్వత ఏవ నామరూపవ్యాకరణోపదేశాత్ పరమాత్మన ఏవ నామరూపవ్యాకరణరూపవ్యష్టిసృష్టిః. త్రివృత్కరణం తు న చతుర్ముఖేన కర్తుం శక్యం- అణ్డసృష్ట్యుత్తరకాలభావిత్వాచ్చతుర్ముఖోత్పత్తేః, త్రివృత్కృతైరేవ తేజో ఽబన్నైరణ్డసృష్టిసమ్భవాచ్చ. *తదణ్డమభవద్ధైమం సహస్రాంశుసమప్రభం । తస్మిఞ్జజ్ఞే స్వయం బ్రహ్మా సర్వలోకపితామహః ఇతి హి స్మర్యతే. * నానావీర్యాః పృథగ్భూతాస్తతస్తే సంహతిం వినా । నాశక్నువన్ ప్రజాస్స్రష్టుమసమాగమ్య కృత్స్నశః। సమేత్యాన్యోన్యసంయోగం పరస్పరసమాశ్రయాః। మహదాదయో విశేషాన్తా హ్యణ్డముత్పాదయన్తి త ఇతి చ. అతశ్చతుర్ముఖశరీరాత్పరమాత్మన ఏవ వ్యష్టిసృష్టిః. ఏవం సతి *వ్యాకరవాణీత్యుత్తమపురుషనిర్దేశస్సమఞ్జసః. * అనేన జీవేనేతి వ్యతిరేకనిర్దేశో ఽపి జీవశరీరకేణాత్మనేత్యన్వయాత్సమఞ్జసః. జీవశబ్దస్తైజసః ప్రభృతిశబ్దవజ్జీవశరీరకబ్రహ్మవాచీతి హ్యుక్తం. అనేన జీవేనాత్మనేతి సామానాధికరణ్యం చ ముఖ్యం, *అనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీతి సమానకర్తృకత్వనిర్దేశశ్చ. సూత్రార్థస్తు (సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిస్తు) తుశబ్దశ్శఙ్కావ్యావృత్త్యర్థః. నామరూపక్లృప్తిః పరమాత్మన ఏవ. కుతః. (త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాత్) త్రివృత్కరణం కుర్వత ఏవ నామరూపవ్యాకరణోపదేశాత్. త్రివృత్కరణం తు పరమాత్మన ఏవ కర్మేత్యుక్తం.

*అన్నమశితం త్రేధా విధీయత ఇత్యాదినా చతుర్ముఖసృష్టవస్తు

షు త్రివృత్కరణప్రకారః ప్రదర్శ్యతే- అతశ్చతుర్ముఖేన కేవలేనతచ్ఛక్యమిత్యాశఙ్క్యాహ.

౨౧. సూ॥ మాంసాదిభౌమంయథా శబ్దమితరయోశ్చ॥ * తాసాంత్రివృతంత్రివృతమేకైకాంకరవాణీతి నిర్దిష్టంత్రివృత్కరణం *అన్నమశితంత్రేధావిధీయతఇత్యాదినానోపదిశ్యతే- * తస్యయస్స్థవిష్ఠోధాతుస్తత్పురీషంభవతి యోమధ్యమస్తన్మాంసంయోఽణిష్ఠస్తన్మనఇతిమాంసాద్యపిహిభౌమమేవోపదిశ్యతే- *అన్నమశితంత్రేధేతిప్రక్రమాత్, *అన్నమయంహిసోమ్యమనఇతివాక్యశేషాచ్చ. తేజోఽబన్నానాంత్రివృత్కరణప్రకారేహ్యుపదిశ్యమానేమాంసమనసోఃపురీషాద్భౌమాదణుత్వేనాణీయస్త్వేనాప్యత్వం తైజసత్వంచప్రసజ్యతే. తథేతరయోరప్తైజసపర్యాయయోః *ఆపఃపీతాః *తేజోఽశితమితిత్రయాణాంత్రయాణాంభాగానాంయథాశబ్దమాప్యత్వంతైజసత్వమేవోపదిశ్యతే-తత్రాపిహి*అపఃపీతాః* తేజోఽశితమిత్యుపక్రమః, వాక్యశేషశ్చ *ఆపోమయఃప్రాణః తేజోమయీవాగితి. ప్రాగుక్తత్రివృత్కరణప్రకారేహిమూత్రప్రాణయోస్స్థవిష్ఠత్వాణీయస్త్వాభ్యాంభౌమత్వతైజసత్వప్రసక్తిః,. *తేజోఽశితమిత్యత్రాపిపూర్వయోర్భౌమత్వాప్యత్వప్రసక్తిః,. అతోఽత్రప్రాగేవత్రివృత్కృతస్యాన్నాదేస్త్వైకైకస్యత్రేధా పరిణామఉపదిశ్యతే.

ప్రాగేవత్రివృత్కృతంచేత్ - కథం కేవలాన్నాదిశబ్దైరుచ్యతఇత్యత్రాహ.

౨౨. సూ॥ వైశేష్యాత్తుతద్వాదస్తద్వాదః॥ వైశేష్యం- విశేషభావః. త్రివృత్కృతేష్వేకైకస్మింస్తత్రతత్రాన్నాద్యాధిక్యరూపవిశేషభావాదన్నాదివాదః. ద్విరుక్తిరధ్యాయపరిసమాప్తింద్యోతయతి.......................................*

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.
సమాప్తశ్చాధ్యాయః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

శ్రీమద్వేదాన్తదీపః. తృతీయాధ్యాయే - ప్రథమఃపాదః.

అ-౬౯.——
౫౮౮. సూ॥ { తదన్తరప్రతిపత్తౌరంహతిసమ్పరిష్వక్తః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం॥ }

దేహీ దేహాన్తరగమనే దేహకారణభూతైర్భూతసూక్ష్మైస్సమ్పరిష్వక్తోగచ్ఛతి - నేతిసంశయః. నసంయుక్తోగచ్ఛతీతిపూర్వఃపక్షః- దేహారమ్భాయతత్రతత్రభూతసూక్ష్మాణాంసులభత్వాత్.. రాద్ధాన్తస్తు-పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం*వేత్థయథాపఞ్చమ్యామాహుతావాపఃపురుషవచసోభవన్తి *ఇతితుపఞ్చమ్యామాహుతావాపఃపురుషవచసోభవన్తీతిప్రశ్నప్రతివచనేఆమ్నాయేతే. దేహారమ్భికాఆపస్త్రివృత్కరణేనభూతాన్తరసంసృష్టాః ద్యులోకపర్జన్యపృథివీపురుషరూపాగ్నిషుజీవేనసహప్రవిష్టాఃపఞ్చమ్యామాహుతౌయోషిదగ్నిప్రవేశవేళాయాంపురుషశబ్దాభిలపనీయాభవన్తీతిప్రతీయతే. పురుషాకారతాంభజన్తఇత్యర్థః. అతోభూతసూక్ష్మైస్సమ్పరిష్వక్తఏవగచ్ఛతీతి. సూత్రార్థస్తు (తదన్తరప్రతిపత్తౌ) *సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్తిరిత్యత్రమూర్తిశబ్దేనదేహఃప్రస్తుతస్తచ్ఛబ్దేనపరామృశ్యతే. దేహాన్తరప్రతిపత్తౌ. (రంహతిసమ్పరిష్వక్తః) జీవోభూతసూక్ష్మైస్సమ్పరిష్వక్తోగచ్ఛతి. కుతః. (ప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం) పఞ్చాగ్నివిద్యాన్తర్గతప్రశ్నప్రతివచనాభ్యాంతథావగమ్యతఇత్యర్థః.

కథమవిశేణాప్ఛబ్దేన సర్వేషామభిధానమిత్యాశఙ్క్యాహ.

౫౮౯. సూ॥ త్ర్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాత్॥ తుశబ్దశ్శఙ్కానివృత్త్యర్థః. అపాంత్రివృత్కరణేనత్ర్యాత్మకత్వాదాపఇతిభూతాన్తరసంసృష్టాఆపోఽభిధీయన్తే. అపాంభూయస్త్వాత్- ఆధిక్యాదప్ఛబ్దేనాభిధానం.

౫౯౦. సూ॥ ప్రాణగతేశ్చ॥ ఇతశ్చభూతసూక్ష్మైస్సంయుక్తోయాతి. * తముత్క్రామన్తం ప్రాణోఽనూ

తాత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీతి ప్రాణానాం - ఇన్ద్రియాణాం జీవేన సహగమనశ్రుతేః ఇన్ద్రియాణాం దేహాశ్రయత్వేన దేహారమ్భకభూతసూక్ష్మరూపేణ గచ్ఛతీతి గమ్యతే. స్మర్యతే చ * మనష్షష్ఠానీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతీత్యాదినా.

౨౯౧. సూ॥ అగ్న్యాదిగతిశ్రుతేరితి చేన్న భాక్తత్వాత్॥ * యత్రాస్య పురుషస్య మృతస్యాగ్నిం వాగప్యేతి వాతం ప్రాణశ్చక్షురాదిత్యమితి మరణవేళాయాం వాగాదీనామగ్న్యాదిష్వప్యయశ్రుతేర్జీవేన సహగమనశ్రుతిరన్యథా నేయేతి చేన్న. (భాక్తత్వాత్) తత్ర వాగాదిశబ్దానాం వాగాద్యభిమానిదేవతావాచిత్వాత్. తత్ర వాగాదీనాం * ఓషధీర్లోమాని వనస్పతీన్కేశా ఇత్యనపియద్భిర్లోమాదిభిస్సహపాఠాత్.

౨౯౨. సూ॥ ప్రథమేఽశ్రవణాదితి చేన్న తా ఏవ హ్యుపపత్తేః॥ ప్రథమే - ద్యులోకాగ్నిహోమే అపామశ్రవణాత్ ఆపో భూతాన్తరసంసృష్టా గచ్ఛన్తీతి వక్తుం న శక్యతే. తత్ర హి * తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవాశ్శ్రద్ధాం జుహ్వతీతి శ్రద్ధైవ హోమ్యత్వేన శ్రూయత ఇతి చేన్న - తాః - ఆప ఏవ హి శ్రద్ధాశబ్దేనోచ్యన్తే - ప్రతివచనస్య ప్రశ్నానుగుణ్యోపపత్తేః. * వేత్థ యథా పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తీత్యపాం పురుషవచస్త్వప్రకారే పృష్టే స ఏవ హి ప్రతివక్తవ్యః. అతశ్శ్రద్ధాశబ్దేన తా ఆప ఏవోచ్యన్తే - * శ్రద్ధా వా ఆప ఇతి హి శ్రూయతే.

౨౯౩. సూ॥ అశ్రుతత్వాదితి చేన్నేష్టాదికారిణాం ప్రతీతేః॥ * ఆపః పురుషవచసో భవన్తి * శ్రద్ధాం జుహ్వతీతి ద్యులోకాదిష్వాప ఏవ హి గచ్ఛన్తీతి శ్రూయతే - న తత్పరిష్వక్తో జీవః. అతః - ప్రశ్నప్రతివచనయోర్జీవస్యాశ్రుతత్వాత్తత్పరిష్వక్తో జీవో గచ్ఛతీతి న శక్యతే వక్తుమితి చేత్. తన్న (ఇష్టాదికారిణాం ప్రతీతేః) ఉత్తరత్ర * అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసమ్భవన్తీత్యాదౌ ఇష్టాదికారిణాం జీవానాం ద్యులోకాదిగమనపు

నరావృత్తిప్రకారవచనే ద్యులోకాగ్ని సమ్బద్ధస్యాప్ఛబ్దవాచ్యస్య సోమమాపన్నస్య ప్రత్యభిజ్ఞానాదత్రాప ఇతి తత్సంయుక్తో జీవ ఏవోచ్యతే.

* ఆకాశాచ్చన్ద్రమసమేష సోమో రాజా దేవానామన్నం తం దేవా భక్షయన్తీతి ధూమాదినాగతస్య దేవైర్భక్ష్యమాణత్వ శ్రవణాత్, జీవస్యాऽనదనీయత్వా, చ్చ న జీవస్తత్రోక్త ఇత్యాశఙ్క్యాహ.

౨౯౪. సూ॥ భాక్తం వాऽనాత్మవిత్త్వాత్తథాహి దర్శయతి॥ వాశబ్దశ్శఙ్కావ్యావృత్త్యర్థః. * తం దేవా భక్షయన్తీతి భక్ష్యత్వవచనం భాక్తం - కేవలేష్టాదికారిణామనాత్మవిత్త్వాద్దేవోపకారకత్వాభిప్రాయం. అనాత్మవిదః కేవలేష్టాదిదేవయాజినో హి దేవానాం ప్రీత్యతముపకరణం భవన్తి. తథాహి దర్శయతి శ్రుతిః * యథా పశురేవం స దేవానామితి. అతో భూతసూక్ష్మైస్సంపరిష్వక్తో జీవో రంహతి. .... *

అ-౭౦.—— ౨౯౫. సూ॥ { కృతాత్యయేऽనుశయవాన్దృష్ట స్మృతిభ్యాం యథేతమనేవం చ॥ }

ధూమాదినాగతో నివర్తమానో జీవః సానుశయో నివర్తతే - ఉత నేతి సంశయః. నేతి పూర్వః పక్షః- * యావత్సమ్పాతముషిత్వా * ప్రాప్యాన్తం కర్మణ ఇత్యాది శ్రుతిభ్యః కృత్స్నస్య కర్మణోऽనుభూతతా ప్రతీతేః నానుశయవాన్నివర్తతే. రాద్ధాన్తస్తు- * తద్య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనిం క్షత్రియయోనిం వైశ్యయోనిం వా అథ య ఇహ కపూయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే కపూయాం యోనిమాపద్యేరన్ శ్వయోనిం వా సూకరయోనిం వా చణ్డాలయోనిం వేతి రమణీయచరణా బ్రాహ్మణాదియోనిం, కపూయచరణాః- కుత్సితకర్మాణః శ్వసూకరాదియోనిం, ప్రతిపద్యన్త ఇతి శ్రుతేః * ప్రాప్యాన్తం కర్మణ ఇత్యాది శ్రుతిః ఫలదానప్రవృత్తకర్మవిషయేతి సానుశయో నివర్తతే. సూత్రార్థస్తు (కృతాత్యయే) కృతస్య-పూర్వకర్మణోऽత్యయే. అనుశయః- భుక్తశిష్టం కర్మ. తద్వాన్నివర్తతే. కుతః. దృష్టస్మృతిభ్యాం- శ్రుతి

స్మృతిభ్యా మవగమ్యతే. తద్యఇహరమణీయచరణా ఇత్యాదిశ్రుతిః. * తతః పరివృత్తౌ కర్మఫలశేషేణజాతిం రూపమిత్యాదికాస్మృతిః. (యథేతమనేవంచ) ఆరోహణప్రకారేణప్రకారాన్తరేణచ నివర్తన్తే. చన్ద్రమసస్స్థానాదాకాశమిత్యారోహణ క్రమేణావరోహన్తి, వాయుధూమాభ్రాదినా ప్రకారాన్తరేణ, చ.

౨౯౬. సూ|| చరణాదితిచేన్నతదుపలక్షణార్థేతికార్ష్ణాజినిః|| *రమణీయచరణాఇతిరమణీయాచారస్యస్మృతివిహితస్యబ్రాహ్మణ్యాదిప్రాప్తిసాధనత్వశ్రవణాత్ నసకర్మప్రత్యవరోహతీతిచేత్. తన్న- చరణశ్రుతిఃకర్మోపలక్షణార్థేతికార్ష్ణాజినిరాచార్యోమన్యతే- పుణ్యస్యైవకర్మణస్సుఖప్రాప్తిసాధనత్వాత్.

౨౯౭. సూ|| ఆనర్థక్య మితిచేన్న తదపేక్షత్వాత్|| స్మృతివిహితస్యాచారస్యాకిఞ్చిత్కరత్వే నానర్థక్యంప్రసజ్యతఇతిచేత్. న- తదపేక్షత్వాత్-ఆచారాపేక్షత్వాత్సుఖసాధనభూతపుణ్యకర్మణః. *సన్ధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్యమనర్హస్సర్వకర్మస్వితిసర్వంహిపుణ్యకర్మాచారాపేక్షమేవేతికార్ష్ణాజినేర్మతం.

౨౯౮. సూ|| సుకృతదుష్కృతేఏవేతితుబాదరిః|| తుశబ్దఃపూర్వమతవ్యావృత్త్యర్థః. *రమణీయచరణాః *కపూయచరణాఇతిచరణశబ్దేనసుకృతదుష్కృతేఏవకర్మణీప్రతిపాద్యేతే-పుణ్యం కర్మాచరతీతిచరతేః కర్మణిప్రసిద్ధేఃనలక్షణాన్యాయ్యేతిబాదరిర్మన్యతే. ఇదమేవసూత్రకారాభిప్రేతం- తుశబ్దేనపూర్వమతాద్వ్యావృత్తేః సుకృతదుష్కృతేఏవేతివ్యావర్తనాత్ *ఆనర్థక్యమితిచేన్నతదపేక్షత్వాదితితుస్వీకృతం. .... *

అ-౭౧.—
౨౯౯.సూ|| అనిష్టాదికారిణామపిచశ్రుతం||

అవిహితకర్మణఃప్రతిషిద్ధసేవారతాః- పాపకర్మాణోపిధూమాదినాచన్ద్రమసంగత్వానివర్తన్తే - ఉతనేతిసంశయః. గత్వైవ నివర్తన్తఇతిపూర్వఃపక్షః *యేవైకేచాస్మాల్లోకాత్ప్రయన్తిచన్ద్రమ

సమేవ తే సర్వే గచ్ఛన్తీతి సర్వేషామవిశేషేణ చన్ద్రగమనశ్రుతేః. రాద్ధాన్తస్తు- *అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసమ్భవన్తీతి ధూమాదినా చన్ద్రగమనస్య పుణ్యకర్మఫలత్వశ్రవణాత్ తద్రహితాః పాపకర్మాణో న గచ్ఛన్తీతి *యే వై కే చేతి వచనం సర్వేషాం పుణ్యకర్మణాం చన్ద్రగమనవిషయం. సూత్రార్థస్తు (అనిష్టాదికారిణామపి చ శ్రుతం) అనిష్టాదికారిణామపి - ఇష్టాపూర్తాద్యకుర్వతాం పాపినామపి చన్ద్రగమనమస్తి- *యే వై కే చాస్మాల్లోకాత్ప్రయన్తీతి యతోఽవిశేషేణ శ్రుతం.

ఏవం తర్హి సుకృతదుష్కృతకారిణోరవిశిష్టా గతిస్స్యాత్. నేత్యాహ.

౩౦౦. సూ॥ సంయమనే త్వనుభూయేతరేషామారోహావరోహౌ తద్గతిదర్శనాత్॥ తుశబ్దశ్శఙ్కాం వ్యావర్తయతి. ఇతరేషాం- అనిష్టాదికారిణాం చన్ద్రారోహావరోహౌ సంయమనే- యమశాసనే యాతనామనుభూయైవ. కుతః. తద్గతిదర్శనాత్ -పాపినాం యమసదనగతిదర్శనాత్ *వైవస్వతం సఙ్గమనం జనానామిత్యాదౌ.

౩౦౧. సూ॥ స్మరన్తి చ॥ *సర్వైతేవ శం యాన్తి యమస్య భగవన్ కిలేత్యాదిషు పరాశరాదయస్స్మరన్తి చ.

౩౦౨. సూ॥ అపి సప్త॥ సప్తాపి- పాపకర్మణాం గన్తవ్యత్వేన సప్తాపి రౌరవాదినరకాన్స్మరన్తి.

నను సప్తసు లోకేషు గచ్ఛతాం కథం యమసదనప్రాప్తిః. తత్రాహ.

౩౦౩. సూ॥ తత్రాపి తద్వ్యాపారాదవిరోధః॥ తేష్వపి సప్తసు రౌరవాదిలోకేషు తద్వ్యాపారాత్ - యమాజ్ఞయైవ గమనాదవిరోధః. అతోఽనిష్టాదికారిణామపి యమలోకం ప్రాప్య యాతనాశ్చానుభూయ పశ్చాచ్చన్ద్రారోహావరోహౌ భవతః.

ఇతి ప్రాప్త ఉచ్యతే.

౩౦౪. సూ॥ విద్యాకర్మణోరితి తు ప్రకృతత్వాత్॥ తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః. న చ పాపకర్మణామర్చిరాదినా బ్రహ్మగమనం, ధూమాదినా చన్ద్రగమనం, చ సమ్భవతి-

తయోర్విద్యాకర్మణోః ఫలత్వాత్. కథమిదమవగమ్యతే తత్ఫలత్వం. (ఇతిప్రకృతత్వాత్) ఇత్థంప్రకృతత్వాత్. విద్యాకర్మణోర్హి ప్రకృత్యతత్ఫలత్వేనగతిద్వయం *ప్రతిపాద్యతే *తద్యఇత్థంవిదుర్యేచేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాతపఇత్యుపాసతే తేఽర్చిషమభిసమ్భవన్తీతి, *అథయఇమే గ్రామఇష్టాపూర్తేదత్తమిత్యుపాసతే తేధూమమభి సమ్భవన్తీతి, చ. పాపినాంవిద్యారహితత్వేనబ్రహ్మగమనాభావవత్ పుణ్యకర్మరహితత్వేనచన్ద్రగమనమపినసమ్భవతీత్యర్థః.

*పఞ్చమ్యామాహుతావాపఃపురుషవచసో భవన్తీతిపఞ్చమాహుత్యాదేహారమ్భశ్రవణాత్ తస్యాశ్చన్ద్రగమన పూర్వకత్వేనపాపినామపిదేహారమ్భాయచన్ద్రగమనమవశ్యమ్భావీత్యతఆహ.

౩౦౫. సూ॥ नतृतीयेतथोपलब्धेः॥ కేవలపాపకర్మణః-తృతీయస్థానం. నతృతీయేస్థానేదేహారమ్భాయపఞ్చమాహుత్యపేక్షాస్తి (తథోపలబ్ధేః) *వేత్థయథాఽసౌలోకోనసమ్పూర్యతా ౩ ఇతి- ద్యులోకస్యాప్రాప్తౌకఇతిప్రశ్నస్యప్రతివచనే *అథైతయోఃపథోర్నకతరేణచతానీమానిక్షుద్రాణ్యసకృదావర్తీని భూతానిభవన్తిజాయస్వమ్రియస్వేత్యేతత్తృతీయంస్థానం తేనాసౌలోకోనసమ్పూర్యత ఇతితృతీయస్యస్థానస్యద్యులోకాప్రాప్తిశ్రవణాత్తస్యదేహారమ్భేపఞ్చమాహుత్యనపేక్షత్వంహ్యుపలభ్యతే.

౩౦౬. సూ॥ स्मर्यतेऽपिचलोके॥ పుణ్యకర్మణామపికేషాంచిద్ద్రౌపద్యాదీనాం దేహారమ్భేపఞ్చమాహుత్యనపేక్షత్వంశిష్టలోకేపిచస్మర్యతే.

౩౦౭. సూ॥ दर्शनाच्च॥ శ్రుతావపిదృశ్యతే కేషాంచిద్దేహారమ్భేపఞ్చమాహుత్యనపేక్షత్వం *తేషాంఖల్వేషాంభూతానాం త్రీణ్యేవబీజానిభవన్త్యాణ్డజంజీవజముద్భిజ్జమితి స్వేదజోద్భిజ్జయోర్దేహారమ్భేపఞ్చమాహుత్యనపేక్షత్వం.

అణ్డజంజీవజముద్భిజ్జమిత్యత్ర స్వేదజస్యగ్రహణంనదృశ్యతఇత్యాశఙ్క్యాహ.

౩౦౮. సూ॥ తృతీయ శబ్దావరోధస్సంశోకజస్య॥ *అణ్డజం జీవజముద్భిజ్జమిత్యత్ర తృతీయేనోద్భిజ్జశబ్దేన సంశోకజస్య- స్వేదజస్యావరోధః- సఙ్గ్రహ ఇత్యర్థః. అతః కేవల పాపకర్మణాం చన్ద్రారోహావరోహౌనసమ్భవతః. .... *

అ-౭౨.—
౩౦౯ సూ॥ {తత్స్వాభావ్యాపత్తిరుపపత్తేః॥}

ధూమాదినా చన్ద్రమసం ప్రాప్తస్య ప్రత్యవరోహప్రకార ఆమ్నాయతే *యథేతమాకాశమాకాశాద్వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతి ధూమో భూత్వా౽భ్రం భవతి అభ్రం భూత్వా మేఘో భవతి మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతీతి. అత్రాకాశాదిభావః కిం దేవమనుష్యాదిభావవదాకాశాదిశరీరత్వం- ఉత తత్సాదృశ్యాపత్తిరేవేతి సంశయః. ఆకాశాదిశరీరత్వమితి పూర్వః పక్షః- శ్రద్ధాయాస్సోమరాజభావవత్. తత్ర హి తచ్ఛరీరత్వమేవోచ్యతే. రాద్ధాన్తస్తు- ఆకాశాదిప్రాప్తౌ సుఖదుఃఖానుభవాభావాత్ తత్సాదృశ్యాపత్తిరేవ. సుఖదుఃఖానుభవాయహి సోమాదిశరీరత్వం. సూత్రార్థస్తు- తత్స్వాభావ్యాపత్తిః- ఆకాశాదిసాదృశ్యాపత్తిః. ఉపపత్తేః-సుఖదుఃఖానుభవాభావోపపత్తేః.

అ౭౩-౩౧౦- సూ॥ నాతిచిరేణ విశేషాత్॥

ఆకాశవాయుధూమాభ్రమేఘవర్షప్రాప్తౌ కిం తత్ర తత్ర నాతిచిరం తిష్ఠతి - ఉతానియమ ఇతి సంశయః. అనియమ ఇతి పూర్వః పక్షః- నాతిచిరేణేతి విశేషవచనాభావాత్. రాద్ధాన్తస్తు- ఉత్తరత్ర ప్రీహ్యాదిభావే *అతో వై ఖలు దుర్నిష్ప్రపతరమితి విశిష్య చిరేణగమనవచనం తతః ప్రాచీనేష్వచిరగమనం ద్యోతయతీత్యాకాశాదియావద్వ్రీహ్యాదిభావప్రాప్తి నాతిచిరం తిష్ఠతీతి. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతం.

అ-౭౪.—
౩౧౧- సూ {అన్యాధిష్ఠితే పూర్వవదభిలాపాత్॥}

అవరోహన్తో జీవాః ప్రీహ్యాదిభావేన జాయన్త ఇతి శ్రూయతే * మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతి త ఇహ ప్రీహియవా ఓషధివనస్పతయ

స్తిలమాషా ఇతిజాయన్తఇతి. తేకింవ్రీహ్యాదిశరీరాజాయన్తే- ఉతా న్యైఃక్షేత్రజ్ఞైర్వ్రీహ్యాదిశరీరైరధిష్ఠితాన్వ్రీహ్యాదీనాశ్లిష్యన్తీతిసం శయః. *జాయన్తఇతివచనాద్వ్రీహ్యాదిశరీరేభోక్తారోజాయన్తఇతి పూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు- వ్రీహ్యాదిజన్మహేతు భూతకర్మవిశేషా శ్రవణాద్వ్రీహ్యాదిసంశ్లేషమాత్రమేవ. * జాయన్త ఇతిజన్మవచన మౌపచారికం. బ్రాహ్మణాదిశరీరభావేహి *రమణీయచరణాః * క పూయచరణాఇతిజన్మహేతుభూతం పుణ్యపాపరూపం కర్మశ్రూయ తే. సూత్రార్థస్తు-అన్యాధిష్ఠితే-అన్యక్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితేవ్రీహ్యాదౌసం శ్లేషమాత్రం. కుతః పూర్వవదభిలాపాత్ -ఆకాశాదిభావవత్కేవల వ్రీహ్యాదిభావాభిలాపాత్ .జన్మహేతుభూతకర్మానభిలాపాదిత్యర్థః.

౩౧౨- సూ॥ అశుద్ధమితిచేన్నశబ్దాత్ ॥ య ద్యపివ్రీహ్యాదిభావేనజాయన్త ఇత్యత్రజన్మహేతుభూతం కర్మనశ్రు తం - తథాపిపూర్వశ్రుతమిష్టాదికర్మాగ్నీషోమీయాదిహింసా గర్భ త్వేనాశుద్ధం- హింసాత్వేనాశుచివ్రీహ్యాదిజన్మనోపి హేతుర్భవతీతి చేత్ . న- అహింసాత్వశబ్దాత్. పశోర్హిసంజ్ఞపనస్య స్వర్గావాప్తి సాధనభావవాదిశబ్దఃశ్రూయతే *హిరణ్యశరీరఊర్ధ్వస్స్వర్గంలో కమేతి * నవాఉవతన్మ్రియసేనరిష్యసీత్యాదిః.

౩౧౩- సూ॥ రేతస్సిగ్యోగోఽథ॥ ఇతశ్చవ్రీ హ్యాదిసంశ్లేషమాత్రం- వ్రీహ్యాదిభావానన్తరం రేతస్సిగ్యోగశ్శ్రూ యతే *యోయోహ్యన్నమత్తియోయో రేతస్సిఞ్చతి తద్భూయఏవ భవతీతి. అత్రహిపురుషసంశ్లేషమాత్రమేవశ్రుతం-ఏవమేవవ్రీహ్యా దిభావేపీత్యర్థః.

౩౧౪- సూ॥ యోనేశ్శరీరం॥ యోనిప్రాప్తేః పశ్చాదేవావరోహతోజీవస్యశరీరప్రాప్తిః-తత్రైవసుఖదుఃఖోపభో గాత్. అతః ప్రాగాకాశాదిషుతత్సంశ్లేషమాత్రమేవేత్యభిప్రాయః.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే
తృతీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః.

అ-౭౫.— ౩౧౫-సూ॥ సన్ధ్యేసృష్టిరాహహి॥

స్వాప్నమధికృత్యశ్రూయతే * నతత్ర రథానరథయోగానపథానోభవన్త్యథరథాన్రథయోగాన్పథస్సృజతఇత్యారభ్య * అథవేశాన్తాన్పుష్కరిణ్యస్స్రవన్త్యస్సృజతేసహికర్తేతి. కింస్వాప్నానామర్థానాంస్రష్టాజీవఏవ-ఉతపరమాత్మేతిసంశయః. స్వప్నదృశోజీవస్యసన్నిధానాత్ *సహికర్తేతిసఏవపరామృశ్యతే. జీవస్యాపిసత్యసఙ్కల్పత్వంప్రజాపతివాక్యోదితమితిసఏవస్రష్టేతిపూర్వఃపక్షః.రాద్ధాన్తస్తు - జీవస్యసత్యసఙ్కల్పత్వంస్వాభావికమపి సంసారదశాయాంపరమపురుషసఙ్కల్పాత్తిరోహితమితినజీవస్య సఙ్కల్పమాత్రేణస్రష్టృత్వముపపద్యతే. అతఃపరమపురుషఏవసకలేతరపురుషానుభవావిషయాంస్తత్తత్పురుషమాత్రానుభావ్యాంస్తత్తత్కాలావసానాన్ స్వాప్నానర్థాన్సృజతి. సూత్రార్థస్తు- సన్ధ్యే-స్వప్నేశ్రూయమాణారథాదిసృష్టిః స్వప్నదృశాజీవేనకృతా. కుతః. ఆహహి- * సహికర్తేతిప్రకృతస్యతస్యైవపరామర్శాదిత్యర్థః.

౩౧౬- సూ॥ నిర్మాతారంచైకేపుత్రాదయశ్చ॥ ఏనమేవజీవంనిర్మాతారంస్వాప్నానామేకేశాఖినోఽధీయతే *యఏషసుప్తేషుజాగర్తికామంకామంపురుషోనిర్మిమాణఇతి. అత్రకామశబ్దనిర్దిష్టాఃకామ్యమానతయాపుత్రాదయః. చశబ్దోఽవధారణే. అత్రహి *సర్వాన్కామానితికామశబ్దేనప్రస్తుతాన్ *శతాయుషఃపుత్రపౌత్రాన్వృణీష్వేతివివినక్తి.

౩౧౭- సూ॥ మాయామాత్రంతుకార్త్స్న్యేనానభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్॥ తుశబ్దాత్పక్షోవిపరివర్తతే. నజీవేనసృష్టంస్వాప్నమర్థజాతం- అపిత్వీశ్వరమాయామాత్రం- సకలేతరపురుషానుభవావిషయంతదేకానుభావ్యం తత్కాలావసానమాశ్చర్యరూపమర్థజాతమీశ్వరస్సృజతీత్యర్థః. జీవస్యసత్యసఙ్కల్పత్వాదేఃకృత్స్నస్యసంసారదశాయామనభివ్యక్తస్వరూపత్వాత్ తస్య

సఙ్కల్పమాత్రేణ స్రష్టృత్వం నోపపద్యతే. *కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణ ఇతి చ పరమపురుషమేవ నిర్మాతారమాహ- *య ఏష సుప్తేషు జాగర్తి * తస్మింల్లోకాశ్శ్రితాస్సర్వే తదు నాత్యేతి కశ్చనేత్యుపక్రమోపసంహారయోః పరమపురుషాసాధారణధర్మప్రతీతేః *స హి కర్తేతి చ తేనైకార్థ్యాత్ పరమపురుషమేవాహ.

స్వాభావికం చేజ్జీవస్య సత్యసఙ్కల్పత్వాదికం- కథం నాభివ్యజ్యత ఇత్యత్రాహ.

౩౧౮- సూ॥ పరాభిధ్యానాత్తు తిరోహితం తతో హ్యస్య బన్ధవిపర్యయౌ॥ తుశబ్దశ్శఙ్కానివృత్త్యర్థః. పరమపురుషాభిధ్యానాదస్య స్వాభావికం రూపమనాదికర్మప్రవాహేణ కృతాపరాధతయా తిరోహితం. (తతో హ్యస్య బన్ధవిపర్యయౌ) తతః- పరమపురుషసఙ్కల్పాదేవ హ్యస్య- జీవస్య బన్ధవిపర్యయౌ- సంసారమోక్షౌ శ్రూయేతే *కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాద్యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్ ఏష హ్యేవానన్దయాతి *పరం జ్యోతిరుపసమ్పద్య స్వేన రూపేణాభినిష్పద్యత ఇత్యాదౌ.

తిరోధానప్రకారమాహ.

౩౧౯- సూ॥ దేహయోగాద్వా సోపి॥ సోపి-తిరోభావః దేహయోగాద్వా భవతి. వాశబ్దో వికల్పార్థః. వ్యవస్థితశ్చ వికల్పః. దేవమనుష్యాదిదేహాకారపరిణతాచిద్యోగాత్సృష్టివేళాయాం, నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మదశాపన్నాచిద్యోగేన ప్రళయకాలే.

౩౨౦- సూ॥ సూచకశ్చ హి శ్రుతేరాచక్షతే చ తద్విదః॥ ఇతశ్చ స్వాప్నరథాదయో న జీవసఙ్కల్పకృతాః- యతస్స్వప్నశ్శుభాశుభయోస్సూచక ఇతి శ్రుతేరవగమ్యతే * యదా కర్మసు కామ్యేషు స్త్రియం స్వప్నేషు పశ్యతి। సమృద్ధిం తత్ర జానీయాత్తస్మింత్స్వప్ననిదర్శనే *అథ స్వప్నే పురుషం కృష్ణం కృష్ణదన్తమిత్యాదిషు. స్వప్నాధ్యాయవిదశ్చాచక్షతే. జీవసఙ్కల్పకృతత్వే హి సూచకత్వం న సమ్భవతి - స్వసఙ్కల్పకృతత్వే హి శుభానామేవ సూచ

కానర్థాన్సృష్ట్వాపశ్యేత్. అతస్స్వప్నానామర్థానాం పరమపురుషఏవస్రష్టా. .... *

అ- ౭౬.—
౩-౨౧- సూ॥ { తదభావో నాడీషుతచ్ఛ్రుతే రాత్మనిచ॥ }

నాడ్యః పురీతద్బ్రహ్మచసుషుప్తిస్థానత్వేనశ్రూయన్తే. కిమేషాంవికల్పః - ఉతసముచ్చయఇతిసంశయః. వికల్పఇతి పూర్వఃపక్షః- *ఆసుతదానాడీషుసుప్తోభవతి *తాభిఃప్రత్యవసృప్య పురీతతిశేతే *సతాసోమ్యతదాసమ్పన్నోభవతీతిత్రయాణాం నైరపేక్ష్యప్రతీతేః. రాద్ధాన్తస్తు- ప్రాసాదఖట్వాపర్యఙ్కవత్ కార్యభేదేనసముచ్చయేసమ్భవతిపాక్షికబాధసహవికల్పోనయుక్తఇతి సముచ్చయోన్యాయ్యః. తత్రపర్యఙ్కస్థానీయంబ్రహ్మ - యతఃపర్యఙ్కవత్సాక్షాద్బ్రహ్మసుషుప్తిస్థానం. సూత్రార్థస్తు- తదభావః-స్వప్నాభావః. సుషుప్తిరిత్యర్థః. సుషుప్తిర్నాడీష్వాత్మనిచ. చకారాత్పురీతతిచ. తచ్ఛ్రుతేః - త్రయాణాంసుషుప్తిస్థానత్వశ్రుతేః. ఉక్తేనన్యాయేనసముచ్చయోన్యాయ్యఇత్యభిప్రాయః.

౩-౨౨- సూ॥ అతఃప్రబోధోఽస్మాత్॥ అస్మాత్- బ్రహ్మణఃప్రబోధశ్రుతిరతఏవోపపద్యతే *సతఆగమ్యనవిదుస్సతఆగచ్ఛామహఇతి. .... *

అ- ౭౭,—
౩-౨౩- సూ॥ { సఏవతు కర్మానుస్మృతిశబ్దవిధిభ్యః॥ }

కింసుప్తఏవప్రబోధకాలేఉత్తిష్ఠతి - ఉతసవా అన్యోవేత్యనియమఇతిసంశయః. సుషుప్తస్యసర్వోపాధివినిర్ముక్తస్యబ్రహ్మణిసమ్పన్నస్యముక్తాదవిలక్షణత్వేనప్రాచీన శరీరసమ్బన్ధాభావాత్సఏవేతినియమోనసమ్భవతీతిపూర్వఃపక్షః. సుషుప్తస్యబ్రహ్మజ్ఞానాభావేనపూర్వకృతస్యకర్మణః తేనైవోపభోక్తవ్యత్వాత్, సోఽహమితి ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, * తఇహవ్యాఘ్రోవా సింహోవావేత్యాద్య * యద్యద్భవన్తితదాభవన్తీతిశబ్దాత్, మోక్షసాధనవిధ్యానర్థ

త్వా, చ్చ సపవా న్తిష్ఠతీతిరాద్ధాన్తః. నచాసౌ శరీరేన్ద్రియ సమ్బన్ధవిని ర్ముక్తః- అపితుకరణకళేబరప్రవర్తనాయాసాదాశ్వాసాయబ్రహ్మ ణ్యపీతఃపునరాశ్వస్తఃప్రవర్తనాయో త్తిష్ఠతి-సూత్రమపివ్యాఖ్యాతం.

అ- ౭౮.—
౩-౨౮-సూ॥ { ముగ్ధేఽర్ధసమ్పత్తిఃపరిశేషాత్ ॥ }

కింమూర్ఛామరణాదర్థాన్తరం- ఉతమరణమేవేతిసంశయః. సర్వేన్ద్రియప్రాణవ్యాపారోపరతేఃమరణమేవేతిపూర్వఃపక్షః. ఆకారావైరూప్యేణ సూక్ష్మప్రాణాస్తిత్వావగమాత్ మరణేఽర్ధసమ్పత్తిరితిసిద్ధాన్తః. సూత్రార్థస్తు-ముగ్ధే-మూర్ఛితేపురుషేయాఽవస్థా- సామరణాయార్ధసమ్పత్తిః. కుతః. (పరిశేషాత్) ప్రాణాదిసర్వవ్యాపారోపరతేఃనజాగరాద్యవస్థా. నచగతప్రాణా- ఆకారవైలక్షణ్యేనసూక్ష్మప్రాణాస్తిత్వావగతేః. మూర్ఛితస్యైవకస్యచిత్పునర్జీవన దర్శనాచ్చనమరణమితి పరిశేషాన్మరణాయార్ధసమ్పత్తిరిత్యవగమ్యతే. .... *

అ-౭౯.—
౩-౨౯.సూ॥ { నస్థానతోఽపిపరస్యోభయలిఙ్గంసర్వత్రహి॥ }

కింజీవస్యేవతదన్తర్యామిణఃపరస్యబ్రహ్మణోఽపిజాగరాదిప్రయుక్తదోషాస్సమ్భవన్తి- ఉతనేతిసంశయః. *యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్ *యశ్చక్షుషితిష్ఠన్ *యోరేతసితిష్ఠన్నిత్యాదినాజీవస్యేవసర్వావస్థాస్వవస్థితివచనాత్. ఛన్దతోఽపిపూయశోణితాదిమజ్జనమపురుషార్థ పవేతిసర్వేదోషాస్సమ్భవన్తీతిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు- *అపహతపాప్మావిజరః * నిరవద్యంనిరఞ్జనం * సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్పః *యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ *యోమామజమనాదించవేత్తిలోకమహేశ్వరం * పరఃపరాణాంసకలానయత్రక్లేశాదయస్సన్తిపరావరేశఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యోనిరస్తనిఖిలదోషగన్ధతాసార్వజ్ఞ్యసత్యసఙ్కల్పత్వాద్యుభయలక్షణస్వరూపావగతేః పరస్యబ్రహ్మణస్సర్వాన్తర్యామితయాఽవస్థితస్యాపినదోషగన్ధస్సమ్భవతి- అపితుసర్వనియమ

నరూపలీలారసావహత్వమేవ. సూత్రార్థస్తు (నస్థానతోపిపరస్య) పృథివ్యాదిష్వన్తర్యామితయావస్థితస్యాపి పరస్యబ్రహ్మణస్తత్రతత్రావస్థానేన జీవస్యేవయేదోషాఉక్తాః - తేనసమ్భవన్తి. కుతః. (ఉభయలిఙ్గంసర్వత్రహి) హిర్హేతౌ. యతస్సర్వత్రశ్రుతిస్మృతిషునిరస్తనిఖిల దోషత్వసమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వ రూపోభయలిఙ్గం- ఉభయలక్షణంపరంబ్రహ్మేవగతం.

౩.౨౬. సూ॥ భేదాదితిచేన్న ప్రత్యేకమతద్వచనాత్॥ యథాజీవస్యస్వతోఽపహతపాప్మత్వాదిగుణకస్యాపిదేవాదిశరీరసమ్బన్ధితయావస్థానభేదాదుక్తదోషసమ్బన్ధిత్వం- ఏవంపరస్యాపి *యస్యపృథివీశరీరమితిశరీరసమ్బన్ధిత్వావస్థాభేదాత్తేదోషాస్స్యురితిచేన్న- ప్రత్యేకం- ప్రతిపర్యాయంఅతద్వచనాత్.- దోషాసమ్బన్ధిత్వవచనాత్. *యస్యపృథివీశరీరమిత్యాదిషు *సతఆత్మాన్తర్యామ్యమృతఇతిఅన్తర్యామిణోనిర్దోషత్వముచ్యతే. జీవస్యతుపరాభిధ్యానాత్స్వరూపంతిరోహితమిత్యుక్తం. అతశ్శరీరసమ్బన్ధిత్వేపిపరస్యైతేనదోషాః.

౩.౨౭. సూ॥ అపిచైవమేకే॥ అపిచ- యదిదంజీవపరయోరేకస్మిఞ్ఛరీరే శరీరిత్వేనావస్థితయోర్దోషసమ్బన్ధిత్వం తద్విపరీతత్వంచోక్తం - ఏవమేకే శాఖినస్స్వశబ్దేనాధీయతే * ద్వాసుపర్ణాసయుజాసఖాయాసమానంవృక్షంపరిషస్వజాతే। తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతీతి.

మనుష్యాదిశరీరేషుశరీరిత్వమేవజీవస్య నామరూపభాక్త్వేనకర్మవశ్యతాహేతుః- తత్పరస్యాప్యవిశిష్టంచేత్ - కథంపరస్యబ్రహ్మణోఽకర్మవశ్యత్వేనకర్మఫలానశనముచ్యతఇత్యతఆహ.

౩.౨౮-సూ॥ అరూపవదేవహితత్ప్రధానత్వాత్॥ మనుష్యాదిశరీరేషుశరీరిత్వేప్యరూపవదేవహితత్ - పరంబ్రహ్మ. కుతః. ప్రధానత్వాత్-నిర్వాహకత్వాత్. జీవస్యనామరూపభాక్త్వేనకర్మఫలాశనంనిర్వోఢుం పరస్య తత్తచ్ఛరీరేశరీరిత్వేనావస్థానం.

యథాహ *యస్యపృథివీశరీరం *యస్యాత్మాశరీరం- యఆత్మానమన్తరోయమయతి *అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానాంసర్వాత్మా *ఆకాశోహవైనామరూపయోర్నిర్వహితా తేయదన్తరాతద్బ్రహ్మేతి. అతఉభయలిఙ్గమేవపరంబ్రహ్మ.

* సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మేతి ప్రకాశైకస్వరూపతాబ్రహ్మణఉచ్యతే- కథముభయలిఙ్గమిత్యతఆహ.

౩౨౯- సూ॥ ప్రకాశవచ్చావైయర్థ్యాత్ ॥ యథా *సత్యంజ్ఞానమితివాక్యావైయర్థ్యాత్ప్రకాశో బ్రహ్మణస్స్వరూపమిత్యవగమ్యతే- తథా *యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ *పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతఇత్యాదివాక్యావైయర్థ్యాత్కల్యాణగుణాకరత్వం చ బ్రహ్మణస్స్వరూపమిత్యవగమ్యతే. అతఉభయలిఙ్గమేవ.

౩౩౦- సూ॥ ఆహచతన్మాత్రం॥ *సత్యంజ్ఞానమితివాక్యంబ్రహ్మజ్ఞానస్వరూపమిత్యేతావన్మాత్రమాహ- నపునఃకల్యాణగుణాకరత్వంనిషేధతి.

౩౩౧- సూ॥ దర్శయతిచాథోఅపిస్మర్యతే॥ దర్శయతిచవేదాన్తవాక్యగణోనిరస్తనిఖిలదోషత్వంకల్యాణగుణాకరత్వంచ *నిష్కళంనిష్క్రియంశాన్తంనిరవద్యంనిరఞ్జనం * తమీశ్వరాణాంపరమం మహేశ్వరంతందేవతానాంపరమంచదైవతమిత్యాదికః. స్మర్యతేచ * యోమామజమనాదించ వేత్తిలోకమహేశ్వరం * అహంకృత్స్నస్యజగతఃప్రభవఃప్రళయస్తథా। మత్తఃపరతరంనాన్యదిత్యాదిషు.

౩౩౨. సూ॥ అతఏవచోపమాసూర్యకాదివత్ ॥ యతోబ్రహ్మణోనిరస్తనిఖిలదోషత్వేనకల్యాణగుణాకరత్వేనోభయలిఙ్గత్వాత్పృథివ్యాదిస్థానతోపినతత్ప్రయుక్తదోషగన్ధసమ్భవః- అతఏవశాస్త్రేషుజలసూర్యకాద్యుపమాక్రియతే *ఆకాశమేకంహియథాఘటాదిషుపృథగ్భవేత్ । తథాత్మైకోప్యనేకస్థోజలాధారేష్వివాంశుమానిత్యాదిషు.

౩౩౩.సూ॥ అమ్బువదగ్రహణాత్తునతథాత్వం॥ తు
శబ్దశ్చోద్యందోతయతి. అమ్బునీవాగ్రహణాత్. యథాఽమ్బునిసూ
ర్యఃతత్రానవస్థితపవభ్రాన్త్యాతత్రస్థితఇవగృహ్యతే- నతథాపరమా
త్మాపృథివ్యాదౌగృహ్యతే *యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్పృథివ్యాఅన్తరఇతి
పరమార్థతస్థితోగృహ్యతే. అతోనతథాత్వం- నసూర్యస్యేవతత్ప్ర
యుక్తదోషగన్ధాభావఃపరమాత్మనః- పరమార్థతస్థితత్వాత్.

పరిహరతి.

౩౩౪. సూ॥ వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమన్తర్భావాదుభ
యసామఞ్జస్యాదేవందర్శనాచ్చ॥ పృథివ్యాదిషువిషమేషు
స్థానేషుస్థితస్యాపిపరమాత్మనః తదన్తర్భావాత్- తత్రావస్థానతః
తత్ప్రయుక్తవృద్ధిహ్రాసభాక్త్వం *జలాధారేష్వివాంశుమానితిదృ
ష్టాన్తేననివర్త్యతే. కుతోవగతమేతన్మాత్రమితి. (ఉభయసామఞ్జ
స్యాదేవం) ఉభయదృష్టాన్తోపాదానసామఞ్జస్యాదేవమవగమ్యతే.
*ఆకాశమేకంహియథాఘటాదిషు పృథగ్భవేదితిఘటకరకాదిషువిష
మేష్వవస్థితమాకాశం,*జలాధారేష్వివాంశుమానితిచాంశుమన్తంప
రమార్థతోనవస్థితంచోభయందృష్టాన్తతయోపాదాయ *తథాత్మైకో
ప్యనేకస్థఇతినిగమనాత్ తత్తత్స్థానప్రయుక్తవృద్ధిహ్రాసభాక్త్వనివ
ర్తనమాత్రంవివక్షితమిత్యవగమ్యతే. అన్యత్రాపిదృష్టాన్తదార్ష్టాన్తి
కయోస్సర్వసామ్యాభావేపిసింహఇవమాణవక ఇత్యాదిషుదృష్టాన్తో
పాదానదర్శనాచ్చైవమవగమ్యతే.

*అథాతఆదేశోనేతినేతీత్యాదినాపూర్వప్రకృతస్యమూర్తామూర్త
ప్రపఞ్చస్యబ్రహ్మణోరూపత్వప్రతిషేధాన్నిష్ప్రపఞ్చంసన్మాత్రమేవ
బ్రహ్మ-నపునరుక్తస్వరూపముభయలిఙ్గమిత్యాశఙ్క్యాహ.

౩౩౫. సూ॥ ప్రకృతైతావత్త్వంహిప్రతిషేధతిత
తోబ్రవీతిచభూయః॥ హీతి- హేతౌ. *ద్వేవావబ్రహ్మణో
రూపేమూర్తంచామూర్తమేవచేత్యాదినాస్థూలస్యసూక్ష్మస్యచప్ర
పఞ్చస్యబ్రహ్మణోరూపతయాప్రమాణాన్తరాప్రజ్ఞాతస్యఅత్రైవ

రూపతయోపదిష్టస్యనిషేధాసమ్భవాత్ ప్రకృతైతావత్త్వంహిబ్రహ్మణఃప్రతిషేధతి- పూర్వప్రకృతైతావన్మాత్రంనభవతిబ్రహ్మేతిహి *అథాతఆదేశో నేతి నేతీత్యత్ర ప్రతిపాద్యతఇత్యర్థః (తతోబ్రవీతిచభూయః) తతః- పూర్వోక్తాద్భూయస్త్వఁబ్రవీతిచవాక్యశేషః *నహ్యేతస్మాదితినేత్యన్యత్పరమస్తిఅథనామధేయంసత్యస్యసత్యమితి ప్రాణావై సత్యం తేషామేషసత్యమితి. ఇతి నేతినిర్దిష్టాదేతస్మాద్బ్రహ్మణోఽన్యన్నహ్యస్తి. పరబ్రహ్మణోఽన్యత్స్వరూపతోగుణతశ్చోత్కృష్టంనహ్యస్తీత్యర్థః. సత్యస్యసత్యమితి బ్రహ్మణోనామధేయం. తస్యనిర్వచనం- ప్రాణావైసత్యం తేషామేషసత్యమితి. ప్రాణసాహచర్యాజ్జీవాత్మానః- ప్రాణాః. తేహివియదాదివదనుత్పాద్యత్వేనసత్యం. తేభ్యోప్యేషసత్యం. తేహికర్మానుగుణదేహయోగేనజన్మవన్తః. తదప్యస్యనాస్తీతి తేషామేషసత్యం- జ్ఞానసఙ్కోచరూపవికారస్యాప్యసమ్భవాత్. అతఃప్రమాణాన్తరాప్రజ్ఞాతస్వరూపస్యబ్రహ్మణోమూర్తామూర్తప్రపఞ్చప్రకారతయోపదేశాత్పునరపిప్రకారవిశేషోపదేశాచ్చ *అథాతఆదేశో నేతినేతీతిపూర్వప్రకృతేయత్తాబ్రహ్మణఃప్రతిషిధ్యతఇత్యర్థః.

నను వస్తుతఃప్రత్యక్షేణసర్వవిశేషసన్మాత్రమేవగృహ్యతే- తదతిరిక్తం భ్రాన్త్యాప్రతీయమానంవిశేషమనూద్య * నేతి నేతీతినిషిధ్యతఇత్యత్రాహ.

౩౩౬. సూ॥ తదవ్యక్తమాహహి॥ తత్- బ్రహ్మనకేనాపిప్రమాణేనవ్యక్తం. తథాహహిశ్రుతిః *నసన్దృశేతిష్ఠతిరూపమస్యేత్యాదికా.

౩౩౭. సూ॥ అపిసంరాధనేప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం॥ అపిచ- సంరాధనఏవోపలభ్యతే. సంరాధనం-సమ్యక్ప్రీతియుక్తంభజనం. ఉపాసనమితియావత్. ఉపాసనరూపతత్ప్రీణనేనవినా కేనాపినోపలభ్యతఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యామవగమ్యతే. *నాయమాత్మాప్రవచనేనలభ్యోనమేధయానబహునా శ్రుతేన। య

మేవైషవృణుతే తేనలభ్యః *నాహంవేదైర్నతపసానదానేననచేజ్య
యా- భక్త్యాత్వనన్యయాశక్యఇతి. అతఃకేనాపిప్రమాణేనావ్యక్త
రూపత్వాద్బ్రహ్మణః *ద్వేవావబ్రహ్మణోరూపేఇత్యాదినా బ్రహ్మ
ణఃప్రకారతయోపదిష్టంజగదైశ్వర్యం *నేతినేతీతిననిషిధ్యతే-కింతు
ప్రకృతైయత్తామాత్రంతునిషిధ్యతే.

౩౩౮. సూ॥ ప్రకాశాదివచ్చావైశేష్యంప్రకాశశ్చక
ర్మణ్యభ్యాసాత్॥ ఇతశ్చజ్ఞానానన్దవజ్జగదైశ్వర్యమపిబ్రహ్మ
ణోరూపం. యేషాంవామదేవాదీనాంసంరాధనరూపకర్మణ్యభ్యాసా
త్ప్రకాశశ్చసంజాతః- దర్శనంసంజాతం. తేషాందర్శనేప్రకాశాది
వత్-జ్ఞానాదేరివజగదైశ్వర్యస్యాప్యవైశేష్యంప్రతీయతే*తద్ధైతత్ప
శ్యన్నృషిర్వామదేవఃప్రతిపేదేఅహంమనురభవం సూర్యశ్చాహం
కక్షీవానిత్యాదౌ.

౩౩౯. సూ॥ అతోఽనన్తేనతథాహిలిఙ్గం॥ అ
తోఽనన్తేనకల్యాణగుణగణేనయోగో బ్రహ్మణస్సిద్ధః. తథాసత్యుభ
యలిఙ్గమేవబ్రహ్మ. .... *

అ-౮౦.—
౩౪౦.సూ॥ {ఉభయవ్యపదేశాత్త్వహికుణ్డలవత్॥}

ద్వేవావ బ్రహ్మణోరూపేఇత్యాదినోపదిష్టమచిద్వస్తునోబ్ర
హ్మరూపత్వంకింబ్రహ్మస్వరూపస్యైవాచిద్రూపేణ.పరిణామాద్భవ
తి- ఉతపరస్మిన్బ్రహ్మణ్యచిద్వస్తునిచైకజాతియోగాత్ - అథజీవవ
ద్బ్రహ్మశరీరతయాబ్రహ్మవిశేషణత్వేనేతిసంశయః. భిన్నత్వాభి
న్నత్వ రూపోభయవ్యపదేశోపపత్తయేబ్రహ్మైవాచిద్రూపేణపరిణ
మతఇతిప్రథమఃపక్షః. తథాతుసతిబ్రహ్మణోనిర్దోషత్వాదికంబాధ్యే
తేత్యేకజాతియోగనేతిద్వితీయః. ఏవంసతి * ఆత్మైవేదంసర్వం
*బ్రహ్మైవేదంసర్వమితిబ్రహ్మస్వరూపస్యైవసర్వశబ్దవాచ్యత్వవ్య
పదేశబాధస్స్యాత్ - నహ్యేకఏవగౌఃఖణ్డోముణ్డఃపూర్ణశృఙ్గోగౌరి
త్యాదిసర్వగోవ్యక్తివాచకశబ్దైరభిధీయతే. అతోజీవస్యైవబ్రహ్మశ

రీరతయా బ్రహ్మవిశేషణత్వేనాచిద్వస్తునో బ్రహ్మాంశత్వమితి రాద్ధాన్తః. సూత్రార్థస్తు - తుశబ్దోఽవధారణే. అహేః కుణ్డలభావాదివ ద్బ్రహ్మస్వరూపస్యైవాచిద్రూపేణావస్థానం. కుతః. నానాత్వైకత్వోభయవ్యపదేశాత్.

౩౮౧. సూ॥ ప్రకాశాశ్రయవద్వా తేజస్త్వాత్ ॥ వా శబ్దోఽనన్తరోక్తవ్యావృత్త్యర్థః. యథా ప్రకాశతదాశ్రయయోః తేజస్త్వైకజాతియోగాదభిన్నత్వం భిన్నత్వంచ - ఏవమచిద్బ్రహ్మణోరపి.

౩౮౨. సూ॥ పూర్వవద్వా॥ వాశబ్దః పక్షద్వయవ్యావృత్త్యర్థః. (పూర్వవత్) యథాపూర్వత్ర *అంశో నానావ్యపదేశాత్ *ప్రకాశాదివత్తు నైవం పర ఇత్యుభయవ్యపదేశోపపత్తయే, బ్రహ్మణో నిర్దోషత్వసిద్ధయే, చ ప్రకాశజాతిగుణశరీరవత్ పృథక్సిద్ధ్యనర్హవిశేషణతయా జీవస్య బ్రహ్మాంశత్వముక్తం- ఏవమచిద్వస్తునోపి. అచిద్వాచిశబ్దైనాప్యచిద్వస్తు విశిష్టం బ్రహ్మైవాభిధేయమితి *ఆత్మైవేదం సర్వం *బ్రహ్మైవేదం సర్వమిత్యభేదవ్యపదేశోపపత్తిః. విశేషణవిశేష్యయోః స్వరూపస్వభావభేదజ్ఞాపనాయ విశేషణవిశేష్యయోర్నిష్కృష్య భేదేన వ్యపదేశశ్చోపపద్యతే *క్షరంత్వవిద్యాహ్యమృతంతు విద్యావిద్యావిద్యే ఈశతే యస్తు సోన్య ఇతి. బ్రహ్మణో నిర్దోషత్వంచ.

౩౮౩. సూ॥ ప్రతిషేధాచ్చ॥ *స వా ఏష మహానజ ఆత్మాఽజరోఽమరః * నాస్య జరయైతజ్జీర్యతి * విజరో విమృత్యురిత్యాదినా బ్రహ్మణోఽచిద్ధర్మప్రతిషేధాచ్చ విశేషణవిశేష్యభావేనైవాంశాంశిభావ ఇత్యర్థః. .... *

అ-౮౧.——

౩౮౪. సూ॥ పరమతస్సేతూన్మానసమ్బన్ధభేదవ్యపదేశేభ్యః॥

*యతో వా ఇమానీత్యాదినా జగజ్జన్మాదికారణతయా నిర్దిష్టాత్పరస్మాద్బ్రహ్మణోపి పరం తత్త్వం కిఞ్చిదస్తి- నేతి సంశయః. ఇతో

పిపరమస్తీతిపూర్వఃపక్షః. * అథయఆత్మాససేతురిత్యస్య సేతుత్వ
వ్యపదేశాత్, *ఏతంసేతుంతీర్త్వేత్యస్యతర్తవ్యతయోపదేశా, చ్చా
తోన్యదప్యస్తీతిగమ్యతే. *చతుష్పాద్బ్రహ్మషోడశకలమితిపరిమితత్వ
వ్యపదేశాచ్చాపరిమితమన్యదస్తీతిప్రతీయతే. * అమృతస్యైషసేతు
రితిప్రాపకత్వశ్రుతేశ్చానేనప్రాప్యమన్యదప్యస్తీతిప్రాప్యప్రాప
కరూపసమ్బన్ధాత్ప్రతీయతే. తథా* తేనేదంపూర్ణంపురుషేణసర్వం
తతోయదుత్తరతరమితిపురుషశబ్దనిర్దిష్టాద్బ్రహ్మణఉత్తరతరత్వేనభే
దవ్యపదేశాచ్చాన్యత్పరమస్తి. రాద్ధాన్తస్తు- *నహ్యేతస్మాదితినేత్య
న్యత్పరమస్తీతి- నేతినిర్దిష్టాత్ మూర్తామూర్తరూపాద్బ్రహ్మణోన్య
త్పరంనాస్తీతిపరతత్త్వనిషేధాత్కారణాద్బ్రహ్మణోఽన్యత్పరంనా
స్తి. సేతుత్వవ్యపదేశస్తు*ఏషాంలోకానామసమ్భేదాయేతిసర్వలో
కాసఙ్కరకరత్వకృతః. *ఏతంసేతుంతీర్త్వేతితరతిరపివేదాన్తంతర
తీతివత్ప్రాప్తివచనః *చతుష్పాద్బ్రహ్మషోడశకలమిత్యున్మానవ్యపదే
శోపి *వాక్పాదశ్చక్షుఃపాదఇతివదుపాసనార్థః. సమ్భవతిచాపరి
మితస్యాపితత్తద్దేశసమ్బన్ధితయామితత్వానుసన్ధానం. *అమృతస్యై
షసేతురితిస్వస్యైవామృతస్యస్వయమేవప్రాపకముచ్యతే- *య
మేవైషవృణుతేతేనలభ్యఇత్యాదిశ్రుతేః. * తతోయదుత్తరతరమి
త్యపి *తేనేదంపూర్ణమితినిర్దిష్టాత్పురుషాదన్యస్యనపరత్వమాహ- అ
పితు *తమేవంవిద్వానమృతఇహభవతినాన్యఃపన్థావిద్యతేయనాయే
తిపూర్వప్రతిజ్ఞాతంపురుషవేదనస్యామృతత్వహేతుత్వమన్యస్యచా
పథత్వంసహేతుకముపసంహరతి. * యస్మాత్పరంనాపరమస్తికిఞ్చి
దిత్యారభ్య *తేనేదంపూర్ణంపురుషేణసర్వమితి పురుషస్యసర్వ
స్మాత్పరత్వంజ్యాయస్త్వమన్యస్యపరత్వాభావంచప్రతిపాద్య - త
తోహేతోఃయదుత్తరతరంపురుషతత్త్వం - తదేవారూపమనామ
యం. యఏతద్విదుః- అమృతాస్తేభవన్త్యథేతరేదుఃఖమేవాపియ
న్తీతిపూర్వప్రతిజ్ఞాతమేవోపసంహృతం. సూత్రార్థస్తు (పరమ
తః) *జన్మాద్యస్యయతఇత్యారభ్య *అతోఽనన్తేనతథాహిలిఙ్గమి

త్యత్వేన ప్రతిపాదితాన్నిఖిలజగదేకకారణాత్సర్వాన్తరాత్మనో నిరస్తనిఖిలదోషగన్ధానవధికాతిశయానన్త కల్యాణగుణాకరాత్పరస్మాద్బ్రహ్మణః పరమపి కిఞ్చిదస్తీతి కశ్చిన్మన్యతే. కుతః. (సేతూన్మానసమ్బన్ధభేదవ్యపదేశేభ్యః) వ్యాఖ్యాతాశ్చైతే.

౩౪౫. సూ॥ సామాన్యాత్తు॥ తుశబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. సేతుత్వవ్యపదేశస్తావత్తస్మాత్పరం నావగమయతి- సేతుసామాన్యాత్ - సాదృశ్యాజ్జగద్విధృతిరూపాత్ బ్రహ్మణస్తథావ్యపదేశ ఇతి శ్రుతిరేవ సేతుశబ్దం వ్యాచష్టే *అథయ ఆత్మా స సేతుర్విధృతిరేషాం లోకానామసమ్భేదాయేతి. యద్యత్స్వభావా లోకాస్స్వప్రాప్తాస్తత్స్వభావాస్సఙ్కరాయ సర్వాల్లోకానయమేవ సేతువద్విభర్తీతి సేతురిత్యర్థః.

౩౪౬. సూ॥ బుద్ధ్యర్థః పాదవత్॥ *చతుష్పాద్బ్రహ్మ * పాదోఽస్య విశ్వాభూతానీత్యున్మానవ్యపదేశస్తథానుసన్ధానార్థః. వాక్పాదశ్చక్షుః పాద ఇతివత్.

అపరిమితస్వరూపస్యానుసన్ధానార్థతయాపి కథం పరిమితత్వమిత్యత ఆహ.

౩౪౭. సూ॥ స్థానవిశేషాత్ప్రకాశాదివత్॥ ప్రతిపన్నవాగాదిస్థానవిశేషసమ్బన్ధాత్తత్స్థానసమ్బన్ధిత్వేనావచ్ఛిద్యానుసన్ధానం యుజ్యతే- యథా ప్రకాశాకాశాదేర్వితతస్యాపి వాతాయనఘటాదౌ.

౩౪౮. సూ॥ ఉపపత్తేశ్చ॥ *అమృతస్యైష సేతురిత్యమృతస్యస్వస్యస్వయమేవ ప్రాపక ఇతి సేతుత్వవ్యపదేశోపపత్తేశ్చాన్యత్పరమస్తీతి కల్పనం న యుజ్యతే. *నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన। యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామితి హి శ్రూయతే.

౩౪౯. సూ॥ తథాన్యప్రతిషేధాత్॥ *తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం తతో యదుత్తరతరమితి పురుషాదన్యస్య నపరత్వమాహ- *న తస్యేశే కశ్చన *న హ్యాతస్మాదితి నేత్యన్యత్పరము

స్తి * యస్మాత్పరంనాపరమస్తికిఞ్చిద్యస్మాన్నాణీయోనజ్యాయో స్తికశ్చిత్- యస్మాదపరంపరంనాస్తీత్యర్థః. ఏవమాదిషుపురుషాద న్యస్యపరత్వప్రతిషేధాత్. *తతోయదుత్తరతరమితితు- యతఃపు రుషతత్త్వమేవోత్తరతరం- తతోహితొఽయదుత్తరతరంపురుషత త్త్వం - తదేవారూపమనామయమిత్యాదినావ్యాఖ్యాతం. యఏత ద్విదురమృతాస్తేభవన్తీతి- *తమేవంవిదిత్వాతిమృత్యుమేతినాన్యః పన్థాఅయనాయవిద్యతఇతిప్రతిజ్ఞాతమేవోపసంహృతం. *నతస్యేశే కశ్చనతస్యనామమహద్యశఇతిచపురుషతత్త్వమేవవదతి- అనన్తరం *అద్భ్యస్సమ్భూతోహిరణ్యగర్భఇత్యష్టావితిపురుషతత్త్వవాచినైక వాక్యత్వావగమాత్, *అమ్భస్యపారే *యఆత్తస్సముద్రేకవయో ఽవయన్తీతిచప్రక్రమాత్,.

౩౫౦. సూ॥ అనేనసర్వగతత్వమాయామశబ్దా దిభ్యః॥ అనేన- బ్రహ్మణాసర్వస్యవ్యాప్తత్వం *తేనేదం పూర్ణంపురుషేణసర్వం *అన్తర్బహిశ్చతత్సర్వంవ్యాప్యనారాయణ స్థితః * నిత్యంవిభుంసర్వగతంసుసూక్ష్మంతదవ్యయంయద్భూతయో నింపరిపశ్యన్తిధీరాఇత్యాయామశబ్దేభ్యః-సర్వవ్యాప్తివాచిశబ్దేభ్యో ఽవగమ్యమానమేతస్మాత్పరంవారయతీత్యర్థః. ఆదిశబ్దాత్ * ఆత్మై వేదంసర్వమిత్యాదయోగృహ్యన్తే.అతః*యతోవాఇమానీత్యాదినా వగతజగన్నిమిత్తోపాదానకారణాద్బ్రహ్మణోఽన్యత్పరంనవిద్యతే.

అ-౮-౨- ౩౫౧. సూ॥ ఫలమతఉపపత్తేః॥

కింవెదోదితం యాగదానహోమాదికముపాసనాఖ్యంచ *యజేత*ఉపాసీతేతికామినోముముక్షోశ్చకర్తవ్యతయాశ్రూయమా ణంకర్మస్వపూర్వద్వారేణభోగాపవర్గఫలదం-ఉతతత్తదారాధనైఃప్రీ తఃపరమపురుషఏవఫలదఇతిసంశయః.కర్మైవేతిపూర్వఃపక్షః-లోకేమ ర్దనాదేః కృష్యాదేశ్చకర్మణఏవసాక్షాత్పరమ్పరయావాఫలప్రదత్వ దర్శనాత్ వేదేచ-యజేతస్వర్గకామః *ఆత్మానమేవలోకముపాసీతే తికామినోముముక్షోశ్చ కర్తవ్యతయాశ్రూయమాణంకర్మతత్తత్ఫల

సాధనతయావగతం తత్క్షణికమప్యపూర్వద్వారేణ భోగాపవర్గరూపస
ర్వఫలప్రదం. రాద్ధాన్తస్తు- కర్తవ్యతయావగతస్య యాగాదేరుపా
సనస్య చ *యజ దేవపూజాయామిత్యాదినావగతధాత్వర్థస్వాభా
వ్యాత్, *వాయుమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి స ఏవైనం భూతిం
గమయతీతి వాక్యశేషా, చ్చ *ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమా
నం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః *తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్య
స్తదు చన్ద్రమాః *స తయా శ్రద్ధయా యుక్తస్తస్యారాధనమీహతే। ల
భతే చ తతః కామాన్మయైవ విహితాన్హి తాన్ *అహం హి సర్వయజ్ఞా
నాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ *స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మాన
వః * మత్ప్రసాదాత్పరాం శాన్తిం స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమిత్యా
దిశ్రుతిస్మృతిభ్యశ్చ పరమపురుష ఏవ కర్మభిరుపాసనేన చారాధితో
భోగాపవర్గరూపఫలప్రదః. లోకే చ కృష్యాదికర్మభిస్సస్యాదికముత్పా
ద్య- తేన భృత్యద్వారేణ సాక్షాద్వా రాజానమభ్యర్చ్య తత ఏవాపే
క్షితానిలభన్తే. అతః పరమపురుష ఏవ ఫలప్రదః. సూత్రార్థస్తు (ఫ
లమత ఉపపత్తేః) అతః- పరస్మాద్బ్రహ్మణ ఏవ కర్మభిరుపాసనేన చా
రాధితాత్ భోగాపవర్గరూపఫలం. కుతః. ఉపపత్తేః- కర్మ హి తత్క్షణ
ధ్వంసి న కాలాన్తరభావిఫలాయాలం. స హి సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిః పర
మకారుణికో మహోదారః అనాదిరనన్తశ్చ సర్వేశ్వరః స్వారాధన
రూపేణ కర్మణారాధితః ఫలప్రద ఇత్యుపపద్యతే.

౩౫౨. సూ॥ శ్రుతత్వాచ్చ॥ *స వా ఏష
మహానజ ఆత్మాన్నాదో వసుదానః *ఏష హ్యేవానన్దయాతీతి భోగా
పవర్గరూపం ఫలమయమేవ దదాతీతి హి శ్రూయతే.

౩౫౩. సూ॥ ధర్మం జైమినిరత ఏవ॥ యా
గాదికముపాసనాత్మకం చ ధర్మమేవ ఫలప్రదం జైమినిరాచార్యో మన్య
తే. అత ఏవ- ఉపపత్తేశ్శ్రుతత్వాచ్చేత్యర్థః. లోకే కృష్యాదేర్మర్దనా
దేశ్చ కర్మణ ఏవ సాక్షాత్పరమ్పరయా వా ఫలదాయిత్వదర్శనాత్ వేదే
పి తథైవ యుక్తమిత్యుపపత్తిః. ఉపపద్యతే చాపూర్వద్వారేణ సాధన

త్వం. యజేత స్వర్గకామః *బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమితి కామినః కర్తృతయా కర్మవిధానాన్యథానుపపత్త్యా కర్త్రైవాపూర్వద్వారేణ ఫలసాధనమిత్యవగమ్యతే.

3౫౪. సూ॥ పూర్వంతు బాదరాయణో హేతువ్యపదేశాత్॥ తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః. పూర్వోక్తం పరమపురుషస్యైవ ఫలప్రదత్వం భగవాన్బాదరాయణో మన్యతే. కుతః. హేతువ్యపదేశాత్ - *వాయుమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి స ఏవైనం భూతింగమయతీతి వాయ్వాద్యాత్మనావస్థిత పరమపురుషస్యైవ ఫలప్రదత్వవ్యపదేశాత్. *యో వాయౌ తిష్ఠన్నితి, చ వాయ్వాద్యాత్మనా స ఏవ వ్యవస్థితః శ్రూయతే *తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమా ఇతి, చ. తత్పరిత్యాగేనాపూర్వస్య ఫలసాధనత్వకల్పనే శ్రుతహానమశ్రుతకల్పనంచ. విధ్యపేక్షితఫలసాధనత్వప్రకారే వాక్యశేషేణావగతే సతి న ఫలసాధనత్వప్రకారకల్పనం న్యాయ్యం. యథైవ హి రాత్రిసత్రాదిష్వధికారకల్పనమిత్యర్థః. .... *

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే
తృతీయస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమద్వేదాన్తదీపః. తృతీయాధ్యాయే - తృతీయః పాదః.

అ-౧ 3.—
3౫౫. సూ॥ { సర్వవేదాన్తప్రత్యయం చోదనాద్యవిశేషాత్॥ }

కిం సర్వేషు వేదాన్తేషు శ్రూయమాణా దహరాదివిద్యా ఏకైవ ఉత విద్యాన్తరమితి సంశయః. అవిశేషపునశ్శ్రవణస్య ప్రకరణాన్తరస్య చ విద్యాభేదహేతుత్వాత్ విద్యాన్తరమితి పూర్వః పక్షః. చోదనా ఫల సంయోగరూపాఖ్యానామవిశేషాత్, ప్రతిపత్త్రభేదేన పునశ్శ్రవణోపపత్తేః, తత ఏవ ప్రకరణాన్తరత్వాభావాచ్చ విద్యైక్యమితి

రాద్ధాన్తః. విద్యాసుగుణోపసంహారాదిచిన్తార్థం శాఖాన్తరాధికరణోక్తన్యాయసిద్ధంఫలంస్థిరీకృతం. సూత్రార్థస్తు- సర్వవేదాన్తప్రత్యయమేకందహరాద్యుపాసనం. కుతః. చోదనాద్యవిశేషాత్.

3౫౬. సూ॥ భేదాన్నేతిచేదేకస్యామపి॥ అవిశేషపునశ్శ్రుత్యా విద్యాభేదావగమాన్నవిద్యైక్యమితిచేత్. ఏకస్యామపివిద్యాయాంశాఖాన్తరేప్రతిపత్తృభేదాత్పునశ్శ్రవణమర్థవదితినవిద్యాభేదః.

*తేషామేవైతాంబ్రహ్మవిద్యాంవదేతశిరోవ్రతంవిధివద్యైస్తుచీర్ణమిత్యాథర్వణికానాంశిరోవ్రతస్యవిద్యోపదేశాఙ్గత్వనియమదర్శనంవిద్యాభేదందర్శయతి - విద్యైక్యేహ్యాథర్వణికానామేవేతినియమోనోపపద్యతఇత్యాశఙ్క్యాహ.

3౫౭. సూ॥ స్వాధ్యాయస్యతథాత్వేహిసమాచారేఽధికారాచ్చసవవచ్చతన్నియమః॥ శిరోవ్రతంనవిద్యాఙ్గం- అపితుస్వాధ్యాయస్యతథాత్వేహి- స్వాధ్యాయస్యతజ్జన్యసంస్కారభాక్త్వేహితన్నియమః. *నైతదచీర్ణవ్రతోధీయీతేత్యధ్యయనసమ్బన్ధాత్, సమాచారాఖ్యేగ్రన్థే *ఇదమపివేదవ్రతేనవ్యాఖ్యాతమితివేదవ్రతత్వావగమాచ్చ. *బ్రహ్మవిద్యాం- వేదవిద్యామిత్యర్థః. (సవవచ్చతన్నియమః) యథాహిసవహోమాస్సప్తసూర్యాదయఃశతౌదనపర్యన్తా ఆథర్వణికైకాగ్నిసమ్బన్ధినఃతత్రైవ భవన్తి- తథేదమప్యాథర్వణవేదసమ్బన్ధిత్వేనతత్రైవభవతి.

3౫౮. సూ॥ దర్శయతిచ॥ దర్శయతిచశ్రుతిరుపాసనస్య సర్వవేదాన్తప్రత్యయత్వం. ఛాన్దోగ్యదహరవిద్యాయాం * తస్మిన్యదన్తరితివిహితమపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకంతైత్తిరీయకేకేవలం *తస్మిన్యదన్తస్తముపాసితవ్యమిత్యేవోక్తం- తదుభయత్రవిద్యైకత్వేసమ్భవతి.

3౫౯- సూ॥ ఉపసంహారోఽర్థాభేదాద్విధిశేషవత్సమానేచ॥ తదేవంసర్వవేదాన్తేషుదహరాద్యుపాసనేస

మానేషతి తత్తదుపాసనే వేదాన్తాన్తరే విహితస్య గుణస్య వేదాన్తాన్తరేచోపసంహారఃకర్తవ్యః. కుతః. అర్థాభేదాత్- తద్విద్యాఙ్గత్వేనతదుపకారాభేదాత్. (విధిశేషవత్) యథైకస్మిన్వేదాన్తే వైశ్వానరవిద్యాదివిధిశేషతయావిహితస్య గుణస్యతదుపకారా యోపసంహారః - తథావేదాన్తాన్తరేపితద్విద్యాఙ్గత్వావిశేషాదుపసంహారో న్యాయ్యః. .... *

అ-౪-౪.—
౩౬౦.సూ॥ { అన్యథాత్వంశబ్దాదితి చేన్నావిశేషాత్॥ }

అస్తిహ్యుద్గీథవిద్యావాజినాంఛన్దోగానాంచ. వాజినాంతావత్ *హన్తాసురాన్యజ్ఞ ఉద్గీథేనాత్యయామేత్యారభ్యఉద్గీథేప్రాణదృష్ట్యోపాసనంశత్రుపరిభవఫలంవిహితం. ఛన్దోగానామపి *తద్ధదేవా ఉద్గీథమాజహ్రురనేనైనానభిహనిష్యామ ఇత్యారభ్యఉద్గీథేప్రాణదృష్ట్యోపాసనమేవ శత్రుపరిభవఫలముక్తం. కిముభయత్రవిద్యైక్యం- ఉతవిద్యాభేదఇతిసంశయః. చోదనాద్యవిశేషాద్విద్యైక్యమితిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు - యద్యప్యుభయత్రోద్గీథేప్రాణదృష్ట్యోపాసనమవిశిష్టముక్తం - తథాపిచ్ఛన్దోగానాం * ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథముపాసీతేతిప్రకృత్య *ఉద్గీథమాజహ్రురనేనైనానభిహనిష్యామఇత్యుద్గీథావయవేప్రణవేప్రాణదృష్ట్యోపాసనముక్తం. వాజినాంతు *హన్తాసురాన్యజ్ఞఉద్గీథేనాత్యయామేత్యుపక్రమాదవిశేషేణకృత్స్నోద్గీథేప్రాణదృష్ట్యోపాసనముక్తం.*అథహాయమాసన్యం ముఖ్యఃప్రాణస్తముద్గీథముపాసాఞ్చక్రిర ఇతిఛన్దోగానాముద్గానకర్తృత్వేనఉద్గీథావయవేప్రణవేప్రాణదృష్టివిధానాత్,వాజినాంతు *అథహేమమాసన్యంప్రాణమూచుస్త్వంన ఉద్గాయేతితథేతితేభ్యఏషప్రాణ ఉదగాయదితికృత్స్నోద్గీథస్య కర్తరిప్రాణదృష్టివిధానా, చ్చోభయత్రరూపభేదాద్విద్యాభేదఇతి. సూత్రార్థస్తు - అన్యథాత్వంశబ్దాదితిచేదితిసిద్ధాన్తచ్ఛాయయా పరిచోద్యనావిశేషాదితిపూర్వపక్షీపరిహరతి. * అథహాయమాసన్యంముఖ్యః ప్రాణస్తముద్గీథ

ముపాసాఞ్చక్రిరే *అథ హేమమాసన్యం ప్రాణమూచుస్త్వంన ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్య ఏష ప్రాణ ఉదగాయదిత్యేకత్రోద్గీథే ప్రాణదృష్టిశబ్దా, దితరత్రోద్గాతరి ప్రాణదృష్టిశబ్దా, చ్చ రూపాన్యథాత్వమితిచేత్. న రూపభేదః. కుతః. (అవిశేషాత్) ఉపక్రమేప్యవిశేషేణ *ఉద్గీథేనాత్యయామ * ఉద్గీథమాజహ్రురనేనైనానభిహనిష్యామ ఇత్యుద్గీథస్యైవోపాస్యత్వప్రతీతేః * త్వంన ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్య ఏష ప్రాణ ఉదగాయదితి కర్మణ్యేవోద్గీథే కర్తృత్వముపచర్యత ఇతి యుక్తం. అన్యథోపక్రమవిరోధస్స్యాత్.

౩౮౧. సూ॥ [illegible] న వా ప్రకరణభేదాత్పరోవరీయస్త్వాదివత్॥ [illegible] నచైతదస్తి- యదుపాస్యైక్యాద్విద్యైక్యమితి. కుతః. (ప్రకరణభేదాత్) ఛాన్దోగ్యే హి * ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథముపాసీతేత్యుద్గీథావయవభూతం ప్రణవముపాస్యం ప్రకృత్య *ఉద్గీథమాజహ్రురితి వచనాదుద్గీథావయవభూతః ప్రణవ ఏవోద్గీథశబ్దేనోచ్యత ఇత్యవగమ్యతే. వాజసనేయకే త్వవిశేషేణ * ఉద్గీథేనాత్యయామేత్యుపక్రమాత్ కృత్స్నోద్గీథ ఉపాస్యః ప్రకృతః. తత ఉద్గీథే ప్రాణదృష్ట్యవిశేషేపి రూపభేదాద్విద్యాభేదః. (పరోవరీయస్త్వాదివత్) యథైకస్యామపి శాఖాయాం ఉద్గీథావయవభూతే ప్రణవ ఏవ పరమాత్మదృష్టి విధానసామ్యేపి హిరణ్మయపురుషదృష్టివిధానాత్పరోవరీయస్త్వాదిగుణవిశిష్టదృష్టివిధానమర్థాన్తరమితి రూపభేదః - తద్వదత్రాపి. ఏవం ప్రకరణభేదేనోపక్రమ ఏవైకత్రోద్గీథావయవవిషయత్వేనాన్యత్ర కృత్స్నోద్గీథవిషయత్వేనోపాసనభేద ఇతి సిద్ధే సత్యుపసంహారస్థం కర్మవిషయం కర్తృవిషయం చ ప్రాణదృష్టివిధానం యథాశ్రుతమవతిష్ఠత ఇత్యభిప్రాయః.

౩౮౨. సూ॥ [illegible] సంజ్ఞాతశ్చేత్తదుక్తమస్తి తు తదపి॥ [illegible] ఉద్గీథవిద్యేతి సంజ్ఞైక్యాత్తత్ - విధేయవిద్యైక్యముక్తం చేత్. తత్ - సంజ్ఞైక్యం విధేయభేదేప్యస్తి తు - అస్త్యేవేత్యర్థః. యథా నిత్యాగ్నిహోత్రే కుణ్డపాయినామయనాగ్నిహోత్రే చ, యథా చ ఛా

న్దోగ్యప్రథమప్రపాఠకేవిహితాసుబహ్వీషువిద్యాసూద్గీథవిద్యేతి సంజ్ఞైక్యం,.

౩౬౩. సూ॥ ॥ వ్యాప్తేశ్చసమఞ్జసం॥ ॥ ప్రథమప్రపాఠకేఉపక్రమవదుత్తరాస్వప్యుద్గీథవిద్యాసూద్గీథావయవస్యప్రణవస్యైవోపాస్యత్వవ్యాప్తేస్సర్వగతస్య * తద్ధదేవాఉద్గీథమాజహ్రురిత్యుద్గీథశబ్దస్యాపిప్రణవవిషయత్వమేవసమఞ్జసం.... *

అ-౫౫- ౩౬౪: సూ॥ ॥ సర్వాభేదాదన్యత్రేమే॥ ॥

*యోహవైజ్యేష్ఠంచశ్రేష్ఠంచవేదజ్యేష్ఠశ్చహవైశ్రేష్ఠశ్చభవతిప్రాణోవావజ్యేష్ఠశ్చశ్రేష్ఠశ్చేతిఛన్దోగానాంవాజినాంకౌషీతకీనాంచప్రాణవిద్యామ్నాతా. తత్రచ్ఛాన్దోగ్యవాజసనేయకేచసర్వస్యైవసారూప్యాత్ప్రాణవిద్యాయామైక్యమేవ. కౌషీతకీప్రాణవిద్యాయాంత్వస్యాశ్చభేదోస్తి- ఉతనాస్తీతిసంశయః. అస్తిభేదఇతిపూర్వఃపక్షః. యద్యపిసర్వత్రజ్యైష్ఠ్యశ్రైష్ఠ్యగుణః ప్రాణవదుపాస్యః- తథాపిచ్ఛన్దోగానాంవాజసనేయినాంచజ్యైష్ఠ్యశ్రైష్ఠ్యగుణకస్యప్రాణస్యవాగాదిగతవసిష్ఠత్వాదిగుణసమ్బన్ధిత్వమపిశబ్దాదేవప్రతీయతే. కౌషీతకీనాంతునతథేతిరూపభేదాద్విద్యాభేదః. రాద్ధాన్తస్తు- యద్యపికౌషీతకీప్రాణవిద్యాయాంవాగాదిగత వసిష్ఠత్వాదిసమ్బన్ధిత్వమపిప్రాణస్యశబ్దాన్నాభిహితం- తథాపితత్రాపిప్రాణస్యజ్యైష్ఠ్యశ్రైష్ఠ్యోపపాదనంవాగాదీనాంస్థితేస్తత్తత్కార్యస్యచప్రాణాధీనత్వేనైతదవిశిష్టమితివాగాదిగతవసిష్ఠత్వాదేరపిప్రాణహేతుకత్వానుసన్ధానేనవినాప్రాణస్యజ్యైష్ఠ్యశ్రైష్ఠ్యానుసన్ధానమనుపపన్నమితికౌషీతకీప్రాణవిద్యాయామపివాగాదిగత వసిష్ఠత్వాదిసమ్బన్ధ్యేవప్రాణఉపాస్యఇతిరూపాభేదాద్విద్యైక్యం. సూత్రార్థస్తు (సర్వాభేదాదన్యత్రేమే) అన్యత్ర-కౌషీతకీప్రాణవిద్యాయామపీమే- వసిష్ఠత్వాదయస్సన్త్యేవ. కుతః. సర్వాభేదాత్ - ప్రాణజ్యైష్ఠ్యశ్రైష్ఠ్యోపపాదనప్రకారస్యసర్వస్యతత్రాప్యభేదాత్. వాగాదీనాంస్థితేఃకార్యస్యచ ప్రాణహేతుకత్వేనహి ప్రాణస్యజ్యైష్ఠ్యం

శైత్యం చాప్యుపపాదితం. అతో వాగాదిగతకార్యసామర్థ్యరూపవసిష్ఠత్వాదిసమ్బన్ధిత్వం ప్రాణస్యాత్రాప్యుక్తమేవేత్యర్థః. ...... *

అ-౮౬- ౩౮౫. సూ॥ ఆనన్దాదయః ప్రధానస్య॥

జ్ఞానానన్దామలత్వానన్తత్వరూపాః బ్రహ్మస్వరూపనిరూపకగుణాః సర్వాసు పరవిద్యాసూపసంహర్తవ్యాః- ఉత నేతి సంశయః. నోపసంహర్తవ్యా ఇతి పూర్వః పక్షః - అప్రకరణాధీతానాముపసంహారే ప్రమాణాభావాత్, బ్రహ్మగుణానామసఙ్ఖ్యేయత్వేనోపసంహారాశక్తేశ్చ. రాద్ధాన్తస్తు- జ్ఞానానన్దాదీనాం బ్రహ్మస్వరూపనిరూపకగుణత్వేన తైర్వినా బ్రహ్మస్వరూపానుసన్ధానానుపపత్తేః సర్వాసూపసంహర్తవ్యా ఇతి. సూత్రార్థస్తు- *సర్వాభేదాదిత్యతో౽భేదాదితి వర్తతే. ఆనన్దాదయో గుణాః సర్వాసూపసంహర్తవ్యాః- ప్రధానస్య- గుణినో బ్రహ్మణస్సర్వాసు విద్యాస్వభేదాత్. సర్వాసు పరవిద్యాసు బ్రహ్మైకమేవానుసన్ధేయం- యైర్గుణైర్వినా బ్రహ్మస్వరూపానుసన్ధానమశక్యం- తే చ జ్ఞానానన్దాదయో౽నుసన్ధేయా ఇత్యర్థః.

౩౮౬. సూ॥ ప్రియశిరస్త్వాద్యప్రాప్తిరుపచయాపచయౌ హి భేదే॥ ఆనన్దాదీనాం ప్రాప్తావపి *తస్య ప్రియమేవ శిరః మోదో దక్షిణః పక్ష ఇతి ప్రియశిరస్త్వాదీనామప్రాప్తిః - బ్రహ్మస్వరూపగుణత్వాభావాత్తేషాం. బ్రహ్మణశ్శిరఃపక్షాదిభేదే స్వరూపే సతి బ్రహ్మణ ఉపచయాపచయౌ ప్రసజ్యేయాతాం. తతశ్చ *సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ *ఆనన్దో౽జర ఇత్యాదిర్విరుధ్యతే.

ప్రియశిరస్త్వాదిభ్య ఆనన్దాదీనాం విశేషమాహ.

౩౮౭. సూ॥ ఇతరే త్వర్థసామాన్యాత్॥ ఇతరే - ఆనన్దాదయః అర్థసామాన్యాత్ - బ్రహ్మస్వరూపసామాన్యాత్సర్వాస్వనువర్తన్తే. బ్రహ్మస్వరూపనిరూపణధర్మత్వేన బ్రహ్మస్వరూపసమానాహి తే.

ప్రియశిరస్త్వాదయో బ్రహ్మస్వరూపధర్మా న భవన్తి చేత్ - తదభిధానం కిమర్థమిత్యత ఆహ.

౩౬౮. సూ॥ ఆధ్యానాయ ప్రయోజనాభావాత్॥ అనుచిన్తనార్థంతదభిధానం- ప్రయోజనాన్తరాభావాత్. *బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరమితి వెదితవ్యతయోపదిష్టంబ్రహ్మానన్దమయంప్రియమోదాదిరూపేణవిభజ్యశిరః పక్షాదిత్వేనరూపయిత్వాబుద్ధావారోప్యతఇత్యర్థః.

౩౬౯. సూ॥ ఆత్మశబ్దాచ్చ॥ *అన్యోన్తర ఆత్మానన్దమయఇత్యాత్మశబ్దాచ్చప్రియశిరస్త్వాదయోన బ్రహ్మస్వరూపధర్మాః. శిరఃపక్షాదయోహినాత్మధర్మాః.

౩౭౦. సూ॥ ఆత్మగృహీతిరితరవదుత్తరాత్॥ *అన్యోన్తరఆత్మేత్యాత్మశబ్దేనపరమాత్మనఏవగృహీతిః - గ్రహణంఇతరవత్ - *ఆత్మావాఇదమేకఏవాగ్రఆసీదిత్యాత్మశబ్దేనయథాపరమాత్మనోగ్రహణం-తద్వత్. కథమిదమవగమ్యతే. తదేకార్థాదుత్తరాత్- *సోకామయతబహుస్యాంప్రజాయెయెతివాక్యాత్.

౩౭౧. సూ॥ అన్వయాదితి చెత్స్యాదవధారణాత్॥ పూర్వేషు * అన్యోన్తరఆత్మాప్రాణమయఇత్యాదివాక్యేష్వనాత్మస్వాత్మశబ్దాన్వయాత్కథముత్తర వాక్యాన్నిర్ణయ ఇతిచేత్. * తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సమ్భూతఇతిప్రకృతస్యాత్మనఏవ ప్రాణమయాదిష్వానన్దమయపర్యన్తేషు ఆత్మశబ్దేనావధారణాత్ స్యాదేవనిర్ణయః. అతఃప్రియశిరస్త్వాదీనామనాత్మ ధర్మత్వాత్, జ్ఞానానన్దాదీనామాత్మస్వరూపనిరూపణధర్మత్వా, చ్చతేషామేవసర్వత్రోపసంహారః. .... *

అ-౮౭- ౩౭౨. సూ॥ కార్యాఖ్యానాదపూర్వం॥

ఛాన్దోగ్యవాజసనేయకయోఃజ్యేష్ఠంచ శ్రేష్ఠంచప్రాణముపాస్యంవిధాయ * సహోవాచకింమేవాసోభవిష్యతీత్యాప ఇతిహోచురిత్యపాంప్రాణస్యవాసస్త్వముక్త్వా *తస్మాద్వాఏతదశిష్యన్తఃపురస్తాచ్చోపరిష్టాచ్చాద్భిఃపరిదధతిలమ్భుకోహవాసోభవత్యనగ్నోభవతీతిఛాన్దోగ్యే, వాజసనేయకేచాపాం ప్రాణవాసస్త్వ

ముక్త్వా *తస్మాదేవంవిదశిష్యన్నాచామేదశిత్వా చాచామేదేతమేవత దనమనగ్నంకురుత ఇతి*. ఆచమనేన ప్రాణమనగ్నంకురుత ఇత్యర్థః. అత్రాశనాత్పురస్తాదుపరిష్టాచ్చ క్రియమాణాచమనం ప్రాణవిద్యాఙ్గంవిధీయతే ఉతాచమనీయానామపాం ప్రాణవాసస్త్వానుసన్ధానంవిధీయత ఇతి సంశయః. ఆచామేదిత్యాచమనే విధిప్రత్యయశ్రవణాత్ స్మృత్యాచారప్రాప్తాదాచమనాదాచమనాన్తరం ప్రాణవిద్యాఙ్గం విధీయత ఇతి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు *అశిత్వాచామేదిత్యాచమనంచాత్ర ప్రతీయతే, ఆచమనీయానామపాం ప్రాణవాసస్త్వానుసన్ధానంచ *ఆపోవాసః *అద్భిః పరిదధతి *ఏతమేవ తదనమనగ్నంకురుత ఇతి ప్రతీయతే*. తత్రాచమనం తావత్ స్మృత్యాచారప్రాప్తం. అపాం ప్రాణవాసస్త్వానుసన్ధానము ప్రాప్తం *అనగ్నంపర్శ్వస్తోఽన్నస్తై* అనగ్నంకురుత ఇత్యనువాదసరూపం ప్రతీయతే. తత్రాచమనాన్తరాకల్పనాదాచమనమనూద్యాచమనీయానామపాం ప్రాణవాసస్త్వానుసన్ధానమప్రాప్తం విధీయత ఇతియుక్తం. *తదనమనగ్నంకురుత ఇతి* వచనాసిత్వపూర్వత్వాత్ *విధిర్వా స్యాదపూర్వత్వాదితి న్యాయేన విధివచనమేవ భవతి. సూత్రార్థస్తు - అపూర్వం - అప్రాప్తమపాం ప్రాణవాసస్త్వానుసన్ధానం విధేయం. నపునః ప్రాప్తమాచమనం. కుతః. (కార్యాఖ్యానాత్) కార్యస్య - అప్రాప్తార్థస్యాఖ్యానస్వభావత్వాచ్ఛ్రుతేరిత్యర్థః *

అ-౮౮-౩౭౩. సూ|| సమాన ఏవం చాభేదాత్ ||

వాజసనేయకే ఽగ్నిరహస్యే బృహదారణ్యకే చ శాణ్డిల్యవిద్యామ్నాతా. అగ్నిరహస్యే తావత్ *స ఆత్మానముపాసీత మనోమయం ప్రాణశరీరం భారూపం సత్యసఙ్కల్పమాకాశాత్మానమితి. బృహదారణ్యకే చ *మనోమయోఽయం పురుషో భాస్సత్యస్తస్మిన్నన్తర్హృదయే యథా వ్రీహిర్వా యవో వా స ఏష సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానః సర్వస్యాధిపతిః సర్వమిదం ప్రశాస్తీతి. కిమత్ర విద్యాభేదః- ఉత నేతి సంశయః. ఏకత్ర సత్యసఙ్కల్పత్వమధికం శ్రుతం. ఇతరత్ర వశిత్వాదయోఽధికా ఇతి రూపభేదాద్విద్యాభేద ఇతి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు - ఉ

భయత్రమనోమయత్వాదికె సమానెసతివశిత్వాదేస్సత్యసఙ్కల్ప త్వవితతిరూపతయా తేనా భేదాన్నరూపభేదఇతివిద్యైక్యం. సూత్రార్థ స్తు- మనోమయత్వాదికెసమానెసతివిద్యైక్యం. ఏవంచాభేదాత్- వశిత్వాదిగుణేనాప్యభేదాత్. వశిత్వాదిర్హిసత్యసఙ్కల్పత్వవితతిః.

అ-౯౯- ౩౭౪. సూ॥ సమ్బన్ధాదేవమన్యత్రాపి॥

బృహదారణ్యకె *యఏషఏతస్మిన్మణ్డలెపురుషోయశ్చాయందక్షిణేఽక్షన్నిత్యుపక్రమ్యఆదిత్యమణ్డలేఽక్షిచసత్యస్యబ్రహ్మణోవ్యాహృతిశరీరత్వేనోపాస్యత్వముక్త్వా *తస్యోపనిషదహరిత్యధిదైవతం *తస్యోపనిషదహమిత్యధ్యాత్మమితిద్వేరహస్యనామనీ ఉపాసనశేషతయామ్నాయెతే. తేకింయథాస్థానంనియతే - ఉతోభయత్రోభేఇతిసంశయః. ఉభయోస్స్థానయోరేకరూపస్యైవోపాస్యత్వాద్విద్యైక్యమిత్యనియతేనామనీఇతిపూర్వఃపక్షః. అక్ష్యాదిత్యస్థానసమ్బన్ధిత్వరూపాకారభేదాద్రూపభేద ఇతివిద్యాభేదాద్వనామనీనియతే ఇతిరాద్ధాన్తః. సూత్రార్థస్తు- యథామనోమయత్వాదిగుణవిశిష్టస్యైకస్యైవోపాస్యత్వేనోభయత్రవిద్యైక్యం - ఏవమన్యత్రాక్ష్యాదిత్యాధారస్యైకస్యైవసత్యస్యబ్రహ్మణస్స్థానద్వయసమ్బన్ధాన్నరూపభేదఇతివిద్యైక్యాద్ద్వనామనీఅనియతే.

౩౭౫. సూ॥ నవావిశేషాత్॥ నచైతదస్తి- యదుద్విద్యైక్యాదుభయత్రోభేనామనీఅనియతేఇతి. కుతః. విశేషాత్- ఉభయత్రహిరూపంవిశిష్యతే. ఏకత్రాదిత్యస్థానసమ్బన్ధి- ఇతరత్రాక్షిస్థానసమ్బన్ధిబ్రహ్మేతిరూపభేదాద్విద్యాభేదఇతినియతేనామనీ.

౩౭౬- సూ॥ దర్శయతిచ॥ దర్శయతిచ విద్యాభేదేనగుణానుపసంహారం *తస్యైతస్యతదేవరూపం యదముష్యరూపమిత్యాదినారూపాద్యతిదేశేన. స్వతోహ్యత్రప్రాప్తావతిదేశేనప్రాప్త్యపేక్షా. .... *

అ౯౦- ౩౭౭-సూ॥ సమ్భృతిద్యువ్యాప్త్యపిచాతః॥

తైత్తిరీయకేనారాయణీయానాంఖిలేషుచ * బ్రహ్మజ్యేష్ఠా

వీర్యాసమ్భృతాని బ్రహ్మాగ్రే జ్యేష్ఠందివమాతతాన బ్రహ్మభూతానాంప్రథమోతజజ్ఞే తేనార్హతి బ్రహ్మణాస్పర్ధితుంక ఇతిబ్రహ్మణిజ్యేష్ఠానాంగుణానాంసమ్భృతిర్ద్యువ్యాప్తిశ్చేత్యాది గుణజాతమామ్నాతం. కిమేషాంసర్వాసువిద్యాసూపసంహారః- ఉతస్థానవిశేషోపాసనేషునియమ ఇతిసంశయః. అనారభ్యాధీతత్వాత్తేషాం సర్వాసూపసంహార ఇతిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు - యద్యపినస్థానవిశేషసమ్బన్ధ్యుపాసనమారభ్యాధీతా ఏతే - తథాపిద్యువ్యాప్తిసామర్థ్యాత్తస్య హృదయాద్యల్పస్థానేషూపసంహారాయోగాత్తత్సాహచర్యాచ్చేతరేషామల్పస్థానవిహితాసువిద్యాసునోపసంహార ఇతి. సూత్రార్థస్తు- సమ్భృతిద్యువ్యాప్తీతి-సమాహారద్వన్ద్వైకవద్భావః. సమ్భృతిప్రభృతిగుణజాతమప్యతఏవ- స్థానవిశేషసమ్బన్ధనియమాన్నియతం-నసర్వత్రోపసంహార్యం. ద్యువ్యాప్తిర్హి స్వసామర్థ్యాదల్పస్థానానర్హతయాతదితరస్థాననియతా. సమ్భృత్యాద్యపితత్సాహచర్యాత్తథైవ.

అ- ౯౧.—
౩ ౨౪- సూ॥ {పురుషవిద్యాయామివచేతరేషామనామ్నానాత్॥}

తైత్తిరీయకే పురుషవిద్యామ్నాతా * తస్యైవంవిదుషోయజ్ఞస్యాత్మాయజమానశ్శ్రద్ధాపత్నీశరీరమిత్యాదికా. ఛాన్దోగ్యేపి*పురుషోవావయజ్ఞస్తస్యయానిచతుర్వింశతి వర్షాణీత్యారభ్యామ్నాయతే. కిమత్రవిద్యాభేదః - ఉతనేతిసంశయః. పురుషవిద్యేతిసంజ్ఞైక్యా, తైత్తిరీయకేఫలసమ్బన్ధానామ్నానాత్ ఛాన్దోగ్యే * శతంజీవతీత్యనేనైకఫలత్వా, చ్చవిద్యైక్యమితిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు-పురుషవిద్యేతిసంజ్ఞైక్యేపిసవనత్రయకల్పనాప్రకారభేదాద్యజమానపత్న్యాదికల్పనాప్రకారభేదాచ్చరూపభేదా, తైత్తిరీయకే పూర్వానువాకగతస్య * బ్రహ్మణోమహిమానమాప్నోతీతి బ్రహ్మవిద్యాఫలస్యైవసన్నిధానాత్ అఫలస్యాస్యతదఙ్గతయాతత్ఫలత్వాత్ ఫలభేదా, చ్చవిద్యాభేదః. సూత్రార్థస్తు-పురుషవిద్యాయాముభయత్రరూపభేదాద్విద్యాభేదః. కుతః. ఇతరేషామనామ్నానాత్ - ఇతరశాఖో

దితానాంతదితరశాఖాయామనామ్నానాత్. ఛాన్దోగ్యతైత్తిరీయకామ్నాతానాం యజమానపత్న్యాదీనాం సవనానాంచానామ్నానాత్, తైత్తిరీయకేచచ్ఛాన్దోగ్యామ్నాతానాం యజ్ఞావయవానామనామ్నానా, దిత్యర్థః. తైత్తిరీయకేహి *ఆత్మాయజమానశ్శ్రద్ధాపత్నీతియజమానాదికల్పనం, *యత్ప్రాయంప్రాతర్మధ్యన్దినంచతాని సవనానీతిచసవనత్రయకల్పనం, ఛాన్దోగ్యేచాశిశిషాదీనాందీక్షాత్వాదికల్పనం, పురుషాయుషస్త్రేధావిభజ్యసవనత్రయకల్పనం, చేతియజ్ఞావయవకల్పనప్రకారభేదాద్రూపభేదస్స్పష్టః. ఫలమపితథైవేతి. ఇతరేషామితిఫలస్యాపిగ్రహణం.

అ-౯౨.— ౩౭౯-సూ॥ వేధాద్యర్థభేదాత్॥

ఆథర్వణికాస్తైత్తిరీయకా ఐతరేయిణఇత్యేవమాదయ ఉపనిషదారమ్భేషు * శుక్రంప్రవిధ్యహృదయంప్రవిధ్య * శంనోమిత్రశ్శంవరుణః *సహనావవత్విత్యాదిమన్త్రాన్మహావ్రతాదీనిచకర్మాణ్యధీయతే. కిమేషాంవిద్యాఙ్గత్వం - ఉతనేతిసంశయః. సన్నిధిసమామ్నానా ద్విద్యాఙ్గత్వమితి పూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు * శుక్రంప్రవిధ్యహృదయంప్రవిధ్యేత్యాది మన్త్రసామర్థ్యా, న్మహావ్రతాదీనాంచకర్మణాంశ్రుత్యాదిభిశ్చాభిచారద్వాదశాహాదిషు వినియోగవత్ *శంనోమిత్రశ్శంవరుణః *సహనావవత్విత్యాదేర్మన్త్రస్యచ *ఋతంవదిష్యామిసత్యంవదిష్యామి * తేజస్వినావధీతమస్త్వితిమన్త్రసామర్థ్యాదధ్యయనేపినియోగ ఇతినవిద్యాఙ్గత్వం. సూత్రార్థస్తు (వేధాద్యర్థభేదాత్) వేధాద్యర్థభేదవత్ *సత్యంవదిష్యామి *తేజస్వినావధీతమస్త్వితి *శంనోమిత్రఇత్యాదేర్మన్త్రస్యాప్యధ్యయనసమ్బన్ధరూపార్థభేదాన్నవిద్యాఙ్గత్వమిత్యభిప్రాయః. అతః*శంనోమిత్రాదిమన్త్రోపవాధికరణస్యవిషయః..................*

అ-౯౩.— ౩౮౦-సూ॥ { హానౌతూపాయనశబ్దశేషత్వాత్కుశాచ్ఛన్దస్స్తుత్యుపగానవత్తదుక్తం॥ }

విముక్తోబ్రహ్మప్రాప్నువతః పుణ్యపాపయోర్విమోచనంద్వ

యోశ్శాఖయోశ్శ్రుతం. విముక్తయోః పుణ్యపాపయోరన్యత్ర ప్రవే
శ ఏకస్యాం శాఖాయాం శ్రుతః. విమోచనం ప్రవేశశ్చోభయ మేక
స్యాం. *తదా విద్వాన్పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యము
పైతి *అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చన్ద్ర ఇవ రాహోర్ముఖా
త్ప్రముచ్య। ధూత్వా శరీరమకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోకమభిసమ్భ
వామీతి కేవలమోచనం. *తస్య పుత్రా దాయముపయన్తి సుహృదస్సా
ధుకృత్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యామితి కేవల ప్రవేశః* తత్సుకృతదు
ష్కృతే విధూనుతే తస్య ప్రియా జ్ఞాతయ స్సుకృతముపయన్తి అప్రి
యా దుష్కృతమిత్యుభయం. కిం కేవలహానిచిన్తనం కేవలోపాయన
చిన్తనముభయచిన్తనం చ సర్వాసు విద్యాసు వికల్పేనానుష్ఠేయం- ఉ
త సముచ్చయో నేతి సంశయః. తథా తథామ్నాతస్యార్థవత్త్వాయ విక
ల్ప ఇతి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు- పుణ్యపాపప్రవేశస్య విమోచనా
పేక్షత్వేన శాఖాన్తరస్థస్యాపి ప్రవేశవాక్యస్య శాఖాన్తరస్థ విమో
చనవాక్యశేషత్వాత్ వాక్యద్వయైకార్థవిధానాత్సముచ్చయః. ఏక
స్యాం శాఖాయాముభయవిధానం ప్రతిపత్తృభేదేన పరిహ్రియతే. సూ
త్రార్థస్తు (హానౌత్వితి) తుశబ్దః పక్షవ్యావృత్త్యర్థః. హానావితి ప్ర
దర్శనార్థం. కేవలవిమోచనే కేవలే చోపాయనే శ్రూయమాణే త
యోరితరేతరసముచ్చయో ఽవశ్యమ్భావీ. కుతః. ఉపాయనశబ్దశే
షత్వాత్ - ఉపాయనశబ్దస్య హానివాక్యశేషత్వాదిత్యర్థః. త్యక్త
యోః పుణ్యపాపయోః ప్రవేశస్థానవాచిత్వాదుపాయనవాక్యస్య హా
నివాక్యశేషత్వమవగమ్యతే. ప్రదేశాన్తరామ్నాతవాక్యస్య ప్రదే
శాన్తరామ్నాత వాక్యశేషత్వే దృష్టాన్తమాహ (కుశాచ్ఛన్దస్స్తుత్యు
పగానవదితి) యథా *వానస్పత్యాః కుశా ఇతి ప్రదేశాన్తరామ్నాత
వాక్యస్య *ఔదుమ్బర్యః కుశా ఇతి తద్విశేషవాచి ప్రదేశాన్తరస్థం,
యథా చ *దేవాసురాణాం ఛన్దోభిరితి సామాన్యతః ప్రకరణాన్తరా
మ్నాతస్య *దేవచ్ఛన్దాంసి పూర్వమితి తత్క్రమవిశేషవాచి ప్రదే
శాన్తరస్థం, యథా చ *హిరణ్యేన షోడశినస్స్తోత్రముపాకరోతీతి ప్రదే

శాన్తరస్థస్య తత్కాలవిశేషవాచి *సమయావిషితే సూర్యే షోడశిన
స్స్తోత్రముపాకరోతీతి ప్రదేశాన్తరస్థం, యథాచ *ఋత్విజ ఉపగా
యన్తీతి ప్రదేశాన్తరస్థస్య *నాధ్వర్యురుపగాయేదితి తత్పర్యుదాస
రూపం ప్రదేశాన్తరస్థం,- ఏవముపాయనవాక్యస్య హానివాక్యశేషత
యాసమ్భవన్త్యాం గతౌ నవికల్పో యుక్తః. తదుక్తం పూర్వకాణ్డే *అ
పితు వాక్యశేషస్స్యాదన్యాయ్యత్వాద్వికల్పస్యేత్యాదినా. ......*

ఆ-౯౪.— { సామ్పరాయే తర్తవ్యా }
౩౪౧-సూ॥ { భావాత్తథా హ్యన్యే॥ }

కిమిదం సుకృతదుష్కృతయోర్హానివచనం దేహవియోగకా
లైకదేశః క్షీయతే, అధ్వని శిష్ట, మిత్యుభయత్ర కర్తవ్యం- ఉత దేహవి
యోగకాల ఏవ సర్వం క్షీయత ఇతీతి సంశయః. ఉభయత్రశ్రుతే, ర్దేవ
యానేన పథాగమనాన్యథానుపపత్త్యా, చోభయత్రేతి పూర్వః పక్షః.
*అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చన్ద్ర ఇవ రాహోర్ముఖాత్ప్రము
చ్య। ధూత్వా శరీరమకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోకమితి దేహవియోగ
కాలే, *స ఆగచ్ఛతి విరజాం నదీం తత్సుకృతదుష్కృతే విధూనుతే ఇ
త్యధ్వన్యపి, హానిశ్రుతేః. దేహవియోగకాలే సర్వకర్మక్షయే హి దేవ
యానేన గమనసాధనం కర్మ న సమ్భవతి. రాద్ధాన్తస్తు *తస్య తావదే
వ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే అథ సమ్పత్స్య ఇతి దేహవియోగాదూ
ర్ధ్వం బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరేకేణానుభావ్యపుణ్యపాప ఫలాభావాత్,
*అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపమిత్యాదినైకార్థ్యాత్, అధ్వన్యా
మ్నాతమపి *తత్సుకృతదుష్కృతే విధూనుత ఇతి వాక్యం దేహవియో
గకాలే సఙ్గమయితవ్యమితి దేహవియోగకాల ఏవ హానివచనం. సర్వక
ర్మక్షయేపి హి విద్యాసామర్థ్యాదేవ దేవయానేన పథాగమనం చోపపద్య
తే. విద్యా హి స్వయం సూక్ష్మశరీరస్యానారమ్భికాపి ప్రకృతసుఖదుః
ఖోపభోగసాధన స్థూలశరీరస్య సర్వకర్మణాం చ నిరవశేషక్షయేపి స్వ
ఫలభూతబ్రహ్మప్రాప్తిప్రతిపాదనాయ దేవయానేన పథైనం గమయి
తుం సూక్ష్మశరీరం స్థాపయతి. సూత్రార్థస్తు- సామ్పరాయే- దేహవి

యోగకాలపవచిన్తనీయం. కుతః. తత్రత్వాభావాత్ - దేహవియోగాదూర్ధ్వం బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరేకేణ తత్రత్యభోగాభావాత్. తథాహ్యామ్నాయతే * తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే అథ సమ్పత్స్య ఇతి * అశరీరం వావసన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశత ఇతి చ.

౩౮౨- సూ॥ ఛన్దత ఉభయావిరోధాత్॥ ఏవమర్థస్వాభావ్యాద్దేహవియోగకాలపవనిరవశేష కర్మక్షయేవధృతే సతి * తత్సుకృతదుష్కృతే విధూనుత ఇతి వాక్యఖణ్డః ఉభయావిరోధాత్ - ఉభయశ్రుత్యవిరోధాచ్ఛన్దతో నేయః. *అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపం- ధూత్వా శరీరమకృతం *తస్య తావదేవ చిరమిత్యుభయశ్రుత్యవిరోధాచ్చరమశ్రుతోపి * తత్సుకృతదుష్కృతే విధూనుత ఇతి వాక్యఖణ్డః * ఏతం దేవయానం పన్థానమితి ప్రథమశ్రుతఖణ్డాత్ ప్రాగనుగమయితవ్య ఇత్యర్థః.

అత్ర చోదయతి.

౩౮౩. సూ॥ గతేరర్థవత్త్వముభయథాన్యథాహి విరోధః॥ దేవయానేన గతిశ్రుతేరర్థవత్త్వం దేహవియోగకాలేఽధ్వని చేత్యుభయథా కర్మక్షయే సత్యేవ. అన్యథా- దేహవియోగకాలే సర్వకర్మక్షయే సతి సూక్ష్మశరీరస్యాప్యారమ్భకనాశేన స్థిత్యనుపపత్తేః దేవయానగతిశ్రుతిర్హి విరుధ్యతే.

పరిహరతి.

౩౮౪. సూ॥ ఉపపన్నస్తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేర్లోకవత్॥ భగవన్తముపాసీనానాం దేహవియోగకాలే సర్వకర్మక్షయేప్యుపపన్నో దేవయానః పన్థాః. కుతః. (తల్లక్షణార్థోపలబ్ధేః) తల్లక్షణార్థః - తజ్జాతీయార్థః. అకర్మలభ్యార్థోపలబ్ధేరిత్యర్థః. ఉపలభ్యతే హ్యకర్మలభ్యార్థో బ్రహ్మోపాసీనానాం *స స్వరాడ్భవతి తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతీత్యాదిషు. (లోకవత్) యథా లోకే రాజానముపాసీనానాం ప్రాకృతపురుషాసాధారణా

తిరమణీయానేకార్థసిద్ధిః- తద్వత్సర్వజ్ఞంసత్యసఙ్కల్పంమహో దారంపరంబ్రహ్మోపాసీనానాంసర్వముపపన్నమిత్యర్థః.

పరంబ్రహ్మోపాసీనానాందేహపాతసమయేసర్వకర్మక్షయాత్ దేహపాతాదూర్ధ్వం కర్మఫలానుభవోనవిద్యతఇత్యేతన్నోపపద్యతే - వసిష్ఠాదీనాంజ్ఞానినామపికర్మఫలరూపదేహాన్తరసంయోగః, పుత్రజన్మవిపత్త్యాదిషుసుఖదుఃఖానుభవో, ऽపిదృశ్యతఇత్యాశఙ్క్యాహ.

౩౮౫. సూ॥ యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణాం॥ యేషాం జ్ఞానినాందేహపాతాదనన్తరమర్చిరాదికాగతిః ప్రాప్తా- తేషాందేహపాతాదూర్ధ్వంతరితవ్యకర్మఫలభోగాభావాద్దేహపాతసమయఏవసర్వకర్మక్షయఉక్తః. వసిష్ఠాదీనాంత్వాధికారికాణాంయావదధికారసమాప్తినార్చిరాదికాగతిరస్తి- అపిత్వాధికారేऽవస్థితిరేవ - అధికారహేతుభూతకర్మణఃఫలదానాయారబ్ధత్వాత్. జ్ఞానినోऽప్యారబ్ధంహికర్మఫలానుభవేనైవక్షీయతే.......*

అ-౯౫.—
౩౮౬.సూ॥ { అనియమస్సర్వేషామవిరోధశ్శబ్దానుమానాభ్యాం॥ }

యేషాముపాసనేషూపకోసలాదిష్వర్చిరాదికాగతిరామ్నాతా - కింతన్నిష్ఠానామేవతయాబ్రహ్మప్రాప్తిః-ఉతసర్వేషాంబ్రహ్మోపాసననిష్ఠానామితిసంశయః. తన్నిష్ఠానామేవేతిపూర్వఃపక్షః- ఇతరేషాంతయాబ్రహ్మప్రాప్తౌప్రమాణాభావాత్. యత్తుపఞ్చాగ్నివిద్యాయాంసాధారణంవచనం - తదప్యుపకోసలాదివిషయమితినిశ్చీయతే. అన్యథోపకోసలాదిష్వామ్నానానర్థక్యంస్యాత్. రాద్ధాన్తస్తు- పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం *యఏవమేతద్విదుఃయేచేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాంసత్యముపాసతేతేऽర్చిషమభిసమ్భవన్తీతిసామాన్యేనసర్వవిషయంగతిశ్రవణముపకోసలాదిష్వామ్నానంనబాధితుంక్షమం, సఙ్కోచకంచనభవతి,- విద్యాస్తుత్యర్థతయాऽనువాదేనాప్యుపపత్తేః. అతస్సర్వేషాంతయైవబ్రహ్మప్రాప్తిః సూత్రార్థస్తు (అనియమ

స్సర్వేషాం) సర్వేషామవిశేషేణ తత్రైవ ప్రాప్తిః. కుతః. (అవిరోధశ్శబ్దానుమానాభ్యాం) తథా సత్యేవ శ్రుతిస్మృతిభ్యా మవిరోధః శ్రుతిశ్చ *యే చేమేఽరణ్య ఇత్యాదికా పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం సదర్శితా స్మృతిః *అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్ల ఇత్యాదికా................ *

అ-౯౬.—
౩౮౭.సూ॥ { అక్షరధియాం త్వవరోధస్సామాన్యత
ద్భావాభ్యామౌపసదవ త్తదుక్తం॥ }

బృహదారణ్యకే *ఏతద్వై తదక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదన్త్యస్థూలమనణ్వహ్రస్వ మిత్యాది శ్రూయతే. తథా ఆథర్వణే చ *అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యతే యత్తదద్రేశ్యమగ్రాహ్యమిత్యాది. కిమేషామస్థూలత్వాదీనాం సర్వబ్రహ్మవిద్యాసూపసంహారః- ఉత యత్ర శ్రుతాః తత్రైవేతి సంశయః. విద్యావిశేషరూపతయా శ్రుతానాం సర్వవిద్యాసాధారణత్వాభావాద్యత్ర శ్రుతాస్తత్రైవ నియతా ఇతి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు- అస్థూలత్వాదీనామప్యానన్దాదివద్బ్రహ్మస్వరూపానుసన్ధానాన్తర్భావాత్సర్వత్రోపసంహారః. న కేవలమానన్దాదిభిర్బ్రహ్మస్వరూపం ప్రత్యగాత్మనో వ్యావృత్తం- తస్యాపిహితదేవ స్వరూపం. అస్థూలత్వాదివిశేషితానన్దాదిబ్రహ్మణః ప్రత్యగాత్మవ్యావృత్తాకారః. యద్యపి ప్రత్యగాత్మస్వభావతః స్థూలత్వాద్యచేతనధర్మాసమ్బన్ధీ - తథాపి తత్సమ్బన్ధార్హతాస్త్యేవ. తదర్హతయా హి పూర్వత్ర తత్సమ్బన్ధస్సఞ్జాతః. అతో బ్రహ్మణోఽతదర్హస్వరూపానుసన్ధానార్థతయాఽస్థూలత్వాదయస్సర్వత్రానుసన్ధేయాః. సూత్రార్థస్తు- అక్షరధియాం- అక్షరసమ్బన్ధినీనామస్థూలత్వాదిధియాం సర్వవిద్యాస్వవరోధః- సఙ్గ్రహణం. కుతః. (సామాన్యతద్భావాభ్యాం) బ్రహ్మణస్సర్వత్ర సమానత్వాత్, బ్రహ్మానుసన్ధానాన్తర్భావాచ్చ తాసాం,. గుణానాం ప్రధానానువర్తిత్వం స్వభావః (ఔపసదవత్) యథా జామదగ్న్యచతూరాత్రపురోడాశోపసద్గుణభూతః *అగ్నిర్హోత్రం వేత్వితి మన్త్రః సామవేదపఠితత్వేన సామవేదస్వరనియతోఽపి ప్రధానభూతోపసదనువర్తితయా,

యాజుర్వైదికత్వాచ్చోపసదో, యాజుర్వైదికోపాంశుత్వ సమ్బన్ధీ- తద్వదక్షరవిద్యాసమ్బన్ధితయాఽధీతత్వేనతద్విద్యానియతా అపి ప్రధానానువర్తిత్వస్వాభావ్యాత్సర్వవిద్యాసమ్బన్ధినః. తదుక్తం ప్రథమకాణ్డే *గుణముఖ్యవ్యతిక్రమేతదర్థత్వాదిత్యాదినా.

ఏవంతర్హి * సర్వకర్మా సర్వగన్ధ ఇత్యాదీనామపి సర్వేషాం బ్రహ్మగుణత్వాన్నక్వచిద్వ్యవస్థేత్యత్రాహ.

౩౩౩. సూ॥ ఇయదామననాత్ ॥ ఇయత్- అస్థూలత్వాదివిశేషితమానన్దాద్యేవ సర్వత్రానుసన్ధేయం. కుతః. ఆమననాద్ధేతోః. ఆమననం- అభిముఖ్యేనమననం. బ్రహ్మానుసన్ధానం. బ్రహ్మస్వరూపానుసన్ధానంయేనవినానోపపద్యతే- తదేవసర్వత్రానుసన్ధేయం- అన్యత్తుతత్రతత్రవ్యవస్థితమిత్యర్థః. ....*

అ-౧౮.—
౩౩౪. సూ॥ {అన్తరా భూతగ్రామవత్స్వాత్మనోన్యథాభేదానుపపత్తిరితిచేన్నోపదేశవత్ ॥}

బృహదారణ్యకేఉషస్తిప్రశ్నప్రతివచనం * యఃప్రాణేన ప్రాణితిసతఆత్మా సర్వాన్తరోయోఽపానేనాపానితిసతఆత్మేత్యాది *అతోఽన్యదార్తమిత్యన్తమామ్నాతం. తథాతదనన్తరంకహోళప్రశ్నప్రతివచనం*యోఽశనాయాపిపాసేశోకంమోహంజరాంమృత్యుమత్యేతిఏతంహైతమాత్మానంవిదిత్వేత్యాది *అతోఽన్యదార్తమిత్యన్తం. కిముభయత్రపివిద్యైక్యం- ఉతవిద్యాభేదఇతిసంశయః. పూర్వత్రప్రాణనాదిహేతుఃప్రత్యగాత్మా, ఉత్తరత్రాశనాయాద్యతీతఃపరమాత్మేత్యుపాస్యభేదాద్విద్యాభేదఇతిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు- *యత్సాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మయఆత్మాసర్వాన్తరఃతమ్మేవ్యాచక్ష్వేతిఉభయత్రప్రశ్నస్యపరమాత్మవిషయత్వాదేకరూపత్వాచ్చ, సర్వప్రాణిప్రాణనాపాననాదిహేతుత్వస్యఅశనాయాద్యతీతత్వస్యచప్రతివచనద్వయావగతస్యపరమాత్మన్యేకస్మిన్నేవోపాస్యే సమ్భవాచ్చ నవిద్యాభేదః. సూత్రార్థస్తు-అన్తరా-*యఆత్మాసర్వాన్తరఇత్యుషస్తిప్రశ్నేభూతగ్రామవత్స్వాత్మనః - ప్రత్యగాత్మనఇత్యుపగన్త

వ్యః. అన్యథా ప్రతివచనభేదానుపపత్తిరితి చేత్. నాత్ర ప్రత్యగాత్మ పరమాత్మవిషయం ప్రశ్నద్వయం. ప్రతివచనద్వయం చ పరమాత్మన్యే కస్మిన్నేవోపాస్యే సమ్భవతీత్యర్థః. (ఉపదేశవత్) *స్తబ్ధో౽స్యుతతమాదేశమప్రాక్ష్య ఇతి ప్రక్రాన్తాయామేకస్యామేవ సద్విద్యాయాం *భగవాంస్త్వేవ మేతద్బ్రవీత్వితి *భూయ ఏవ మా భగవాన్విజ్ఞాపయత్విత్యాదికా ప్రశ్నావృత్తిః ప్రతివచనభేదశ్చోపాస్యస్య మాహాత్మ్యవిశేషప్రతిపాదనపరత్వేన దృశ్యతే. తద్వత్.

ప్రశ్నభేదపూర్వక ప్రతివచనప్రకారభేదాద్విద్యాభేదో౽వర్జనీయ ఏవేత్యాశఙ్క్యాహ.

౩౮౦. సూ॥ వ్యతిహారో విశింషన్తి హీతరవత్ ॥ *య దేవ సాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మ య ఆత్మా సర్వాన్తర ఇతి ద్వయోః ప్రష్టోః ప్రశ్నస్యైకరూపత్వే నైకవిషయత్వే నిశ్చితే సత్యుషస్తికహోళయోః ప్రతివచనగతబుద్ధివ్యతిహారః కార్యః. ప్రాణనాదిహేతుత్వబుద్ధిస్సర్వాన్తరవిషయా కహోళేనాపి కార్యా, అశనాయాద్యతీతత్వబుద్ధిరుషస్తినాపి కార్యా,. విశింషన్తి హ్యుభయత్రాపి యాజ్ఞవల్క్యవచనాన్యేకం సర్వాన్తరమేవోపాస్యం. (ఇతరవత్) యథేతరత్ర సద్విద్యాయాం సర్వాణి ప్రతివచనాని పరమకారణ పరబ్రహ్మవిషయాణి. తద్వత్.

సద్విద్యాయామప్యుపాస్యైక్యం ప్రశ్న ప్రతివచనావృత్తౌ సత్యాం కథమవగమ్యత ఇత్యత్రాహ.

౩౮౧. సూ॥ సైవ హి సత్యాదయః ॥ *సేయం దేవతైక్షత ఇత్యాదిషు సర్వత్ర సైవ పరా దేవతైకానువర్తతే-*ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసీతి త ఏవ సత్యాదయః సర్వేషు ప్రతివచనేషూపసంహ్రియన్తే. ....*

అ-౯౫.—
౩౮౨. సూ॥ { కామాదీతరత్ర తత్ర చాయతనాదిభ్యః ॥ }

ఛాన్దోగ్యే శ్రూయతే *అథ యదిదమస్మిన్బ్రహ్మపురే దహరం

పుణ్డరీకంవేశ్మదహరోస్మిన్నన్తర ఆకాశస్తస్మిన్యదన్తస్త దన్వేష్టవ్యమిత్యాదిప్రక్రమ్య * తద్యఇహాత్మానమనువిద్యవ్రజన్త్యేతాంశ్చ సత్యాన్కామాంస్తేషాం సర్వేషులోకేషు కామచారోభవతీతి. వాజసనేయకేచ * యఏషోన్తర్హృదయఆకాశస్తస్మిఞ్ఛేతే సర్వస్య వశీసర్వస్యేశానఇత్యాది. కిముభయత్రవిద్యైక్యం - ఉతవిద్యాభేదఇతిసంశయః. రూపభేదాద్విద్యాభేద ఇతిపూర్వఃపక్షః. యద్యప్యుభయత్రపరమాత్మైవోపాస్యః - తథాప్యేకత్రాకాశశబ్దాభిధేయఃపరమాత్మోపాస్యః, ఇతరత్రాకాశేశయానఃపరమాత్మే, తిహిరూపంభిద్యతే. రాద్ధాన్తస్తు- హృదయాయతనత్వసత్యసఙ్కల్పత్వసత్యకామత్వాదేరభేదాదుభయత్రతద్విశిష్టః పరమాత్మైవోపాస్యఇతిరూపాభేదాద్విద్యైక్యం. ఛాన్దోగ్యేహి * దహరోస్మిన్నన్తర ఆకాశస్తస్మిన్యదన్తస్తదన్వేష్టవ్యమిత్యారభ్య * కింతదత్రవిద్యత ఇత్యాదినాపరిచోద్య *తస్మిన్కామాస్సమాహితాః *ఏషఆత్మాపహతపాప్మావిజరోవిమృత్యురిత్యారభ్య * సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్పఇత్యుక్త్వా *తద్యఇహాత్మానమనువిద్యవ్రజన్త్యేతాంశ్చ సత్యాన్కామానిత్యాకాశశబ్దనిర్దిష్టఃపరమాత్మా, తదన్తర్గతాశ్చసత్యకామత్వసత్యసఙ్కల్పత్వాపహతపాప్మత్వాదయోగుణాః,- అతః పరమాత్మా హృదయాయతనఃసత్యకామత్వాదివిశిష్టఉపాస్యఇతివాక్యేనైవ నిర్ణీతం. వాజసనేయకేచ * యఏషోన్తర్హృదయఆకాశస్తస్మిఞ్ఛేతే సర్వస్యవశీత్యుక్తేసతి వశిత్వాదే స్సత్యసఙ్కల్పత్వ రూపవిశేషతయాసఏవపరమాత్మాహృదయాయతనస్సత్యసఙ్కల్పత్వవిశిష్టఉపాస్యఇతిప్రతీయతే. అతోదహరవిద్యాప్రత్యభిజ్ఞానాత్సఏవపరమాత్మా సత్యసఙ్కల్పత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టఉపాస్యఇతినిశ్చీయతే.ఏవంనిశ్చితేసత్యాకాశేశయానఇత్యాకాశశబ్దో హృదయపుణ్డరీకవర్త్యాకాశవాచీతిరూపాభేదాద్విద్యైక్యమేవ. సూత్రార్థస్తు (కామాదీతరత్ర తత్రచ) *వాజసనేయకేచ్ఛాన్దోగ్యేచ సత్యకామత్వాద్యేవరూపం. కుతః. ఆయతనాదిభ్యః- హృదయాయతనత్వసత్యసఙ్కల్పత్వ

విశేషరూపవశిత్వాదిభ్య స్తత్సహచారిణ స్సత్యకామతాదేః ప్రత్య భిజ్ఞానాత్. * పరంజ్యోతి రుపసమ్పద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే * అభయంవై బ్రహ్మభవతీతి బ్రహ్మప్రాప్తిరూపంఫలంచైకమితి వి ద్యైకం.

*మనసైవానుద్రష్టవ్యం నేహనానాస్తికిఞ్చ నేత్యాదేఃపూర్వ ప్రకృతత్వాత్, *సఏష నేతి నేత్యాత్మేతిచవక్ష్యమాణత్వాత్, * స ర్వస్యవశీ సర్వస్యేశానఇత్యాదివిశేషాణాంబ్రహ్మస్వరూపత్వాస మ్భవాత్ కథంసత్యకామత్వాదేర్మోక్షసాధనోపాసనరూపత్వ మి త్యతఆహ.

౩-౩. సూ॥ ఆదరాదలోపః॥ వశిత్వాదేః ప్రమాణాన్తరావిదితరూపస్యశ్రుత్యేక సమధిగమ్యస్యాదరేణప్రతి పాదనాదలోపః- అప్రతిషేధః. తస్యాపిబ్రహ్మగుణత్వమవశ్యాశ్ర యణీయం. అవిశేషనిషేధాస్తు సకలేతరప్రాకృతవిశేషవిషయాః. నానాత్వ నిషేధస్తుసర్వస్య బ్రహ్మకార్యతయా బ్రహ్మాత్మకత్వాభి ప్రాయః.

సగుణోపాసనస్య * సయదిపితృలోక కామోభవతీతిసాం సారికఫలత్వేన నమోక్షఫలత్వమిత్యాశఙ్క్యాహ.

౩-౪. సూ॥ ఉపస్థితేఽత స్తద్వచనాత్॥ ఉప స్థితిః- ఉపస్థానం. బ్రహ్మోపసమ్పత్తిః. ఉపస్థితే-బ్రహ్మోపస మ్పన్నేఽతః- బ్రహ్మోపసమ్పత్తేరేవహేతోః తద్వచనాత్- పితృ లోకాదిప్రాప్తివచనాత్ నతత్సాంసారికంఫలం- అపితుసామ్రాజ్యము క్తస్యైవ. *అస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతి రుపసమ్పద్య స్వే నరూపేణాభినిష్పద్యతే సఉత్తమఃపురుషః సతత్రపర్యేతిజక్షత్క్రీడ న్రమమాణః స్త్రీభిర్వాయానైర్వాజ్ఞాతిభిర్వానోపజనంస్మరన్నిదంశ రీరమితి *సస్వరాడ్భవతి తస్యసర్వేషులోకేషు కామచారోభవతీ తిచనివృత్తావిద్యస్యహి స్వేనరూపేణాభి నిష్పన్నస్యైవోచ్యతే - అ తోబ్రహ్మసమ్పత్తిహేతుకత్వంక్రీడాదేరవగమ్యతే............*

అ-౯౯.— ౩౯౫-సూ॥ { తన్నిర్ధారణానియమస్తద్దృ ష్టేఃపృథగ్ఘ్యప్రతిబన్ధఃఫలం॥ }

ఛాన్దోగ్యే *ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథ ముపాసీతేతికర్మాఙ్గాశ్రయముద్గీథాద్యుపాసనంశ్రూయతే. తత్కిం తస్మిన్కర్మణి పర్ణతాదివన్నియమేనోపాదేయం - ఉత గోదోహనాదివదనియమేనేతి సంశయః. కర్మాఙ్గాశ్రయత్వేనపర్ణతాదివత్తద్ద్వారేణనిరూఢకార్యతయా * యదేవవిద్యయాకరోతిశ్రద్ధయోపనిషదాతదేవవీర్యవత్తరం భవతీతివర్తమాననిర్దేశస్య పృథక్ఫలప్రతిపాదకత్వాయోగాత్ క్రత్వర్థతయానియమేనోపాదేయమితిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు-*తేనోభౌ రుతోయశ్చైతదేవంవేదయశ్చనవేదేత్యుద్గీథోపాసనమవిదుషః క్రత్వనుష్ఠానదర్శనాత్క్రతుఫలాత్స్వర్గాదేః పృథగ్భూతవీర్యవత్తరత్వఫలమిదముపాసనమితి గోదోహనాదివదనియమః. వర్తమాననిర్దేశేప్యధికారాన్తర నిశ్చయేసతిరాత్రిసత్రవత్ క్రతోర్వీర్యవత్తరత్వ ముస్యోపాసనస్యఫలమితికల్పనీయం. సూత్రార్థస్తు (తన్నిర్ధారణానియమః) నిర్ధారణం- నిశ్చయేనచేతసోధారణం. ఉపాసనమిత్యర్థః. తస్య- ఉద్గీథస్యోపాసనస్యానియమః. కుతః. తద్దృష్టేః- *తేనోభౌ కురుతఇత్యనియమదృష్టేః. పృథగ్భూతంహ్యస్యఫలం. తచ్చాప్రతిబన్ధరూపంవీర్యవత్తరత్వంనామ- ప్రబలకర్మాన్తరఫలేనైతస్యకర్మణఃఫలస్యాప్రతిబన్ధః. అవిలమ్బితత్వమిత్యర్థః..............*

అ- ౧౦౦.— ౩౯౬- సూ॥ { ప్రదానవదే వ తదుక్తం॥ }

దహరవిద్యాయాం *తద్యఇహాత్మానమనువిద్యవ్రజన్త్యేతాంశ్చసత్యాన్కామానిత్యపహతపాప్మత్వాదిగుణానామపి పరమాత్మస్వరూపచిన్తనవత్పృథక్చిన్తనంవిహితం. కింగుణచిన్తనే తత్తద్గుణవిశిష్టతయాపరమాత్మచిన్తనమావర్తనీయం- ఉత నేతి సంశయః. పరమాత్మనఏకస్యైవసర్వేషాంగుణానాం గుణిత్వేనసకృదేవచిన్తనోపపత్తేర్నావర్తనీయమితిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు-గుణినస్స్వరూపైక్యే

పితత్తద్గుణవిశిష్టాకారభేదాదావర్తనీయమితి. సూత్రార్థస్తు- ప్రదానవదావర్తనీయమేవ- యథా *ఇన్ద్రాయరాజ్ఞేపురోడాశమేకాదశకపాలం *ఇన్ద్రాయాధిరాజాయ *ఇన్ద్రాయస్వరాజ్ఞ ఇతీన్ద్రస్యైకత్వేపిరాజత్వాదివిశిష్టాకారభేదాద్దేవతాభేదఇతి ప్రదానావృత్తిః తద్వదేవ. తదుక్తంసఙ్కర్షే *నానావాదేవతాపృథక్త్వాదితి. ...*

అ- ౧౦౧.— ౩౯౭- సూ॥ { లిఙ్గభూయస్త్వాత్తద్ధిబలీయ స్తదపి॥ }

తైత్తిరీయాఆధీయతే *సహస్రశీర్షందేవంవిశ్వాక్షంవిశ్వశమ్భువం। విశ్వంనారాయణందేవమిత్యారభ్య *సోఽక్షరఃపరమస్స్వరాడిత్యన్తం. అస్మిన్ననువాకేనోపాసనంవిధీయతే. కిమయంపూర్వానువాకోదితదహరవిద్యోపాస్యవిశేషనిర్ధారణార్థః - ఉతసర్వవేదాన్తోదితసర్వపరవిద్యోపాస్య విశేషనిర్ధారణార్థఇతిసంశయః. దహరవిద్యాయా ఆనన్తర్యాత్తదుపాస్యవిశేషనిర్ధారణార్థ ఇతిపూర్వఃపక్షః- *సహస్రశీర్షందేవమితిద్వితీయానిర్దేశస్యానన్తరోదితోపాసినాసమ్బన్ధస్యైవయుక్తత్వాచ్చ. రాద్ధాన్తస్తు-పరబ్రహ్మపరతత్త్వపరజ్యోతిఃపరమాత్మాక్షరశివశమ్భుశబ్దైస్సర్వ పరవిద్యోపాస్యానమూద్యవాక్యైనైవతేషాంనారాయణత్వవిధానాత్తస్యచ ప్రకరణాద్బలీయస్త్వేనసర్వవిద్యోపాస్యనిర్ధారణార్థఇతినిశ్చీయతే. నచ *సహస్రశీర్షమితిద్వితీయానిర్దేశఃపూర్వేణోపాసినాసమ్బధ్యతే- *తస్మిన్యదన్తస్తదుపాసితవ్యమితికృత్యప్రత్యయేనకర్మాభిహితమితితత్రద్వితీయానిర్దేశాయోగాత్. *నారాయణఃపరః *వ్యాప్యనారాయణస్స్థితః *పరమాత్మావ్యవస్థితఇత్యాదిభిరైకార్థ్యాత్ప్రథమార్థేద్వితీయా. సూత్రార్థస్తు- సర్వపరవిద్యోపాస్యనిర్ధారణేలిఙ్గభూయస్త్వాత్ - తచ్చిహ్నభూతవాక్యభూయస్త్వాదిత్యర్థః. తద్ధి- వాక్యంప్రకరణాద్బలీయః. తదపిపూర్వస్మిన్కాణ్డే *శ్రుతిలిఙ్గవాక్యప్రకరణస్థానసమాఖ్యానాంసమవాయె పరదౌర్బల్యమర్థవిప్రకర్షాదిత్యాదినోక్తం. ఏవంసర్వోపాస్యనిర్ధారణేనిశ్చితేసతిదహరవిద్యాయా మప్యయమేవోపా

స్యేతి *పద్మకోశప్రతీకాశమిత్యాదినా హృదయాద్యభిధానంచయుజ్యతఇత్యభిప్రాయః. .... *

అ- ౧౦౨.—
౩౯౮- సూ॥ {పూర్వవికల్పఃప్రకరణాత్స్యా త్క్రియా మానస వత్॥}

వాజసనేయకేఽగ్నిరహస్యే *మనశ్చితో వాక్చితః ప్రాణచితశ్చక్షుశ్చితఇత్యాదినామనశ్చితాదయోఽగ్నయో విద్యారూపాః శ్రూయన్తే. కిమేతేక్రియామయక్రత్వఙ్గభూతాః - ఉతవిద్యామయక్రత్వఙ్గభూతా ఇతిసంశయః. అస్మిన్ప్రకరణేవిద్యామయక్రత్వనుబన్ధిగ్రహస్తోత్రాదిదర్శనేపిక్రతోర్విధానాభావా, త్ఫలాన్తరాప్రతీతే, శ్చ పూర్వత్ర * అసద్వా ఇదమగ్రఆసీదిత్యాదినేష్టకచితస్యాగ్నేః ప్రకృతత్వాన్మనశ్చితాదిషుచ *తేషామేకైకఏవతావాన్యావానసౌపూర్వఇతితత్సాద్యాతిదేశాదిష్టకచితేనైషాంవికల్పప్రతీతే, శ్చేష్టకచితాగ్నిశేషిభూతక్రియామయ క్రత్వనుప్రవేశేనతదఙ్గభూతా ఇతిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు * తేహైతేవిద్యాచితఏవవిద్యయాహైవైతఏవంవిదశ్చితాభవన్తీతిమనశ్చితాదీనాంసామ్పాదికాగ్నిత్వేనవిద్యారూపత్వేసిద్ధేపి * తేహైతేవిద్యాచితఏవేత్యవధారణ శ్రుతిర్విద్యామయక్రత్వఙ్గత్వేనైషాంవిద్యారూపతాఽవగత్యర్థేతినిశ్చయాత్. సన్నిహితైర్మానసైః గ్రహస్తోత్రాదిభిఃక్రత్వనుబన్ధైరనువాదసరూపవాక్యప్రతిపాదితైఃక్రతుదర్శనేసతి *వచనానిత్వపూర్వత్వాదితిన్యాయేనమనశ్చితాదీనాంశేషిభూతవిద్యామయ క్రతోర్విధిఃపరికల్ప్యతే. *తేషామేకైకఏవతావాన్యావానసౌపూర్వఇత్యతిదేశేనేష్టకచితాగ్నేస్స్వశేషిభూతక్రతుద్వారేణయత్ఫలం - తదేవైషాంస్వశేషిభూతవిద్యామయక్రతుద్వారేణఫలమితినిశ్చీయతఇతివిద్యామయక్రత్వఙ్గభూతాఏవమనశ్చితాదయః. సూత్రార్థస్తు- మనశ్చితాదిఃక్రియాస్యాత్. క్రియామయక్రత్వఙ్గభూతఇత్యర్థః. కుతః. ప్రకరణాత్ పూర్వప్రకృతే నేష్టకచితే వ్యభిచరితక్రతుసమ్బన్ధినోపస్థి

తక్రతుగృహీతత్వేన తదఙ్గభూతానామేషాంచాగ్నిత్వాత్తైర్నేష్టకచి తేనవికల్పః. విద్యారూపాణామప్యేషాంక్రియామయక్రత్వఙ్గభావో నవిరుధ్యతే- ద్వాదశాహాఙ్గభూతమానసగ్రహవత్.

౩౯౯. సూ. ॥ అతిదేశాచ్చ॥ తేషామేకైకఏవతావాన్యావానసౌపూర్వఇతి తేషు పూర్వేష్టకచితకార్యాతిదేశాచ్చతేనైషాంవికల్పఃప్రతీయతే. తేనసవికల్పోఽభిహితస్తచ్ఛేషిభూతక్రత్వఙ్గత్వేనవినైషాంనోపపద్యతే. అతశ్చతదఙ్గభూతాః.

౪౦౦. సూ. ॥ విద్యైవతునిర్ధారణాద్దర్శనాచ్చ॥ తుశబ్దఃపక్షంవ్యావర్తయతి. మనశ్చితాదిర్విద్యైవ-విద్యామయక్రత్వఙ్గభూతఏవేత్యర్థః. కుతః. నిర్ధారణాత్ - తేషాంవిద్యారూపత్వేసిద్ధేపి * తేహైతేవిద్యాచితఏవేతినిర్ధారణంవిద్యామయక్రత్వఙ్గతయైషాంవిద్యామయత్వఖ్యాపనార్థం. అత్రైవవిద్యామయక్రతుదర్శనాచ్చతదఙ్గత్వమేవైషాం. దృశ్యతేచాత్రవిద్యామయఃక్రతుః * మనసైషుగ్రహాఅగృహ్యన్తమనసాఽస్తువన్తమనసాశంసన్నిత్యాదౌ.

అత్రవిద్యామయక్రతౌవిధిపదాశ్రవణాత్, ఫలసమ్బన్ధాప్రతీతే, శ్చప్రకరణేనేష్టకచితాగ్న్యుపస్థాపితక్రత్వఙ్గతాప్రతీతే, శ్చవిద్యామయక్రత్వన్వయోబాధ్యతఇత్యాశఙ్క్యాహ.

౪౦౧. సూ. ॥ శ్రుత్యాదిబలీయస్త్వాచ్చనబాధః॥ శ్రుత్యాదేఃప్రకరణాద్బలీయస్త్వేనశ్రుత్యాద్యవగతస్య విద్యామయక్రత్వన్వయస్యప్రకరణేననబాధః. శ్రుతిస్తావత్ * తేహైతేవిద్యాచితఏవేతి. తాంవివృణోతి * విద్యయాహైవైతఏవంవిదశ్చితాభవన్తీతి. లిఙ్గవాక్యేచభాష్యేదర్శితే.ఏవంవిదః - మనశ్చక్షురాదివ్యాపారేష్వగ్నిత్వంసమ్పాదయితురేతే-మనశ్చితాదయోవిద్యయా- ప్రధానభూతయాచితా భవన్తీత్యర్థః.

*మనసైషుగ్రహాఅగృహ్యన్తేత్యాదౌవిధిపదాశ్రవణా ద్విద్యామయక్రతువిధిర్నసమ్భవతీతితదసమ్భవాచ్చ తదన్వయోనసమ్భవతీత్యాశఙ్క్యాహ.

౪౦౨ - సూ॥ అనుబన్ధాదిభ్యః ప్రజ్ఞాన్తరపృథక్త్వవద్దృష్టశ్చ తదుక్తం॥ గ్రహస్తోత్రశస్త్రేభ్యో యజ్ఞానుబన్ధేభ్య ఇష్టకచితాన్వయిక్రతోరత్ర విధీయమానవిద్యామయక్రతుపృథక్త్వమవగమ్యతే. (ప్రజ్ఞాన్తరపృథక్త్వవత్) యథా ప్రజ్ఞాన్తరాణాం-దహరవిద్యాదీనాం పృథక్త్వహేతుభ్యః పృథక్త్వం. ఆదిశబ్దాత్ పూర్వోక్తశ్రుత్యాదిర్గృహ్యతే. శ్రుత్యాదినానుబన్ధైశ్చ విద్యామయక్రతువిధిః కల్ప్యత ఇత్యర్థః. దృష్టశ్చానువాదసరూపేపి కల్ప్యమానో విధిః *యదేవ విద్యయా కరోతీత్యాదౌ. తదుక్తం *వచనానిత్వపూర్వత్వాదితి.

యుక్తమతిదేశాచ్చేష్టకచితశేషిభూతక్రత్వన్వయోవగమ్యత ఇతి- తత్రాహ.

౪౦౩- సూ॥ న సామాన్యాదప్యుపలబ్ధేర్మృత్యువన్నహి లోకాపత్తిః॥ నావశ్యమతిదేశేనేష్టకచితాగ్నితుల్యదేశత్వమప్యాశ్రయణీయం- యేనకేనచిత్సామాన్యేనాతిదేశోపలబ్ధేః *స ఏష ఏవ మృత్యుర్య ఏష ఏతస్మిన్మణ్డలే పురుష ఇతివత్ఫలసామాన్యేన భవిష్యత్యతిదేశః. నహి తత్ర మణ్డలపురుషే మృత్యులోకాపత్తిరప్యతిదిశ్యతే- అపితు మృత్యువత్సంహర్తృత్వమేవ.

౪౦౪- సూ॥ పరేణ చ శబ్దస్య తాద్విధ్యం భూయస్త్వాత్త్వనుబన్ధః॥ పరేణ చ బ్రాహ్మణేనాస్య మనశ్చితాద్యభిధాయినశ్శబ్దస్య తాద్విధ్యం- తద్విధత్వం- విద్యామయప్రతిపాదకత్వమేవ గమ్యతే. పరేణ హి బ్రాహ్మణేన *అయం వావ లోక ఏషోఽగ్నిచిత స్తస్యైవేత్యాదినా పృథక్ఫలా విద్యైవ విధీయతే. అగ్నిరహస్యే క్రియామయా ఏవ విధీయన్త ఇతి నాస్తి నియమ ఇత్యర్థః. క్రియాప్రకరణే త్వేషాం మనశ్చితాదీనామనుబన్ధః సమ్పాదనీయానామగ్న్యఙ్గానామత్ర భూయస్త్వాత్క్రియతే. అతో విద్యామయక్రత్వఙ్గభూతా ఏవ మనశ్చితాదయోఽగ్నయః. .... *

అ-౧౦౩-౪౦౫-సూ॥ ఏక ఆత్మనశ్శరీరే భావాత్॥ ప్రత్యగాత్మన ఆత్మతయా హి[illegible]మాత్మోపాస్య ఇతి వక్ష్యతే *ఆ

ర్త్వేతితూపగచ్ఛన్తీతి. తత్రకిం ప్రత్యగాత్మనశ్శరీరేవర్తమానస్యకర్తృత్వభోక్తృత్వాదివిశిష్టంరూపమనుసన్ధేయం-ఉత ప్రజాపతివాక్యోదితాపహతపాప్మత్వాదిగుణకంయథావస్థితంరూపమితిసంశయః. శరీరేవర్తమానస్యయాదృశంరూపం- తదేవానుసన్ధేయమితిపూర్వఃపక్షః- కర్మవిధిష్వివోపాసనవిధిష్వపి తావత్యైవసాధనానుష్ఠానఫలానుభవయోస్సమ్భవాత్. *యథాక్రతురస్మింల్లోకేపురుషోభవతీతితు *తంయథాయథోపాసతఇత్యనేనైకార్థ్యాత్పరమాత్మవిషయం. రాద్ధాన్తస్తు-*తత్త్వమసి *సతఆత్మాన్తర్యామ్యమృతఇతిప్రత్యగాత్మనఆత్మతయైవపరమాత్మోపాస్యఇతి ప్రత్యగాత్మనస్స్వరూపముపాస్యాన్తర్గతం. *పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతఇతియథావస్థితాత్మస్వరూపస్యైవ బ్రహ్మానుభవఃఫలమిత్యతః *యథాక్రతురస్మింల్లోకేపురుషోభవతీతినపరమాత్మమాత్రవిషయం-అపితుప్రత్యగాత్మాత్మభూతోపాస్యవిషయమితి ప్రజాపతివాక్యోదితంయథావస్థితస్వరూపమేవానుసన్ధేయం. అన్యథాప్రాప్యోపాస్యయోః ప్రకారభేదాత్ *యథాక్రతురస్మిన్నితివిరుధ్యతే. *యజేతస్వర్గకామఇత్యాదికర్మవిధౌతు కర్తృస్వరూపానుసన్ధానంనసాధనాన్తర్గతమితివిశేషః. సూత్రార్థస్తు-కర్తృత్వాదివిశిష్టమేవాత్మనస్స్వరూపమనుసన్ధేయమిత్యేకేమన్యన్తే. కుతః. శరీరేవర్తమానస్యోపాసితురాత్మనస్తథాభావాత్.

౮౦౬- సూ॥ ❀ వ్యతిరేకస్తద్భావభావిత్వాన్నతూపలబ్ధివత్ ॥ ❀ నకర్తృత్వాదివిశిష్టమనుసన్ధేయం-అపితుసాంసారికస్వరూపాన్ముక్తస్వరూపస్యయోవ్యతిరేకః-సోఽనుసన్ధేయః. కుతః. తథోపాసనభావభావిత్వాద్వ్యతిరిక్తస్వరూపప్రాప్తేః.*యథాక్రతురస్మింల్లోకేపురుషోభవతీతిహ్యాహ. (ఉపలబ్ధివత్) యథాబ్రహ్మోపలబ్ధిర్యథావస్థితబ్రహ్మానుసన్ధానయుక్తస్యైవ- తథాత్మోపలబ్ధిరపి. *

అ- ౧౦౮.—
౮౦౭- సూ॥ ❀ { అఙ్గావబద్ధాస్తునశాఖాసుహిప్రతివేదం॥ } ❀

*ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథముపాసీతేత్యుద్గీథాది క్రత్వఙ్గాశ్ర

యాఉపాసనాశ్శ్రూయన్తే. తాఃకింయాసు శాఖాసుశ్రూయన్తే- తాస్వేవవ్యవస్థితాః- ఉతసర్వాసుశాఖాసుసమ్బద్ధా ఇతిసంశయః. శాఖాసుస్వరభేదాత్ప్రతిశాఖముద్గీథభేదేనయత్రశ్రూయన్తే- తత్ర స్థోద్గీథాదే స్సన్నిధానాత్తత్రైవాన్వితావ్యవస్థితా ఇతిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు- యద్యప్యుద్గీథవ్యక్తిభేదోవిద్యతే- తథాపితత్రతత్రచోద్గీథజాతీయత్వేన సమ్బద్ధాత్సర్వేషాం చోద్గీథజాతీయత్వావిశేషాత్. *ఉద్గీథముపాసీతేతి శ్రుత్యైవసర్వసమ్బన్ధ ఇతి సర్వశాఖాసుసమ్బధ్యన్తే. సూత్రార్థస్తు- నత్వఙ్గావబద్ధాఉపాసనాస్తాసుశాఖా సువ్యవస్థితాః- అపితు ప్రతివేదంసర్వశాఖాసుసమ్బధ్యన్తఇత్యర్థః. హిశ్శ్వాతౌ. యస్మాదుద్గీథజాతీయత్వావిశేషేణసర్వసమ్బన్ధః-తస్మాదిత్యర్థః.

౪౦౮- సూ॥ మన్త్రాదివద్వాఽవిరోధః॥ వా శబ్దశ్చార్థే. యథామన్త్రాదీనాం క్రత్వఙ్గభూతానామేకైకశాఖాభిహితానాం సర్వశాఖాసుక్రతోరేకత్వేన సర్వత్రసమ్బన్ధోనవిరుధ్యతే-తద్వచ్చావిరోధః.............................*

అ- ౧౦౫.— { భూమ్నః క్రతువజ్జ్యాయ
౪౦౯- సూ॥ స్త్వంతథాహిదర్శయతి॥ }

వైశ్వానరవిద్యాయాంస్వర్లోకాదిత్యవాయ్వాకాశపృథివ్యవయవోవైశ్వానర ఆత్మోపాస్యః శ్రుతః. తత్రవ్యస్తస్యైవోపాసనం కార్యం-ఉతవ్యస్తస్యసమస్తస్యచేతి-అథసమస్తస్యైవేతిసంశయః. * ఔపమన్యవకంత్వమాత్మానముపాస్స ఇతిదివమేవభగవోరాజన్నిత్యాదినాస్వర్లోకాదిపృథివ్యన్తానాం వైశ్వానరాత్మనోమూర్ధాదిపాదాన్తావయవత్వమభిధాయ తత్రతత్రవ్యస్తస్యైవోపాసనంఫలంచ విహితమితిపశ్చాత్ *యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమభి విమానమాత్మానంవైశ్వానరముపాస్తే ఇతి పూర్వోక్తస్యసమాసేనోపసంహారఇతియుక్తం. అతోవ్యస్తస్యైవోపాసనం కార్యమితిప్రథమఃపక్షః. సమస్తోపాసనస్య *సర్వేషులోకేషు సర్వేషుభూతేషు సర్వేష్వాత్మస్వన్నమత్తీతి వ్యస్తోపాసనఫలేభ్యః ఫలాన్తరవిధానా

వ్యస్తస్య సమస్తస్య చోపాసనం కార్యమితి ద్వితీయః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు * ఆత్మానం వైశ్వానరం సమ్ప్రత్యధ్యేషి తమేవనో బ్రూహీత్యారభ్య వైశ్వానరాత్మనస్స్వర్లోకాది పృథివ్యన్తానాం మూర్ధాదిపాదాన్తావయవత్వమభిధాయ *యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమభివిమానమాత్మానం వైశ్వానరముపాస్తే సర్వేషు లోకేష్విత్యుపసంహారాదేకస్యైవ వైశ్వానరాత్మనస్త్రైలోక్యశరీరస్య పరబ్రహ్మణః ఉపాసనం విధాయ ఫలం చ *సర్వేష్వాత్మస్వన్నమత్తీతి, * తద్యథేషీకతూలమగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయేతైవం హాస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయన్త ఇతి, చ సర్వేషామాత్మనామ విశేషేణ భోగ్యభూతం పరం బ్రహ్మానుభవతి, తద్విరోధినశ్చ సర్వపాప్మనః దహతీ, త్యుక్తమితిగమ్యతే. అత ఏకవాక్యత్వాత్సమస్తస్యైవోపాసనం కార్యం. వ్యస్తవాదస్తు స్వర్లోకాదీనాం మూర్ధాద్యవయవత్వజ్ఞాపనార్థః. తత్ర తత్ర చ ఫలవాదః *వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్పుత్రే జాతే యదష్టాకపాలో భవతీత్యాదివద్ద్రష్టవ్యః. సూత్రార్థస్తు-భూమ్నో జ్యాయస్త్వం-సమస్తోపాసనస్య శ్రైష్ఠ్యం. ప్రామాణికత్వమిత్యర్థః. ఏకవాక్యత్వావగతేః. వ్యస్తవాదః క్రతువద్ద్రష్టవ్యః. *వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేద్యదష్టాకపాల ఇత్యాదిః క్రతావివేత్యర్థః. తథాహి దర్శయతి - సమస్తోపాసనస్య జ్యాయస్త్వమేవ దర్శయతి శ్రుతిః * మూర్ధా తే వ్యపతిష్యద్యన్మాం నాగమిష్య ఇత్యాదినా వ్యస్తోపాసనేఽనర్థం బ్రువన్తీ. ....*

అ-౧౦౬. ౪౧౦-సూ. నానాశబ్దాదిభేదాత్ ॥

సద్విద్యా దహరవిద్యా శాణ్డిల్యవిద్యా భూమవిద్యాదికాః బ్రహ్మోపాసనరూపాః బ్రహ్మప్రాప్తిఫలాః కిమేకవిద్యా-ఉత నానేతి సంశయః. ఉపాస్యస్య బ్రహ్మణః ఫలస్య చైకత్వాత్, *వేద *ఉపాసీతేతి చ పర్యాయత్వాదేకవిద్యేతి పూర్వః పక్షః. బ్రహ్మణ ఏకత్వేఽపి జగదేకకారణత్వాపహతపాప్మత్వాద్యనుబన్ధభేదహేతుభిః పూర్వకాణ్డోదితానుబన్ధభేదహేతుభిశ్శబ్దాన్తరాదిభిరేవానుబన్ధభేదాన్నానాభూ

తా ఇతిరాద్ధాన్తః. శబ్దాన్తరాదిభిస్తత్రాదితైరేవవిద్యాభేదసిద్ధావపి
హాపునర్వచనంబ్రహ్మప్రాప్తిహేతుభూతం వేదాన్తోదితంజ్ఞానమవిధేయ
మితికుదృష్టినిరాసార్థం. సూత్రార్థస్తు-సద్విద్యాభూమవిద్యాదికానా
నాభూతేః-బ్రహ్మణఏకత్వేపిసమ్భూమాపహతపాప్మాదిశబ్దభేదాత్.
ఆదిశబ్దాత్ అభ్యాససఙ్ఖ్యాగుణప్రక్రియానామధేయానిగృహ్యన్తే.*

అ- ౧౦౭.—
౪౧౧ - సూ॥ వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వాత్॥

సద్విద్యాభూమవిద్యాదికానాం బ్రహ్మప్రాప్తిఫలకానా
మేకస్మిన్పురుషే సముచ్చయోఽపిభవతి- నేతిసంశయః. అగ్నిహో
త్రదర్శపూర్ణమాసజ్యోతిష్టోమాదీనాం స్వర్గైకఫలానాంతత్రభూ
యస్త్వాపేక్షయాయథైకస్మిన్పురుషే సముచ్చయోదృశ్యతే-తథా
త్రాపిబ్రహ్మానుభవభూయస్త్వాపేక్షయైకస్మిన్పురుషే సముచ్చయ
స్సమ్భవతీతిపూర్వఃపక్షః. దేశతఃకాలతస్స్వరూపతశ్చానవచ్ఛిన్నా
నన్దస్వరూప బ్రహ్మానుభవస్సర్వాసాం పరవిద్యానాంఫలం. తచ్చై
కయావిద్యయావాప్తమిత్యేకస్మిన్పురుషే విద్యాన్తరసముచ్చయః
ప్రయోజనాభావాన్నసమ్భవతీతిసర్వాసాం వికల్పఇతిరాద్ధాన్తః.
సూత్రమపివ్యాఖ్యాతం.

౪౧౨- సూ॥ కామ్యాస్తుయథాకామం సముచ్చీయే
రన్నవాపూర్వహేత్వభావాత్॥ బ్రహ్మప్రాప్తివ్యతిరిక్త
ఫలావిద్యాః- కామ్యాః. తాస్తుయథాకామంసముచ్చీయేరన్- విక
ల్ప్యేరన్వా - పూర్వహేత్వభావాత్. తత్ఫలస్యాపరిమితత్వాభా
వాత్ భూయస్త్వాపేక్షయాసముచ్చయస్సమ్భవతీత్యర్థః...... *

అ-౧౦౮-౪౧౩-సూ॥ అఙ్గేషుయథాశ్రయభావః॥

కర్మాఙ్గాశ్రయాణాముద్గీథాద్యుపాసనానాం గోదోహనాది
వదధికారాన్తరత్వేనోపాదానానియమః పూర్వోక్తస్సమ్భవతి-, నే
తిసంశయః. నసమ్భవతీతిపూర్వఃపక్షః- *ఉద్గీథముపాసీతేత్యుపా

సనావిధౌ ఫలాన్తరాశ్రవణాత్ ఉద్గీథసమ్బన్ధావగతక్రత్వఙ్గభావా విరోధాత్. ఏవంవిధివాక్యేనైవక్రత్వఙ్గభావేఽవగతేసతి * యదేవవిద్యయాకరోతిశ్రద్ధయోపనిషదాతదేవ వీర్యవత్తరంభవతి * తేనోభౌకురుతఇతిచ వర్తమాననిర్దేశః *నసపాపంశ్లోకంశృణోతీతివదర్థవాదమాత్రంస్యాత్. రాద్ధాన్తస్తు *యదేవవిద్యయాకరోతి- తదేవవీర్యవత్తరమితి విద్యాయాఃక్రతువీర్యవత్తరత్వం ప్రతిసాధనభావోఽవగమ్యతే. ఏవంఫలసాధనతయావగతావిద్యాకిమాశ్రిత్యఫలంకరోతీత్యపేక్షాయాం * ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథముపాసీతేత్యుద్గీథమాశ్రిత్య కుర్యాదితిక్రత్వఙ్గ భూతోద్గీథాశ్రయత్వమాత్రంప్రతీయతే. అతఃఫలాన్తరసాధనతయావగతస్యక్రత్వఙ్గభావో నోపపద్యతఇతిగోదోహనాదితుల్యతయోపాదాననియమస్సిద్ధ్యత్యేవ. *యస్యపర్ణమయీజుహూర్భవతినసపాపంశ్లోకంశృణోతీత్యత్రతుపర్ణతాయా జుహూసమ్బన్ధాత్ప్రాగపాపశ్లోకశ్రవణం ప్రతిసాధనభావోనశ్రూయతే. పర్ణతాసమ్బన్ధిపురుష సమ్బన్ధమాత్రంశ్రుతం. తత్తు *పర్ణమయీజుహూరితిశ్రుత్యైవప్రథమావగతక్రత్వఙ్గభావంననిరుణద్ధీత్యర్థవాదమాత్రమితివిశేషః. సూత్రార్థస్తు- అఙ్గేషు- ఉద్గీథాదిష్వాశ్రితానాముపాసనానాం యథాశ్రయభావః- ఉద్గీథాదివదఙ్గభావః. గోదోహనాదివత్తస్మిన్వాక్యే ఫలసమ్బన్ధాశ్రవణాదఙ్గభావోనవిరుధ్యతఇత్యర్థః.

౪౧౪- సూ॥ శిష్టేశ్చ॥ శిష్టిః- శాసనం. విధానం. *ఉద్గీథముపాసీతేతివిధానాచ్చవర్తమాననిర్దేశావగతఫలసమ్బన్ధాత్ప్రాగేవోద్గీథసమ్బన్ధోఽవగతఇతి తదఙ్గభావోనవిరుధ్యతే. అతఉపాదాననియమః.

౪౧౫-సూ॥ సమాహారాత్ ॥ ఇతశ్చ. *హోతృషదనాద్ధైవాపిదురుద్గీథమనుసమాహరతీత్యుద్గీథవేదనహీనావన్యేనసమాధానంబ్రువత్ వేదనస్యోపాదాననియమందర్శయతి. దురుద్గీథం- వేదనహీనముద్గీథం.

౪౧౬- సూ॥ గుణసాధారణ్యశ్రుతేశ్చ॥ ఇతశ్చోపాదాననియమోఽవగమ్యతే. ప్రణవగుణత్వేనావగతస్యోపాసనస్యసాధారణ్యంహిశ్రూయతే *తేనేయంత్రయీవిద్యావర్తతే ఓమిత్యాశ్రావయత్యోమితిశం సత్యోమిత్యుద్గాయతీతి. తేనేతి ప్రకృతపరమర్శాత్సోపాసనఏవప్రణవస్సర్వత్ర సఞ్చరతి. అతః ప్రణవసహభావనియమదర్శనాదుపాదాన నియమోనిశ్చీయతే. ... *

౪౧౭- సూ॥ నవాతత్సహభావాశ్రుతేః॥ నవోపాదాననియమః తత్సహభావాశ్రుతేః- క్రత్వఙ్గభావాశ్రుతేరిత్యర్థః. క్రత్వఙ్గభావోహి- సహభావః. * యదేవవిద్యయాకరోతి - తదేవవీర్యవత్తరమితివీర్యవత్తరత్వసాధనతయావగతాయావిద్యాయాః క్రత్వఙ్గతయావినియోగాసమ్భవాత్ తదఙ్గభావోహినశ్రూయతే. యత్రసాక్షాత్ఫలసాధనత్వంప్రతిపాద్యతే- తత్రఫలసాధనత్వంప్రథమంప్రతీయతఇతితస్యక్రత్వఙ్గతయా వినియోగోనసమ్భవతీత్యభిప్రాయః.

౪౧౮- సూ॥ దర్శనాచ్చ॥ *ఏవంవిద్ధవైబ్రహ్మాయజ్ఞంయజమానంసర్వాంశ్చర్త్విజోఽభిరక్షతీతిబ్రహ్మణోవేదనేనయజ్ఞస్యయజమానస్య ఋత్విజాంచరక్షణంబ్రువన్త్యన్యేషాం వేదనాభావందర్శయతి. తచ్చోద్గీథోపాసనస్యానఙ్గత్వేసత్యేవోపపద్యతే. అతశ్చోపాదానానియమః. ....*

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే
తృతీయస్యాధ్యాయస్యతృతీయఃపాదః.

శ్రీమద్వేదాన్తదీపః. తృతీయాధ్యాయే- చతుర్థఃపాదః.

అ- ౧౦౯.— పురుషార్థో తశ్శబ్దా
౪౧౯ - సూ॥ దితిబాదరాయణః॥

కింవిద్యాతఃపురుషార్థః- ఉతకర్మణఇతిసంశయః. కర్మణఇతి పూర్వఃపక్షః- కర్మాఙ్గత్వాద్విద్యాయాః. కర్మసుకర్తృభూతప్రత్య

గాత్మనో యాథాత్మ్యప్రతిపాదనపరాణి వేదాన్తవాక్యాని. విద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వం చ *యదేవ విద్యయా కరోతి- తదేవ వీర్యవత్తరమితి శ్రుత్యైవావగమ్యతే. న చ ప్రకృతోద్గీథోపాసనవిషయత్వం తస్య వక్తుం శక్యతే- *యదేవ విద్యయా కరోతీతి శ్రుత్యైవ సర్వకర్మసు విద్యాయా వినియుక్తత్వాత్. శ్రుతిశ్చ ప్రకరణాద్బలీయసీ. విద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వం కథమిత్యపేక్షాయాం *తత్త్వమసి *అయమాత్మా బ్రహ్మేతి సామానాధికరణ్యేన కర్మాఙ్గభూతకర్తృయాథాత్మ్యానుసన్ధానద్వారేణ విద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వమిత్యవగమ్యతే. అతః కర్తృసంస్కారరూపత్వాద్బ్రహ్మవిద్యాయాః కర్మణ ఏవ పురుషార్థః. తత్ర తత్ర ఫలశ్రుతిరర్థవాదస్స్యాత్. విద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వే భూయాంసి లిఙ్గాని చ దృశ్యన్తే సర్వవేదాన్తేషు. రాద్ధాన్తస్తు - కర్మసు కర్తుః ప్రత్యగాత్మనోఽర్థాన్తరభూతస్య స్వసఙ్కల్పకృత జగదుదయవిభవలయలీలస్య నిఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణైకతానానన్తజ్ఞానానన్దైకస్వరూపస్య సర్వేశ్వరస్య సత్యసఙ్కల్పస్య కరణాధిపరూపప్రత్యగాత్మాధిపస్య వేద్యస్య వేదనరూపాయా విద్యాయాః *బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమిత్యాదిషు బ్రహ్మావాప్తిరూపఫలోపదేశాత్ విద్యాత ఏవ ఫలం. *యదేవ విద్యయా కరోతీతి శ్రుతిః ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశాత్, ప్రసిద్ధిశ్చ ప్రకృతోద్గీథోపాసనస్యైవేతి, ప్రస్తుతోద్గీథోపాసనవిశేషనిష్ఠా. *తత్త్వమసీతి సామానాధికరణ్యం చ తచ్ఛబ్దనిర్దిష్టస్వసఙ్కల్పకృతజగజ్జన్మస్థితిధ్వంసాదికస్య పరస్య బ్రహ్మణో న జీవస్వరూపత్వపరం- అపి తు జగత్కారణస్య బ్రహ్మణో జీవశరీరకతయా జీవస్యాత్మత్వపరమితి * అధికం తు భేదనిర్దేశాదిత్యాదిషూక్తం. * య ఆత్మని తిష్ఠన్ - యస్యాత్మా శరీరమితి చ ప్రత్యగాత్మన ఆత్మత్వం పరస్య బ్రహ్మణః శ్రుత్యన్తరైర్వ్యక్తం. సూత్రార్థస్తు- పురుషార్థోఽతః- విద్యాతః. కుతః. *బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమిత్యాదిశబ్దాత్.

౪౭౦- సూ॥ ౩-౪-౨ శేషత్వాత్పురుషార్థవాదో యథాన్యేష్వితి జైమినిః॥ ౩-౪-౨ *తత్త్వమసీత్యాది సామానాధికరణ్యేన బ్ర

ష్యాణఃకర్మసుకర్తృస్వరూపత్వావగమాద్విద్యాయాః కర్తృసంస్కారద్వారేణకర్మశేషత్వాత్తత్రపురుషార్థవాదోర్థవాదమాత్రం. యథాన్యేషుద్రవ్యసంస్కారాదిష్వితిజైమినిరాచార్యోమన్యతే.

౪౨౧ - సూ॥ ఆచారదర్శనాత్॥ ఇతశ్చవిద్యాకర్మాఙ్గం. బ్రహ్మవిదామాచారోపికర్మప్రధానోదృశ్యతే- యథాఽశ్వపతిః కైకయోబ్రహ్మవిదగ్రేసరః *యక్ష్యమాణోహవైభగవన్తోహమస్మీత్యాహ. *కర్మణైవహిసంసిద్ధిమాస్థితా జనకాదయ ఇతిచస్మర్యతే.

లిఙ్గమిదం- ప్రాప్తిరుచ్యతామిత్యత్రాహ.

౪౨౨ - సూ॥ తచ్ఛ్రుతేః॥ *యదేవవిద్యయాకరోతీత్యాదికాయాంశ్రుతేర్విద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వమవగమ్యతే. నచదుర్బలేనప్రకరణేనశ్రుతిర్విద్యావిశేషోద్గీథవిషయోపాసనే వ్యవస్థాప్యతే.

౩౨౩- సూ॥ సమన్వారమ్భణాత్॥ *తం విద్యాకర్మణీసమన్వారభేతేఇతివిద్యాకర్మణోరేకస్మిన్పురుషేసాహిత్యంచవిద్యాయాఃకర్మాఙ్గత్వేహిభవతి.

౪౨౪- సూ॥ తద్వతోవిధానాత్॥ విద్యావతఃకర్మవిధానాచ్చవిద్యాకర్మాఙ్గం. * ఆచార్యకులాద్వేదమధీత్య యథావిధానంగురోఃకర్మాతిశేషేణాభిసమావృత్యకుటుమ్బే ఇత్యాదినాఽధ్యయనవతః కర్మాణివిదధదర్థావబోధపర్యన్తత్వాదధ్యయనస్యవిద్యావతఏవకర్మాణివిదధాతీత్యవగమ్యతే.

౪౨౫. సూ. నియమాచ్చ॥ *కుర్వన్నేవేహ కర్మాణిజిజీవిషేచ్ఛతంసమాఇత్యాత్మవిదామాయుషఃకర్మసునియమదర్శనాచ్చకర్మణఏవపురుషార్థః- నవిద్యాతఇత్యవగమ్యతే. అతశ్చవిద్యాకర్మాఙ్గం.

౪౨౬.సూ. అధికోపదేశాత్తుబాదరాయణస్యైవంతద్దర్శనాత్॥ తుశబ్దాత్పక్షోవ్యావృత్తః. బాదరాయణస్యైవం-

విద్యాతఃఫలమితిమతం. కుతః (అధికోపదేశాత్) కర్మసుకర్తుః ప్రత్యగాత్మనోధికస్య-అర్థాన్తరభూతస్య వేద్యస్య వేదనభూతవిద్యాయాః ఫలసాధనత్వోపదేశాత్. (తద్దర్శనాత్) దృశ్యతేహి వేదాన్తవాక్యేఽధికవిషయత్వంవిద్యాయాః. ఏవమేవ * తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతి * సోకామయతబహుస్యాం ప్రజాయేయేత్యాదిషుబహుభవనసఙ్కల్పపూర్వకసృష్ట్యాదేః కర్తుస్సర్వేశ్వరస్యకరణాధిపాధిపస్యానవధికాతిశయ జ్ఞానానన్దస్వరూపస్య నిఖిలహేయప్రత్యనీకస్య వేద్యస్యవిద్యాబ్రహ్మప్రాప్తిఫలాయవిధీయతే.

౪౨౭. సూ. తుల్యంతుదర్శనం॥ విద్యాయాః ప్రధానత్వేపి బ్రహ్మవిదామాచారదర్శనంతుల్యం. కర్మణామనాచారదర్శనమప్యస్తీత్యర్థః. *ఋషయఃకావషేయాఃకిమర్థావయమధ్యేష్యామహేకిమర్థావయంయక్ష్యామహఇత్యాదౌ. కర్మానుష్ఠానదర్శనంతుఫలాభిసన్ధిరహితస్యకర్మణోవిద్యాఙ్గత్వాత్. త్యాగస్తు ఫలాభిసన్ధియుక్తస్యవిద్యావిరోధిత్వాదిత్యభిప్రాయః.

౪౨౮, సూ. అసార్వత్రికీ॥ *యదేవవిద్యయాకరోతీతిశ్రుతిఃసర్వవిద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వంవిదధాతీత్యేతదసఙ్గతం. అత్రవిద్యాశబ్దాభిహితాతునసార్వత్రికీ-అపితూద్గీథవిద్యా. యత్కరోతి-తద్విద్యయేతినైవంపదాన్వయః. అపితుయదేవవిద్యయాకరోతి-తదేవవీర్యవత్తరమితి. విద్యయాక్రియమాణస్యాన్యతోవగతస్యవీర్యవత్తరత్వంప్రతిసాధనభావోవగమ్యతే- *యదేవేతిప్రసిద్ధవన్నిర్దేశాత్. అన్యతోఽవగతిర్హి *ఉద్గీథముపాసీతేతిసన్నిహితోద్గీథవిద్యాయాః.

౪౨౯. సూ. విభాగశ్శతవత్॥ తంవిద్యాకర్మణీసమన్వారభేతేఇత్యత్రవిద్యాచస్వస్మైఫలాయ, కర్మచస్వస్మైఫలాయా, న్వారభతఇతివిభాగోద్రష్టవ్యః- యతోవిద్యాకర్మణోర్భిన్నఫలత్వముక్తం. (శతవత్) యథాక్షేత్రరత్నవిక్రయిణంశతద్వయమన్వేతీత్యుక్తేక్షేత్రార్థంశతం, రత్నార్థంశత, మితివిభాగోఽవగమ్యతే- తద్వత్.

౪౩౦. సూ. అధ్యయనమాత్రవతః॥ * వేదమధీత్యేత్యధ్యయనమాత్రవతఏవకర్మవిధానాత్ అనేనవిద్యాయా న కర్మాఙ్గత్వమవగతం. అధ్యయనవిధిర్హ్యర్థానవన్నియమవదక్షరరాశిగ్రహణమాత్రె పర్యవస్యతి. గృహీతస్యస్వాధ్యాయస్యఫలవదర్థావబోధిత్వదర్శనాత్తన్నిర్ణయఫలమీమాంసాశ్రవణే ఽధీతవేదః పురుషస్స్వయమేవప్రవర్తతే. అర్థావబోధపర్యన్తత్వేప్యర్థజ్ఞానాదర్థాన్తరభూతాస్మృతిప్రత్యయావృత్తిరూపా * ఉపాసీతేతిశాస్త్రవిహితా విద్యానకర్మాఙ్గమ్.

౪౩౧. సూ. నావిశేషాత్॥ * కుర్వన్నేవేహకర్మాణీతిబ్రహ్మవిదామాయుషఃకర్మణినియమోదృశ్యత ఇత్యేతన్నసమ్భవతి- అవిశేషాత్. విదుషఏవేతివిశేషాభావాత్క్రిమిత్యవిశేషేనస్యాత్. విదుషస్త్వత్రయాణామనుష్ఠానానువృత్తిదర్శనాదర్థస్వభావాద్విదుషఏవేత్యభిప్రాయః.

౪౩౨- సూ॥ స్తుతయేఽనుమతిర్వా॥ వాశబ్దోవధారణే * ఈశావాస్యమిదంసర్వమితి విద్యాప్రకరణాద్విద్యాస్తుతయేకర్మానుమతిరేవ. విద్యామాహాత్మ్యాద్యావజ్జీవంకర్మాణికుర్వన్నపితైర్నలిప్యతఇతిహస్తుతాభవతివిద్యా. వాక్యశేషేచ * న కర్మణాలిప్యతేనరఇతిశ్రూయతే.

౪౩౩ - సూ॥ కామకారేణచైకే॥ ఏకేశాఖినఃకామకారేణచవిద్యానిష్ఠస్యగార్హస్థ్యత్యాగమధీయతే * కింప్రజయాకరిష్యామోయేషాం నోఽయమాత్మాయంలోకఇతి. గార్హస్థ్యకర్మత్యాగంబ్రువద్వాక్యంవిద్యాప్రధానమితిదర్శయతి;

౪౩౪- సూ॥ ఉపమర్దంచ॥ విద్యయాసర్వకర్మోపమర్దంచాధీయతే * క్షీయన్తేచాస్యకర్మాణితస్మిన్దృష్టేపరావరఇతి. తద్విద్యాయాఃకర్మాఙ్గత్వేనసఙ్గచ్ఛతే.

౪౩౫- సూ॥ ఊర్ధ్వరేతస్సుచశబ్దేహి॥ ఊర్ధ్వరేతస్స్వాశ్రమేషు బ్రహ్మవిద్యాదర్శనాత్, తేషుచాగ్నిహోత్రా

త్రాదికర్మాఙ్గభావా, న్నవిద్యాకర్మాఙ్గం. తేచాత్రాశ్రమాస్సన్త్యేవ- యతోవైదికేశబ్దే తేపిదృశ్యన్తే *త్రయోధర్మస్కన్ధా యజ్ఞోధ్యయనందానమితి *యేచేమేఽరణ్యేశ్రద్ధాతపఇత్యుపాసతే *ఏతమేవప్రవ్రాజినోలోకమిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తీత్యాదౌ. *యావజ్జీవమగ్నిహోత్రమిత్యాదికాతుశ్రుతిరవిరక్తవిషయా.

౪౩౬- సూ॥ పరామర్శంజైమినిరచోదనాచ్చాపవదతిహి॥ *త్రయోధర్మస్కన్ధాఇత్యాదిషు తేషామాశ్రమాణామచోదనాత్- అవిధానాదుపాసనా స్తుత్యర్థంపరామర్శం- అనువాదంజైమినిరాచార్యోమన్యతే. అపిచ-అపవదతిహిశ్రుతిరాశ్రమాన్తరం *వీరహావా ఏషదేవానాంయోఽగ్నిముద్వాసయతఇత్యాదికా. అతస్తేనసన్త్యేవ.

౪౩౭-సూ॥ అనుష్ఠేయంబాదరాయణస్సామ్యశ్రుతేః॥ గృహస్థాశ్రమవదాశ్రమాన్తరమప్యనుష్ఠేయం భగవాన్బాదరాయణోమన్యతే. కుతః. తస్యాపితత్సామ్యశ్రుతేః. *త్రయోధర్మస్కన్ధాఇత్యేవమాదౌహిసర్వేషామాశ్రమాణామేకరూపంసఙ్కీర్తనం.

౪౩౮ - సూ॥ విధిర్వాధారణవత్॥ వాశబ్దోఽవధారణే. సర్వేషామాశ్రమాణాంవిధిరేవాయం. (ధారణవత్) యథా *అధస్తాత్సమిధంధారయన్ననుద్రవేత్ *ఉపరిహిదేవేభ్యోధారయతీత్యనువాదసరూపేప్యుపరిధారణస్యాప్రాప్తత్వేన విధిరాశ్రీయతే- ఏవమిహాశ్రమాణామపి. అతఊర్ధ్వరేతస్స్వపివిద్యాదర్శనాద్విద్యాతఃపురుషార్థఇతి. ……………………*

అ- ౧౧౦.——
౪౩౯- సూ॥ {స్తుతిమాత్రముపాదానాదితిచేన్నాపూర్వత్వాత్॥}

౪౪౦- సూ॥ భావశబ్దాచ్చ॥ *ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథముపాసీత- సఏషరసానాంరసతమఃపరమఃపరార్ధ్యోఽష్టమోయదుద్గీథఇత్యేతజ్జాతీయకేకిం కర్మాఙ్గాశ్రయాణాం దృష్టివిశేషాణాంవిధిరాస్థేయః- ఉతోద్గీథాదిస్తుతిమాత్రమితిసంశయః విధ

త్వేసిద్ధేహిగోదోహనాదివద్భవతి- విధిత్వమేవనసమ్భవతీతిపూర్వః
పక్షః. *ఇయమేవజుహూస్స్వర్గోలోక ఆహవనీయఇతివత్ కర్మా
ఙ్గభూతోద్గీథాదిసమ్బన్ధితయోపాదానాద్రసతమత్వాదేః తత్స్తుతి
మాత్రత్వమేవ- నరసతమత్వాదిదృష్టివిధిః. రాద్ధాన్తస్తు- జుహ్వా
దివిధివదుద్గీథాదివిధేరత్రాసన్నిధానా, ద్రసతమత్వాదేరప్రాప్త
త్వా, చ్చ *ఉపాసీతేతివిధిప్రత్యయేన, చన స్తుతిమాత్రం. తద్దృష్టి
విధిరేవ. సూత్రద్వయంవ్యాఖ్యాతం. .... *

అ- ౧౧౧.—
౪౪౦- సూ॥ పారిప్లవార్థా ఇతిచే న్నవిశేషితత్వాత్ ॥

౪౪౧-సూ॥ తథాచైకవాక్యోపబన్ధాత్ ॥ *ప్ర
తర్దనోహవైదైవోదాసిరిత్యాదయో వేదాన్తేష్వాఖ్యానవిశేషాః కిం
పారిప్లవప్రయోగార్థాః-ఉతతత్రతత్రవిద్యావిశేషప్రతిపాదనార్థా
ఇతిసంశయః. *ఆఖ్యానానిశంసన్తీతిపారిప్లవే వినియోగాత్తదర్థా
ఇతిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు *ఆఖ్యానానిశంసన్తీత్యుక్త్వా *మ
నుర్వైవస్వతోరాజేతి మన్వాద్యాఖ్యానే వినియోగస్య విశేషిత
త్వాత్ *తంమామాయురమృతమిత్యుపాస్స్వ *ఆత్మావాఅరే
ద్రష్టవ్యఇత్యాదివిధినైకవాక్యత్వాచ్చ *సోరోదీదిత్యాదివద్విద్యా
విధ్యర్థాఏవ. సూత్రద్వయంవ్యాఖ్యాతం. .... *

అ- ౧౧౨.—
౪౪౩- సూ॥ అతఏవ చాగ్నీన్ధ నాద్యనపేక్షా॥

ఊర్ధ్వరేతస్స్వాశ్రమేషుబ్రహ్మవిద్యాసమ్భవతి- నేతిసంశ
యః. యజ్ఞాద్యభావాత్తేషాంతదఙ్గికా విద్యానసమ్భవతీతిపూర్వఃప
క్షః. రాద్ధాన్తస్తు *యదిచ్ఛన్తోబ్రహ్మచర్యంచరన్తి *ఏతమేవప్ర
వ్రాజినోలోకమిచ్ఛన్తఃప్రవ్రజన్తీత్యాదిశ్రుతేః తేషాంవిద్యావత్త్వా
వగమాత్తేష్వగ్నిహోత్రాద్యనపేక్షావిద్యేతినిశ్చీయతే. సూత్రా
ర్థస్తు- అతఏవ - విద్యావత్త్వశ్రుతేరేవ ఆధానాద్యనపేక్షా తేషువి
ద్యా. అగ్నీన్ధనంహి-అగ్న్యాధానం. .... *

అ- ౧౧౩.— ౪౪౪- సూ॥ { సర్వాపేక్షాచ యజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్ ॥ }

కర్మవత్సు గృహస్థేషు కింయజ్ఞాదికర్మాపేక్షా విద్యా - ఉతత త్రాపి కేవలైవేతి సంశయః. ఊర్ధ్వరేతస్సు యజ్ఞాద్యనపేక్షైవామృతత్వం సాధయతి చేత్ - కర్మనిరపేక్షయా విద్యయా ఏవ సాధనత్వమభ్యుపగమనీయం. తథా సతి గృహస్థేష్వపి తన్నిరపేక్షైవ సాధయితుం సమర్థేతి పూర్వః పక్షః. నహి స్వర్గాదిసాధనమగ్నిహోత్రాదికర్మ పురుషభేదేన నానావిధాఙ్గకం దృష్టం. * వివిదిషన్తీతి శబ్దోపి వేదనేచ్ఛాయాం కర్మాణి వినియుఙ్క్తే - న విద్యాయాం. రాద్ధాన్తస్తు - కర్మవత్సు గృహస్థేషు యజ్ఞాది సర్వకర్మాపేక్షా విద్యా. కుతః. యజ్ఞాదిశ్రుతేః - * తమేవం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేనేతి హి యజ్ఞాదయో విద్యాఙ్గత్వేన వినియుజ్యన్తే. అతో గృహస్థేషు కర్మాపేక్షా విద్యా. ఇచ్ఛాయా ఇష్యమాణప్రధానత్వాత్ * వివిదిషన్తీతీష్యమాణం జ్ఞానమేవేత్యవగమ్యతే. యథా గమనసాధనభూతోఽశ్వః స్వపరికరబన్ధరూపపరికర్మాపేక్షః. ఊర్ధ్వరేతస్సు చ స్వాశ్రమవిహితం కర్మైవ పరికరం భవతీతి తేష్వపి విద్యాసమ్బన్ధః శాస్త్రాదవగమ్యతే. శాస్త్రైకగమ్యో హి యథాశాస్త్రమభ్యుపగమనీయం. సూత్రం వ్యాఖ్యాతం. .... *

అ - ౧౧౪.— ౪౪౫ - సూ॥ { శమదమాద్యుపేతస్స్యాత్తథాపి తు తద్విధేస్తదఙ్గతయా తేషామవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్ ॥ }

కిం విద్యానిర్వృత్తయే గృహస్థైశ్శమదమాదయ ఉపాదేయాః - ఉత నేతి సంశయః. గృహస్థానామాన్తరబాహ్యకరణవ్యాపార రూపకర్మాఙ్గకత్వాద్విద్యాయాః తద్విపరీతరూపశమదమాద్యుపాదానాసామర్థ్యాదూర్ధ్వరేతస్సు కర్మరహితేషు శమాదివినియోగోభవిష్యతి - యథా యజ్ఞాదివినియోగః కర్మవత్సు గృహస్థేషు. తస్మాదనుపాదేయాశ్శమాదయ ఇతి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు * తస్మాదేవం విచ్ఛాన్తో

దాన్తఉపరతస్తితిక్షుస్సమాహితోభూత్వాత్మన్యేవాత్మానంపశ్యేదితి సామాన్యేనవిద్యాఙ్గతయావినియోగాద్గృహస్థైరప్యుపాదేయాః।న చకర్మవతాం తేషాంశమాద్యుపాదానాసామర్థ్యం-భిన్నవిషయత్వాచ్ఛమాదేః. విహితేషుకర్మసుకరణవ్యాపారః. అవిహితేషుప్రయోజనశూన్యేషుచశమదమాదయః. అతశ్శమాదివినియోగో యజ్ఞాదివినియోగవన్నసఙ్కోచమర్హతీతి. సూత్రార్థస్తు- యద్యపిగృహస్థోయజ్ఞాదికర్మయుక్తః- తథాపితుశమదమాద్యుపేతస్స్యాత్. కుతః*శాన్తోదాన్తఇత్యాదినాతద్విధేః, తదఙ్గతయా- విద్యాఙ్గతయా విద్యానిష్పత్తయె తేషామవశ్యానుష్ఠేయత్వాచ్చ. ప్రకారాన్తరానిష్పాద్యత్వాచ్ఛమదమాదిభిరేవవిద్యానిష్పత్తిరిత్యర్థః. యజ్ఞాదికర్మాణ్యపిపాపనిబర్హణద్వారేణైకాన్తరతామాపాదయన్తీత్యభిప్రాయః. ...... *

అ- ౧౧౫.—
౪౪౬- సూ॥ {సర్వాన్నానుమతిశ్చప్రాణాత్యయె తద్దర్శనాత్॥}

వాజినాంఛన్దోగానాంచప్రాణవిద్యాయాం *నహవాఏవంవిదికిఞ్చనానన్నంభవతీతిసర్వాన్నానుమతిస్సఙ్కీర్త్యతే. కింప్రాణవిదస్సర్వాన్నానుమతిస్సర్వదా- ఉతప్రాణాత్యయాపత్తావితిసంశయః. అవిశేషాత్సర్వదేతిపూర్వఃపక్షః. అతిశయితశక్తేర్బ్రహ్మవిదోప్యుచ్ఛిష్టపరిగ్రహణభక్షణయోఃప్రాణాత్యయాపత్తావేవదర్శనాదల్పశక్తేఃప్రాణవిదఃకింపునరితిప్రాణాత్యయాపత్తావేవేతిరాద్ధాన్తః. సూత్రార్థస్తు- చశబ్దోఽవధారణే. ప్రాణవిదస్సర్వాన్నానుమతిః ప్రాణాత్యయఏవ. కుతః. తద్దర్శనాత్- అతిశయితశక్తేర్బ్రహ్మవిదఃప్రాణాత్యయఏవసర్వాన్నానుమతిదర్శనాత్.

౪౪౭. సూ॥ అబాధాచ్చ॥ *ఆహారశుద్ధౌసత్త్వశుద్ధిస్సత్త్వశుద్ధౌ ధ్రువాస్మృతిరిత్యాహారశుద్ధివిధేరబాధాచ్చప్రాణాత్యయఏవ.

౪౪౮- సూ॥ అపిస్మర్యతే॥ *ప్రాణసంశయమాపన్నోయోన్నమత్తియతస్తతః। లిప్యతేనసపాపేనపద్మపత్రమివామ్భసేతిప్రాణసంశయఏవసర్వాన్నానుమతిఃస్మర్యతేచ.

౪౪౯- సూ॥ శబ్దశ్చాతోఽకామకారే॥ యతస్సర్వాన్నానుమతిః ప్రాణాత్యయే- అతోఽకామకారే శబ్దశ్చ- కామకారస్య ప్రతిషేధకశబ్దశ్చోపపద్యత ఇత్యర్థః. అస్తి హి కఠానాం కామకారప్రతిషేధకశ్శబ్దః *తస్మాద్బ్రాహ్మణస్సురాం న పిబతి పాప్మనా నోత్సృజా ఇతి. పాప్మనా సంసృష్టో న భవామీతి మత్వా సురాం న పిబతీత్యర్థః.

అ-౧౧౬. ౪౫౦- సూ॥ విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి॥

కిం యజ్ఞాదయో విద్యాఙ్గభూతాః కేవలాశ్రమస్యాప్యఙ్గభూతాః- ఉత నేతి సంశయః. కేవలాశ్రమస్యాప్యఙ్గత్వే నిత్యానిత్యసంయోగరూపవిరోధః ప్రసజ్యత ఇతి నాఙ్గభూతాః కేవలాశ్రమస్యేతి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు- యద్యేకస్యైవ వినియోగేనోభయాఙ్గత్వమిష్యతే- తదా నిత్యానిత్యసంయోగవిరోధః. ఇహ తు *యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ * తమేవం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేనేతి వినియోగపృథక్త్వేన విరోధః పరిహ్రియతే- యథాగ్నిహోత్రాదీనామేవ కర్మణాం. జీవనాధికారకామాధికారయోరివాధికారభేదస్యాస్ఫుటత్వాత్తత్స్ఫుటీకరణాయ పునరిహాచిన్త్యతే. సూత్రార్థస్తు *యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయాదిత్యాదినా కేవలగృహస్థాశ్రమిణో జీవననిమిత్తతయా విహితత్వాద్దేవయజ్ఞాది కేవలాశ్రమకర్మాపి.

౪౫౧- సూ॥ సహకారిత్వేన చ॥ *తమేవం వేదానువచనేనేత్యాదినా విద్యాసాధనత్వేన విహితత్వాచ్చ విద్యాసహకారిత్వేన చానుష్ఠేయం యజ్ఞాదికర్మ. వినియోగపృథక్త్వేన విరోధః పరిహ్రియత ఇత్యభిప్రాయః.

౪౫౨- సూ॥ సర్వథాపి త ఏవోభయలిఙ్గాత్॥ సర్వథాపి- ఉభయత్ర వినియోగేపి త ఏవ యజ్ఞాదయః. కుతః. ఉభయలిఙ్గాత్- ఉభయత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాఖ్యలిఙ్గాత్.

౪౫౩- సూ॥ అనభిభవం చ దర్శయతి॥ *ధర్మేణ పాపమపనుదతీత్యాదిభిశ్చ యజ్ఞాదిధర్మైర్నిర్దిష్టైర్విద్యాయా అన

భిభవం - పాపకర్మభిరుత్పత్తిప్రతిబన్ధాభావందర్శయతి. అతఉభయ త్రవినియోగాత్కేవలాశ్రమిణాం ముముక్షూణాం చానుష్ఠేయా యజ్ఞాదయః. .... *

అ-౧౧౭. ౪౫౪-సూ॥ అన్తరాచాపితుతద్దృష్టేః॥

విధురాదీనామనాశ్రమిణాంబ్రహ్మవిద్యాయామధికారోఽస్తి- నేతిసంశయః. ఆశ్రమధర్మైతికర్తవ్యతాకత్వాద్విద్యాయాః, స్తద భావాత్తేషామనధికారఇతిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు- ఊర్ధ్వరేతస్స్వి వరైక్వాదిష్వనాశ్రమిషువిద్యానిష్ఠత్వదర్శనాదాశ్రమానియతైర్జపో పవాసదానాదిభిరేవ తేషాం విద్యానుగ్రహోభవతీత్యస్త్యేవాధి కారః. సూత్రార్థస్తు- తుశబ్దాత్పక్షవ్యావృత్తిః. చశబ్దోఽవధారణే. అన్తరాపి- ఆశ్రమానన్తరావర్తమానానామనాశ్రమిణామప్యధికా రోఽస్త్యేవ. కుతః. తద్దృష్టేః- రైక్వాదిషువిద్యానిష్ఠత్వదృష్టేః.

౪౫౫- సూ. అపిస్మర్యతే॥ అపిచ-అనాశ్రమిణామపిజపాదిభిరేవవిద్యానుగ్రహఃస్మర్యతే*జప్యేనాపిచసంసిద్ధ్యే ద్బ్రాహ్మణోనాత్రసంశయఇత్యాదినా.

౪౫౬- సూ॥ విశేషానుగ్రహశ్చ॥ ఆశ్రమానియతధ ర్మవిశేషేణవిద్యానుగ్రహశ్శ్రూయతేచ *తపసాబ్రహ్మచర్యేణశ్రద్ధ యావిద్యయాత్మానమన్విచ్ఛేదితి.

౪౫౭- సూ॥ అతస్త్వితరజ్జ్యాయోలిఙ్గాచ్చ॥ అతః - అనాశ్రమిత్వాదితరత్ - ఆశ్రమిత్వంజ్యాయః - ధర్మభూయస్త్వాత్. లిఙ్గాచ్చ- స్మృతేశ్చేత్యర్థః. *అనాశ్రమీనతిష్ఠేత్తుదినమేక మపిద్విజఇతిహిస్మర్యతే. తస్మాదనాశ్రమిత్వేన విద్యానిష్ఠత్వమాప ద్విషయమిత్యభిప్రాయః. .... *

అ-౧౧౮.— ౪౫౮-సూ॥ తద్భూతస్యతునాతద్భావో జైమినే రపినియమాత్తద్రూపాభావేభ్యః॥

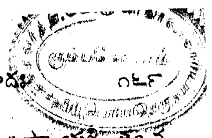
నైష్ఠికవైఖానస పరివ్రాజకానాంస్వాశ్రమేభ్యః ప్రచ్యుతా నామపివిద్యాధికారోఽస్తి- నేతిసంశయః. విధురాదివజ్జపాదిభిరను

గ్రహాసమ్భవాదస్త్యేవాధికారఇతిపూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు- నైష్ఠికాదీనాం స్వాశ్రమభ్రష్టానాం ప్రాయశ్చిత్తాభావస్మరణాచ్ఛిష్టబహిష్కృతత్వాచ్చ తేషామనధికారః. సూత్రార్థస్తు (తద్భూతస్యతు నాతద్భావః) నైష్ఠికాదిభూతస్యాతద్భావోనసమ్భవతి. కుతః. తద్రూపాభావేభ్యశ్శాస్త్రనియమాత్. తద్రూపాభావాః- నైష్ఠికాద్యాశ్రమధర్మాభావాః. తేభ్యోనియచ్ఛద్భిహిశాస్త్రైః. *బ్రహ్మచార్యాచార్యకులవాసీతృతీయోఽత్యన్తమాత్మానమాచార్యకేఽవసాదయన్నితి నైష్ఠికస్యతత్రైవనియమః. అరణ్యమియాత్తతోనపునరేయాదితిచవైఖానసస్య. *సన్యస్యాగ్నింనపునరావర్తయేదితిచ పరివ్రాజకస్య. అతఏవ తేషామనాశ్రమిత్వేనావస్థానాభావాద్విద్యాధికారోనసమ్భవతి. జైమినేరప్యవిగీతోఽయం.

౪౫౯- సూ॥ ꧁ నచాధికారికమపిపతనానుమానాత్తదయోగాత్॥ ꧂ ఆధికారికం- అధికారలక్షణోక్తం *అవకీర్ణిపశుశ్చతద్వదిత్యేతత్ప్రాయశ్చిత్తం నైష్ఠికస్యనసమ్భవతి. కుతః. పతనానుమానా నైష్ఠికస్యతదయోగాత్. తస్యహిపతనం స్మర్యతే ప్రాయశ్చిత్తాభావవచనేన *ఆరూఢోనైష్ఠికంధర్మంయస్తుప్రచ్యవతేద్విజః। ప్రాయశ్చిత్తంనపశ్యామి యేనశుద్ధ్యేత్సఆత్మహేతి. అతఉపకుర్వాణబ్రహ్మచారివిషయమాధికారికం.

౪౬౦- సూ॥ ꧁ ఉపపూర్వమపీత్యేకేభావమశనవత్తదుక్తం॥ ꧂ ఏకే ప్రాయశ్చిత్తభావమపిమన్యన్తే- యతఉపపూర్వం- ఉపపాతకమిదం. అశనవత్ - మధ్వశనాదినిషేధతత్ప్రాయశ్చిత్తవద్భవతీత్యర్థః. అతఉపకుర్వాణస్య బ్రహ్మచారిణః ఉక్తమాధికారికమస్యాపిభవతీతి. తదుక్తంస్మృతికారైః *ఉత్తరేషాంచైతదవిరోధీతి. ఉపకుర్వాణే బ్రహ్మచారిణ్యుక్తోధర్మ ఉత్తరేషాంచాశ్రమిణాంస్వాశ్రమావిరోధీభవత్యేవేత్యర్థః.

౪౬౧- సూ॥ ꧁ బహిస్తూభయథాపి స్మృతేరాచారాచ్చ॥ ꧂ ఉభయథాపి- ఉపపాతకత్వేమహాపాతకత్వేపి నైష్ఠి

కాత్బ్రహ్మతో బహిర్భూతః కర్మాధికారాత్ - *ప్రాయశ్చిత్తం న పశ్యామీతిస్మృతేః, ఆచారాచ్చ, వర్జయత్యేనం శిష్టావిద్యోపదేశాదౌ. యద్యపికల్మషనిబర్హణాయకైశ్చిత్ప్రాయశ్చిత్తముచ్యతే-తథాపికర్మాధికారాపాదినీశుద్ధిస్తేషాంనసమ్భవతీత్యభిప్రాయః.........*

అ- ౧౧౯.— ౪౬౨- సూ. { స్వామినః ఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయః॥ }

ఉద్గీథాద్యుపాసనంకింయజమానేనానుష్ఠేయం- ఉతర్త్విజేతిసంశయః. *యదేవవిద్యయాకరోతి- తదేవవీర్యవత్తరమితి క్రతువీర్యవత్తరత్వఫలంయజమానస్యేతిదహరోపాసనాది వద్యజమానేనానుష్ఠేయమితిపూర్వఃపక్షః. కర్మాఙ్గాశ్రయత్వాదస్యోపాసనస్య, కర్మణశ్చార్త్విజ్యత్వేన, తదపిఋత్విజానుష్ఠేయంగోదోహనాదివదితిరాద్ధాన్తః.సూత్రార్థస్తు-స్వామినః-యజమానస్యోద్గీథాద్యుపాసనేకర్తృత్వం. కుతః. తస్యైవఫలశ్రుతేరిత్యాత్రేయోమన్యతే.

౪౬౩- సూ. { ఆర్త్విజ్యమిత్యౌడులోమిస్తస్మైహిపరిక్రియతే॥ } క్రత్వఙ్గాశ్రయత్వేనక్రత్వధికృతస్యైవాస్మిన్నుపాసనేఽధికారా, తచ్చర్త్విజ్యత్వేన, తదప్యార్త్విజ్యమిత్యౌడులోమిరాచార్యోమన్యతే. యజమానఫలసాధనత్వేపిక్రతోస్తదనుష్ఠానాయహిఋత్విక్పరిక్రియతే. ....*

అ- ౧౨౦.— ౪౬౪- సూ. { సహకార్యన్తరవిధిఃపక్షేణతృతీయంతద్వతో విధ్యాదివత్॥ }

* తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాణ్డిత్యంనిర్విద్యబాల్యే నతిష్ఠాసేత్ బాల్యంచపాణ్డిత్యంచనిర్విద్యాథమునిరిత్యత్రమానం విద్యాఙ్గతయా విధీయతే- ఉతానూద్యతఇతిసంశయః. మానస్యమననరూపత్వాత్ *శ్రోతవ్యోమన్తవ్యఇతివత్ ప్రాప్తత్వేనానూద్యతఇతిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు - మునిశబ్దస్యప్రకృష్టమననశీలేప్రసిద్ధేః ప్రకృష్టమననముపాస్యవిషయాభ్యాసరూపం విద్యానిష్పత్తయేవిధీయతఇతి. సూత్రార్థస్తు- తద్వతః- విద్యావతఃసహకార్యన్తరం- మానంవిధిః. విధీ

యతఇతివిధిరితి మౌనంవిధిరిత్యుక్తం. (విధ్యాదివత్) అత్రాపివిధీ
యతఇతివిధిః- యజ్ఞదానప్రభృత్యాశ్రమధర్మః. ఆదిశబ్దాచ్ఛ్రవణ
మననేగృహ్యేతే. ఆశ్రమధర్మవచ్ఛ్రవణమననవచ్చ పాణ్డిత్యబాల్య
యోస్తృతీయమిదంసహకార్యన్తరంమౌనమపూర్వంవిధీయతే. కు
తఇత్యతఆహ (పక్షేణేతి) మునిశబ్దస్యప్రకృష్టమననయుక్తే పక్షే
ణప్రసిద్ధేరిత్యర్థః.

౪౬౫- సూ. కృత్స్నభావాత్తు గృహిణోపసంహారః॥ సర్వాశ్రమిణాంవిద్యావత్త్వేపిఛాన్దోగ్యే *సఖల్వేవంవర్తయన్యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమభిసమ్పద్యతఇతిగృహస్థధర్మేణోపసంహారఃసర్వాశ్రమధర్మప్రదర్శనార్థః. కుతః. కృత్స్నభావాత్- కృత్స్నేషుభావాత్. కృత్స్నేష్వాశ్రమేషువిద్యాయాః స్సద్భావాదిత్యర్థః.

౪౬౬- సూ. మౌనవదితరేషామప్యుపదేశాత్॥ *అథమునిరిత్యస్మిన్వాక్యే *భిక్షాచర్యంచరతీతిపారివ్రాజ్యేకాన్తధర్మేణోపసంహారోపిసర్వాశ్రమధర్మప్రదర్శనార్థః- భిక్షాచర్యమౌనాదివదితరేషామాశ్రమధర్మాణాంయజ్ఞాదీనామప్యుపదేశాత్....*

అ - ౧౨౧.—

౪౬౭ - సూ. అనావిష్కుర్వన్నన్వయాత్॥

*తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాణ్డిత్యంనిర్విద్యబాల్యేనతిష్ఠాసేత్ బాల్యంచపాణ్డిత్యంచనిర్విద్యాథమునిరిత్యత్రకింబాలస్యకర్మ- కామచారాదికంసర్వంవిదుషోపాదేయం- ఉతవిద్యామాహాత్మ్యానావిష్కారఇతిసంశయః. *బాల్యేనతిష్ఠాసేదిత్యవిశేషవిధానాత్కామచారాదికంసర్వముపాదేయమితిపూర్వఃపక్షః- విదుషోవిశేషవిధానాత్ విద్యామాహాత్మ్యన్నిషేధశాస్త్రాణినబాధితానిభవేయురితి. రాద్ధాన్తస్తు- పాణ్డిత్యప్రయుక్తస్వమాహాత్మ్యానావిష్కారఏవవిద్యాన్వయయోగ్యతయోపాదేయః- ఇతరస్యకామచారాదేః * నావిరతోదుశ్చరితాదిత్యాదిశాస్త్రైర్విద్యోత్పత్తివిరోధిత్వావగమాత్. అతోయ

థాబాలః స్వాభిజనాద్యనావిష్కుర్వన్వర్తతే- తథావిద్వాన్వర్తేతే త్యేతదేవయుక్తం. సూత్రమపివ్యాఖ్యాతమ్. .... *

అ. ౧౨౨.—
౪౯౮ - సూ. { ఐహికమప్రస్తుతప్ర తిబన్ధే తద్దర్శనాత్ ॥ }

మోక్షాతిరిక్తాభ్యుదయఫలముపాసనం కింస్వసాధనభూతపుణ్యకర్మానన్తరమేవోత్పద్యతే- ఉతానన్తరమన్యదా వేత్యనియమ ఇతి సంశయః. సాధననిర్వృత్తౌవిళమ్బహేత్వభావాదనన్తరమేవేతి పూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు * అప్రస్తుతేప్రబలకర్మాన్తరప్రతిబన్ధేసత్యనన్తరం, ప్రస్తుతే తదుత్తరకాలమిత్యనియమః,. దృశ్యతేహిప్రబలకర్మాన్తరేణఫలప్రతిబన్ధః- *యదేవవిద్యయాకరోతి - తదేవవీర్యవత్తరమితి- ఉద్గీథోపాసనస్యక్రతోఃకర్మాన్తరేణ ఫలాప్రతిబన్ధఃఫలమితి * పృథక్ఫలప్రతిబన్ధఃఫలమిత్యభ్యుపగమాత్. సూత్రమపివ్యాఖ్యాతం. ఐహికం- అభ్యుదయఫలమిత్యర్థః................ *

అ- ౧౨౩.—
౪౯౯ - సూ. { ఏవంముక్తిఫలానియమస్తదవ స్థావధృతే స్తదవస్థావధృతేః॥ }

కింముక్తిఫలాన్యుపాసనానిస్వసాధనభూతాతిశయితపుణ్యకర్మానన్తరముత్పద్యన్తే-ఉతపూర్వవదనియమ ఇతిసంశయః. ముక్తిఫలోపాసనసాధనభూతకర్మణాంసర్వకర్మభ్యోబలవత్తరత్వేనప్రతిబన్ధాభావాదనన్తరమేవోత్పద్యతఇతిపూర్వఃపక్షః. తత్రాపిబ్రహ్మవిదపచారస్యతతోపిబలవత్తరత్వేనప్రతిబన్ధసమ్భవాదనియమ ఏవేతి రాద్ధాన్తః. సూత్రార్థస్తు - ముక్తిఫలానామప్యేవమనియమః. కుతః. తదవస్థావధృతేః - ప్రతిబన్ధాభావేసతిఫలావధృతేః. ద్విరుక్తిరధ్యాయపరిసమాప్తిం ద్యోతయతి. .... *

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే
తృతీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.
సమాప్తశ్చాధ్యాయః.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీమద్వేదాన్తదీపః చతుర్థాధ్యాయే- ప్రథమఃపాదః.

అ-౧-౨౮. ౪౭౦-సూ. ఆవృత్తిరసకృదుపదేశాత్ ॥

* బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం *తమేవంవిద్వానమృత ఇహాభవతీ త్యాదివేదాన్తవిహితంవేదనంకింసకృత్కృతమేవశాస్త్రార్థః-ఉతా సకృదావృత్తమితిసంశయః. * సకృత్కృతమేవేతి పూర్వఃపక్షః- * సయోహవైతత్పరంబ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవభవతీత్యాదౌ వేదనస్యై వముక్త్యుపాయత్వప్రతిపాదనాత్ సకృత్కృతేపి వేదనే శాస్త్రార్థ నిర్వృత్తేః, తస్యాసకృదావృత్తౌ ప్రమాణాభావాత్,. రాద్ధాన్తస్తు * యస్తద్వేదయత్సవేదసమయైతదుక్తమిత్యుపక్రమ్య *అనుమ ప తాం భగవోదేవతాంశాధియాం దేవతాముపాస్సఇత్యేకస్మిన్వా క్యే విద్యుపాస్యోర్వ్యతికరేణప్రయోగదర్శనాత్, సమానార్థేషు * బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం *ఆత్మావాఅరేద్రష్టవ్యశ్శ్రోతవ్యోమన్త వ్యోనిదిధ్యాసితవ్యఇత్యాదిషు ధ్యానవిద్యోర్వ్యతికరదర్శనా, చ్చ ధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్య మసకృదావృత్తంస్మృతి సన్తానరూపం వేదనమేవశాస్త్రార్థ ఇతినిశ్చీయతే. సూత్రార్థస్తు (ఆవృత్తిరసకృత్) బ్రహ్మప్రాప్తిసాధనం వేదనమసకృదావృత్తమేవశాస్త్రార్థః. వేద నంధ్యానశబ్దవాచ్యమిత్యర్థః. కుతః. (ఉపదేశాత్) *ఓమిత్యేవా త్మానంధ్యాయథ*నిచాయ్యతంమృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతే * ఆత్మా నమేవలోకముపాసీత * ఆత్మావాఅరేద్రష్టవ్యఇత్యాదినా ఉపాస నోపసంహారోపదేశాత్. ఉపాసనంచావిచ్ఛిన్నస్మృతి సన్తానరూప మితిపూర్వమేవోక్తం.

౪౭౧- సూ. లిఙ్గాచ్చ॥ లిఙ్గం-స్మృతిః. స్మ ర్యతేచాయమర్థః *మాంధ్యాయన్తఉపాసతే। తేషామహంసముద్ధ ర్తామృత్యుసంసారసాగరాత్ *యేత్వక్షరమనిర్దేశ్యమవ్యక్తంపర్యు

పాసతే* తద్రూపప్రత్యయే చైకా సన్తతిశ్చాన్యనిస్పృహా। తద్ధ్యానం
ప్రథమైష్షడ్భిరఙ్గైర్నిష్పాద్యతే తదేతి. .... *

అ- ౧౨౫.—
౪౭౨- సూ. { ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తి
గ్రాహయన్తి చ॥ }

కిముపాస్యం బ్రహ్మోపాసితురన్యత్వేనానుసన్ధేయం - ఉ
తాత్మత్వేనేతి సంశయః. * అధికం తు భేదనిర్దేశాత్ * అధికోపదే
శాదిత్యాదిషూపాసితురుపాస్యస్యార్థాన్తరత్వేనైవోప పాదనా,
ద్యథావస్థితస్యైవోపాస్యత్వా, చ్చాన్యత్వేనోపాస్యమితి పూర్వః ప
క్షః. రాద్ధాన్తస్తు * త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వ
మసి భగవో దేవతే ఇతి పూర్వే ఉపాసితార ఉపాస్యమాత్మత్వేనోప
గచ్ఛన్తి. అత ఆత్మత్వేనోపాస్యం. తానుపాసితౄన్ప్రత్యర్థాన్త
రభూతస్యాపి బ్రహ్మణ ఉపాసితురాత్మత్వం గ్రాహయన్తి శాస్త్రా
ణి * య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరో య మాత్మా న వేద యస్యాత్మా శ
రీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయతి స త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృత ఇ
త్యాదిభ్యో ఽపాసితా పరమాత్మనశ్శరీరం - పరమాత్మా చోపాసితు
రాత్మేతి ప్రతిపాదనేన, తథా * సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి
* సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠా ఐ
తదాత్మ్యమిదం సర్వమితి చ తదాయత్తస్వరూపస్థితిప్రవృత్తితా ప్రతి
పాదనేన, చ. ఏవముపాసితుస్స్వాత్మనోఽప్యాత్మత్వాద్బ్రహ్మణో య
థావస్థితస్వాత్మశరీరకబ్రహ్మానుసన్ధానే ఽహమిత్యేవానుసన్ధేయం.
యథా మనుష్యోఽహమస్మీతి స్వశరీరస్య స్వప్రకారతైకస్వభావతయా
ప్రకారిణి స్వాత్మని పర్యవసానం - తథా స్వాత్మనోఽహం ప్రత్యయో
ఽహం శబ్దశ్చ న కేవలస్వాత్మవిషయా- పరమాత్మశరీరతయా తద్విశేష
ణత్వేనైవ స్వాత్మనోఽవస్థానాత్. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతం. ... *

అ-౧౨౬. ౪౭౩-సూ. న ప్రతీకే న హి సః॥

౪౭౪- సూ. బ్రహ్మదృష్టిరుత్కర్షాత్॥ * మ
నో బ్రహ్మేత్యుపాసీతేత్యాదిషు ప్రతీకోపాసనేష్వప్యాత్మత్వేనాను

సన్ధానం కర్తవ్యం- ఉత నేతి సంశయః. *మనో బ్రహ్మేత్యుపాసీతేతి బ్రహ్మోపాసనత్వావిశేషాదాత్మత్వేనానుసన్ధానమితి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు-న ప్రతీకే ఆత్మత్వానుసన్ధానం కార్యం. కుతః. న హి మనఆదిరుపాసితురాత్మా, న చ తత్ర బ్రహ్మోపాస్యం,-బ్రహ్మదృష్ట్యా మన ఆదిరుపాస్యః. అపకృష్టే హ్యుత్కృష్టదృష్టిరభ్యుదయాయ భవతి-యథా భృత్యాదౌ రాజదృష్టిః. సూత్రద్వయం వ్యాఖ్యాతం.

అ- ౧-౨౭.——
౪౭౫- సూ. {ఆదిత్యాదిమతయ శ్చాఙ్గ ఉపపత్తేః॥}

* య ఏవాసౌ తపతి తముద్గీథముపాసీతేత్యాదిషు కర్మాఙ్గాశ్రయోపాసనేషు కిముద్గీథాదావాదిత్యదృష్టిః కార్యా- ఉతాదిత్యాదావుద్గీథదృష్టి రితి సంశయః. కర్మణః ఫలసాధనతయోత్కృష్టా, దాదిత్యాదేర్దేవతాత్వేన తద్గుణత్వా, చ్చాదిత్యాదావుద్గీథాదిదృష్టిః కార్యేతి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు - కర్మణోఽపి ఫలసాధనత్వమాదిత్యాదిదేవతారాధనద్వారేణేతి ఆదిత్యాదేరేవోత్కృష్టోపపత్తే రాదిత్యాదిమతయ ఏవ కర్మాఙ్గోద్గీథాదౌ కార్యాః. సూత్రం చ వ్యాఖ్యాతం. *

అ-౧-౨౮. ౪౭౬-సూ. ఆసీనస్సమ్భవాత్॥

కిమిదం బ్రహ్మోపాసనమాసీనః కుర్యాత్ -ఉతాసీనశ్శయానస్తిష్ఠన్గచ్ఛన్వేత్య నియమ ఏ నేతి సంశయః. విశేషాశ్రవణాదనియమ ఏ నేతి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు - ఆసీనస్యైవైకాగ్రతాసమ్భవా, దేకాగ్రతామూలత్వాచ్చోపాసనస్య, ఆసీనః కుర్యాత్. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతం.

౪౭౭- సూ. ధ్యానాచ్చ॥ *నిదిధ్యాసితవ్య ఇత్యుపాసనస్య ధ్యానరూపత్వాచ్చైకాగ్రచిత్తతా వశ్యమ్భావినీ. ధ్యానం హి- విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితం తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తతిరూపం.

౪౭౮- సూ. అచలత్వం చాపేక్ష్య॥ నిశ్చలత్వం చాపేక్ష్య ధ్యానవాచోయుక్తిః పృథివ్యాదిషు దృశ్యతే *ధ్యాయ

తీవ పృథివీధ్యాయతీవాన్తరిక్షం ధ్యాయతీవద్యౌరిత్యాదికా. అతో ధ్యాయతఃపృథివ్యాదివదచలత్వమాసీనస్యైవసమ్భవతి.

౪౭౯- సూ. ✤ స్మరన్తిచ॥ ✤ స్మరన్తిచాసీనస్యైవధ్యానం *ఉపవిశ్యాసనేయుఞ్జ్యాద్యోగమాత్మవిశుద్ధయఇతి.

౪౮౦-సూ. ✤ యత్రైకాగ్రతాతత్రావిశేషాత్॥ ✤ యస్మిన్దేశేయస్మిన్కాలేమనసఏకాగ్రతా- తత్రదేశేకాలేచోపాసనంకార్యం. *శర్కరాదిరహితేమనోనుకూలేశుచౌదేశ ఇత్యేతదతిరిక్తవిశేషాగ్రహణాత్. యథాదేశకాలయోరేకాగ్రతాయాంవిశేషః-న తథాస్థితిగత్యాదౌ. ఆసీనస్యతువిశేషోస్తీత్యభిప్రాయః. ...... *

అ- ౧౨౯.—
౪౮౧- సూ. ✤ { ఆప్రయాణాత్తత్రాపిహిదృష్టం॥ } ✤

తదిదమపవర్గసాధనముపాసనమేకస్మిన్నహనికార్యం - ఉత ప్రత్యహమాప్రయాణాదనువర్తనీయమితిసంశయః. ఏకస్మిన్నేవాహనిశాస్త్రార్థస్యకృతత్వాత్తావతైవపరిసమాపనీయం. * యావదాయుషమితితువచనంవిధిశబ్దస్యాభావాద్విద్యాయాః ఫలేనోపసంహారపరమితిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు - ఆప్రయాణాదనువర్తనీయం. కుతః. తత్రాపిహిదృష్టం * సఖల్వేవంవర్తయన్యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమభిసమ్పద్యతఇతి. అప్రాప్తత్వేనానువాదత్వాసమ్భవాద్విధిరేవాయమితి. .... *

అ- ౧౩౦.—
౪౮౨- సూ. ✤ { తదధిగమఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్॥ } ✤

విదుషఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌకింసమ్భవతః- ఉతనేతిసంశయః.*నాభుక్తంక్షీయతేకర్మకల్పకోటిశతైరపీతిభోగాదేవకర్మక్షయశ్రవణాదశ్లేషవినాశశ్రుతిః కథంచిద్విద్యాస్తుత్యర్థతయానేయేతిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు-ద్వయోశ్శాస్త్రయోర్భిన్నవిషయత్వేనవిరోధాభావాత్సమ్భవతఏవ. కర్మణాంఫలజననసామర్థ్యందృష్టయతి *నాభుక్తంక్షీయతఇతి. *ఏవమేవంవిదిపాపంకర్మనశ్లిష్యతే

*ఏవం హాస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయన్త ఇతి చ శ్రుతిర్విద్యాయాస్తత్సామర్థ్యనివారణశక్తివిషయేతి. యథాఽగ్నేజసాశ్శీతజననతన్నివారణశక్తివిషయే ప్రమాణేన విరుధ్యేతే ఇతి. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతం. *

అ- ౧౩౧.—
౪౧౩- సూ. {ఇతరస్యాప్యేవమ సంశ్లేషః పాతే తు॥}

కిమశ్లేషవినాశౌ పుణ్యకర్మణోఽపి సమానౌ- ఉత నేతి సంశయః. పుణ్యకర్మఫలస్య సుఖరూపత్వేన విదుషోఽనిష్టత్వాభావాన్న సమానావితి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు- ముముక్షోర్మోక్షవిరోధిత్వేనానిష్టత్వసామ్యాదశ్లేషవినాశౌ సమానావేవ. సూత్రార్థస్తు- ఇతరస్య-పుణ్యస్యాప్యనిష్టఫలత్వసామ్యాదేవం-అశ్లేషవినాశౌ. విద్యానుగుణస్య తు వృష్ట్యన్నారోగ్యాదిఫలస్య శరీరపాతాదూర్ధ్వమనిష్టత్వాదశ్లేషః.

అ- ౧౩౨.—
౪౧౪- సూ. {అనారబ్ధకార్యే ఏవ తు పూర్వే తదవధేః॥}

విద్యోత్పత్తేః పూర్వకృతయోః పుణ్యపాపయోరవిశేషేణ వినాశః- ఉతానారబ్ధకార్యయోరేవేతి సంశయః. *సర్వే పాప్మానః ప్రదూయన్త ఇతి విశేషాభావాదవిశేషేణేతి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు *తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సమ్పత్స్య ఇత్యుత్పన్నవిద్యస్యాపి శరీరమోక్షావధిత్వశ్రుతేః, సర్వవినాశే శరీరస్థిత్యనుపపత్తేశ్చానారబ్ధకార్యయోరేవ వినాశః. సూత్రం చ వ్యాఖ్యాతం.*

అ- ౧౩౩.—
౪౧౫- సూ. {అగ్నిహోత్రాది తు తత్కార్యాయైవ తద్దర్శనాత్॥}

అగ్నిహోత్రాద్యాశ్రమధర్మః కిం విదుషోఽనుష్ఠేయః- ఉత నేతి సంశయః. సుకృతదుష్కృతయోరశ్లేషవినాశాభిధానా, దాశ్రమధర్మస్యాపి సుకృతత్వసామ్యేన కార్యాశ్లేషా, దననుష్ఠేయ ఇతి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు-ఆశ్రమధర్మస్య తు విద్యోత్పత్తిరేవ కార్యమితి తత్కార్యాయైవానుష్ఠేయః. దృశ్యతే హి * తమేవం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తీత్యాదినా విద్యోత్పత్తికార్యత్వం. విద్యా

చాప్రయాణా దహరహరభ్యాసాధేయాతిశయోత్పాద్యైవ. సూత్రంచ వ్యాఖ్యాతం.

యద్యగ్నిహోత్రాదిసాధుకృత్యావిద్యోత్పత్త్యర్థా, పూర్వకృతా చ సాధుకృత్యా అనుభూతఫలా ప్రారబ్ధఫలా, చ *సుహృదస్సాధుకృత్యామిత్యస్య విషయః క ఇత్యాశఙ్క్యాహ.

౭౮౬-సూ. అతోన్యాపి హ్యేకేషాముభయోః॥ అతః-అగ్నిహోత్రాదిసాధుకృత్యాయాఃఅన్యాపి విద్యాధిగమాత్ పూర్వోత్తరయోః పుణ్యకర్మణోరుభయోశ్చ కారీర్యాదికావృష్ట్యన్నాద్యర్థతయావిదుషానుష్ఠితా, విద్యోత్పత్తేః పూర్వంకృతాఽనాదికాలప్రవృత్తా, చ ప్రబలకర్మాన్తరప్రతిబద్ధఫలా సాధుకృత్యాస్తి హి. అత ఏకేషాంశాఖినాం * సుహృదస్సాధుకృత్యామితివచనం తద్విషయం. విద్యయాఽశ్లేషవినాశశ్రుతిశ్చ తద్విషయా.

అనుష్ఠితస్య కర్మణః ప్రబలకర్మ ప్రతిబన్ధసమ్భవం పూర్వోక్తం స్మారయతి.

౭౮౭- సూ. యదేవవిద్యయేతిహి॥ ఉక్తం హ్యుద్గీథవిద్యాయాః క్రతోఃకర్మాన్తరప్రతిబన్ధాభావఃఫలమితి. అతః ప్రతిబద్ధఫలసాధుకృత్యస్యైవసుహృత్సఙ్క్రమణం. .... *

అ- ౧౩౭.—
౭౮౮- సూ. {భోగేనత్వితరేక్షపయిత్వాఽథసమ్పద్యతే॥}

ఇతరే- ఆరబ్ధకార్యపుణ్యపాపేకింవిద్యాయోని శరీరావసానఏవవినశ్యేతే - ఉతతచ్ఛరీరావసానే శరీరాన్తరావసానే వేత్యనియమ ఇతి సంశయః. *యావన్నవిమోక్ష్యేఅథసమ్పత్స్య ఇతిసమ్పత్తేశ్శరీరమోక్షవిళమ్బమాత్రశ్రుతేఃతచ్ఛరీరావసాన ఇతిపూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు- ప్రారబ్ధఫలయోఃకర్మణోః భోగేనైవక్షపయిత వ్యత్వాభిప్రాయేణ *యావన్నవిమోక్ష్యేఅథసమ్పత్స్య ఇత్యుచ్యతే - నశరీరమాత్రం- కర్మవిషయోహిబన్ధమోక్షౌ. అతః ప్రార

ష్ఠఫలేపుణ్యపాపేయావతాశరీరేణసమాపనీయే - తావతాతుపయి
త్వా అథసమ్పద్యతఇత్యనియమఏవ. సూత్రంచవ్యాఖ్యాతం.... *
ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే
చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీమద్వేదాన్తదీపః. చతుర్థాధ్యాయే- ద్వితీయఃపాదః.

అ-౧౩౫.౪౮౯-సూ. వాఙ్మనసిదర్శనాచ్ఛబ్దాచ్చ॥
* అస్యసోమ్యపురుషస్యప్రయతోవాఙ్మనసిసమ్పద్యతేమనః
ప్రాణఇత్యాదికోత్క్రాన్తివిషయామ్నాయతే. తత్రకింవాగిన్ద్రియం
మనసిసమ్పద్యతే- ఉతవాగ్వృత్తిమాత్రమితిసంశయః. వాచోమ
నఃప్రకృతిత్వాభావాత్స్వరూపలయస్తత్రనసమ్భవతీతి వాగ్వృత్తి
మాత్రాభిప్రాయమితిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు-అకారణే సమ్ప
త్త్యభావస్యవాగ్వృత్తావపి తుల్యత్వాదర్శనాత్ * వాఙ్మనసీతివా
క్స్వరూపస్యైవసమ్పత్తిః. శబ్దాచ్చస్వరూపమేవసమ్పద్యతే *వా
ఙ్మనసిసమ్పద్యతఇతివాక్స్వరూపసమ్పత్తావేవహిశబ్దః- నవృత్తిమా
త్రసమ్పత్తౌ. అకారణేలయాభావాత్సమ్పత్తిశబ్దస్సంయోగాభిప్రా
యః. సూత్రంచవ్యాఖ్యాతం.

౪౯౦- సూ. అతఏవసర్వాణ్యను॥ యతో
వాచోమనసిసంయోగమాత్రముచ్యతే-నతులయః- అతఏవతదానీం
సర్వాణీన్ద్రియాణి వాచమనుమనసిసమ్పద్యన్త ఇతివచనం *వా
ఙ్మనసిసమ్పద్యతఇతివచనవదుపపన్నం *తస్మాదుపశాన్తతేజాఃపున
ర్భవమిన్ద్రియైర్మనసిసమ్పద్యమానైరితి................... *

అ- ౧౩౬. ౪౯౧-సూ. తన్మనఃప్రాణఉత్తరాత్॥
* మనఃప్రాణఇత్యత్రకింప్రాణశబ్దేనాపఉచ్యన్తే- ఉతప్రా
ణఏవేతిసంశయః. ప్రాణస్యమనఃప్రకృతిత్వాభావాత్ * అన్నమ

యంహిసోమ్యమనఇతి మనసో౽న్నమయత్వశ్రవణాత్, దపాంచాన్న ప్రకృతిత్వేన, తత్సంపత్తిరుపపద్యతఇతి ప్రాణశబ్దేనాప ఉచ్యన్తఇతి పూర్వఃపక్షః- *ఆపోమయఃప్రాణఇతిహ్యమ్మయత్వాత్ప్రాణస్య ప్రాణశబ్దేనాపోవక్తుంయుజ్యన్తఇతి. రాద్ధాన్తస్తు- * అన్నమయం హిసోమ్యమనఆపోమయఃప్రాణఇతిమనఃప్రాణయోర్నతత్తత్ప్రకృతిత్వముచ్యతే- అపితుతదాప్యాయనం- ఆహారికత్వాన్మనసః, ప్రాణస్యచాకాశప్రకృతిత్వాత్,. అతః * వాఙ్మనసీతివత్ తదుత్తరాత్ *మనఃప్రాణఇతిశబ్దాత్తత్ - సర్వేన్ద్రియసంయుక్తంమనఃప్రాణేసంయుజ్యతే. .... *

అ- ౧౩౭.— ౪౯౨ - సూ. { సో౽ధ్యక్షేతదుపగమాదిభ్యః॥ }

ప్రాణఃకింతేజసిసంయుజ్యతే- ఉతజీవఇతిసంశయః.*ప్రాణస్తేజసీతివచనాత్తేజస్యేవేతిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు - ఉత్క్రాన్తౌ ప్రాణస్యజీవోపగమాదిశ్రుతేః ప్రాణఃకరణాధ్యక్షేజీవేసంయుజ్యతే. ఏతదవిరోధాయజీవేసంయుజ్యపశ్చాత్తైజస్సంయోగం*ప్రాణస్తేజసీతివదతి. శ్రూయన్తేహిప్రాణస్యజీవోపగమాదయః * ఏవమేవేమమాత్మానమన్తకాలేసర్వేప్రాణాఅభిసమాయన్తి *తముత్క్రామన్తంప్రాణో౽నూత్క్రామతి* కస్మిన్న్వాప్రతిష్ఠితేప్రతిష్ఠాస్యామీత్యాదిషు.

అ-౧౩౮. ౪౯౩-సూ. భూతేషుతచ్ఛ్రుతేః॥

౪౯౪- సూ. నైకస్మిన్దర్శయతోహి॥ *ప్రాణస్తేజసీతి- కింతేజోమాత్రేప్రాణస్సంయుజ్యతే- ఉతభూతాన్తరసంసృష్టఇతిసంశయః. *తేజసీతివచనాత్తేజోమాత్రఇతిపూర్వఃపక్షః. *పృథివీమయఇత్యాదినాసఞ్చరతోజీవస్య సర్వభూతమయత్వశ్రుతేః, త్రివృత్కరణశ్రుతిస్మృతిభ్యాంచతేజసఏకస్యకార్యాక్షమత్వాత్, ద్భూతాన్తరసంసృష్టఇతిరాద్ధాన్తః. సూత్రద్వయం వ్యాఖ్యాతం. .... *

అ- ౧౩౯.—— ౪౯౫- సూ. {సమానా చాసృత్యుపక్రమాదమృతత్వం చానుపోష్య॥}

ఇయముత్క్రాన్తిః కిం విద్వదవిదుషోస్సమానా - ఉతావిదుష ఏవేతి సంశయః. విదుషోఽత్రైవామృతత్వప్రాప్తిశ్రుతేరవిదుష ఏవేతి పూర్వః పక్షః- శ్రూయతే హి విదుషోఽత్రైవామృతత్వప్రాప్తిః *యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే కామా యేఽస్య హృది శ్రితాః। అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత ఇతి. రాద్ధాన్తస్తు- విదుషోఽర్చిరాదికయైవ బ్రహ్మప్రాప్తిః. అర్చిరాదిగత్యుపక్రమాత్ప్రాగియ ముత్క్రాన్తిస్సమానా. గతిశ్చ మూర్ధన్యనాడ్యా- *శతం చైకా చ హృదయస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధానమభినిస్సృతైకా। తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతీతి శ్రుతేః. *యదా సర్వే ప్రముచ్యన్త ఇత్యనేన గతిశ్రుత్యవిరోధాయామృతత్వసాధనభూతోపాసననిష్పత్తిరుచ్యతే - హృది శ్రితాః కామా యదా ప్రముచ్యన్తే- తదైవోపాసనారమ్భాన్మర్త్యోఽమృతో భవతీతి. అత్ర- కామవిమోకపూర్వకోపాసనే స్థితోఽర్చిరాదికయా గత్యా బ్రహ్మ సమశ్నుత ఇత్యర్థః. సూత్రార్థస్తు-సృతిః - గతిః. ఆసృత్యుపక్రమాదుత్క్రాన్తిర్విదుషోఽవిదుషోపి సమానా. విదుషోఽర్చిరాదిగతిశ్రుతేః. *అథ మర్త్యోఽమృతో భవతీత్యుచ్యమానమమృతత్వం అనుపోష్య చ- అదగ్ధ్వైవ శరీరేన్ద్రియాదిసమ్బన్ధం. ఉపాసనారమ్భపరికరరూపమిత్యర్థః.

౪౯౬-సూ॥ తదాపీతేస్సంసారవ్యపదేశాత్॥ తత్ - అమృతత్వముక్తప్రకారమేవ. కుతః. (ఆపీతేస్సంసారవ్యపదేశాత్) అపీతిః-బ్రహ్మప్రాప్తిః. అర్చిరాదికయా గత్యా దేశవిశేషం గత్వా యావద్బ్రహ్మ ప్రాప్యతే-తావత్సంసారః-శరీరసమ్బన్ధో హి వ్యపదిశ్యతే.

గతివ్యపదేశాదేవ శరీరాదుత్క్రాన్తస్య కథం శరీరసమ్బన్ధ ఇత్యత్రాహ.

౪౯౭-సూ. సూక్ష్మం ప్రమాణతశ్చ తథోపలబ్ధేః॥ సూక్ష్మశరీరమనువర్తతే- గతివ్యపదేశాత్. న కేవలం గతివ్యపదేశాదేవ-

ప్రమాణాన్తరతశ్చతథా - సూక్ష్మశరీరవత్త్వస్యోపలబ్ధేశ్చ. విదుషోఽర్చిరాదికయాగత్యాగచ్ఛతశ్చన్ద్రమసాసంవాదోఽయ ముపదిశ్యతే. *తం ప్రతి బ్రూయాత్సత్యం బ్రూయాదిత్యాదినా.

౪౯౮- సూ. నోపమర్దేనాతః॥ అతః- ఉక్తాద్ధేతుకలాపాత్ *అథమర్త్యోఽమృతో భవతీతివచనం నదేహాసమ్బన్ధోపమర్దేనామృతత్వం వదతి- అపితూక్తమేవోపాసనారమ్భరూపం వదతీత్యర్థః.

౪౯౯- సూ. అస్యైవచోపపత్తేరూష్మా॥ అస్య- సూక్ష్మశరీరస్యవిద్యమానత్వోపపత్తేశ్చ నదేహాసమ్బన్ధోపమర్దేన. ఉపలభ్యతేహ్యత్ర ప్రమాణస్యవిదుషఃక్వచిదూష్మాసూక్ష్మదేహగుణః. నచాయంస్థూలదేహగుణః- అన్యత్రానుపలబ్ధేః. అతో విద్వాన్ సూక్ష్మశరీరేణోత్క్రామతి.

౫౦౦- సూ. ప్రతిషేధాదితిచేన్న శారీరాత్స్పష్టో హ్యేకేషామ్॥ *సపతాస్తేజోమాత్రా ఇత్యారభ్య *ఇతితుకామయమానఇత్యన్తేనావిదుషఉత్క్రాన్తిప్రకారంలోకాన్తరగమనంపునరావృత్తించాభిధాయ *అథాకామయమానఇత్యాదినా *నతస్యప్రాణాఉత్క్రామన్తిబ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మాప్యేతీతివిదుషఉత్క్రాన్తిప్రతిషేధాదుక్తప్రకారోనోపపద్యతఇతిచేత్. తన్న-శారీరాత్ప్రాణానామవిశ్లేషోఽనేనోచ్యతే. తస్య-అకామయమానస్యవిదుషశ్శారీరస్యప్రాణాస్స్వస్మానోత్క్రామన్తి- దేవయానేనగమనాయసహైవతిష్ఠన్తి. అయమర్థస్స్పష్టో హ్యేకేషాం- మాధ్యన్దినశాఖినాంపాఠే *యోఽకామోనిష్కామఆప్తకామఆత్మకామోనతస్మాత్ప్రాణాఉత్క్రామన్తీతి.

౫౦౧- సూ. స్మర్యతేచ॥ స్మర్యతేచ విదుషోపిమూర్ధన్యనాడ్యోత్క్రాన్తిః *ఊర్ధ్వమేకస్స్థితస్తేషాం యోభిత్త్వా సూర్యమణ్డలం। బ్రహ్మలోకమతిక్రమ్య తేనయాతిపరాంగతిమితి.

అ-౧౪౦. ౫౦౨-సూ. తానిపరేతథాహ్యాహ॥

* ప్రాణస్తేజసీతి తేజశ్శబ్దనిర్దిష్టానిభూతానిజీవపరిష్వక్తానికిం

పరస్యాం దేవతాయాం సమ్పద్యన్తే - ఉత యథాకర్మ యథావిద్యం చ గచ్ఛన్తీతి సంశయః. తదానీం సుఖదుఃఖోపభోగాద్యభావేన పరసమ్పత్తౌ ప్రయోజనాభావాద్యథాకర్మ యథావిద్యమితి పూర్వః పక్షః. సర్వస్య పరదేవతాకార్యత్వేన తదాత్మకత్వాద్గన్తవ్యస్థానమిదం *పరస్యాం దేవతాయామిత్యుచ్యతే. రాద్ధాన్తస్తు- తాని పరే-పరస్మిన్బ్రహ్మణి సమ్పద్యన్తే- *తేజః పరస్యాం దేవతాయామితి హ్యాహ శ్రుతిః. యథాశ్రుతి విశ్రమస్థానత్వేన కార్యం పరికల్ప్యమిత్యర్థః. సూత్రం చ వ్యాఖ్యాతం. .... *

అ-౧౪౧. ౫౦౩-సూ. అవిభాగో వచనాత్ ॥

సేయం పరమాత్మని సమ్పత్తిః కిం ప్రాకృతప్రళయవత్కారణాపత్తిరూపా- ఉత మనః ప్రభృతిసమ్పత్తివదవిశ్లేషమాత్రమితి సంశయః. పరమాత్మనః కారణత్వాత్ తత్సమ్పత్తివచనాచ్చ కారణాపత్తిరేవేతి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు *వాఙ్మనసి సమ్పద్యత ఇతి శ్రుతస్యైవ సమ్పత్తివచనస్య సర్వత్రానుషఙ్గాదత్రానుషక్తస్య చాభిధానవైరూప్యాసమ్భవాత్, దత్రాప్యవిభాగః- అవిశ్లేష ఏవోచ్యతే. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతం. .... *

అ-౧౪౨.— ౫౦౪-సూ. { తదోకోఽగ్రజ్వలనం తత్ప్రకాశి
తద్వారో విద్యాసామర్థ్యాత్త
చ్ఛేషగత్యనుస్మృతియోగాచ్చ
హార్దానుగృహీతశ్శతాధికయా ॥ }

* శతం చైకా చ హృదయస్య నాడ్యస్తాసాం మూర్ధానమభినిస్సృతైకా। తయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతి విష్వఙ్ఙన్యా ఉత్క్రమణే భవన్తీతి శతాధికయా మూర్ధన్యయా నాడ్యా విదుషో గమనమితి నియమస్సమ్భవతి - నేతి సంశయః. నాడీనామతిసూక్ష్మత్వేన దుర్వివేచత్వాన్నియమో న సమ్భవతీతి యాదృచ్ఛికీం తయా గతిమనువదతీదం వచనమితి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు-పరమపురుషారాధన భూతయా విద్యయా తదఙ్గభూతగతిచిన్తనేన చ ప్రీతేన పరమపురుషేణాను

గృహీతో జీవ స్తత్ప్రసాదప్రకాశితద్వార స్తయైవమూర్ధన్య నాడ్యా గచ్ఛతీతి. సూత్రార్థస్తు- హార్దపరమపురుషారాధనరూపవిద్యాసామర్థ్యాత్త చ్ఛేషగత్యనుస్మృతియోగాచ్చప్రీతహార్దానుగృహీతో భవతిజీవః.తత స్తదోకః- జీవస్యస్థానంహృదయమగ్రజ్వలనం-ప్రకాశితాగ్రంభవతి. ఏవంపరమపురుషప్రకాశితద్వార శ్శతాధికయాగచ్ఛతి. *తస్యాశ్శిఖాయామధ్యేపరమాత్మావ్యవస్థితః *సర్వస్యచాహంహృదిసన్నివిష్టఇతిహార్దః - పరమాత్మా. ....*

అ-౧౮౩. ౫౦౫-సూ. రశ్మ్యనుసారీ॥

* అథయత్రైతదస్మాచ్ఛరీరాదుత్క్రామత్యథైతైరేవరశ్మిభిరూర్ధ్వమాక్రమతఇతివిద్వాన్ రశ్మ్యనుసారీగచ్ఛతీతి నియమస్సమ్భవతి- నేతిసంశయః. నిశిమృతస్యవిదుషఆదిత్యరశ్మ్యనుసారాసమ్భవాదనియమఇతిపూర్వఃపక్షః.వచనంతుపక్షప్రాప్తమనువదతి. రాద్ధాన్తస్తు- వచనస్యపక్షప్రాప్త్యనువాదిత్వే * అథైతైరేవేత్యవధారణవిరోధః. నచనిశిరశ్మయోనసన్తీతి- నిశ్యపినిదాఘసమయే ఊష్మోపలబ్ధేః సూక్ష్మాస్సన్త్యేవేతిరశ్మ్యనుసార్యేవగచ్ఛతి. హేమన్తేఽనుపలబ్ధిః దుర్దినఇవహిమాభిభవాత్ ....*

అ- ౧౮౪.— ౫౦౬- సూ. {నిశినేతిచేన్న సమ్బన్ధస్యయావద్దేహభావిత్వాద్దర్శయతిచ॥}

విదుషోనిశిమృతస్యబ్రహ్మప్రాప్తిరస్తి-నేతిసంశయః. *దివాచశుక్లపక్షశ్చఉత్తరాయణమేవచ। ముమూర్షతాంప్రశస్తానివిపరీతంతుగర్హితమితినిశామరణస్యగర్హితత్వేన అధోగతిహేతుత్వాన్నబ్రహ్మప్రాప్తిస్సమ్భవతీతిపూర్వపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు - విద్యామాహాత్మ్యాదుత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశశ్రుతెరశ్లిష్టవినష్టత్వాత్, ప్రారబ్ధస్యాపికర్మణః చరమదేహావధిత్వా, చ్ఛదేహహేత్వభావాన్నిశిమృతస్యాపిబ్రహ్మప్రాప్తిరస్త్యేవేత్యవిద్వద్విషయా నిశామరణనిన్దా. సూత్రార్థస్తు-నిశామరణనిన్దయానిశిమృతస్యనబ్రహ్మప్రాప్తిరితిచేత్. తన్న (సమ్బన్ధస్యయావద్దేహభావిత్వాత్) అనా

రబ్ధకార్యకర్మసమ్బన్ధస్యవిద్యయావినష్టత్వా, త్ప్రారబ్ధకార్యకర్మసమ్బన్ధస్యాపి యావచ్ఛరమదేహభావిత్వా, ద్బన్ధహేత్వభావేనబ్రహ్మప్రాప్తిరస్త్యేవేత్యర్థః. తదేతచ్ఛ్రుతిశ్చదర్శయతి *తస్యతావదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యేఅథసమ్పత్స్యఇతి. .... *

అ-౧౮౫. ౫౦౬-సూ. అతశ్చాయనేపిదక్షిణే॥

దక్షిణాయనేమృతస్యవిదుషోబ్రహ్మప్రాప్తిరస్తి-నేతిసంశయః. *అథయోదక్షిణేప్రమీయతేపితౄణామేవమహిమానంగత్వాచన్ద్రమసస్సాయుజ్యంగచ్ఛతీతివిదుషోదక్షిణాయనేమృతస్య చన్ద్రసాయుజ్యశ్రవణా, చ్చన్ద్రంప్రాప్తానాం *అథైతమేవాధ్వానంపునర్నివర్తన్తఇతివచనా, చ్చదక్షిణాయనమృతస్యబ్రహ్మప్రాప్తిర్నసమ్భవతీతిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు-పూర్వోక్తాద్బన్ధహేత్వభావాద్విదుషశ్చన్ద్రంప్రాప్తస్యాపిపునరావృత్తిర్నసమ్భతి. చన్ద్రసాయుజ్యవచనంవిదుషోబ్రహ్మప్రెప్సోర్విశ్రమస్థానమాత్రవిషయం. ఆవృత్తివచనంత్వవిదుషామేవ. సూత్రార్థస్తు-యతోహేతోర్నిశిమృతస్యాపిబ్రహ్మప్రాప్తిః-తతఏవబన్ధహేత్వభావాద్దక్షిణాయనేమృతస్యాపిబ్రహ్మప్రాప్తిరస్త్యేవ.

* యత్రకాలేత్వనావృత్తిమావృత్తించైవయోగిన ఇతిమరణకాలవిశేషస్స్మర్యతఇతిచేత్. తత్రాహ.

౫౦౭- సూ. యోగినః ప్రతిస్మర్యేతే స్మార్తేచైతే॥ యోగినః- బ్రహ్మవిద్యానిష్ఠాన్ప్రతిప తే- దేవయానపితృయాణగతీస్మార్తేస్మర్యేతే. స్మార్తే- స్మృతివిషయభూతే. అహరహస్స్మర్తవ్యేస్మర్యేతేఇత్యర్థః. *యత్రకాలేత్వనావృత్తి మావృత్తిం చైవయోగినఇత్యాదినా *నైతేసృతీపార్థజానన్యోగీముహ్యతికశ్చన। తస్మాత్సర్వేషుకాలేషుయోగ యుక్తోభవార్జునేత్యన్తేన నముముక్షూన్ప్రతికాలవిశేషోపాదానంస్మర్యతే. ఆతివాహికగణస్యకాలాభిమానిదేవతావిశేషభూయస్త్వేన *యత్రకాలఇత్యుచ్యతే. ... *

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే
చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయఃపాదః.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

అ-౧౮౬. ౫౦౯-సూ. అర్చిరాదినాతత్ప్రథితేః॥

కింవిద్వానర్చిరాదినైకేనమార్గేణగచ్ఛతి - ఉతతేనవాన్యేన వేత్యనియమఇతిసంశయః. తదర్థంపరీక్ష్యతే- కింసర్వాసుశ్రుతిష్వర్చిరాదిరేకఏవమార్గఆమ్నాయతే - ఉతతత్రతత్రాన్యఇతి. యదాఽర్చిరాదిరేవసర్వత్రోక్తః- తదాతేనైవగచ్ఛతి. యదాతత్రతత్రామ్నాతాఅన్యే - తదాఽన్యైర్వాఽనేనవేత్యనియమఇతి. ఛాన్దోగ్యవాజసనేయకాదిషునానావిధాః గతిప్రకారాశ్శ్రూయన్తే- ఛాన్దోగ్యే *యథాపుష్కరపలాశఆపోనశ్లిష్యన్తఇత్యుపక్రమ్య *సర్వాణినయతిసర్వేషులోకేషు భాతియఏవంవేదఅథయదుచాస్మిన్ఛవ్యంకుర్వన్తి యదుచనార్చిషమేవాభిసమ్భవన్త్యర్చిషోఽహరహ్నఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్ షడుదఙ్ఙేతిమాసాన్మాసేభ్యస్సంవత్సరంసంవత్సరాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చన్ద్రమసంచన్ద్రమసోవిద్యుతంతత్పురుషోఽమానవస్సఏనాన్బ్రహ్మ గమయత్యేషదేవపథోబ్రహ్మపథఏతేనప్రతిపద్యమానాఇమం మానవమావర్తంనావర్తన్తఇతి. బృహదారణ్యకే *యఏవమేతద్విదుర్యేచామీ అరణ్యే శ్రద్ధాసత్యమిత్యుపాసతేతేర్చిషమభిసమ్భవన్త్యర్చిషోహరహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్ షణ్మాసానుదఙ్ఙాదిత్యఏతిమాసేభ్యోదేవలోకందేవలోకాదాదిత్య మాదిత్యాద్వైద్యుతంవైద్యుతాత్పురుషోఽమానవస్సఏత్యబ్రహ్మలోకాన్గమయతీతి. తథైవాన్యథా *యదావైపురుషోస్మాల్లోకాత్ప్రైతిసవాయుమాగచ్ఛతి తస్మైసతత్రవిజిహీతే యథారథచక్రస్యఖం తేనసఊర్ధ్వమాక్రమతేసఆదిత్యమాగచ్ఛతితస్మైసతత్రవిజిహీతే యథాడమ్బరస్యఖంతేనసఊర్ధ్వమాక్రమతేసచన్ద్రమసమాగచ్ఛతి తస్మైసతత్రవిజిహీతే యథాదున్దుభేఃఖమిత్యాదిషు తేషాంబ్రహ్మప్రాప్తౌనైరపేక్ష్యశ్రవణాత్తైర్వాఽర్చిరాదినావేతివికల్పఇతిపూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు- సర్వత్రార్చిరాద్యస్తరుఖ్యాతాదిత్యాదీనాం దర్శ

నాత్స ఏవేతి ప్రత్యభిజ్ఞానాదన్యత్రోక్తానామన్యత్రాప సంహారాచ్చసర్వత్రార్చిరాదిరేక ఏవమార్గ ఇతి తేనైవగచ్ఛతివిద్వాన్. సూత్రార్థస్తు - అర్చిరాదినైవగచ్ఛతివిద్వాన్. కుతః (తత్ప్రథితేః) ప్రథితిః- ప్రసిద్ధిః. సర్వత్రతత్ప్రత్యభిజ్ఞానాదిత్యర్థః ....*

అ- ౧౪౭.— ౫౧౦- సూ. { వాయుమబ్దాదవిశేష విశేషాభ్యామ్॥ }

*తేఽర్చిషమభిసమ్భవన్త్యర్చిషోఽహరహ్న ఇత్యారభ్య *మాసేభ్యస్సంవత్సరం సంవత్సరాదాదిత్యమితిచ్ఛాన్దోగ్యే శ్రుతం. తత్ర సంవత్సరాదిత్యయోర్మధ్యే దేవలోకో వాయుశ్చ శ్రుతౌ శ్రుత్యన్తరే. ద్వయోః ప్రమాణయోః ప్రకరణయోః కిం దేవలోకో వాయుశ్చార్థాన్తరభూతౌ-ఉత వాయురేక ఏవేతి సంశయః. శబ్దభేదాదర్థాన్తరభూతావితి పూర్వః పక్షః. అర్థాన్తరత్వే సతి *దేవలోకాదాదిత్యమితి దేవలోకస్య, *తేన స ఊర్ధ్వమాక్రమతే స ఆదిత్యమితి వాయోః, శ్చాదిత్యాత్పూర్వత్వేన శ్రౌతక్రమనిర్దిష్టత్వాద్దేవలోకవాయూ యథేష్టక్రమేణనిర్దేష్టవ్యౌ. రాద్ధాన్తస్తు- వాయురేవ దేవలోకశబ్దేననిర్దిష్ట ఇతి తస్మాదనన్యః. దేవానాం లోకః - దేవలోకః. దేవానామావాసస్థానమిత్యవిశేషేణనిర్దిష్టం. *యోఽయం పవత ఏష ఏవ దేవానాం గృహా ఇతి వాయోర్విశేషేణ దేవానాం వాసస్థానత్వేన శ్రుతత్వాదవిశేషనిర్దిష్టో దేవలోకో వాయురేవేతి నిశ్చీయత ఇతి. సంవత్సరాదూర్ధ్వం వాయుర్వాయోరాదిత్య ఇతి క్రమశ్చ స్యాత్. సూత్రార్థస్తు-అబ్దాత్ - సంవత్సరాదూర్ధ్వం ఆదిత్యాత్పూర్వం వాయుమేకమేవ నివేశయేత్ - దేవలోకవాయుశబ్దాభ్యాం అవిశేషవిశేషాభ్యాం వాయోరేకస్యైవ నిర్దిష్టత్వాత్. దేవానాం వాసస్థానమిత్యవిశేషేణహి దేవలోకశబ్దో వాయుం దేవానామావాసస్థానభూతమభిదధాతి- వాయుశబ్దస్తమేవవిశేషేణేతి ద్వయోః ప్రకరణద్వయవిహితయోరేకత్వాదిత్యర్థః*

అ-౧౪౮.—౫౧౧- సూ. తటితోఽధివరుణస్సమ్బన్ధాత్.

ఛాన్దోగ్యవాజసనేయకకౌషీతకీప్రభృతిష్వామ్నాతస్యార్చి

రాదిమార్గస్యార్చి రహరాపూర్యమాణపక్షోత్తరాయణ సంవత్సర
వాయ్వాదిత్యచన్ద్రవిద్యుద్వరుణేన్ద్రప్రజాపతి రూపస్యోపసంహారే
వాయుపర్యన్తస్యశ్రుత్యాదిభిఃక్రమప్రకారఉక్తః. వరుణేన్ద్రప్రజా
పతీనాంకింవిద్యుతఉపరినివేశః- ఉతవాయోరుపరీతిసంశయః. *స
వాయులోకంసవరుణలోకమితికౌషీతకీపాఠక్రమేణ వాయోరుపరి
వరుణస్యనివేశః. ఇన్ద్రాదేరపివరుణనివేశాయ వాయ్వాదిత్యయోః
క్రమస్యబాధితత్వాత్తత్రైవవరుణోపరీతిపూర్వఃపక్షః. సిద్ధాన్తస్తు-
విద్యుతోమేఘోదరవర్తిత్వేనవిద్యుద్వరుణయోర్లోకేవేదేచసమ్బన్ధా
త్పాఠక్రమాదర్థక్రమస్యబలీయస్త్వేనవరుణస్యవిద్యుత ఉపరినివేశః
కార్యః. ఇన్ద్రాదేరపి వరుణనివేశాయవిద్యుతోవ్యవధానసహత్వద
ర్శనాద్వరుణోపరినివేశః. సూత్రంచవ్యాఖ్యాతం. ....*

అ-౧౪౯. ౫౧౨-సూ. ❀ ఆతివాహికాస్తల్లిఙ్గాత్. ❀

కిమర్చిరాదయోవిదుషోబ్రహ్మప్రేప్సోర్మార్గచిహ్నభూతాః-
ఉతగమయితారఇతిసంశయః. అముకంవృక్షమముకాంనదీమముకం
పర్వతపార్శ్వంగత్వాఽముకంగ్రామంగచ్ఛేత్యతిదేశికోపదేశప్రకా
రదర్శనాన్మార్గచిహ్నభూతాఇతిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు *సఏనా
న్బ్రహ్మగమయతీతి వైద్యుతపురుషస్యగమయితృత్వదర్శనాత్ ఇతరే
షాంచావిశేషనిర్దిష్టానాం సఏవసమ్బన్ధఇతినిశ్చీయతే *అగ్నిలోకమి
త్యాదిలోకశబ్దోపి మధ్యేభోగాభావాద్గమయితృత్వేనైవోపపద్యతే.
సూత్రార్థస్తు- ఆతివాహికాః- విదుషామతివాహపరమపురుషేణ
నియుక్తా అర్చిరాద్యభిమానిదేవతావిశేషాగమయితారఇత్యర్థః. *స
ఏనాన్బ్రహ్మగమయతీతిలిఙ్గాత్.

౫౧౩- సూ. ❀ వైద్యుతేనైవతతస్తచ్ఛ్రుతేః. ❀ త
తః- విద్యుతఉపరివైద్యుతేనవిదుషోగమనం. తచ్ఛ్రుతేః- * సఏనా
న్బ్రహ్మగమయతీతితస్యైవశ్రుతేః. వరుణాదీనాంతద నుగ్రాహక
త్వేనసహగమయితృత్వమితినిశ్చీయతఇత్యర్థః.

అ-౧౫౦.——౫౧౪- సూ॥ కార్యంబాదరిరస్యగత్యుపపత్తేః॥

కిమర్చిరాదికోగణః కార్యంహిరణ్యగర్భముపాసీనాన్నయతి-ఉతపరంబ్రహ్మోపాసీనాన్- అథపరంబ్రహ్మోపాసీనాన్, స్వప్రకృతివియుక్తాత్మానంబ్రహ్మాత్మకతయోపాసీనాం, శ్చేతిసంశయః. కార్యం హిరణ్యగర్భముపాసీనానితిపూర్వఃపక్షః- తేషామేవగత్యుపపత్తేః. న హిపరిపూర్ణంసర్వగతంపరంబ్రహ్మోపాసీనానాంతత్ప్రాప్తయే గతిరుపపద్యతే-నిత్యప్రాప్తత్వాత్. అవిద్యానివృత్తిరేవహికార్యా. పరమేవోపాసీనానిత్యపరఃపక్షః- *సఏనాన్బ్రహ్మగమయతీతిబ్రహ్మశబ్దస్యతత్రైవముఖ్యత్వాత్. విద్యానిష్పత్తేఃఫలాభిసన్ధిరహితయజ్ఞాద్యపేక్షావచ్ఛ్రవణాద్యపేక్షావచ్చగతిశ్రుత్యా దేశవిశేషాపేక్షాచ విద్యత ఇతినిశ్చీయతే. రాద్ధాన్తస్తు-పరముపాసీనానన్యానపినయతి- *తద్యఇత్థంవిదుర్యేచేమేఽరణ్యేశ్రద్ధాతపఇత్యుపాసతేతేఽర్చిషమభిసమ్భవన్తీతిపఞ్చాగ్నివిదాంపరంబ్రహ్మోపాసీనానాంచార్చిరాదిగతిశ్రుతేః.పఞ్చాగ్నివిదోహి-ప్రకృతివివిక్తబ్రహ్మాత్మకాత్మస్వరూపవిదః. తేచతత్ప్రాప్యపునర్నవర్తన్తే. పరంబ్రహ్మోపాసీనాస్తుయథావస్థితంపరిపూర్ణంపరంబ్రహ్మైవప్రాప్యపునర్ననివర్తన్తే-*తద్యఇత్థంవిదుర్యేచేమేఽరణ్యేశ్రద్ధాతపఇత్యుపాసతేతేఽర్చిషమభిసమ్భవన్తీత్యుభయవిధాన్పైదేనోపాదాయార్చిరాదిగతిశ్రుతేరపునరావృత్తిశ్రుతేశ్చైవమితినిశ్చీయతే. సూత్రార్థస్తు- కార్యం- హిరణ్యగర్భముపాసీనమాతివాహికోగణోనయతీతి బాదరిరాచార్యోమన్యతే- అస్యైవగత్యుపపత్తేః. పరముపాసీనస్యహినతత్ప్రాప్తయేగతిరుపపద్యతే- సర్వగతత్వాత్పరస్యబ్రహ్మణః.

౫౧౫- సూ॥ విశేషితత్వాచ్చ॥ *పురుషోఽమానవఏత్యబ్రహ్మలోకాన్గమయతీతి*ప్రజాపతేస్సభాంవేశ్మప్రపద్యఇతిచ ప్రాప్యస్థానస్యవిశేషితత్వాచ్చహిరణ్యగర్భముపాసీనమేవనయతి.

ఏవంనిశ్చితేసతి *సఏనాన్బ్రహ్మగమయతీతిహిరణ్యగర్భస్య బ్రహ్మశబ్దవ్యపదేశఃకథమిత్యతఆహ.

౫౧౬- సూ॥ సామీప్యాత్తుతద్వ్యపదేశః॥ *స పనాన్బ్రహ్మగమయతీతిహిరణ్యగర్భస్యబ్రహ్మశబ్దవ్యపదేశో బ్రహ్మ సామీప్యాత్ *యోబ్రహ్మాణంవిదధాతిపూర్వమితి ప్రథమజత్వేనబ్ర హ్మసామీప్యంవిద్యతే.

౫౧౭- సూ॥ కార్యాత్యయెతదధ్యక్షేణసహాతఃపర మభిధానాత్॥ హిరణ్యగర్భప్రాప్తావప్యపునరావృత్తిరుప పద్యతే- కార్యస్య- హిరణ్యగర్భలోకస్యాత్యయేతదధ్యక్షేణ - హి రణ్యగర్భేణాధికారికపురుషేణ విదుషాసహాపర ప్రాప్త్యభిధానాత్ * తేబ్రహ్మలోకేతుపరాన్తకాలేపరామృతాత్పరిముచ్యన్తిసర్వఇతి.

౫౧౮- సూ॥ స్మృతేశ్చ॥ * బ్రహ్మణాసహ తేసర్వేసమ్ప్రాప్తేప్రతిసఞ్చరే। పరస్యాన్తేకృతాత్మానఃప్రవిశన్తి పరంపదమితిస్మృతేశ్చైదమవగమ్యతే.

౫౧౯- సూ॥ పరంజైమినిర్ముఖ్యత్వాత్॥ ప రంబ్రహ్మోపాసీనమేవనయత్యాతి వాహికోగణఇతిజైమిని రాచా ర్యోమన్యతే-*బ్రహ్మగమయతీతిబ్రహ్మశబ్దస్యతత్రైవముఖ్యత్వాత్. * బ్రహ్మలోకానితిశబ్దశ్చ బ్రహ్మైవలోకో బ్రహ్మలోకఇతికర్మధార యపరిగ్రహాస్యైవన్యాయ్యత్వాదుపపద్యతె. ఏవంనిశ్చితేసతిబహు వచనం *అదితిఃపాశానితివదుపపన్నం.

౫౨౦- సూ॥ దర్శనాచ్చ॥ * అస్మాచ్ఛరీరా త్సముత్థాయపరంజ్యోతిరుపసమ్పద్యస్వేన రూపేణాభినిష్పద్యతఇత్య ర్చిరాదినాగతస్యపరబ్రహ్మప్రాప్తిందర్శయతిచ.

౫౨౧- సూ॥ నచకార్యేప్రత్యభిసన్ధిః॥ *ప్ర జాపతేస్సభాంవేశ్మప్రపద్యఇతిప్రత్యభిసన్ధిశ్చనకార్యే- * ధూత్వా శరీరమకృతంకృతాత్మాబ్రహ్మలోకమభిసమ్భవామీత్యకృతంబ్రహ్మ లోకమితితత్రైవవిశేషితత్వాత్, * యశోహంభవామిబ్రాహ్మణా నామితిసర్వాత్మభావాభిసన్ధానాచ్చ.

౫౨౨- సూ॥ అప్రతీకాలమ్బనాన్నయతీతిబాదరా

యణఉభయథాచదోషాత్తత్క్రతుశ్చ॥ ॥ కార్యముపాసీనా నేవేతినాయంనియమః, పరమేవోపాసీనాన్నయతీతిచనియమోనస మ్భవతి. కుతః (ఉభయథాచదోషాత్) కార్యముపాసీనానేవే తినియమే * అస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతిరుపసమ్పద్య స్వే నరూపేణాభినిష్పద్యతే * యేచేమేఽరణ్యేశ్రద్ధాతప ఇత్యాది శ్రుత యః ప్రకుప్యేయుః. పరమేవేతినియమే *తద్యఇత్థంవిదురితి ప్రకు ప్యేత్. తస్మాదప్రతీకాలమ్బనాన్నయతీతిభగవాన్బాదరాయణోఽమ న్యతే. ప్రతీకాలమ్బనాస్తు - అచిన్మిశ్రం, కేవలమచిద్వస్తు, చ సిం హదృష్ట్యా దేవదత్తవత్ బ్రహ్మదృష్ట్యా - స్వరూపేణ వాతద్వస్తుయఉ పాసతే- తే. అప్రతీకాలమ్బనాః- తద్వ్యతిరిక్తాః. సర్వజ్ఞంస ర్వకారణంసత్యసఙ్కల్పంనిఖిలహేయప్రత్యనీకానవధికాతిశయాన న్దస్వరూపంబ్రహ్మోపాసతేయే, యేచప్రత్యగాత్మానంభూతసూ క్ష్మసమ్పరిష్వక్తంసర్వత్రవర్తమానంభూతసూక్ష్మవ్యతిరిక్తంజ్ఞానై కస్వరూపంనిత్యంనిర్వికారం * యఆత్మనితిష్ఠన్నిత్యాదినావగతబ్ర హ్మాత్మభావంపఞ్చాగ్నివిద్యోదితముపాసతే, - తానుభయవిధాన్న యతి - * తద్యఇత్థం విదుర్యేచేమేఽరణ్యఇత్యుభయవిషయశ్రుతేః. (తత్క్రతుశ్చ) * యథాక్రతురస్మిఁల్లోకేపురుషోభవతితథేతఃప్రే త్యభవతీత్యుభయేషామేవాపునరావృత్తిస్సమ్భవతి. అచిన్మిశ్రంకేవ లమచిద్వస్తుచోపాసీనానాంతత్క్రతున్యాయాదేవ పునరావృత్తి రవగమనీయా.

౪.౨౩- సూ॥ విశేషంచదర్శయతి॥ ప్రతీకా ద్యుక్తలక్షణమచిన్మిశ్రంకేవలమచిద్వస్తుచోపాసీనానాం సర్వేషాం గత్యనపేక్షం పరిమితఫల విశేషంచదర్శయతిశ్రుతిః * యావన్నా మ్నోగతంతత్రాస్యయథాకామచారోభవతీత్యాదికా. అతః * బ్ర హ్మణాసహతేసర్వఇతివచనంనార్చిరాదినాగతానాంగతిప్రకారవిష యం- అర్చిరాదినాగతానాం దేహావసానసమయఏవసుకృతదుష్కృ తయోర్హానాద్ధిరణ్యగర్భలోకావాప్తితదాసతత్రస్థ భోగానుభవ

హేత్వభావాత్, తత్క్రతున్యాయవిరోధాత్, తదానీమేవబ్రహ్మప్రాప్తిశ్రుతివిరోధాచ్చ. * బ్రహ్మణాసహ తేసర్వ ఇతివచనంతు పుణ్యకర్మవిశేషేణ హిరణ్యగర్భలోకంప్రాప్తానాం * తదుపర్యపి బాదరాయణఇతిన్యాయేనతత్రైవనిష్పన్నవిద్యానాంగతిప్రకారవిషయం. * తేబ్రహ్మలోకఇతితుబ్రహ్మలోకశబ్దస్య కర్మధారయవృత్త్యాబ్రహ్మవిషయత్వాత్ బ్రహ్మణ్యుపాస్యైవవర్తమానాఃపరాన్తకాలే- చరమదేహావసానసమయేపరామృతాత్ - పరస్మాద్బ్రహ్మణఉపాసనప్రీతాద్ధేతోః పరిముచ్యన్తిసర్వే-సర్వస్మాద్బన్ధాద్విముచ్యన్తఇతి * వేదాన్తవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థాఇతి ప్రకరణా దవగమ్యతే. *తద్యఇత్థంవిదురితి- పఞ్చాగ్నివిదోబ్రహ్మప్రాప్త్యపునరావృత్తిశ్రవణాత్తత్క్రతున్యాయేనాచిద్వియుక్తబ్రహ్మాత్మకభూతసూక్ష్మవ్యతిరిక్తాత్మస్వరూపోపాసనంవివక్షితమితినిశ్చీయతే. తథైవతత్రశ్రుతిరపి *ఇతితుపఞ్చమ్యామాహుతావాపఃపురుషవచసోభవన్తీతి *రమణీయచరణాఇతిచకర్మహేతుకమనుష్యాదిభావోఽపామేవభూతాన్తరసంసృష్టానామితిచిదచిద్వివేకంప్రతిపాద్య *తద్యఇత్థంవిదురితిభూతసూక్ష్మవ్యతిరిక్తాత్మస్వరూపోపాసనమేవవిదధాతి. .... *

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీవేదాన్తదీపే
చతుర్థస్యాధ్యాయస్యతృతీయఃపాదః.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీమద్వేదాన్తదీపః - చతుర్థస్యాధ్యాయస్యచతుర్థఃపాదః.

అ-౧ం౧.—
౫౭౪- సూ॥ { సమ్పద్యావిర్భావస్స్వేనశబ్దాత్ ॥ }

ఏవమేవైషసమ్ప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతిరుపసమ్పద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతఇతికింపరంజ్యోతిరుపసమ్పన్నస్యప్రత్యగాత్మనస్స్వరూపావిర్భావఃప్రతిపాద్యతే- ఉతసాధ్యే

నాన్యేనరూపేణసమ్బద్ధఇతిసంశయః. స్వస్వరూపస్యసుషుప్త్యాదౌ నిత్యానన్దత్వదర్శనాత్, తత్స్వరూపమాత్రస్యనిత్యావిర్భూతత్వాత్, తత్సాధ్యేనసుఖైకతానేనరూపేణసమ్బధ్యతే. ఏవంచ *అభినిష్పద్యత ఇతివచనంసఙ్గచ్ఛతే. పరంజ్యోతిరుపసమ్పన్నస్యానన్దవత్త్వంశ్రూయతే *రసంహ్యేవాయంలబ్ధ్వానన్దీభవతి *సఏకోబ్రహ్మణఆనన్దః శ్రోత్రియస్యచాకామహతస్యేత్యాదిషు. అతస్సాధ్యరూపేణేతిపూర్వఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు-*స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతఇతివిశేషణాత్స్వరూపావిర్భావఏవ. స్వరూపస్యాపహతపాప్మత్వాదిగుణకతయాప్రజాపతివాక్యోదితస్యకర్మకృతదేహసమ్బన్ధతత్కృతతిరోధానస్యపరజ్యోతిరుపసమ్పత్త్యా సూక్ష్మదేహవినిర్ముక్తస్యాసఙ్కుచితజ్ఞానాదిగుణకస్వరూపావిర్భావాత్ స్వయాథాత్మ్యానుభవరూపాత్ కానవధికాతిశయానన్దబ్రహ్మానుభవస్సమ్పత్స్యతఇత్యభినిష్పద్యతఇతిచోపపన్నతరం. సూత్రార్థస్తు - పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్యస్వస్వరూపావిర్భావఃప్రతిపాద్యతే. కుతః. (స్వేనశబ్దాత్) సాధ్యస్యరూపస్యస్వాసాధారణత్వాభావేనస్వేనేతివిశేషణమనర్థకం.

స్వస్వరూపమాత్రస్యాహంజానామీతినిత్యావిర్భూతత్వేన *పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్యేత్యనర్థకమిత్యాశఙ్క్యాహ.

౪-౪-౨- సూ॥ ముక్తఃప్రతిజ్ఞానాత్॥ కర్మబన్ధతత్కృతదేహవినిర్ముక్తస్వరూపమాత్ర *స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత ఇత్యుచ్యతే. కథమిదమవగమ్యతే.*ఏతంత్వేవతేభూయోఽనువ్యాఖ్యాస్యామీతికర్మహేతుకదేహసమ్బన్ధతత్కృతజాగరితాద్యవస్థావినిర్ముక్తస్వరూపస్యాత్రవక్తవ్యతయాప్రతిజ్ఞానాత్.

ఏవమపిస్వరూపమాత్రావిర్భావస్య పురుషార్థత్వంనసిధ్యతీత్యాశఙ్క్యాహ.

౪-౪-౩- సూ॥ ఆత్మాప్రకరణాత్॥ దేహాదివినిర్ముక్తః స్వరూపేణావస్థిత ఆత్మాఽపహతపాప్మత్వాది సత్యసఙ్కల్పత్వపర్యన్తగుణకః- తస్యహ్యావిర్భావఉచ్యతే. కుతః * ఏష

ఆత్మా౽పహతపాప్మేతిప్రకృత్యహి * ఏతంత్వేవ తెభూయోఽనువ్యాఖ్యాస్యామీత్యాదినోచ్యతే. అతో౽పహతపాప్మత్వాదిగుణస్వరూపస్యకర్మాఖ్యావిద్యాతిరోహితస్యపరజ్యోతిరుపసమ్పత్త్యానివృత్తతిరోధానస్యావిర్భావఃప్రతిపాద్యతే.

అ-౧౫౨. ౫౨౭-సూ. ॥ అవిభాగేనదృష్టత్వాత్ ॥

కిమయంముక్తఆవిర్భూతస్వరూపఃప్రత్యగాత్మాపరంబ్రహ్మాత్మనోవిభక్తమనుభవతి - ఉతస్వాత్మనోప్యాత్మతయా౽విభాగేనాహంబ్రహ్మాస్మీతీతిసంశయః *నిరఞ్జనఃపరమంసామ్యముపైతి *సోశ్నుతెసర్వాన్కామాన్సహబ్రహ్మణావిపశ్చితేతి * ఇదంజ్ఞానముపాశ్రిత్యమమసాధర్మ్యమాగతాః ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యాంవిభక్తమనుభవతీతిపూర్వఃపక్షః రాద్ధాన్తస్తు *సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ * ఐతదాత్మ్యమిదంసర్వం * తత్త్వమసీత్యాదినాసామానాధికరణ్యేన *యః పృథివ్యాంతిష్ఠన్ - యస్యపృథివీశరీరం *యఆత్మనితిష్ఠన్- యస్యాత్మాశరీరమిత్యాదిషుసర్వస్యచిదచిద్వస్తునోబ్రహ్మశరీరత్వరూపబ్రహ్మప్రకారతయా తత్తద్వస్తుబుద్ధిశబ్దాస్తత్పర్యన్తవిషయాఇత్యవగమ్య *ఆత్మేతితూపగచ్ఛన్తీతిన్యాయేనస్వాత్మనోప్యాత్మతయా౽హంబ్రహ్మాస్మీత్యుపాసనేనయథావస్థిత పరమాత్మాత్మకస్వాత్మనోదృష్టత్వాత్ ముక్తః స్వాత్మనోప్యాత్మభూతం బ్రహ్మాహంబ్రహ్మాస్మీత్యవిభాగేనైవానుభవతీతి. సూత్రార్థస్తు- అహంబ్రహ్మాస్మీత్యవిభాగేనైవబ్రహ్మానుభవతిముక్తః- స్వాత్మనోప్యాత్మతయోపాసనేన యథావస్థితపరమాత్మస్వరూపస్య దృష్టత్వాత్. సాధర్మ్యశ్రుతిస్తుపరమాత్మశరీరభూతస్యప్రత్యగాత్మనో ౽పహతపాప్మత్వాదిగుణైస్తత్సాధర్మ్యంప్రతిపాదయతి. *సోశ్నుతేసర్వాన్కామాన్సహబ్రహ్మణావిపశ్చితేతిబ్రహ్మశరీరతయాబ్రహ్మప్రకారభూతత్వాత్స్వాత్మభూతేనబ్రహ్మణా సహతద్గుణానుభవంవదతి. కామ్యన్తఇతికామాః - కల్యాణగుణాః. కల్యాణగుణవిశిష్టంబ్రహ్మానుభవతీత్యర్థః. ...... *

అ-౧౫౩.— ౫౨౮-సూ. { బ్రాహ్మేణజైమిని రుపన్యాసాదిభ్యః॥ }

కింజీవస్యస్వాభావికంరూపమపహతపాప్మత్వాదిగుణకం-ఉత చైతన్యమాత్రం- ఉతోభయమితిసంశయః. అపహతపాప్మత్వాదిగుణమితిప్రథమఃపక్షః- *యఆత్మాఽపహతపాప్మేతి ప్రతిపాదనాత్. చైతన్యమాత్రమితిద్వితీయఃపక్షః-*ఏవంవాఅరేఽయమాత్మాఽనన్తరోఽబాహ్యఃకృత్స్నఃప్రజ్ఞానఘనఏవ *విజ్ఞానఘనఏవేత్యవధారణాత్. రాద్ధాన్తస్తు- జ్ఞానస్వరూపస్యైవాపహత పాప్మత్వాదిగుణకత్వప్రతిపాదనాదవిరోధాచ్చోభయం స్వరూపం. నచ *విజ్ఞానఘనఏవేత్యవధారణంగుణాన్తరాసహం-యథాసైన్ధవఘనస్య *రసఘనఏవేత్యవధారణేఽపినద్రవ్యం రూపస్పర్శాదిగుణాన్తరంచనసహతే. *రసఘనఏవేత్యవధారణంతురసవద్ద్రవ్యాన్తరస్వభావవ్యావృత్తిపరం. ద్రవ్యాన్తరాణాంహిస్వైకదేశేభిన్నరసవత్త్వం - సైన్ధవఘనస్యతుసర్వత్రైకరసత్వం. ఏవమత్రాప్యచిద్వస్తువ్యావృత్త్యాస్వస్వభావస్యసగుణస్యాత్మనఃస్వప్రకాశతావధారణం *విజ్ఞానఘనఏవేతిక్రియతే. సూత్రార్థస్తు-బ్రాహ్మేణాపహతపాప్మత్వాదినాస్వరూపావిర్భావః. అపహతపాప్మత్వాదయోదహరవాక్యేబ్రహ్మగుణాశ్శ్రితాః. (ఉపన్యాసాదిభ్యః) తేషాం బ్రహ్మగుణానాం ప్రత్యగాత్మన్యపి *యఆత్మాఽపహతపాప్మేత్యాదినోపన్యాసాత్. ఆదిశబ్దాత్ *జక్షత్క్రీడన్రమమాణఇత్యాదిభ్యోఽపిసత్యసఙ్కల్పత్వాదయోఽవగమ్యన్తఇతిజైమినిరాచార్యోమన్యతేస్మ. ...... *

౫౨౯- సూ. { చితితన్మాత్రేణతదాత్మకత్వాదిత్యౌడులోమిః॥ } చైతన్యమాత్రేణస్వరూపావిర్భావః- *విజ్ఞానఘనఏవేతితదాత్మకత్వావధారణాదిత్యౌడులోమిరాచార్యోమన్యతే.

౫౩౦- సూ॥ { ఏవమప్యుపన్యాసాత్పూర్వభావాదవిరోధంబాదరాయణః॥ } ఏవం-విజ్ఞానఘనస్వరూపస్యైవ. స్వప్రకాశస్వరూపస్యైవపూర్వేషాం-అపహతపాప్మత్వాదిసత్యసఙ్క-

ల్పత్వపర్యన్తానామపి *య ఆత్మాఽపహతపాప్మేత్యుపన్యాసాత్సద్భావావగమాదుభయోః స్వరూపయోరవిరోధం భగవాన్ బాదరాయణోమన్యతే. ఉభయశ్రుత్యవగతస్యేతరేతరవిరోధాభావాన్నాన్యతరబాధే ప్రమాణమస్తీత్యభిప్రాయః. ....*

అ-౧౫౪. ౫౩౧-సూ. సఙ్కల్పాదేవతచ్ఛ్రుతేః॥

*పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యతే స ఉత్తమః పురుషః స తత్ర పర్యేతి జక్షత్క్రీడన్రమమాణః స్త్రీభిర్వా యానైర్వాజ్ఞాతిభిర్వేత్యాదిగామ్నాయతే. కిమేతేజ్ఞాత్యాదయో ముక్తస్య సఙ్కల్పాదేవ భవన్తి - ఉత ప్రయత్నాన్తరసవ్యపేక్షాత్సఙ్కల్పాదితి సంశయః. లోకే రాజాదీనాం సత్యసఙ్కల్పత్వేనవ్యవహ్రియమాణానామపి కార్యే ప్రయత్నాన్తరసాపేక్షత్వదర్శనాన్ముక్తస్యాపి తథైవ సాపేక్షాదితి పూర్వః పక్షః. *సఙ్కల్పాదేవేత్యవధారణం *విజ్ఞానఘన ఏవేతివద్భవిష్యతీతి. రాద్ధాన్తస్తు-*సఙ్కల్పాదేవాస్యపితరస్సముత్తిష్ఠన్తీత్యవధారణాన్నాన్యాపేక్షత్వం. న చేహ సత్యకామత్వాద్యుపన్యాసవత్ తస్యాన్యాపేక్షత్వే ప్రమాణమస్తి. లోకే సత్యసఙ్కల్పత్వాభావాదేవ ప్రయత్నాన్తరాపేక్షత్వం. నహి పరమపురుషవ్యతిరిక్తః కశ్చిత్సత్యసఙ్కల్పోఽస్తి. ముక్తశ్చ తత్ప్రసాదాత్తత్సామ్యముపగతస్తథైవ. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతం.

౫౩౨- సూ. అతఏవ చానన్యాధిపతిః. అతః-శ్రుతేరేవ ముక్తోఽనన్యాధిపతిశ్చ. అనన్యాధిపతిత్వం-కర్మానధీనత్వం.*అపహతపాప్మా-సత్యసఙ్కల్ప ఇతి శ్రూయతే-అతోఽనన్యాధిపతిః *

అ-౧౫౫.— ౫౩౩-సూ. { అభావం బాదరి రాహహ్యేవం॥ }

కిం ముక్తస్య శరీరేన్ద్రియాద్యస్తి- ఉతన - అథ యథాసఙ్కల్పమస్తి చ నేతి చ సంశయః. *నహ వై సశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయోరపహతిరస్తి అశరీరం వావ సన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశత ఇతి ముక్తస్యాశరీరత్వశ్రవణాన్నాస్త్యేవేత్యేకః పక్షః. *స ఏకధా భవతి

త్రిధాభవతీతిసశరీరత్వశ్రుతేః అశరీరత్వశ్రుతేః కర్మకృతశరీరవిషయేతిశరీరేన్ద్రియాద్యస్త్యేవేతిద్వితీయఃపక్షః. రాద్ధాన్తస్తు- * మనసైతాన్కామాన్పశ్యన్రమతేయఏతే బ్రహ్మలోకఇత్యశరీరస్యైవ భోగశ్రుతేః *సఏకధాభవతిత్రిధాభవతీతిశ్రుతేశ్చయథాసఙ్కల్పమస్తిచనచేతి. సూత్రార్థస్తు- శరీరాభావంబాదరిర్మేనే - ఏవమాహహిశ్రుతిః *అశరీరంవావసన్తమితి.

౨౩౪-సూ. భావంజైమినిర్వికల్పామననాత్॥ శరీరాదిభావంజైమినిర్మేనే. కుతః (వికల్పామననాత్) వివిధఃకల్పః- వికల్పః. *సఏకధాభవతిత్రిధాభవతీత్యాదినాముక్తస్యహివివిధంకల్పనమామ్నాయతే. ఆత్మనఏకరూపస్యాచ్ఛేద్యస్యవైవిధ్యాసమ్భవాచ్ఛరీరద్వారేణైవహివిజ్ఞాయతేవైవిధ్యం.

౨౩౫- సూ. ద్వాదశాహవదుభయవిధం బాదరాయణోఽతః॥ అతః-ఉభయశ్రుతేరిచ్ఛాతఉభయవిధం- శరీరవత్త్వమశరీరత్వంచభగవాన్బాదరాయణోమేనే. (ద్వాదశాహవత్) యథాద్వాదశాహఉభయశ్రుతేస్సత్రమహీనంచ. *ద్వాదశాహమృద్ధికామాఉపేయురితిసత్రంభవతి. * ద్వాదశాహేనప్రజాకామంయాజయేదిత్యహీనం.

౨౩౬- సూ. తన్వభావేసన్ధ్యవదుపపత్తేః॥ స్వనైవసృష్టతనుప్రభృత్యుపకరణాభావే పరమపురుషసృష్టైరుపకరణైర్భోగోపపత్తేస్సత్యసఙ్కల్పోఽపిస్వయంనసృజతి. (సన్ధ్యవత్) యథాస్వప్నే *అథరథానిత్యారభ్య *సహికర్తేతి *యఏషసుప్తేష్విత్యారభ్య *తదునాత్యేతికశ్చనేతిచేశ్వరసృష్టైరుపకరణైర్జీవోభుఙ్క్తే- తథాముక్తోఽపిలీలాప్రవృత్తేశ్వరసృష్టైఃపితృలోకాదిభిర్లీలారసంభుఙ్క్తే.

౨౩౭- సూ. భావేజాగ్రద్వత్॥ స్వసఙ్కల్పసృష్టతనుప్రభృత్యుపకరణసద్భావేజాగ్రత్పురుషభోగవన్ముక్తోలీలారసంభుఙ్క్తే. పరమపురుషోఽపిదశరథవసుదేవాదిపితృలోకాదికమాత్మనస్సృష్ట్వాతైర్మనుష్యధర్మలీలారసంభుఙ్క్తే. తథాముక్తశ్చసత్యస

సఙ్కల్పత్వాత్ పరమపురుషలీలాన్తర్గతస్వపితృలోకాదికంస్వయమే వసృష్ట్వా తైర్లీలారసమనుభవతి.

నన్వాత్మాఽణుపరిమాణ ఇత్యుక్తం - కథమనేకశరీరేష్వేక స్యాణోరాత్మాభిమానస్సమ్భవతీత్యత్రాహ.

౫౩౭-సూ. ప్రదీపవదావేశస్తథాహిదర్శయతి॥ యథా ప్రదీపస్యైకస్యైకదేశవర్తినస్స్వయా ప్రభయాఽనేకదేశప్రవేశః- తద్వదాత్మనోప్యేకదేశస్థస్య స్వ ప్రభారూపేణజ్ఞానేనసర్వదేహేషు యథా సఙ్కల్పమాత్మాభిమానానుగుణావ్యాప్తి స్సమ్భవతి. యథైకస్మిన్దేహే హృదయాదిదేశే వర్తమానస్యాణోరపిసర్వస్మిన్దేహేఽహమిత్యభిమానానుగుణవ్యాప్తిస్స్వప్రభారూపచైతన్యేన- తద్వత్. తథాదర్శయతిహి శ్రుతిః * వాలాగ్రశతభాగస్య శతధాకల్పితస్యచ । భాగోజీవస్సవిజ్ఞేయస్సచానన్త్యాయకల్పతఇతి. ప్రత్యగాత్మనోప్యణుత్వమేవస్వరూపమితిసూత్రకారమతం- *నాణురతచ్ఛ్రుతేరితిచెన్నేతరాధికారాదితి పరస్యైవమహత్త్వవచనాత్.

ననుపరంబ్రహ్మప్రాప్తస్యాన్తరబాహ్యజ్ఞానలోపందర్శయతి శ్రుతిః *ప్రాజ్ఞేనాత్మనాసమ్పరిష్వక్తోనబాహ్యంకిఞ్చనవేదనాన్తరమితి. తత్కథంముక్తస్యజ్ఞానానన్త్యముచ్యతఇత్యత్రాహ.

౫౩౮-సూ॥ స్వాప్యయసమ్పత్త్యోరన్యతరాపేక్షమావిష్కృతంహి॥ నేదంముక్తవిషయం. సుషుప్తిమరణయోరన్యతరాపేక్షం. ఆవిష్కృతంహి శ్రుత్యాసుషుప్తిమరణయోర్జ్ఞస్యమోబ్ధత్వం, మోక్షదశాయాంసర్వజ్ఞత్వం,చ. సుషుప్తౌతావత్ *నాహఖల్వయమేవంసమ్ప్రత్యాత్మానంజానాత్యయమహమస్మీతినోపవేమానిభూతానివినాశమేవాపీతోభవతీతి. వినాశం- అదర్శనమిత్యర్థః. మరణేచ *ఏతెభ్యోభూతేభ్యస్సముత్థాయతాన్యేవానువినశ్యతీతి. వినశ్యతి- నపశ్యతీత్యర్థః. మోక్షేతు *సవాఏషఏతేనదివ్యేనచక్షుషామనసైతాన్కామాన్పశ్యన్రమతెయ ఏతేబ్రహ్మలోకఇతి *సర్వంహపశ్యఃపశ్యతిసర్వమాప్నోతిసర్వశ ఇతిచ.

అ-౧౫౬—— ౫౪౦-సూ. { జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ }

కింముక్తస్య భోగో నిఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణైకతానసకలేతరవిలక్షణానవధికాతిశయానన్దమహావిభూతిపరబ్రహ్మానుభవ ఏవ- ఉత జగత్సృష్ట్యాదిజగన్నియమనరూపలీలాపీతి సంశయః. *నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతీతి శ్రుతేర్జగన్నియమనరూపలీలాపీతి పూర్వః పక్షః. రాద్ధాన్తస్తు *యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే* *సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్* *బ్రహ్మ వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్* *ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్* *ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీదిత్యాదిషు పరం బ్రహ్మ ప్రకృత్యైవ జగద్వ్యాపార ఆమ్నాయతే. తత్ర తత్ర ప్రకరణే న ముక్తస్య సన్నిధిరప్యస్తి. అతో జగన్నియమనరూపధురావర్జం *సోఽశ్నుతే సర్వాన్కామాన్సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా* *స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనన్దః శ్రోత్రియస్య చాకామహతస్యేత్యనవధికాతిశయానన్దబ్రహ్మానుభవ ఏవ ముక్తస్య సామ్యం. బ్రహ్మణో హి స్వస్య పరస్య చానుభూయమానమవిశేషేణానవధికాతిశయానన్దం భవతి-ఆనన్దస్వరూపత్వావిశేషాత్. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతం.

౫౪౧- సూ॥ { ప్రత్యక్షోపదేశాదితి చేన్నాధికారికమణ్డలస్థోక్తేః॥ } ప్రత్యక్షం - శ్రుతిః. *తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి* *ఇమాన్లోకాన్కామాన్నీ కామరూప్యనుసఞ్చరన్నిత్యాదిశ్రుత్యా ముక్తస్య జగద్వ్యాపారోపదేశాత్సోఽపీతి చేత్. తన్న (అధికారికమణ్డలస్థోక్తేః) ఆధికారికాః-పరమపురుషేణ లోకనియమనాధికారే నియుక్తాః హిరణ్యగర్భాదయః. మణ్డలాని- తేషాం లోకాః. తత్స్థభోగేషు ముక్తస్య యదీచ్ఛా వర్తతే- తత్ర తత్ర యథాకామం పరమపురుషానుగ్రహేణ వర్తమానస్తత్రస్థాన్భోగాన్భుఙ్క్త ఇతి తయా శ్రుత్యోక్తేః. *కామాన్నీ* *కామచారో భవతీతి హి శ్రూయతే-న నియుక్త ఇతి.

ఉత్పత్త్యాదివికారవర్తీ హేయమిశ్రోఽల్పశ్చ కథం ముక్తస్య భోగో భవతి యదిచ్ఛాతస్సర్వేషు లోకేషు కామచార ఉచ్యత ఇత్యత్రాహ.

౫౨౨- సూ॥ ❀ వికారావర్తిచతథాహిస్థితిమాహ॥❀ జ్యో2వధారణే.ఉత్పత్త్యాదివికారేషునవర్తతఇతివికారావర్తి-పరహ్మైవ. నిర్ధూతనిఖిలవికారంనిఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణైకతానరతిశయానన్దంపరబ్రహ్మసవిభూతిసకలకల్యాణగుణం ముక్తస్యభగ్యం. తద్విభూత్యన్తర్గతత్వేనవికారవర్తినాంలోకానామపిముక్తభోగ్యత్వం. తథాహిపరస్మిన్బ్రహ్మణిముక్తస్యానుభవితృత్వేనస్థితిమాహ శ్రుతిః.* యదాహ్యేవైషఏతస్మిన్నదృశ్యే2నాత్మ్యే2నిరుక్తే2నిలయనే2భయంప్రతిష్ఠాంవిన్దతే2థసో2భయంగతోభవతి * రసోవై [illegible] సంహ్యేవాయంలబ్ధ్వానన్దీభవతి.బ్రహ్మనిష్ఠోబ్రహ్మైవలబ్ధ్వా[illegible]త్యర్థః. బ్రహ్మహినిరతిశయానన్దస్వరూపంనిరతిశయకల్యాణానన్తగుణకమనన్తమహావిభూతిచ. తత్రసవిభూతికబ్రహ్మానుభవాయవిభూత్యేకదేశభూతలోకేషుసఞ్చరతస్తత్రతత్రకామచారోభవతీత్యుచ్యతే.

౫౨౩- సూ॥ ❀ దర్శయతశ్చైవంప్రత్యక్షానుమానే॥❀ ఉత్పత్త్యాదిజగన్నియమనంపరస్యైవ- ముక్తస్యతుపర[illegible]ంస్యానుభవపవభోగఇత్యుక్తమేవార్థంప్రత్యక్షానుమానే- శ్రు[illegible]దర్శయతః * తస్మాద్వాఏతస్మాదాత్మనఆకాశస్సమ్భూతః * భీషాస్మాద్వాతఃపవతే * ఏతస్యవాఅక్షరస్యప్రశాసనేగార్గిసూర్యాచన్ద్రమసౌవిధృతౌతిష్ఠతఇత్యాదికాశ్రుతిః, స్మృతిరపి *అహంసర్వస్యప్రభవః * అహంసర్వస్యజగతఃప్రభవః ప్రళయస్తథా * విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేనస్థితోజగత్ * మత్తస్సర్వంప్రవర్తతే *సో2భిధ్యాయశరీరాత్స్వాత్సిసృక్షుర్వివిధాఃప్రజాః * ప్రశాసితారంసర్వేషామిత్యాదికాపరవిషయా,* అథాకామయమానోయో2కామోనిష్కామఆప్తకామఆత్మకామఇత్యాదికాశ్రుతిః, స్మృతిరపి * ప్రియోహిజ్ఞానినో2త్యర్థమహం *ఆస్థితస్సహియుక్తాత్మామామేవానుత్తమాంగతిం * వాసుదేవస్సర్వమితిసమహాత్మాసుదుర్లభః * మాంచయో2వ్యభిచారేణభక్తియోగేనసేవతే। సగుణాన్సమతీత్యైతాన్బ్రహ్మభూయాయకల్పతే। బ్రహ్మణోహిప్రతిష్ఠాహమమృతస్యావ్యయస్య

అ-౧ శాశ్వతస్యచ ధర్మస్యసుఖస్యైకాన్తికస్యచేత్యాదికాముక్తవి
షయాః.

౫౮౫- సూ॥ భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ॥ * సో
ఽశ్నుతే సర్వాన్కామాన్సహ బ్రహ్మణావిపశ్చితేతిముక్తస్య బ్రహ్మ
ణభవభోగమాత్రబ్రహ్మసామ్యవచనాల్లిఙ్గాచ్చజగద్వ్యాపారవర్జమి
తినిశ్చీయతే.

యదినియన్తృత్వంపరస్యైవ - ఏవంతర్హిస్వతన్త్రత్వేనము
క్తఃపరఃకదాచిత్పునరావర్తయిష్యతీత్యాశఙ్క్యాహ.

౫౮౬- సూ॥ అనావృత్తిశ్శబ్దాదనావృత్తిశ్శబ్దాత్॥ అ
స్యముక్తస్యానావృత్తిశ్శబ్దాదవగమ్యతే. యథా * యతోవాఇమాని
భూతానిజాయన్తే * సోఽకామయతబహుస్యాంప్రజాయేయేతి * యః
పృథివీమన్తరోయమయతి * యఆత్మానమన్తరోయమయతీతిశబ్దాత్పర
మపురుషస్యస్రష్టృత్వంనియన్తృత్వంచావగమ్యతే-తథా * ఏతేనప్ర
తిపద్యమానాఇమంమానవమావర్తంనావర్తన్తే * సఖల్వేవంవర్తయ
న్యావదాయుషంబ్రహ్మలోకమభిసమ్పద్యతేనచపునరావర్తతే * మా
ముపేత్యపునర్జన్మదుఃఖాలయమశాశ్వతం । నాప్నువన్తిమహాత్మాన
స్సంసిద్ధింపరమాంగతాః । ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినో
ఽర్జున। మాముపేత్యతుకౌన్తేయపునర్జన్మనవిద్యతే * ఇదంజ్ఞానముపా
శ్రిత్యమమసాధర్మ్యమాగతాః । సర్గేఽపినోపజాయన్తేప్రళయేనవ్యథ
న్తిచేతిశబ్దాదేనంకదాచిదపినావర్తయతీత్యవగమ్యతే. సూత్రా
వృత్తిశ్శాస్త్రసమాప్తిం ద్యోతయతీతిసర్వంసమఞ్జసమ్. ...... *

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజవిరచితే శ్రీమద్వేదాన్తదీపే
చతుర్థస్యాధ్యాయస్య చతుర్థఃపాదః.
అధ్యాయశ్చ సమాప్తః.
శాస్త్రంచ పరిసమాప్తమ్.
శ్రీమతే రామానుజాయనమః.